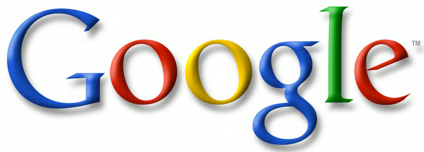

HISTORIA DE ABIPONIBUS

EQUESTRI, BELLICOSAQUE PARAQUARIÆ NATIONE

LOCUPLETATA

COPIOSIS BARBARARUM GENTIUM, URBIUM, FLUMINUM, FERARUM, AMPHIBIORUM, INSECTORUM, SERPENTIUM PRÆCIPUORUM, PISCIUM, AVIUM, ARBORUM, PLANTARUM, ALIARUMQUE EIUSDEM PROVINCIÆ PROPRIETATUM OBSERVATIONIBUS,

AUTHORE

MARTINO DOBRIZHOFFER

PRESBYTERO, ET PER ANNOS DUO DE VIGINTI PARAQUARIÆ MISSIONARIO.

PARS SECUNDA.

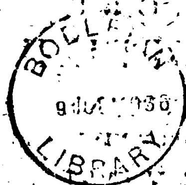

VIENNÆ,

TYPIS JOSEPHI NOB. DE KURZBEK

CÆS. REG. AUL. TYPOG. ET BIBLIOP.

ANNO 1784.

LIBRARY

INDEX.

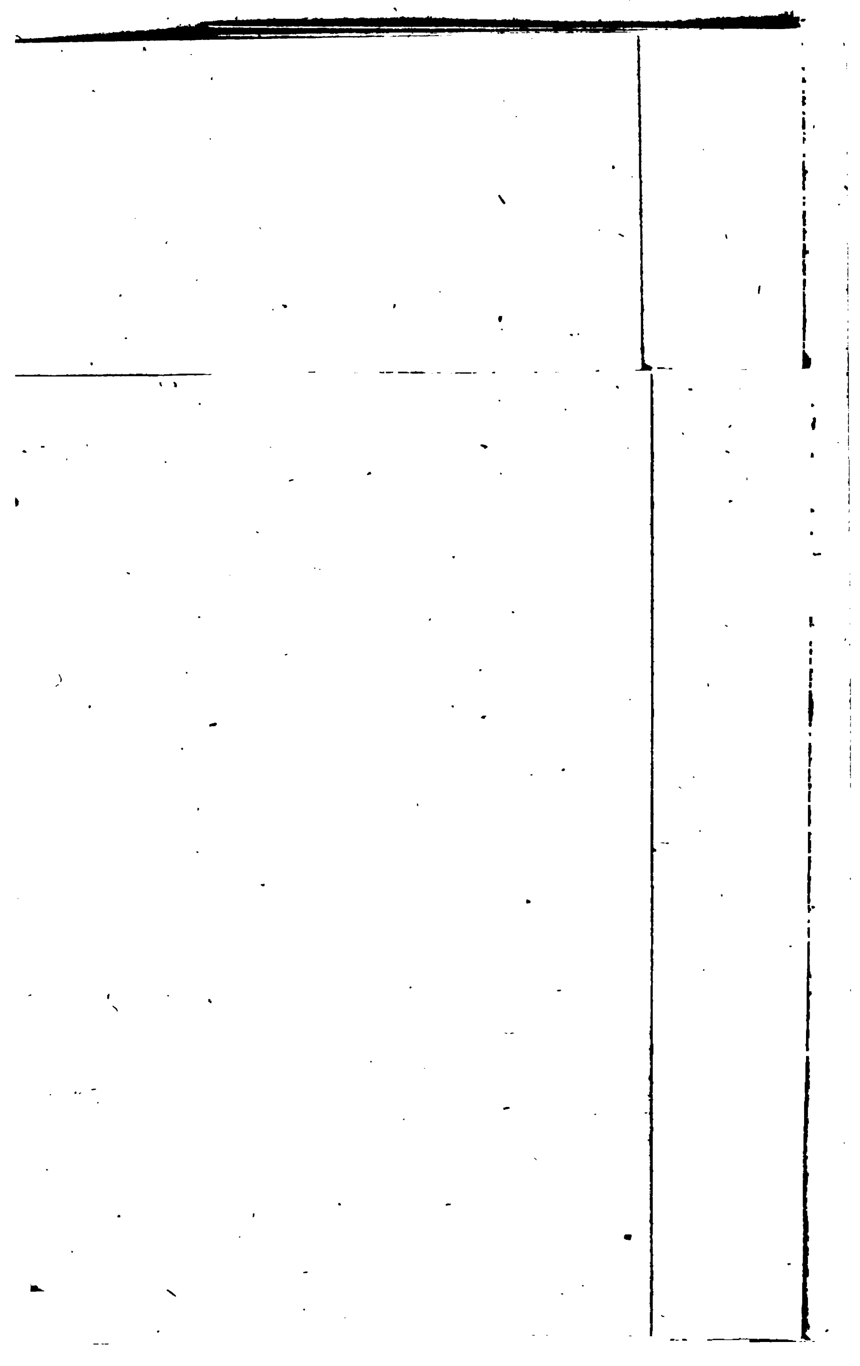
CA-

CA-

HISTORIA DE ABIPONIBUS.

CAPUT I.

De Abiponum territorio, origine, & variis nominibus.

Bellicosa Abiponum natio in Chaco Provincia, Paraquariæ omnis umbilico, considet, rectius dicam, vagatur; Haud illis equidem certæ sedes, nec alii limites, nisi quos vicinorum metus fixerit. Hic si absis, seu ab Austro ad Boream, seu a solis

 ortu

ortu ad occasum latissime quaquaversum, longissimeque excurrunt, prout vel hostis invadendi opportunitas, vel evadendi necessitas iter suaserit. Boreale litus fluminis, quod jam magnum, jam rubrum Hispani; Indi Iñatè vocant, natale Abiponibus solum extitisse superiori seculo, ex libris, tabulisque coævis, liquet. Inde jam belli, quod Hispani saltenses ineunte hoc seculo Chaco intulerant, declinandi, jam Australibus Hispanorum Coloniis inferendi gratia Austrum versus demigrarunt denique, Valle, quam Calchaquies, equestris item natio, olim tenuere, occupata. Hoc territorium, quod ad ducentas prope leucas patet, Hispanis nec quidquam repugnantibus insident etiamnum, ac suum putant. Cæterum quibus olim e terris in has Paraquariæ oras delati sint Abiponum majores, nullus est vel conjecturæ locus. Illos trajectis aquis ingentibus, alinô vectos huc quondam adventâsse, nobis edixerat Ychamenraiquin Princeps Abiponum in Sancti Hieronymi oppido Caziquius, pro Delphica tripode, pro nationis tabulario apud suos habitus, seque id ab antiquioribus accepisse, affirmavit prætérea. Verum primis ultima non cohærent, ut adeo inter fabulas rejiciendum. Neque, quod quidem sciam, usquam præsto sunt literarum monumenta, e quibus verisimile quid de hoc exsculpas. At vero hæc de Abiponum in Paraquariam adventu controversia ad cæteros perinde Americanos pertinet, centies excussa, vix unquam, ni fallor, dirimenda. De hoc equidem argumento Solorzanus Hispanus undecim, si rite memini, sententias recenset, rejicitque singulas. Conjecturas alias adfert noster Gumilla in historia sua de fluvio Orinoco illustrato, alias alii. Quidquid dicas, erit, quod jure opponatur, & quod opponentibus respondeas, ægre invenies. Sæpius mihi in

men-

mentem venit cogitare: Americanos ex ultimo Europæ septentrione olim ortos Cœli mitioris desiderio in illos terrarum tractus, quos hodie Americam dicimus, paulatim irrepsisse, alicubi forsan cum Europæ finibus conjunctos, tenui certe freto disjunctos, quod vel lintribus, vel quocunque cymbarum genere, vel natatu transmiserint. Morum, rituumque, queis Lappones, & novæ zemblæ coloni uti dicuntur, imitationem quamdam in Abiponibus non obscure deprehendimus, ut alibi opportunius adnotabo. Hos barbaros iñata quadam propensione acus magneticæ instar ad septentrionem, ceu ad patrium quondam solum inclinare semper observavimus; Casu enim sinistro fors irritati: *Abeo septentrionem versus Mabaik quer ereëgem*, voce minitabunda fere exclamant. Quamvis ejusmodi cominatione illud duntaxat significare mihi videbantur: Redituros se ad Borealia illa Paraquariæ loca, ubi illorum gentiles barbari extra Hispanorum obedientiam, extra Christianorum disciplinam arbitratu suo vivunt etiamnum.

Verum concedamus id gravissimorum authorum opinioni: Americanos ex septentrionali Europa oriundos esse, cur, amabo, Indi ex utroque parente Americano prognati barba carent omnes, qua tamen Boreales Europæ populi abundant? Aeri, climati, Cœli regioni cave id tribuas; Etsi enim plantas aliquas ex Europa in Americam translatas celeriter, insigniterque degenerare videamus, experimur tamen Hispanos, Lusitanos, Germanos, Gallos in Europa egregie barbatos in nulla Americæ parte imberbes evadere, eorum item filios, nepotesque barba Europæam originem luculentissime testari. Nostra ipsorum id experientia didicimus, quibus post viginti

annos in Paraquaria actos nunquam barba, sæpe tonsor, ac novacula defuit, forficulis diu, frequenterque supplenda. Si quem Indum mediocriter barbatum conspexeris, illius vel patrem, vel avum Europæum fuisse, quamvis mater Americana fuerit, nil dubita. Rarissimi enim pili, qui Indis utrinque Americanis lanuginis instar circa mentum hic, illic aliquando pullulat, barbæ nomine videntur indigni.

Paraquaria quidem Africæ propinquior. Ecquis tamen ex hac in illam demigrasse incolas dixerit? Secus enim Paraquariós perinde, ut Afri sunt passim, atri, certe fusci, plumbeive coloris esse oporteret. Angli, Hispani, lusitani, queis Africanorum manmancipiorum seu mercatus, seu famulatus est familiarior, nôrunt plane ex utroque parente Afro, ubi ubi terrarum, nigram procreari sobolem, cum tamen in Paraquaria proles ex Indo, Indaque natæ coloris sint Candiduli, quem ætate procedente sol ardentior, fumusque ex foco, quem diu noctuque suis alunt in tuguriis, tantillum obscurat. His accedit: Americanos non crispis, laneisque, ut Afri, Crinibus esse, sed planissimis, licet semper nigerrimis. Sed absint hæc omnia, ingens Oceani, qui Africam ab Americæ Australis litoribus longissime separat, latitudo trajectum reddit difficilem, & liceat mihi dicere, prope incredibilem illo scilicet ævo, quo acu magnetica destituti nautæ vix extra litoris conspectum navigare ausi. Turbinis violenti procella ad Americæ ripas ejectos Afros dices? Verum qua, quæso, via feræ nocentiores eo eluctatæ sunt? Istud enimvero novis arduam quæstionem intricat difficultatibus. Paraquariæ litoribus Bonæ spei promontorium objicitur, cujus incolæ Hottentotti mo-

ribus

ribus barbaris aliquam Indorum Paraquarienſium imaginem exprimunt, corporis tamen conformatione, ritibus, lingua penitiſſime differunt; Id quod libellus me docuit a Germano ſcriptus, qui in illo Bonæ ſpei promontorio diutius quondam fuerat commoratus. Erunt forſitan complures, qui Aſiam Americanorum matrem, & nexu aliquo, quem nemo adhucdum detexerit, cum America colligatam majori jure contendant? Per me licet. Neque, ſi Americanos ad unum omnes ex luna delapſos affirmaveris, repugnabo, quin expertus Indorum inconſtantiam, animorum volubilitatem, mutabilitatemque, lunæ propriam, pedibus, manibusque in tuam irem ſententiam, ni ſapientum omnium cachinnos jure reformidarem. Ex incredibili linguarum varietate, quæ apud innumeras Americæ nationes vigent, nullus de illarum origine eſt conjecturæ locus. Ne rude quidem lineamentum Europææ, Africanæ, Aſiaticæve linguæ per univerſam tam diverſo ore loquentem Americam usquam deprehendas. Hæc mea, hæc aliorum, quibuscum rem contuli, eſt ſententia. Verum de Americanorum origine copioſius diſſerere, haud mei eſt inſtituti. Conſule, ſi lubet alios, quibus propoſitum erat hoc argumentum pertractare. Quo tamen plures legeris, plus dubitabis. Illud certiſſimum, hac in quæſtione, quot capita, totidem ſententias eſſe.

Poſteri tamen animos ne deſpondeant. Spes equidem affulget ampliſſima, adfore aliquando tempus, quo Americæ, cum aliqua noti orbis parte connexio, certe propinquitas major noteſcat, ſi modo Angli, Ruſſique ſuas ad maris, terræque angulos omnes explorandos navigationes proſequantur porro, quæ noſtra ætate ab illis ſumptibus, peri-

 culis-

cultisque maximis susceptæ optato quidem successu, non omni tamen fructu caruerunt. Quamvis enim sagacissimi hi marium speculatores ex septentrione ulterius semper progressi gentes, insulasque novas (quarum celebrior othaita) fretaque veteribus ignota detexerint, vicinaque Americæ, Asiæque litora eminus videre sibi visi sint, haud tamen illa sunt assecuti unquam. Idem prope illis, quod Moysi olim, fatum, cui altissimo ex monte Nebo Palæstina diuturno itinere quæsita a Deo ostensa quidem est eminus, ejus tamen ingressus neutiquam concessus. Catharina secunda Russorum augusta hodie Imperatrix, victoriis, belli, pacisque studiis clarissima uti quidquid ad imperii sui splendorem, ad rei militaris, navalisque perfectionem, ad literarum, artiumque nobilissimarum augmentum facere videtur, sibi cordi sumpsit maximopere, sic nullis pepercit sumptibus, ut ignoti Oceani recessus, vicinaque Europæ Boreali Americæ, Asiæque litora tandem detegerentur. Id negotium navarchis dexterrimis datum. Behring, & Tschirikow Capitanei duabus cum navibus in ochotz constructis ex Kamtschatka portu Austrum versus excurrerunt. Post varios casus, naviumque, ut res poscebant, flexus terras conspexerant eminus, quas Americanas esse, & observatis ad nauticæ regulas omnibus gradus pauculos abesse putarunt a Californiæ litoribus septentrionem inter, & occasum (Nord-west) sitis. Insulas adhuc ignoratas, gentes Americanis Borealibus perquam similes deprehenderunt præterea. Videbantur sibi votorum metam attigisse. Verum ante victoriam triumphum cecinere. Nam Capitaneus Krenizin anno 1768. idem negotium, idemque iter binis cum navibus aggressus easdem quidem, aliasque novas insulas vidit, sed artificiis omni-

omnibus nequidquam usus nusquam videre potuit illas terras, quas illius antecessores Behring, & Tschirikow vidisse sibi videbantur, ac pro Americæ continente habuerunt. Delusos fuisse illorum oculos Krenizin ajebat, dum insulas arduis montium jugis insignes Americæ terram firmam putarunt, eodemque prorsus loco, ubi Americanum territorium illi perperam sibi finxerant, quaquaversus mare longe, lateque patens a se esse repertum. Verum qui erroris, credulitatisque nimiæ arguebantur antecessores in successorem suum Krenizin culpam omnem terræ illius non conspectæ retorserunt causantes: Illum nimis septentrionem versus navigasse; si enim Austrum versus proram flexisset plusculum, haud dubie, quæ ipsi viderant, ab illo spectanda fuisse, affirmarunt. In re tam obscura quis sententiam ferat? Ego quidem, si aberrarunt forsitan, utrosque excusandos, puto. In mari tam procelloso, sub Cœlo densis nubibus sæpe obducto sol in ipso meridiei puncto plures interdum dies observari haud potest, neque alia ratione, quo demum in situ versentur, resciri. Nebulæ in longius quandoque tempus productæ obstant oculis, & rerum etiam vicinissimarum eripiunt conspectum. Expertus hæc scribo. Lusitani nautæ e mali supremi fastigio detexerant Maderam insulam, quam nos pro nubecula habuimus. E contrario per Mediterraneum in Italiam renavigantes cum Norvegis nubem putavimus Minoricam Balearem insulam. Adeo Cœli obscuritate navigantium oculi non raro falluntur.

Ex repetitis, licet non nihil discordibus Russorum observationibus arguunt plerique omnes, ex Europa septentrionali ad Americam, Asiamque tran-

 situm

situm per mare patere navigantibus, illasque orbis partes intervallo haud maximo a se sejungi. Quid si igitur Tartari, gens vaga, per varias litori vicinas insulas, ceu per scalas totidem, ex alia ad aliam, ac denique in Americam paulatim irrepsere? Id fieri potuisse sibi persuadeant alii; Ego, ut id factum esse credam, a me impetrare haud possum. Si enim Navarchi nauticæ scientissimi, acu magnetica, navibus firmis, nautis idoneis, aliisque ad perrumpenda maris, ac Cœli tumultuantis obstacula præsidiis liberaliter instructi, eandem viam tentatis frustra omnibus toties remensi scopum necdum assecuti sunt suum, ecquis demum existimet, barbaros stupidos, navicularia arte vix leviter tinctos, acus magneticæ usu, necessariis, ad observandum in meridie solem instrumentis destitutos, navigiolis imbecillis, vel ex arbore cavatis, vel ex arborum cortice, ferarumve pelle concinnatis per pelagi procellosi longiores tractus ad ignota Americæ litora eluctatos fuisse? Nisi constet, hæc tenui solum freto ab Europa, Asiave separari, quod feliciissimus illorum marium scrutator Cook Anglus dicitur asseruisse. Hic enim cum duabus navibus, quibus Resolution, & Discovery nomen, e California iter prosequens Russorum in mappis errores detexit, queis iterum, iterumque deceptus, gravissimeque; dum iis fidem adhibuit, periclitatus est, ut Angli scribunt. Navigatione septentrionem versus juxta continuam litorum Americanorum seriem producta, tot meditationum, indagationumque finem, fines scilicet extremos Asiæ, Americæque detexit, quas freto sat angusto a se dividi observavit, in quo septentrionem versus tantillum progressus advertit mare minus profundum. In quo gradu longitudinis, latitudinisque hos Asiæ, Americæque fines

Cook

Cook deprehenderit, necdum, quod ſciam, ab Anglis vulgatum eſt. obſervato tamen navium curſu, quem ſagax hic navarchus tenuit, fors citra erroris periculum licet nobis conjicere: Has Aſiæ, Americæque extremitates intra gradum ſexageſimum quintum, & ſeptimum latitudinis, & in ducenteſimo circiter gradu longitudinis a meridiano primo in Greenwich collocato ſitas eſſe, quam longitudinem, latitudinemque terræ Nitada, ſeu Americæ D. Maty ſtachtau olim deſignavit. Verum ab hoc multum diſcrepat mappa geographica Ruſſorum imperii ab Engel in lucem edita; Hic enim Americæ extremitatem Auſtro, occaſuique multo propius admovet. Hæc dubia, controverſiæque diſſipabuntur, ſpero, ut primum Angli vulgaverint ipſas ephemerides navigationis ultimæ præclariſſimi Cook, qui niſi barbarorum furentium telis ſuccubuiſſet, tot marium prius, ac tempeſtatum victor, plurimum lucis in re tam obſcura nobis ſuperſtes affudiſſet. Avidiſſime expectamus, quid demum nunciaturi ſint Ruſſi, qui paucos ante menſes ad ſpeculanda illa maria, reſumendumque controverſiæ examen excurrerunt. Planius iſta, uberiusque pertractat Clariſſimus Robertſon.

Ex Europa ſeptentrionali ad occaſum vergente (Nordwest) in Americam tranſitum quoque navigantibus patere, nemo dubitat. Anno 830. Norvegi detexerunt Groenlandiam, & coloniis iſtic conſtitutis reviſerunt frequenter. Angli quoque, Sueci, Dani &c. ad extremas illas ſeptentrionis oras delati, ſed jam maris glacie (quæ Joanne Miinkens Navarcho Dano teſte, alicubi trecentos, quin trecentos ſexaginta pedes alta eſt) jam barbarorum obluctantium ferocia ulterius progredi prohibebantur. Qui ſuperiore ſeculo Groenlandiam luſtrarunt, aſſerunt,

runt, illius litora Borealia, qua occasum respiciunt (Nord-west) angusto duntaxat freto ab America separari, & maris sinum, ad quem illud fretum navigantes ducit, probabiliter cum America connecti, Groenlandos cum Americanis commercium habere, barbaros Americanos, quos Esquimaux vocitant, a Groenlandis corporum conformatione, vestitu, linqua, vivendi ratione vix differre. Hæc Cranzius in sua de Groenlandis historia. Quæ quidem omnia si ut verisimilia, sic vera, certaque forent, nullus porro de Americanorum origine dubitandi locus superesset. Cum tanta sit per immensam Americam nationum varietas, cumque istarum singulæ forma, lingua, moribus, ritibus, vestibusque insigniter differant, veri semper mihi similius visum est, non eandem omnibus Americanis originem, patriamque olim exstitisse. cum Americanis populis sat diu versatus rideo, spernoque illos scriptores, qui affirmant: Eum, qui unum Americanum viderit, vidisse omnes; Indum Indo, ut ovum ovo, omnino simillimum esse. Verum de hoc argumento, quod multorum fatigat curiositatem, fusius, & prope invitus disserui; Neque enim mei est instituti.

Quamvis igitur, unde Abipones mei olim venerint, asseveranter tibi affirmare non ausim, dicam tamen, ubi nostra ætate versentur. Ingens terræ portio, quæ a septentrionibus Austrum versus flumine grandi Inate, & Sanctæ fidei territoriis, ab oriente ad occidentem jam Paraquayi fluvii solius, jam cum Parana conjuncti litoribus, & Jacobopolitana regione clauditur, stativa Abiponibus præbet varia in contubernia distributis. Agriculturæ, fixique ac stabilis domicilii impatientes ultro, citroque commeant

iden

identidem. Jam aquationis, cibariorumque opportunitas, jam, dum propinquum sibi hostem suspicantur, securitas perpetuæ migrationis adfert necessitatem. Illos, qui latrunculorum ludum probe callent, imitantur, Abipones, latronum dexterrimi; Strage Hispanorum coloniis Australibus illata Boream versus longissime recedunt. Assumptionis urbe septentrionali cædibus, latrociniisque vexata, ad Austrum celerrime properant. Si Quaraniorum oppida, si Correntinam urbem infestis petiere armis, ad latibula, quæ occidentem versus norunt, suis se cum familiis recipiunt. Si denique Jacobopolitanum, si Cordubensem agrum invasere, inter paludes, insulas, arundineta, quæ Parana passim offert, se, suosque, contubernales, abdunt sagaciter. Quo enim remotiores, magisque occulti, eo tutius oculis, manibusque ultricibus Hispanorum se subducunt, qui viarum vel ignoratione, vel asperitate impediti acceptas à Barbaris injurias vindicare, ut ut velint, minime possunt. Lacus interdum, paluisve interjecta, quam Abipones lusitando transmittunt, Hispanos equites insequentes ad reditum cogit.

Universa Abiponum regio pagum, quin ne tugurium quidem unum stabile quamvis non habeat, vix tamen locus suppetit ullus, aliquo qui nomine non esset insignitus, quod vel eventui memorabili, vel cuipiam viciniæ illius proprietati originem debet suam, uti Hebræis quondam erat familiare. Juvat hic celebriora quædam loca adnotare: sic Netagranàc Lpátage, nidus avium, quæ ciconiis hujatibus persimiles hoc loco prægrandi in arbore quot annis nidificant. Liquinránala crux, quæ istic olim ab Hispanis fixa. Nihírenac Leenererquie specus tigri-

gridis. Paët latetà ubera confracta. Atopehènra lauaté Porcorum aquatilium diversorium. Lareca caëpa Arbores altæ. Lalegiaicavalca Reculæ albæ. Grando immanis magnitudinis hoc quondam loco delapsa bestiarum tantam multitudinem mactaverat, ut omnis latè campus cadaverum siccis ossibus albesceret. Pluribus aliis locis fluvii, a quibus alluuntur, nomen præbuere. Notiores sunt: Evò ayè Parana, vel Paraquayus fluvius. Iñatè flumen grande, vel rubrum. Ychimaye Hispanis Rey, Rex. Neboquelatèl mater palmarum, Hispanis Malabrigo. Narahagem Inespin. Lachaoquè nâuè, ycalc, ycham &c. Rio negro, Verde, Salado &c. flumen nigrum, viride, salsum &c. Omitto minoris notæ amnes, qui sine numero, haud tamen sine nomine.

Dixi, Abipones seculo superiore, ad fluminis magni Iñatè ripas habitasse, subindeque, dum Saltenses, aliæque e Tucumanis conflatæ copiæ majori armorum, quam victoriarum strepitu Chacum invaserant, ad Australes Paraquariæ plagas descendisse. Año tamen labentis seculi sexagesimo multæ Abiponum familiæ rebus jam tranquillis ad Magni fluminis ripas partim, partim ad remotiora trans flumen loca Borealia recesserunt, Hispanorum Australium metu, quibus repetitis assultibus multum damni dedere. Quid quod & Colonia postrema Abiponum, cui a Rosario nomen inditum, a me condita, ac per bieñium procurata Boream versus a flumine grandi decem prope leucas aberat, qua quidem in statione barbaros Tobas, qui Nataquebit se se vocant, paulo ante contubernia habuisse sua, nobis constabat. De hac colonia alius erit disserendi locus.

De

De Nationis, quæ historiæ meæ argumentum, nomine dicenda per transennam paucula. Abipones a Mocobiis, Tobis, & Yapitalakis vocantur Callagaik; A' Quaycuriis Comidì; A' Vilelis Luc-uanit, quod homines ad Austrum habitantes significat. Ab Hispanis olim Callegaès, vel frontones dicebantur ob largam frontem, cum sincipitis comas ad trium digitorum latitudinem cvellant, per quam affectatam calvitiem frons extenditur. Erit fortasse etymologus ridiculus aliquis, qui putidam eruditionem affectans vocabulum *Abipon* a Græco ἵππος, equus, & A privativo absurdè derivet, ut, quemadmodum homines literarum, vel religionis Divinæ expertes amusos, atheos dicimus, ita Abipones, quasi Ahipones homines sine equis appellemus. Quo quidem quid absurdius, veritative magis repugnans dici potest? Etsi enim, ut Americani cæteri, ante Europæorum adventum equos ne de nomine quidem nôrint, hac tamen ætate nullam esse existimo per omnem Americam nationem, quæ equis abundet magis, quam Abipones. Illorum in coloniis novi non paucos quadringentorum, quin & plurium equorum possessores. Neque id mirum cuiquam. In illis terrarum tractibus versantur, ubi infinita equorum sylvestrium agmina per immensam planitiem oberrant, qui nemine mortalium repugnante nullo negotio capiuntur, brevissimo temporis intervallo perdomantur, ac citra omnes sumptus ab altrice natura conservantur; Campus equidem aquam illis, pabulum, stabulumque ministrat semper. Non desit Abiponi industria, equi, quotquot voluerit, nunquam deerunt. Bello ardente, una sæpe incursione ter, quaterve mille equos Hispanorum e prædiis quondam rapuere.

CA-

CAPUT II.

De nativo Americanorum colore.

Pictores Europæi hominem fusci coloris, distortis, simisque naribus, minacibus oculis, vasto abdomine, a capite ad calcem nudum, ac hirsutum, Fauno quam homini omnia similiorem, verbo monstrum hominis pharetra, arcu, hasta, vel clava armati, plumis versiculoribus coronati dum penicillo exprimunt, videntur sibi Indi Americani germanam imaginem egregie, feliciterque perfecisse. Et vero antequam Americam viderem, tales mihi Americanos ipse meo in cerebro depinxi; sed oculi meum me dedocuere errorem. Pictores, queis fidem adhibui, Americanæ gentis Calumniatores palam dixi, ac poetarum more fabulantes: Hi res sibi objectas verbis pingere, illi penicillo fingere impune solent. Plurimarum nationum Indis innumeris a me cominus spectatis illa formæ vitia, quæ passim Americanis affinguntur, nusquam deprehendi. Si verbis diffidis, oculis, quæso, crede meis. Americanorum nemo æthiopum more niger est, nemo candidissimi, ut Germanorum, Anglorum, Gallorum plurimi, est coloris; Multi tamen multis Hispanis, lusitanis, Italis candidiores. Id mihi exploratissimum. Vultu sunt Americani albicante, quæ tamen albitudo apud nationes aliquas ad triticium, apud alias ad obscuriorem propius accedit colorem, Quod discrimen jam a Cœli, sub quo degunt, regione, jam a vitæ, quam profitentur, rationibus, jam a cibariorum, queis aluntur, diversitate nasci, expe-

experimur. Si enim, ovidio teste, *fuscantur corpora campo*, Indos, qui solis æstibus patente in campo, torrentur quotidie, fusci coloris plus habere oportet, quam alios, qui sylvis nativis immersi sub umbra per omnem ætatem latent æterna, ut nec solem videre unquam possint, neque a sole videri. Sylvicolas ejusmodi vidi quamplurimos vultu tam candido, tam Venusto, ut haberi pro Europæis possent, Europæa si veste ornarentur. Fœminæ præ maribus semper albiores, quia & rarius extra tectum prodeunt, & si quando iter equo faciant, innato huic sexui pulchritudinis studio formæ magis invigilant suæ, quæ ne solis ardore labefactetur, umbellam e struthionum plumis longioribus contextam vultui prætendunt suo.

Mirabar sæpe, barbaros Ancas, Puelches, seu Patagones, aliosque Magallanicæ terræ habitatores Australi, qui in Paraqnaria frigus afflat, polo viciniores, Chilensibus alpibus tanta nive rigidis confines vultu esse magis fusco, quam Abipones, Mocobii, Tobæ, aliique populi, qui decem circiter gradibus septentrioni, qui istic calidus, propriores in Chaco habitant, atque adeo caloribus plus vexantur. Quis nescit, Anglos, Gallos, svecos, Danos, Belgas, Germanos frigidiore sub Cœlo natos Hispanis, Lusitanis, Italis sub Cœlo magis æstuoso degentibus vultu plerumque candidiore esse? Cur igitur Indi Australes Paraquariæ frigidioris incolæ minus candent, quam Abipones septentrioni propriores, ubi auram hauriunt ardentiorem? Physicis id discutiendum lubens permitto. Quid si alimenta varia ad coloris varietatem conferant aliquid? Australibus illis barbaris caro struthionum, equorumque, quibus abundat campus, pro cibo est præcipuo, & fere

unico. Hæc forsitan ad fuscandam eorum cutem facit non nihil? Nam Groenlandos, æternas licet inter nives, ac glaciem sepultos coloris tamen esse non candidi, sed ex fusco, & flavo mixti, referunt historici, illudque balænarum adipi tribuunt; Hunc enim & vorant, & potant, semperque cupediis adnumerant. Quid si dicamus, ut solis æstu præfervido, sic rigidissima urentis frigoris aura corporum albitudinem labefactari? Quod si ita, cur, amabo, non mediocriter albent insulæ ignis (terra del fuego) incolæ in 55. latitudinis gradu, ultimis Americæ Australis finibus, poloque antarctico tam propingui, ubi Januario mense istic æstivo advenas Europæos frigore periisse, scribunt, menseque Martio, qui autumni pars, montes nivibus obrui, geluque atrocissimum passim sævire, memorant. Id quod nautæ Hispani, a quibus in Europam sum translatus, amplissime confirmarunt. Nam, dum paulo ante in insula Maloina, seu Malvina, seu ut alii loquuntur, Macloviana, insulæ ignis vicina, aliquamdiu versabantur, nullum faciebant finem immania illa, quæ istic tolerarunt, frigora prædicandi. In ipso portu navim oppletam quotidie nivibus, congelatisque prope corporibus suas adeo obriguisse manus, ut, ni Cremati vini haustu identidem incaluissent, nauticis functionibus se fuisse impares, dictitabant. Nationes hæ Australes quidni novam nobis injiciant suspicionem, illas ex Africa suam olim traxisse originem, colorem illum suum obscuriorem, Afris hæreditarium, Americæ intulisse. Hæc si cui arriserit opinio, dispiciat iterum iterumque, qua demum ratione immensum pelagus, quod Africam a Paraquaria dividit, sine magneticæ acus usu transmiserint.

De-

De barbaris Magallanicæ oræ incolis cum injecta sit mentio, juvat hoc loco opinionem refellere, quæ de Patagonibus multorum in animis dudum inveteravit. Hos Gigantes, & Polyphemi Cyclopis fors progeniem scripsere plures, plurimi credunt etiamnum. Verum, crede mihi, falluntur hi, fallunt illi. In commentariis de itinere archithalassi Batavi Olivier Von Nord, qui anno 1598. continuata per triennium navigatione quatuor cum navibus orbem totum circumvectus, fretum Magallanicum quoque trajecit, Patagones decem, vel undecim pedes alti dicuntur. Angli, qui Byron duce idem fretum anno 1764. transmiserant, octo pedes altitudinis iisdem tribuerunt. Boni viri videntur illos barbaros vel microscopio contemplati, vel alia decempeda usi. Nam anno 1766. Capitanei Wallis, & Carteret mensi sunt Patagones, & solum sex pedes, vel sex pedes & sex circiter pollices illos altitudinis habuisse affirmarunt. Anno 1767. Clarissimus Bougainville eos denuo mensus est, & eandem, quam Wallis, proceritatem in illis deprehendit. Pater Thomas Falconer Anglus, Philosophus, Medicus, meus in Paraquaria socius, annos complures Magallanicæ regionis Apostolus ridet Europæorum opinionem, Patagones gigantibus adnumerantium, testaturque Caziquium terræ illius facile principem Kangapol, qui Patagones inter omnes proceritate maxime eminuit, septem circiter pedes altum sibi visum fuisse. Quid si & hujus oculi fallebantur? Meum jam testis pariter oculati testimonium accipe. Recens ex Europa appulsus in urbe Boni aeris numerosum vidi istorum barbarorum agmen. Nullum equidem illorum mensus, sed pluribus per interpretem collocutus sum. Fateor, plerosque omnes proceritate esse eximia, haud tamen tanta, ut

gigantum nomen mereantur; Quod si enim Patagones gigantibus accenseamus, Indos omnes equestres Paraquariæ: Abipones, Mocobies, lenguas, seu oaécacalòt, Mbayas &c. gigantes dicamus, necesse erit; Horum plerique enim corporis proceritate Patagonibus haud cedunt, licet istos vastioris corporis, vultus magis fusci, formæque minus venustæ non diffitear. Europæis in exercitibus equites, peditesque innumeros, in urbibus passim, quin & ruricolarum in tuguriis quam plurimos vidimus quotidie Patagonibus neutiquam inferiores. Hæc fabula de giganteis Patagonum corporibus ex inventis illo in litore ossibus, quæ gigantum fuisse putabantur, seu nata, seu confirmata est. Fuit equidem illorum, qui Magallanicum seculo superiore æquor lustraverant, quispiam, qui in portu desiderato (el puerto deseado) ossa humana sexdecim pedes longa se vidisse, asseruit. Hispani ad speculandas illas oras a Rege Catholico, ut supra retuli, anno 1745. missi tria istic barbarorum cadavera invenerunt, in quibus nec moles, nec longitudo corporum insolita observabatur. Pater Thomas Falconèr, cujus proxime memini, refert: se quoque in ripis Carcaranal, seu fluvii tertii, qui mox Paranæ miscetur, vidisse Gigantum ossa varia, coxendices, costas immanes, craniorum fragmenta, dentes molares in radice tres digitos diametri habentes. Ejusmodi ossa è Paraquayi, & Paranæ litoribus frequenter erui, alii asserunt. Quin & Inca Garcilassus de la Vega, Peruviani imperii Livius, idem de Peruvio scribit, testaturque, apud Indos Peruvianos opinionem a majoribus suis acceptam persistere: Gigantes terrarum suarum olim incolas in pœnam Sodomitici sceleris a Vindice Deo

extin-

extinctos fuisse. Ast noveris, historicum hunc ejusmodi esse, ut in illius verba tutò jurari non semper possit; frequenterque vetularum arbitraria commenta pro majorum documentis obtrudi in historiis. Verum concedamus, ejusmodi ossa ubi ubi reperta, quæ forsan balænarum, aliarumque bestiarum grandium erant, gigantum fuisse, hoc argumento quis evincet, illius terræ, ubi inventæ eorum reliquiæ, habitatores gigantes fuisse? Poterant enim hæc ossa aliunde allata fluviorum alluvione in mare, ex hoc in remotissimas oras devolvi. In montium altissimorum visceribus sane elephantum ossa, anchoræ, navigiorum prægrandium frusta detecta sæpius legimus, quæ per subterraneos meatus haud dubie è mari olim advecta. Lege Kircheri mundum subterraneum, lege alios hoc super argumento. De Gigantum ossibus crede, quidquid lubuerit, dummodo me suasore, Patagones pro Gigantibus desinas habere.

CAPUT III.

De forma Abiponum, corporisque conformatione.

Abipones forma sunt plerumque liberali, facie concinna, iisdemque, quibus Europæi, oris lineamentis, colorem si excipias, qui, ut prius memoravi, in adultioribus haud equidem est omnino can-

candidus, ab æthiopum tamen, & ex his mixtorum nigrore abest longissime; Albitudo enim illa naturalis, cum qua in lucem prodire infantes dixi, procedente ætate partim solis æstu, partim fumo aliquantulum obscuratur. Siquidem vitam prope omnem per campos soli pervios equitando exigunt, & si tantisper in tentorio conquiescant suo, quod idem illis pro cubili, triclinio, ac culina est, diu, noctuque ignem humi fovent, cujus calore, ac fumo nigrescant non nihil, necesse est. Auster frigidiusculus quoties aspirat, ignem lecto admovent, vel reti pensili, in quo cubant., subjiciunt, atque adeo, ut pernæ suillæ e camino pendentes, sensim infumantur. Abiponum fœminæ campo obequitantes adversus solis ardores umbella vultum tuentur suum; Hinc viris plerumque candidiores. Hi, quia formidari ab hostibus, non amari, terrere, non allicere obvios volunt, dum a sole liberalius tosti, cicatricibus magis turpati sunt, tum enimvero sibi pulchriores videntur.

Abiponibus plerisque omnibus oculos nigros, sed aliquantulum minutiores esse, adverti; sed his ocellis acutius vident, quam nos grandioribus. Res enim jam mole sua pusillas, jam admodum remotas clarissime distinguunt, quæ oculos Europæi vel fugiebant, vel latebant, quamvis cætera perspicacissimos. In nostris sæpe itineribus bestiam longo terrarum interjectu dissitam currere observavimus, quin tamen, qualis esset, nostrum quispiam vel divinaret. Abipon bestiam hanc equum, mulum, nigri, candidi, glauci coloris esse, nil hæsitans edixit. Dictum veritati consentaneum comperimus semper, rei eminus conspectæ propinquiores. Campo forte inambulabat Pater Josephus Brigniel meus in Sancti

Hic-

Hieronymi oppido tum socius, corporis sane perquam pusilli. Abipon procerus alto insidens equo pulicem eius in facie hærentem detexit, eumque ex equo desiliens manu cepitillico exclamans: *Haraì Paỳ! netegüink loapârât.* En tuum mi Pater pulicem! Ex pulice oculorum perspicaciam disce. Apiculas minutissimi corpusculi per prata, pratorumque flores sursum, deorsum volitantes observant hi barbari, easque mellis legendi desiderio ad earum in sylvis alvearia sequuntur. Ad grandem oculorum m n is grandium perspicacitatem probandam hæc sufficiant, etsi adferre possem complura. Naturæ beneficio vident, quæ nos microscopii, tubique optici ope vix assequimur.

Cæterum, si quæ alia Americæ natio, decora gaudent membrorum conformatione Abipones. Nasum, ut plerisque in Æthiopibus spectamus, simum, compressum, aduncum, frontem versus repandum, justo pinquiorem vix memini me in illorum quopiam deprehendisse. Frequentior illis est aquilinus, cum decore longiusculus, & acutus. Trecentæ corporum deformitates, pravitatesque, apud Europæos frequentissimæ, istic peregrinæ sunt, ac ne de nomine quidem notæ. Abiponem gibbo, struma, labro leporino, abdomine monstroso, cruribus divaricatis, distortis pedibus deformem, blæsum, qui literas R. vel S. Balbutiendo enuntiet, nusquam videris. Dentes candidos ostentant, & per omnem vitam fere innoxios tumulo inferunt plerique plerosque. Equos pigmæos interdum gignit Paraquaria; Abiponem pigmæum nunquam, quin ne alterius quidem nationis Indum. Tot inter Indorum millia nullum detexi, id certe mihi exploratissimum. Abipones plerique omnes ea sunt proceritate, ut si

corporis altitudini animorum excelsitas responderet, Austriacos inter pyrobolarios possent militare. In quatuor Abiponum coloniis, neque plures numerarunt, versatus septennium tres novi duntaxat, qui præter nationis morem exigui fuere corporis, sed iidem animositate, militari ingenio, factis grandibus apud suos perinde, ac Hispanos maximi nominis. Primus horum Debayakaikin Caziquiorum Abiponensium facile princeps, ob staturæ exiguitatem ab Hispanis El *Petizo* parvus appellatus, sed toti late provinciæ olim formidabilis. Frequens mihi de hoc recurret sermo. Kevachichi alter, plurimarum palmarum Dux. Tertius Hamihegemkin impiger ad belli labores, intrepidus, astutus. Dum nostra ob repentinum hostis numerosi adventum trepidabat colonia, incolis tum venatione occupatis prope vacua, hic genii bellicosi, & callidi ingenii dedit documenta, hostibus tum astu, tum audacia in fugam præcipitem actis. Ne mireris tantos animos tantillis homunculis fuisse. Ubi minus corporis, plus sæpe spirituum est. Audi statium I. Thebaidos: *Major in exiguo regnavit corpore virtus.* Audi Claudianum de bello Getico Alanam gentem bellicosissimam laudibus prosecutum: *Cui natura breves animis ingentibus artus finxerat, immanique oculos infecerat ira.* Minutissimo grano piperis quid mordacius? Scorpii, serpentes alii parvuli vix spithamam longi præ vastissimis anguibus sæpe nocentiores in America. Alexander Macedonum, Attila Hunnorum duces ambo parvi corpore, militari animositate maximi fuere. Verum ignosce, quæso quod parvis in rebus exemplis utar tam grandibus! Haud equidem ignoro, Alexandrum, Attilamque cum barbaris Debaya kaikin, Kebachichi, Hamihegemkin in comparationem venire neutiquam posse; Nam hi Hispanorum Para-

qua-

quarienſium maſtiges pagos vaſtarunt, & prædia; illi mundi flagella, bellique fulmina urbes munitas, & provincias ſub jugum miſere.

Barba, quod alias dixeram, carent Abipones, mentumque glabrum gerunt reliquorum, qui quidem ex utroque parente Americano orti, Indorum more. Si quem Indum barbatulum videris, alterutrum illius parentum, certe avum Europææ originis fuiſſe, nil dubita. Cur Americani omnes imberbes ſint, hæc quæſtio nodus gordius eſt, quem, qui ſolvere adnitebantur, novis difficultatibus implicarunt. Quod quidem naturæ arcanum qui detexerit, erit mihi magnus Apollo. Haud inficior, Americanorum in mento lanuginis aliquid interdum ſuccreſcere eo fere modo, quo arenoſis, ſterilibusque in agris hinc illinc tritici culmus ſpectatur. Verum & teneram hanc lanuginem, quam nemo barbam dixerit, ſibi minime tolerandam putant, quin, ut funditus cum radice evertatur, iterum, iterumque curant. Audi inſolitam tonſtrinæ methodum. Vetula tonſoris officio fungitur. Humi ad focum conſidens tonſtricula Abiponis jacentis caput gremio complectitur ſuo. Vultum tondendi cinere calente affatim conſpergit, perfricatque liberaliter, id quod ſmigmatis ſupplet vices. Mox volſella, ſeu forcipula cornea, quæ elaſtica vi pollet, pilos ſingulos evellit diligenter. Quod negotium citra doloris ſenſum peragi, barbari affirmant, atque ut dictis fidem haberem, illorum aliquis applicata mento meo forcipula convincere me amice voluit de veritate. Infauſti tonſoris manibus vix, ac ne vix quidem me poteram extricare. Nam credere malui, quam gemere. Navaculæ uſus neque univerſalis Europæ, neque antiquiſſimus fuit. Forficulis reſecare,

candenti carbone cremare, volſella evellere barbam ſolebant veterum non nulli. Hinc & Varrone teſte l. 2. de re ruſtica c. 11. Lanæ vulſuram in ovibus, quam tonſuram antiquiorem eſſe; Poſt Romam conditam annó quadringenteſimo quinquageſimo quarto tonſores (virorum) primum ex Sicilia in italiam veniſſe a P. Ticinio Mena adductos, ait. Id refero, ne mireris Paraquarienſes barbaros etiamnum volſellam præ navacula malle.

Dolorem, qui vetulæ manu per forcipulam infertur, ſilentio concoquunt Abipones, ut faciem glabram, lævemque habeant; ſcabram enim, hirſutamque averſantur. Hinc neuter ſexus pilos, queis oculi a natura muniuntur, tolerat; Nam & palpebras, & ſupercilia ſibi evelli jubent identidem. Hæc oculorum nuditas, quamvis incredibiliter turpet faciem vel elegantiſſimam, præcipuum ab illis putatur elegantiæ, pulchritudinisque adjumentum. Europæos, quorum oculi denſo horrent ſupercilio, explodunt, aſpernantur, ſtruthionumque, quibus ſcilicet luculentiora ſunt ſupercilia, germanos fratres appellant. Per adjacentes pilos obtundi oculorum aciem, atque obumbrari, ſomniant. Hinc quoties mel per ſilvas conquiſituri excurrunt, vacuisque domum redeunt manibus, excuſatio illis in promptu eſt: ſuccreviſſe ſibi ajunt ſupercilia, ciliave, atque ideo apes volantes, alveariorum indices, haud potuiſſe a ſe diſcerni. Ridiculus nobis profecto Abiponum oculos pilis nudantium ritus, ſed antiquorum exemplo confirmatus. Si enim Herodoto fides in Euterpe, ſacrificuli Iſidis in Ægypto caput, ſupercilia, palpebras, corpus univerſum radere conſueverunt, idque, ne quis forte pilus alicubi ſuccreſcat, tertio quoque die ab illis repetitum fuit. Ad quos

Ægy-

Ægypti Sacerdotes alludens Martialis: *Extirpa, mihi crede, pilos de corpore toto*, cecinit. Eudoxum Geometram supercilia, ciliaque sibi abrasisse, Laertius refert, confirmatque Synesius in calvitii encomio. Quid quod lex data Hebræis ore divino: *Levitæ radant omnes pilos carnis suæ*. Numerorum 8. C. E quibus conjice, pilos vultu exterminandi consuetudinem, quæ apud Abipones, Mocobios, Tobas, Quaicurus, aliosque equestres Paraquariæ populos viget, antiquitatem sapere. A' pilis ad capillos transeamus.

Crinibus omnes densis, corvoque nigrioribus pollent Abipones. Communis hic capillitii color universis, quas vidi, per Paraquariam nationibus. Albicomus, vel rufus in lucem si ederetur fœtus, monstri instar illis foret, vix homines inter tolerandus. Pro nationum, temporum, statuumque varietate varia est capillorum structura. Abipones Sylvestres, coloniis necdum adscripti, comam sibi raserant, & relicto per capitis ambitum crinium circulo monachorum ritu tondebantur, quem apud barbatos sylvicolas in Mbaèberà, apud aliosquoque populos observavi. Fœminæ tamen nationis Mbayæ reliquo capite attonso Crines aliquos servant intactos, qui, ut crista in casside militari, a fronte ad verticem assurgunt. Tonsoriis cultris, forficibusque cum fere careant barbari, conchâ ad lapidem exacutâ, vel piscis palometæ mandibula eum in finem utuntur. Plerique Abipones coloniarum nostrarum inquilini crines promissos in funem colligunt, ac Europæorum militum more contorquent. Idem eorum mulieribus mos hoc tamen discrimine, quod hæ illud capillorum volumen fasciola alba Gossypina circumligent, uti hujates nigra involvere consueverunt. Quoties templum adeundum, quoties recepto

more

more de vita functis lamentandum, crines solvunt, sparguntque per humeros. E contrario Indi Quaranici, quamdiu religionis expertes sylvis immorabantur, Comam promisere; Nunc, nostra sacra amplexi variis in coloniis, illam Sacerdotum more decurtant. Quaranicæ tamen mulieres, cælibes perinde, ac conjugatæ iisdem in oppidis crinibus promissis, quos in funem cogunt, albaque e Gossypio fascia circumdant, domi, forisque utuntur; Quamvis ad sacras in templo functiones passis, fluentibusque per tergum capillis religiose accedunt. Hispani quoque ruricolæ ligatis militari more crinibus templi limen attingunt, solutis ingrediuntur. Persuadent sibi enimvero Americani omnes, hoc observantiæ genus esse reverentiæ significationem, divinis quæ ædibus debeatur. Erubescant illi Europæi, qui capite non solum superstitiose calamistrato, cincinnorum fimbriis ornato, sed & mille crepundiis onerato audent templis pedem inferre.

Mane somno defunctæ Abiponenses fœminæ humi sedentes maritorum sibi assidentium capillos concinnant, torquent, ligantque. Fasciculus setarum ex apro, vel ursi formicarii cauda illis pro pectine, pro calamistro est. Comam natura crispam apud Indos rarissime invenias, arte crispatam nunquam; Tardissime, & non nisi decrepiti incanescunt; calvescunt paucissimi. Illud memoratu, risuque dignum, quod Abipones, Mocobii, Tobæ &c. nullo sexus, vel ætatis discrimine crines a fronte ad verticem usque evellant ea ratione, ut calvitium tres fere digitos latum in eorum sincipite videatur, quod illi *Nalemra* dicunt, nationisque suæ nobilissimum, & quodamodo religiosum insigne arbitrantur. Nam & re-

recens natis infantulis Præstigatoris, præstigiatricisue manu (Hi enim veteratores & medicorum & Sacerdotum officio apud illos funguntur) coma sincipitis resecatur: Quæ cerimonia parentibus tantum cordi est, quantum Hebræis masculorum circumcisio, baptismusque Christianis, videturque mihi ab antiquissimis Peruvianis in hos Paraquariæ barbaros manâsse; Illis equidem Solenne fuit prolibus bimulis comas primas rescindere acuto silice, cultrum supplente. Id a consanguineis cognationis ordine sibi succedentibus peractum, eodemque prorsus tempore sic initiato infanti nomen inditum fuit. Hunc attondendi sincipitis morem extra Americam quoque gentibus aliis antiquissimum fuisse, ne crines in prælio obessent, ex Plutarcho patet, qui in Theseo hæc habet: *Verum cum pugnacissimi essent Germani, & cominus certare cum hoste præcipue didicissent - - - igitur ne ex crinibus occasionem adversariis se invadendi præberent, eos tondebant.* Quamquam Francos illum crinium apicem in fronte sparsisse legimus, ut præliantes viderentur hosti terribiliores.

Id præterea in more positum apud Abipones, ut viduæ, non sine multo fœminarum planctu, virorumque compotatione, caput radatur, & cucullo, qui e cannabinis Caraquatà filis cinerei, atrique coloris est, tegatur, quem abjicere nefas prius, quam ad novas denique nuptias pervenerit. Viduo multas inter cerimonias coma decurtatur, illiusque capiti galericulus retiformis illigatur, qui non, nisi, postquam rursus crines adoleverint, dimittendus. Ad luctum de Caziquio mortuo contestandum viri omnes Cæsariem rescindunt suam. Apud Quaranios Christianos pæna probrosissima, & ignominiæ plena putatur, si quam malæ frugis fœminam capillorum

spolia-

ſpoliatione multaverint. En! quot Crinium vi-
ciſſitudines, quantas metamorphoſes apud barbaros!
Verum nullus ſim, ſi non plures apud cultiſſimos
Europæos videantur quotidie. Quot capita, totidem
capillorum formas, & ſingulis bienniis novas inven-
tiones videmus, ridemusque. Maximum, quin uni-
cum quorundam negotium capillus, de quibus cum
Seneca auſis dicere: *Quis eſt iſtorum, qui non ma-
lit rempublicam turbari, quam comam ſuam? Hos tu otio-
ſos vocas inter pectinem, ſpeculumque occupatos? Nemo illorum
qui non comptior eſſe malit, quam honeſtior.* L. de bre-
vitate vitæ c. 11. Formam, quam liberalis natura
indidit Abiponibus, expoſui. Jam, quibus eam mo-
dis corrumpant, reſtat dicendum.

CAPUT IV.

De avitis, communibusque formæ corruptelis.

Pulchritudinis cura barbarorum etiam mentibus in-
nata. Aſt hunc in finem mediis utuntur, qui-
pulchritudo omnis profligatur. Abipones profec-
ornare ſe dum volunt, ſe turpant, fædantque ma-
gnopere. Puellas, puellosque elegantes paſſim in-
illos videas, apta figura membrorum, coloris, fi-
moniaque ea ſuavitate præditos, quam multi invide-
Europæi. Verum hæc illorum venuſtas fluxa e-
ac ut in floribus, exiqui ævi, dum enim adoleſcu-
mar-

marcescunt. Nativa equidem illorum elegantia stigmatibus, aliisque, quos referre aggredior, trecentis modis aboletur. Europæorum quam multi pulchri esse desinunt, dum exterorum avidi imitatores peregrinos, semperque novos comendi corporis modos venantur. Abipones formam depravant suam, visuque terribiles esse incipiunt, quia antiqui moris tenacissimi, & avitis majorum suorum sanctionibus ad amentiam usque devoti. Illorum enim exemplo vultum notis variis insigniunt suum, quarum aliæ utrique sexui communes, fœminis propriæ aliæ. Spina acuta carni insculpuntur, inspersoque vulneri recenti cinere nigrescunt, ac fiunt perennes. Crucis figuram fronti impressam, duas lineolas ad oculi utriusque angulum, aures versus protensas, quatuor præterea lineas transversas, ac craticulæ instar cancellatas supra nasi radicem inter supercilia pro insignibus velut gentilitiis vultu circumferunt omnes, & per illa a nationibus cæteris internoscuntur. Hos figurarum ductus spinis exarant vetulæ non soli cuti, sed vivæ carni impactis, quos cinis, ut dixeram, vulneribus cruore manantibus inspersus nigros reddit; nullo, aut modo aut tempore unquam delendos. Hæ quid figuræ denotent, quid portendant, nescio, nesciuntque ipsi, qui his signantur, Abipones. A' majoribus se suis hunc accepisse ritum, id solum nôrunt, & illis satis est. Plurimæ Americanorum nationes vocabulo, quo crux significetur, penitus carent. Hinc dum Christianis sacris initiati crucis se signo muniunt, latino nomine *Crux*, vel Hispanico *Cruz* utuntur, quod tamen alii aliter corrumpunt. Indi Peruviani lingua Quichua dicunt: *Cruspa*, Quaranii: *Cruzù*, Chiquiti: *Curuzis*, Zamuci, & qui eadem linqua loquuntur, Ygaroñi, Kaipotades, Karaoi, Tunachi, Ymonii &c.: *Curuzirò*,

Lules, Isistines, Vilelæ *Cruz* Hispanorum more rite enuntiant. Plures tamen Paraquariæ populi vocabulo sibi proprio crucem significare nôrunt. Hanc vocant Abipones: *Likinránala* Mocobii *Latizenranrat* Tobæ: *Lotisdagáhadac.* Mataquayi, seu ychibachi: *Lekakilús* - Mbayæ: *Nikenága.*

Non solum vidi crucem Abiponum singulorum frontibus insculptam sed & Cruces nigras rubris multorum e lana vestibus intextas. Id mirandum sane vel hoc ex capite, quod Christi religionem nondum edocti hoc præstiterint, cum nec significationem, nec merita Sanctæ Crucis perspexerint. Fors ex Hispanis Abiponum, vel ex Abiponibus Hispanorum olim Captivis Crucis venerationem aliquam, vel virtutem cunctis saluberrimam didicere. Quid si dicamus, hanc Crucis apud Abipones expressionem Hispanorum in Americam adventu longe antiquiorem? Illud certum, Crucem ex splendido marmore, quod alii jaspidem cristallinum vocant, sculptam apud Incas Peruvianos Reges magno in pretio, & fors etiam veneratione quondam fuisse. Longitudine tres ulnæ partes, latitudine tres digitos, totidem crassitudine æquabat. Omnes anguli fuere pares, splendorisque eximii. Insigni artificio crux illa constat, sed a quo artifice, quo tempore elaborata, unde allata sit, passim ignorabatur. In palatio regio urbis Cusco, & in loco sacrato, quem Huaca appellarunt, servata est semper, ab Hispanis dein' Peruvii expugnatoribus, quibus crux pretiosa cum Regiis thesauris in prædam cesserat, ad ejusdem urbis templum princeps translata. Mihi verisimillimum videtur, crucis seu notitiam, seu æstimationem ex Peruvio in vicinam Paraquariam, ut ritus alii, illatam fuisse, dum Indorum Peruvianorum

quam

quam plurimi Hispanorum metu in illam provinciam commigrârunt. opportune mihi in mentem venit illius, quod Nicephorus l. 18. c. 20. refert: Turcas a Cosroe Persarum Rege missos Constantinopolim, qui crucem frontibus suis inustam ostentabant. Rogati, eccur signum, quod non colerent, fronte gestarent? respondere: Edoctos se a Christianis crucis insigne ad pestem arcendam valere, dictique veritatem luculenter expertos se fuisse. Pia hæc crucis stigmata ex Christianorum institutione frontibus Turcarum impressa etiam Paulus Diaconus memorat, & Cardinali Baronio teste ad annum quingentesimum nonagesimum primum sacra, hac industria Turcæ tunc a peste immunes exstitere. Jacobitæ, Jacobi Syri hæretici sectatores circumferebant signum crucis frontibus candente ferro inustum, ut refert Joachimus Abbas in appendice nationum Christianarum. Dictum S. Joannis Baptistæ: *Ipse vos Baptizabit in Spiritu Sancto, & igni.* Matthæi 3. c. v. 11. perperam intellectum a Jacobitis illorum hæresi ansam dederat; Nam crucis figura ignito ferro frontibus catechumenorum inusta apud eos pro baptismo fuit. Tranquillis Ecclesiæ temporibus dum Christiani veteres Christi religionem impune profitebantur, Christi nomen manibus inussere suis, ut sancius testatur. Quid, quod & Afri Alarues, etsi religionis Christianæ ignari crucem brachio impressam gessere runt. Eandem brachiis inustam suis plerique nautarum Hispanorum, Lusitanorumque, quod ipse spectavi toties, habent eum in finem, ne a Mauris in captivitatem abducti Christianos se esse possent inficiari. Ast quo fine barbari Abipones & frontibus, & sæpe vestibus crucis figuram impresserint, ultro fateor me ignorare.

Stigmatibus, quæ utrique ſexui communis apud Abipones, haud contentæ fœminæ & vultum, & pectus, & brachia atris lineamentorum diverſiſſimorum imaginibus compuncta gerunt adeo, ut tapetis Turcici ſimilitudinem referre videantur. Quo magis patritia fuerit quæque inter ſuos, ac ſpectabilior, eo plus figuris abundat. At vero multo ſanguine emitur barbarus iſte ornatus, gemitibus conſtat multis. Audi tragœdiam, & ſi flere non lubeat puellarum cruciatum, ride nationis inſanos ritus. Adoleſcentula ut primum naturæ indicio nubilis declaratur, recepto jam more ſignari jubetur. In vetulæ humi ſedentis gremio caput reclinat ſuum. Ut pingatur, pungitur. Spinæ pro penicillo; cinis cruori miſtus pro colore eſt. Dilaniatur, ut gentilium ſuorum more ornetur. Aculeis ſpinarum in carnem alte immerſis artifex, ſed crudelis vetula, alios aliis, figurarum, linearumque ductus deſcribit, tota mox ut facies ſanguine diffluat. Quod ſi doloris impatiens vel ingemiſcat miſera puella, vel tergiverſantis inſtar caput ſubtrahat, probris, ſatyris, vituperiis peſſime onerabitur. Apage iſtam ignaviam, furens exclamabit anus, næ tu noſtri generis labes es, ac monſtrum, cui ſpinæ titillatio tantilla intolerabilis! An neſcis, eorum te ſanguine prognatam, qui vulnera in votis habent, atque adeo in lucris numerant? Tui te pudeat imbellis muliercula! Goſſypio mollior videris. Cælebs moriêre, nil dubita. Tam impudenter meticuloſam, ecquiſnam demum noſtrorum heroum ſuo dignam conjugio exiſtimabit? Quod ſi quieta mihi morem geſſeris, ipſa te pulchritudine reddam pulchriorem - - His vociferationibus perterrita juvencula, nî ſociarum fabula fieri, ni explodi palam omnium ore malit, nec hiſcere audet porro, doloris acutiſſimi ſenſum ſi-

len-

lentio premit, fronte serena, compressis metu convitiorum labiis tolerat aculeorum laniatum, qui quidem non uno absölvitur die. Nam hodie spinis compuncta faciei parte una domum remittitur, ad partem faciei alteram, ad pectus, ac brachia compungenda ctas, perendie, ac sæpius revocanda. Interea dum finis imponatur laborioso operi, per dies non paucos paterno sub tentorio clausa circumvallatur coriis bubulis, aura frigidior ne obsit. Carne, piscibus, aliis, nescio, quibus dapibus religiose interdicta vescitur pomulis quibusdam, quæ Kakiè, Roayamì, Nanaprahete dicta dumetis innascuntur. Hæc licet aliis non raro febris tertianæ origo ad sanguinem tamen refrigerandum conducunt.

Hac tum plurium dierum inedia, tum cruoris quotidiana effusione exangnes pallescunt adolescentulæ. Mentum non punctulis, ut aliæ partès, sed lineis rectis uno spinæ ductu exaratur, ac finditur. Quæ quidem lineæ ejusmodi sunt, characteres musici illis inscribi ut possent. Spinæ quæcunque venenatum quid habere videntur; Hinc dira earum impressione oculi, genæ, labia horrendum in modum intumescunt, illitisque sauciæ cuti cineribus nigrorem tristem imbibunt, ut stygiarum furiarum quampiam videre tibi videaris, dum puellam ex crudeli illa Vetulæ officina prodeuntem cernis, adeo jam sui dissimilem, ut vel invitus exclames: o quantum Niobe Niobe distabat ab illa. Illius aspectu ad miserationem ipsi sæpe moventur barbari parentes, quin tamen de abolendo immani hoc ritu cogitent unquam; opinantur equidem, per hanc spinarum laniationem filias suas ornari simul, simul ad ferendos subinde partûs dolores erudiri, præpararique. Ut detestandam semper putavi vetularum in cruciandis

puellis sævitiem, ita habilitatem illarum in istis pingendis suspexi. Nam figuras alias atque alias mira lineamentorum proportione, punctorum varietate, ac ductuum utraque in maxilla æqualitate exprimunt curatissime, quin tamen alio præter spinas variæ magnitudinis utantur instrumento. Quot fœminas Abiponenses videris, totidem figurarum variationes earum in vultibus deprehendes. Quæ maxime picta, plurimumque compuncta aculeis, hanc noveris esse patritiam, ac nobilissimo locô natam. Illam vel captivam, vel plebeji generis esse nil dubitaveris, quæ ternas duntaxat, quaternasve vultu lineolas nigras circumfert. Apud Thraces quoque nobilis fœminæ insigne fuisse faciem stigmatibus compunctam, refert Herodotus l. 5. aitque, Ignobiles pura facie fuisse, & nullis notis impressis insignitâ. Idem Dio Prusæus in oratione 14. confirmat: Christiana postquam disciplina Abiponum in coloniis radices fixit, eliminata nobis suasoribus ferali hac consuetudine eam fœminæ retinent formam, quam unicuique natura impressit. Dolendum sane, mirandumque, quod Europææ a cunabulis Christianæ fuci, ac pigmentorum abusu ridiculas se reddant iis, quibus student placere. Dum pinguntur equidem, venustatis nativæ jacturam faciunt perinde, ac Americanæ, dum spinis compunguntur. Color sanguine diffusus, non fuco adscitus laudem feret, oculisque probabitur spectatoris.

CA-

CAPUT V.

De labiis, ac auribus barbarorum perforatis.

Præter hæc vultus ſtigmata, aliis quoque utuntur ad ſe ſe, ut quidem putant, ornandos, re tamen ipſa ad formæ humanæ extinctionem; Artubus enim ſuis jam mutilatis, jam pertuſis ab hominis ad beſtiæ figuram videntur abiiſſe. Abiponibus, ut plerisque omnibus per Americam Indis, ſolene fuit quondam vel ferro ignito, vel arundine acuta labium inferius terebrare. Parato ſic foramini arundinem alii, alii tubulum ex oſſe, vitro, gumi, vel flavo ære, quod ab Hiſpanis accepere, conflatum roſtri inſtar inſertum circumferunt. Solis maribus, vix dum etiam ſeptenibus, is ornatus permittitur, nunquam fœminis. Apud Abipones recentiores mos hic exolevit dudum, viget tamen noſtra adhuc ætate inter Quaranios ſylvicolas, inter Mbayas, Quanas, Payaquas &c. Ob imanem labii appendicem ab Abiponibus *Petegmek* dictos. Hi elegantiſſimi, ornatiſſimique ſibi videntur, dum fiſtulam æneam, quæ calami ſcriptorii diametrum æquat, longitudine ſpithamam excedit, e labio ad pectus protenſam non ſine oſtentatione geſtant. Verum hoc pulchritudinis imaginariæ inſtrumento Europæis advenis formidabiles ſe reddunt; Nam vaſta proceritate tumidi, coloribus e ſucco variis totum corpus picti, crinibus colore, qui ſanguini ſimillimus, purpureo tinctis, ala ingentis vulturis uni auricularum

affixa, globulorum vitreorum fascibus per collum, per brachia, genua, & suras relucentibus, tabacæ fumum ex prælonga arundine haurientes foro inambulant, omni ex parte terribiles visu formæ.

Quod labii pertusi hiatui inseritur, cujuscunque demum sit materiæ, *Tembetà* vocant Quaranii, & quamdiu religionis expertes nemora pervagantur, adhibent ad unum omnes; Ast hunc labii appendicem abjiciunt ad Romana sacra in coloniis traducti, labii foramine, quippe quod nec lateribus, cæmentoque claudi, neque ulla arte coalescere unquam potest, solo remanente, per quod, dum colloquuntur, saliva ubertim profluit aliquando, & in enunciandis rite vocibus tantillum impediuntur. Indi plebeji omnes, quos in sylvis Mbae bera detexi, & adolescentes, & adulti arundine tenui, curtaque pro *Tembeta* utebantur; Trium Caziquiorum vero illud ex gumi, seu resina aurei coloris fuit. Vitreum esse, primo aspectu jurâssem. Sole pluscu-lum exæstuante gumi illud nobile ex arbore Abati timbabŷ copiosissime emanat, & in subjectos tembetà, crucis, globuli, alteriúsve, quam expressam cupiunt, figuræ modulos effunditur sensim: Aura, accedente lapidis instar induratur, nullo humore liquandum: vitri tamen instar pellucidum manet. Ni enim hæc resina arboris Abatitimbaŷ insigni duritie polleret, tembetà ex illa constans barbarorum labio diebus integris inserta, ac salivæ semper innatans mollesceret denique, & dissolveretur. Dolui sæpe hoc gumi pretiosissimum ex America non afferri, artificibus Europæis vario usui futurum.

Neque putes unicum esse apud Barbaros labil terebrandi modum. Anthropophagi enim, quos Hispani Caribes, Quaranii Abaporú dicunt, venandis, devorandisque hominibus per sylvas occupati inferius labium non pertundunt, sed ad oris longitudinem scindunt adeo, ut vulnere in cicatricem coeunte duplici bucca instructi videantur. Sparsi per nemora oberrant, a nostris hominibus non sine periculo ad religionem persuadendam sæpe, sed frustra conquisiti. Caro humana ab Indis Brasiliæ, Paraquariæque prope omnibus cupedias inter quondam numerabatur. Multi illorum Christianæ disciplinæ nostris in oppidis dudum assuefacti, quamcunque seu bubulam, seu ferinam carnem præ humana sibi insigniter fastidiosam, insipidamque videri, hujus desiderio ardere se, fatebantur interdum. Mocobios, Tobàsque adhuc barbaros fame urgente, aliæ si desint dapes, humanis etiamnum carnibus vesci, novimus. Istorum centuriæ aliquot Abiponum in conceptionis oppido Caziquium Principem Alaikin in campis remotioribus cum suorum turma rusticantem, compotantemque sub diluculum per insidias oppressere. Pugnatum est acriter aliquamdiu. Abiponibus sauciis fuga dilapsis Alaikin cum sex comilitonibus in acie cæsus, assatus subinde, devoratusque a famelicis victoribus fuit, qui opiparo hoc epulo egregie refecti, ovantesque abiere. Puer quoque Abipon duodenis, ad mensam nobis famulari solitus, ab iisdem barbaris tunc jugulatus, & vitulinæ carnis instar absumptus mensæ cupedias auxit bellariorum loco. Vetulam tamen Abiponensem multis vulneribus ibidem trucidatam in campo reliquerunt intactam, quod illius caro jam durior, nullique proin usui esset *Cachèrgaiè Lpahè Chigàt eyga, tan la ybòt*, ut Mocobiorum quidam, pugnæ,

 men-

mensæque illius particeps, biennio post mihi multa hac super re sciscitanti reposuerat. Hæc occasione anthropophagorum, qui labium cæterorum more non terebrant, sed ad buccæ mensuram secare consueverunt. Jam de aurium ornatu, vel rectius, cruciatu pauca.

Inaurium usus ut antiquissimus, sic apud nationes varias varius, apud Americanos plerumque ridiculus, sæpeque incredibilis est. Missis reliquis, quæ hoc de argumento in mentem veniunt, de Abiponibus meis duntaxat dissero. Auriculæ pueris æquè, ac puellis teneris perforantur. Virorum plerisque nullus inaurium est usus; seniores tamen nonnulli cornu bubuli, ligni, ossis frustulum, fila lanea varii coloris, nodulum e cornu fictum auribus perforatis infigunt. Conjugatarum mulierum vix ulla inauribus caret. Illarum figuram accipe. Folium palmæ prælongum duos digitos latum in spiram convolvunt (uti ligularum sericearum volumen esse solet) quæ peripheriam majoris hostiæ, qua in sacrificio utimur, aliquando excedit. Auriculæ pertusæ foramini lignellum majus semper majusque intruditur. Qua industria annis procedentibus illa auriculæ cutis adeo extenditur sensim, amplificaturque foramen, ut illam ex palmæ folio spiram, quanta quanta est, arctissime circumplectatur, & ad humeros prope defluat. Ipsum palmæ folium inspiram convolutum vi elastica, qua pollet, auriculæ foramen magis indies, magisque dilatat. Exaggeratam, cave, putes hanc spiræ magnitudinem, auriculæque capacitatem. Hisce, quibus ad scribendum utor, oculis, vidi quotidie innumerabiles fœminas monstrosa hac inauri oneratas, quin & viros aliarum nationum permultos. Nam & barbarissimi Oaèkakalòt, & Tobæ,

alii-

aliique extra Paraquariam Americani populi iisdem prorsus, quibus Abiponenses fœminæ, inauribus superbiunt. Ferdinandus sextus Rex Catholicus historiam fluminis urinoco a nostro Patre Gumilla scriptam avidissime legerat. Incidit forte in libri paginam, ubi refert, barbaros quosdam pro locandis inauribus tanta auricularum foramina habere, ut globus eburneus, quo in tabula (vulgo Billard) tudiculis luditur, comode per illa transmitti possit. Tunc enimvero subridens Monarcha: videtur mihi vir bonus poetam, non historicum agere aliquando, exclamavit. In has voces erupit Rex non de historici fide, reique veritate hæsitans, sed novitate tantarum inaurium attonitus Indorum stultitiam demirans. Matritensium tamen aliqui hoc Regis dictum cuipiam ex Paraquaria advenæ oggannicbant, amice illi insinuantes, fabulam interdum pro historia ab Americanis vendi Europæ. Verum de rei, quam Rex prope incredibilem duxit, veritate certissimus Paraquariensis reposuit: Patrem Gumilla verum, sed parum scripsisse de imani inaurium mole; Auricularum foramina multo ampliora varias apud Paraquariæ nationes se vidisse. Nosque omnes, quotquot inter barbaros illius provinciæ versati sumus, idem vidimus quotidie, & verissimum uno ore testamur. Æthiopes ex insula Madagasgar in Paraquariam adductos inauribus nihilominoribus uti, ipsus in valle calamuchita spectavi. Quaranicæ mulieres annulos ex ære, qui tres aliquando digitos diametri habent, non auricularum foramini inclusos, sed ex illo pendentes gestant Europæorum ritu.

Inaurium multiplicem usum, ut multa alia, Paraquarii didicisse videntur ex vicino, & Australi Americæ dominante Peruvio. Illius Rex clarissimus, legis.

legislatorque Inca Manco capac in benevolentiæ significationem subjectis sibi populis facultatem olim impertiit, exemplo suo aures perforandi suas ita tamen, ut aurium foramina altero tanto minora essent, quam illa, quibus ipse uteretur. Pro provinciarum varietate varias singulis populis inaures assignavit: Hi perforatis auribus infigebant ligni particulam; Illi fasciculum lanæ albæ, qui mole sua pollicem non excederet; Isti juncum; Alii arboris corticem. Tribus nationibus auricularum foramina solito ampliora indulta. Quot quot stirpis erant Regiæ, pro inauribus annulos latissime patentes adhibuere, qui ex longa fascia suspensi ad pectus porrigebantur. Paraquarii Peruvianorum olim imitatores progredientibus seculis varias demum, alias aliis magis ridiculas inaurium formas excogitarunt, quarum nullam Europæus sine risu spectaverit. Hæc aures terebrandi consvetudo, ut divinis e literis patet, mundo prope Coæva, nationibusque prope universis communis erat, quamvis diversa apud plerosque inaurium figura, significatioque. Indis orientalibus, Persis, Atheniensibus nobilitatis insigne fuit auris perforata, cui jam aurum, jam gemma, jam ebur ab opulentioribus appendebatur, ut Arrianus de gestis Alexandri adnotavit.

Cum Abipones superciliis, ciliisque nudent oculos, labia, auresque pertundant, faciem spinarum aculeis compungant, totque figuris insigniant, barbæ lanuginem e mento evellant, comæque ingentem portionem e sincipite, vehementer mirabar sæpius, quod nasum intactum, illæsumque conseruent, cujus cartilaginem Afri, Peruviani, Mexicanique olim perforarunt, monileque aliquod foramini inseruere. Patre Josepho Acosta Authore L. 7. Histor. C. 17. Tikorik Mexicanorum Rex Smaragdum insignem e naribus te-

rebra-

rebratis pendentem ostentabat. Brasili jam a prima ætate non labium inferius modo, sed & alias faciei partes perforant, illarumque hiatibus lapillos vulgares prælongos inserunt, tetro sane, ut Maffejus noster L. 2. Histor. Indic. ait, spectaculo! opus tessellatum, vel Mosaicum dixeris Brasilorum vultus. Sed his liberaliores fuere Parthi in se deformandis, qui ornatus gratia omnes prope corporis artus perforarunt, illisque lapillos, grana pretiosa inseruerant Tertulliano teste L. 1. de cultu Fœmin. C. 10. Si Diodoro siculo L. 4. C. 1. fides, etiam fœminæ Æthiopum ad Arabiæ fines labia terebrata pro vultus ornamento habuerunt. Ex his liquet non solos Americæ barbaros stigmatum variorum usu desipuisse. Diversissimi tamen diversis populis erant horum stigmatum fines, ac significationes. Apud Thraces, teste Herodoto L. 5. apud Dacos, & Sarmatas juxta Plinium L. 22. nobiles his stigmatibus designabantur interdum: sæpe alias servi, ut pecoribus Domini sui nomen inuritur. Quandoque Æthiopum frontibus, qui e fuga retracti, vel ingenio suo fugaces putantur, Hispani heri primam nominis sui literam candenti ferro imprimi curant. Vegetius L. 2. C. 5. *Victuris in cute punctis milites scriptos*, ait. Quod de militiæ tyronibus belli imperatoris nomine notatis intelligendum putat Justus Lipsius L. 1. de Milit. C. ultimo. Apud Hebræos idololatriam olim denotabant stigmata. Hinc 3. Reg. 18. V. 28. de Baalis sacrificulis: *Incidebant se juxta ritum suum cultris, & lanceolis, donec perfunderentur sanguine.* Ethnici equidem, dum sacra faciebant Magnæ matri, Bellonæ, Dianæ, corpus dilaniabant, perfodiebantque suum modis, instrumentisque variis, impresso jam fronti, jam volæ manus, jam cervici stigmate. Id quod C. 19. levitici interdicitur Judæis: *Neque figuras aliquas, aut stigmata facietis vobis.*

Sæ-

Sæpe tamen alias notæ corporibus impressæ gentis originem, patriamque prodidere. Affirmat Herodotus L. 4. Lybies, ut e Trojanis òrtos se probarent, quædam stigmata corpori inurebant suo, ex quo infertur, apud Troes eiusmodi stigmatum consvetudinem olim viguisse. Britanni quoque veteres tota corpora pungebant, expingebantque figuris variis, Cæruleo colore imbutis, ut Julius Cæsar L. 5. de bello Gallico, & Herodianus L. 3. meminerunt. Quod Martiali argumentum præbuit epigrammatis 54. L. 2. Claudia cæruleis cum sit Ruffina Britannis edita, cur latiæ pectora plebis habet? Abiponibus certe illas vultus picturas, punctiunculasque eum maxime in finem familiares esse, ab aliis ut nationibus se dignoscerent, majorumque suorum institutis conformarent. Aliam ex illis causam exsculpsimus nunquam.

CAPUT VI.

De Abiponum firmitate, ac vivacitate.

Ridendi profecto, qui America nec eminus conspecta, Americanos promiscue omnes viribus uti parum firmis, corpore imbecillo, valetudine tenui esse, audacter magis, quam vere scripserunt. Id generatim affirmari haud potest. Pro cœli, regionis, victus, occupationumque varietate variat corporum habitudo. Robustiores utique experimur Europæos, qui saluberrimos Styriæ montuosæ aeres hauriunt, quam qui palustri Bannatus in planitie tertiana flavescunt.

Afri-

Africana mancipia navibus advecta Ulyssiponensi in foro pecorum instar venialia prostabant sæpe, me istic agente. Singulorum patriam expiscantur emptores, non nisi robustissimos sibi peroptantes. Ex Angola, ex congo, ex promontorio viridi, & maxime ex Madagascar insula oriundi certatim, avidissimeque deliguntur, quippe qui fidæ plerumque valetudinis, solertiæ majoris. Afros in regione, quam Lusitani la costa de la mina appellant, natos vix est, qui emat; Debiles fere sunt, segnes, & laboris impatientes, quia æquatori vicinissimi, ubi ventus aut nullus, aut brevis, aura tepida, imbres frequentes. Hac certe in vicinia ad Paraquariam navigantes malacia continua detenti, cœli æstu prope assi, calidisque imbribus quotidie aspersi ternas prorsus hebdomades hæsimus. Cui mirum sit, sub hoc cœli languescentis situ corpora item lanquida imbecillaque procreari, licet in aliis passim Africæ oris robustos, strenuosque populos reperiri noverimus. Ex hoc prona est ad longe, lateque patentem Americam, & ejus incolas conjectura. Illius provinciæ, quin singula provinciarum loca ut maximo terrarum intervallo a se distant, sic aeris, alimentorum, habitationum proprietatibus discrepant maximopere; Ex quibus alia, atque alia incolarum habitudo consequitur ita, ut hic debiliores, istic robustissimos deprehendas.

De Americanis aliis alii, per me, scribant, quibus, & quidquid visum fuerit. Nil repugnabo. De Paraquariensibus confidenter affirmo, nationes equestres, quas in chaco vidimus, pedestribus formæ concinnitate, corporum proceritate, virium robore, sanitate, vivacitateque ut plurimum præstare. Abipones sane corpore pollent lacertoso, robusto, agili & cœli injuriarum tolerantissimo. Obesum, vastaque

ab-

abdominis mole gravem vix usquam reperias. Quotidiana equitatione, venatu, ludicris, seriisque certaminibus identidem occupati raro pinquescunt, quia simiorum more semper inquieti. Optimo humorum temperamento, fidaque idcirco valetudine gaudent, quam Europæorum plurimi inviderent. Pleraque morborum genera, quæ Europam seu cruciant, seu exhauriunt, ne de nomine quidem nôrunt. Podagra, hydrops, epilepsia, icterus, calculus, hernia &c. peregrina illis vocabula, & monstrorum instar. Caput nudum soli æstuanti objiciunt diebus integris, quin tamen de capitis molestia conquerenten ullum audias. Jurares illos sensus expertes, ex ære, vel marmore conflatos, cum tamen vel ista solis æstu incalescant. Siti per aridas solitudines diu ardentes aquas palustres, salsas, lutulentas, putres, amaras, quasquas demum deprehenderint, plenis hauriunt faucibus citra noxam. Carnem bubulam, cervinam, tigrinam, duram, semiassam, struthionum seu ova seu carnes, varia arborum poma immatura liberaliter in se ingurgitant, neque tamen stomachi languorem, aut alvi difficultates sentiunt. Cœlo sæpe pluvio, aere perfrigido vasta flumina nando transmittunt citra viscerum, vesicæque perturbationem, quæ Europæis natantibus molesta sæpe, sæpe, stranguria accedente, periculosa. Ephippiis duro è corio consutis insident producto in multas hebdomades itinere, quin tamen usque sessitando vel extimam cuticulam offendant. Ad fulciendos pedes stapede nullo, equis fere succussatoribus utuntur, post equitationem tamen horis pluribus non interruptam nullum corporis exagitati, fatigatique indicium in ullo horum observabis. Gelido strati in cespite, non raro, dum subitus ingravescit imber, aquis prope innatantes noctem agunt, quid tamen rei

Co-

Colica sit, quid arthritis, omnino ignorant. Utriusque periculum subeunt Hispani, aquis pluviis diutius madefacti; Hæ cuti illapsæ, nescio, quam pestem toti afflant corpori in America, sæpe animi defectionem, syncopen, aliquando pustulas, ulceraque producunt. Vidi frequenter Hispanos milites in templo exanimis similes corruisse, quia per viam ab imbre pertinacius conspersi. Abipones inter diuturnas toties pluvias sub dio dies, noctesque complures perstant incolumes, quia semper pedes nudi; calceatis equidem plus quam nudatis pedibus officit humor ex pluvia contractus, qui, cum, unde expiret, exitum non inveniat, introrsum serpens ossa, nervosque penetrat, ac reliquum pessime afficit corpus. Ad hanc perniciem cavendam solenne fuit nobis equo iter facientibus, pluvia invalescente pedes calceis, tibialibusque nudare protinus. Verum in scyllam sæpe incidimus, vitantes Charybdim. Timendum erat equidem, ne equo cespitante pes nudus ligneo stapedi allidatur, offendaturque. Sed audi reliqua, quæ ad Abiponum firmitatem probandam, faciunt.

Si quæ forte spina plantæ pedis infigatur, illamque confractam nec digitis assequi, neque evellere queant, portiunculam carnis, cui spina inhæret, ipsam serena fronte cultro exscindunt. Hostem, vel remotiora speculaturi loca utroque pede equi dorso insistunt. Arbores, nubibus minantes, conscendunt, illarum in ramo quieti consident, ex abditis illic alveariis mel exempturi, nullo unquam vertiginis aut sensu aut periculo. Ad colonias nostras translati, securis, aratrique tractatione, cui scilicet nunquam insueverant, defatigati dum a viribus defici, dum sudore diffluere, ac æstuare corpus advertunt suum: Sanguis mihi irascitur jam *la Yivichigui* Yauigra, excla-

clamant. Ad hunc placandum in promtu illis est remedium: cultrum in suram altissime demergunt, profluentemque inde cruorem lætis spectant oculis aliquamdiu, eumque applicata vulneri gleba sistunt denique, ac se jam revixisse, bene sibi esse, voce hilari fatentur: *là rioamcatà.* Jam bene valeo. Adeo in fundendo, quasivero alienus esset, sanguine prodigi, ac fere nimii sunt non valetudinis duntaxat, sed & gloriæ desiderio. Nam publicis in compotationibus spinarum fasciculo, vel acutis Crocodilorum e dorso ossiculis pectus, brachia, linquam, & — sed pudet dicere, crudeliter compungunt multa cum sanguinis effusione. Idque certatim factitant, ut fortitudinis famam adipiscantur, ut sanguinis, dum cum hostibus res est, fundendi metum per spontanea vulnera deperdant, ut cutem densis cicatricibus obductam telis reddant impenetrabiliorem. Septennes pueri, parentum imitatores, spinis perinde in sua sæviunt brachiola, cicatricesque ostentant copiosas, magnanimitatis scilicet ætate majoris documenta, ac belli, ad quod a teneris educantur, præludia. Ritus hic semet vulnerandi utut barbarus in barbaris tamen, qui militiam profitentur, vix non probandus. Nam, ut vegetius rei militaris apud Romanos magister C. 10. folio mihi 66. scripserat: *Qui ante longum tempus, aut omnino nunquam videre homines vulnerari, vel occidi, cum primum adspexerint, perhorrescunt, & pavore confusi de fuga magis, quam de conflictu incipiunt cogitare.*

Non nullos macie confectos, de tabe, hecticave suspectissimos siliquæ Græcæ esu, potuque quotidiano vidimus convaluisse. Morbo interdum atrociore correpti, periculosissime sauciati parabili plerumque remedio brevissime consanescunt, & sæpe nullo, canum instar. Multos eorum vario telorum genere persos-

sos

fos trajecto latere, ossibus, costisve confractis ægre spiritum ducentes, sanguini multis e vulneribus mananti immersos exhorrui, spirantia mortis simulacra. Paucis post hebdomadibus eosdem incolumes equo procurrentes jam, vel compotantes dum forte viderem, quidni eorum sanationem corporum firmitati tribuendam putarem, cum medicis illorum, medicamentisque futilibus neutiquam possem. Variolas, morbillosque unicam prope, qua America exhauritur, ac calamitosissimam esse pestem quis ignorat? Corripiuntur ea Abipones, ut cæteri Indi, at paucissimi extinguuntur, quamvis eo morbo laborantes negligentius certe, quam reliquæ nationes, sibi caveant. Sanguinis nempe, ac humorum temperies melior saniem nec tantam in illis, neque tam exitialem progignit. De variolis alio loco plura. Plumbeis vulnerati globis, quin eos e corpore evelli sinant suo, annos plurimos vivunt, valentque; Plumbum seu brachio, seu pedi impune inhærens, ceu firmitatis suæ monumentum nobis ostentarunt sæpius, manibusque tangendum nostris obtulere. Quod quidem novitatis nihil, admirationisque adfert medicis. Testatur enim Bartholomæus Maggius in dissertatione de Vulneribus, plumbum alterius in corpore per triginta annos sine dolore detentum se vidisse. Horstius medicus familiariter novit virum nobilem, qui ultra quadraginta annos sine notabili incommodo globulum plumbeum in talo circumferebat. Illud memorabilius, globum sclopetarium, nisi cor feriat, vel caput, raro lethalem esse Abiponibus; Quin illorum Caziquius præclarus Kaapetraikin glandem ejusmodi fronti suæ ab Hispano impactam citra discrimen excepit, provectissima jam ætate ab infensis sibi Mocobiis iter faciens per insidias oppressus, cum sex commilitonibus suis hasta trucidatus, devoratusque est, me in con-

ceptionis oppido id temporis agente. Hæc mecum reputans mirabar ſæpe, ignivomas Europæorum fiſtulas tantopere a barbaris formidari, rariſſime illis lethales. Sed nimirum ut pueri ignes fatuos, etſi innoxios, metuunt; Sic Indi plus nitrati pulveris crepitum, quam plumbi jactum expaveſcunt, quem caſſum toties, & aeri duntaxat timendum experiuntur. Militum enim Paraquariorum bombardæ nubibus ſimillimæ mihi videbantur, e quibus tempeſtate coorta fulgura plurima, lethifera fulmina pauciſſima excutiuntur. Hæc, quæ memoravi, ad Europæos de Abiponum robore convincendos, ni fallor, aliquantum valebunt. Neque enim mihi unquam probabitur illorum opinio, qui Americanis ſtupidum, hebetiorem obtuſioremque corporum ad percipienda incommoda ſenſum tribuere. Enimvero perſentiſcunt Abipones elementorum impreſſiones, telorum injurias, ortos inde dolores, ſed illorum ſenſu non fatiſcunt, non opprimuntur, ut plerique alii, ſeu quia ſanguinis, humorumque temperatione meliori, majori nervorum, artuumque robore gaudent, ſeu quia a pueris aſſveti ejusmodi incommodis dudum obduxere callum, ſeu quia militaris gloriæ appetentiſſimi negant ſibi dolere quiddam, etſi dolore afficiantur aliquando. Jam reliqua, e quibus Abiponum vigor, vivacitasque incredibilis eluceſcat, argumenta perſtringamus.

Illos raro calveſcere, incaneſcere ſero, ſuperius memini. Provectiſſima ætate vix denique conſeneſcunt, plantarum quarundam more, ſemper virides, vegetique. Summis laudibus, atque adeo admiratione proſecutus eſt Cicero libro de ſenectute Maſiniſſam Regem Mauritaniæ nonagintá annos natum, qui, *cum ingreſſus iter pedibus ſit, in equum omnino non aſcendit: Cum equo, ex equo non deſcendit. Nullo imbre, nullo*

fri-

frigore adducitur, ut capite operto sit. — — Exequitur omnia Regis officia, & munera &c. Quot Abipones decrepitos, totidem Masinissas, & Masinissa vegetiores tolerantioresque suspiceret Romanus orator. Suis vix fidem haberet oculis, dum videret senes prope seculares duodennis adolescentuli instar sine stapedum adminiculo in equum ferocem uno impetu assilire: Cœlo ardentissimo illi insidere horis, quin & diebus continuis; Mellis legendi gratia celsas arbores scandere: sub Jove jam frigido, jam pluvio iter prosequi, humi cubare, hostibus in acie obluctari, nullos, quos seu venatus, seu militia offert, labores recusare: Oculorum acie incredibili, auditu promptissimo pollere, dentibus integerrimis abundare: Solum annorum numero, non alia re a florentissimæ ætatis viro distinqui. Quæ quidem omnia, quamvis per omnem Europam rarissima, quid si Europæorum fide majora? Sine admiratione spectavi quotidie Abiponum in Coloniis, quæ senes juvenibus, præter ætatem, omnia similes copiosos numerabant. Si quis octogenarius vivere desinat, ceu in ætatis flore extinctus deploratur. Fœminæ viros plerumque vivendo superant; quia bello non absumuntur; quia suapte natura, humidiores cum sint, vivaciores esse solent. Centenarias vetulas, seculo majores tot Abiponum in solo invenias, ut illas admirari quidem, vix tamen numerare queas. Eandem firmitatem corporum, vivacitatemque pedestribus Paraquariæ nationibus non ausim asserere. Quaranii, Lules, Ysistines, Vilelæ, aliique Indi pedites Europæorum more morbos, senectutemque & sentiunt, & corporis habitu produnt suam. Illorum vita, ut Europæis passim usuvenit, jam brevior, jam productior. Paucos illorum seculares deprehendas, vel seculo propinquos. Operæ pretium fuerit, fontes, e quibus Abiponum vigor tantus profluat, indagare.

CAPUT VII.

Cur Abipones tam vegeti, & vivaces?

Vivida, vivaciaque corpora & parentibus debent suis Abipones, & Sibi. Profecto vigor juventæ per temperantiam conservatus in cæteram ætatem, atque adeo in ipsam sobolem derivatur. A morbidis enim languentibusque morbidos liberos procreari, experientia docet. Abipones toto, quo adolescunt, tempore lasciviam nesciunt, & licet indolis sint fervidæ, nullo libidinum genere labefiunt. Confabulationibus, ludis, facetiis indulgent, ast verecundiæ intra limites semper. Ipso, quo inter illos versabar, septennio nihil a me visum esse, auditum nihil, quod petulantiam, obscænitatemve oleret, asseveranter affirmo. Instinctu quodam naturali, sibi proprio, pudoris profanandi modos, occasionesque perhorrescunt pueri, puellæque: Has cum illis seu clam, seu palam confabulantes nusquam videas, nunquam in foro otiosas. Matribus domestico labore occupatis sociam navare operam, in deliciis habent. Armorum, equorumque exercitatione quotidiana adolescentes maxime capiuntur: In horum singulos bellissime convenit Horatianum illud: *Imberbis juvenis, tandem custode relicto, gaudet equis, canibusque, & aprici gramine campi.*

Aliarum nationum Indi brevioris sæpe, gracilis, & imbecilli sunt corporis. Multi eorum, antequam viri, marcescunt: Alii necdum senes misere consenescunt,

ſcunt, aut præcoci fato extinquuntur ante tempus. Cauſam quæris? dicam, quod ſentio. Multi miſeri, quia miſeris parentibus prognati: Alii, quia laboris onere oppreſſi, indumento, cibo, habitatione parciſſime inſtructi: Complures alii, quia a prima adoleſcentia in voluptates obſcænas effuſi laſciviendo vigorem naturalem exhauſere. *Libidinoſa etenim, & intemperans adoleſcentia effoetum corpus tradit ſenectuti*, ut Cicero Lib. de Seneɛt. aſſerit. Quam multis eheu prǽmatura morte ſublatis epitaphii loco illud ovidii faſt. 1. quadraret: *Nequitia eſt, quæ te non ſinit eſſe ſenem.* Nuptiæ a juvenculis nimium acceleratæ non raro in cauſa ſunt, cur Indos reliquos Abiponibus vel infirmiores, vel minus vegetos, minus vivaces experiamur; Hi equidem, niſi anno trigeſimo quam vigeſimo propiores de conjugio vix cogitant: Raro fœminas quatuor luſtra nondum emenſas ducunt. Quod ſane ut ad conſervandum robur, ſic ad vitam producendam, ſobolemque robuſtiorem procreandam plurimum conferre, Philoſophi, medicique affirmant. Cur germani veteres tam vegeti, tam proceri, tam longi plerumque ævi? Tacitum de his diſſerentem audi: *Sera venus, eoque inexhauſta pubertas; Nec virgines feſtinantur. Eadem juventa, ſimilis proceritas; Pares, validæque miſcentur, ac robora parentum liberi referunt* Nil dubitandum a teneris parentibus prolem edi non robuſtiſſimam; Et cum corporis habitum animi affectio conſequatur, ut Galenus prolixe docet, mirum haud eſt, tales fœtus eſſe quoque ſenſu tenues, ac mente imbecillos. Bellicoſa hæc noſtra ætas cum homines & multos, & proceritate inſignes ſuis pro legionibus peroptet, præmaturas juvenum nuptias cohibere ſtudeat. Audiatur hoc ſuper argumento Ariſtoteles L. 7. politicorum C. 16. *Eſt adoleſcentum conjunctio* (verba illius ad apicem recito) *improba ad fi-*

 lio-

liorum procreationem. In cunctis enim animalibus juvenilos partus imperfecti sunt, & fœminæ crebrius, quam mares & parva corporis forma gignuntur. Quocirca necesse est hoc idem in hominibus provenire. Hujus autem conjectura fuerit, quod in quibuscunque civitatibus consvetudo est adolescentes mares, puellasque conjugari, in eisdem inutilia, ac pusilla hominum corpora existunt. In partu quoque laborant magis puellæ, ac pereunt plures. — Masculorum corpora crescere impediuntur, si adhuc &c. &c. Hanc Philosophi sententiam mire probarunt Ægydius Romanus, & Albertus Magnus, rationibusque solidis stabilierunt. Proh! quoties parentes genere illustres, summoque loco nati, dum liberorum connubia nimium accelerant stirpis suæ perpetuandæ studio, hanc subito extinctam, seque sine filiis, ac nepotibus lamentantur. Si qua in re, in conjugandis filiis festinandum est lente parentibus, habita ætatis, viriumque ratione. Quod quidem consilium Abiponum, Germanorumque veterum exemplis prorsus conforme, de quibus Cæsar L. 6. de bello Gallico: *Ab parvulis labori, ac duritiæ student. Qui diutissime impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem. Hoc ali staturam, ali vires, nervosque confirmari putant. Infra annum vero vigesimum fœminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus.* A priscis illis, quos Cæsar laudat Germanis quam alii sunt germani hodie! Sed aliud, quo Abiponum firmitati, proceritatique consulitur, præsidium videamus.

Matres suo, non alieno ubere proles lactant suas, idque nutricis officium in tertium fere annum prosequuntur. Quo quidem temporis intervallo a maritis abstinere eas omnino, ajunt. Id quod certe ad roborandos fœtus magnopere, si medicis fides, conducit. Nam Galenus L. 1. de Sanitate tuenda: *Admo-*

moneo, inquit, *quæ lactant proles, ut ab omni impuritate abstineant; Hac enim lac noxium efficitur &c. sanguis equidem melior* (in prægnantibus) *abit ad nutriendum fœtum; Hinc in uberibus lac modicum, & noxium remanet.* Infantes, qui a gravida lactantur, a Plinio dicuntur colostrati, a coagulato scilicet, & spongioso lacte pasti, destructique. Ad hæc confirmanda valet, quod Cinna Catullus in Libro de 20. consulibus refert: Cajum Fabricium virum cætera præstantem cum morbis insolitis per omnem vitam conflictatum esse vel ea de causa, quod a matre jam prægnante per quatuor menses fuerit lactatus. Quod discrimen a sua ut averteret filiola, illius nutricem vestalium in ædibus per triennium custodiendam dedit. Hæc, pluraque, quæ huc faciunt, alia adfert Petrus Justinelli in suo de educatione prolium commentario.

Ipsa quoque educatio multum habet momenti ut ad formandos mores, sic ad corpora Abiponum induranda. Nam, quod Quintilianus L. 1. institut. scripserat, mollis illa educatio, quam indulgentiam vocamus, nervos omnes & mentis, & corporis frangit. Dicti veritas nostris quotidie observatur oculis. Videmus equidem homines delicias inter, cupediasque suaviter educatos languere, molestiisque levissimis frangi: Rustico in mapali adultos laborum, belli, cœlique cujuscunque asperitatum tolerantissimos usque vigere, & valere. Abiponum educationem delicatam nemo dixerit. Vix natæ proles gelido, si ad manum sit, flumine abluuntur. Cunas, plumas, pulvillos, fascias, oscula, crepundia plane nesciunt. Levi ex lutræ pellibus lacinia tectæ, ubi sors tulerit, cubant modo, modo nefrendulorum more solum perrepltant. Quoties equo faciendum iter matri, prolem in mantica, aprugnis e pellibus consuta, atque ex

ephippiis pendente una cum catulis, ollis, cucurbitis &c. collocat. Sæpe alias maritus lactentem filiolum matris e brachiis raptum equo imponit suo, oculisque liquida voluptate plenissimis equitantem spectat. Balnei gratia flumen pernatans mater parvulum pectori appressum suo manu tenet altera, altera ceu remo utitur. Majuscula si sit proles, flumini injicitur, ut natare discat, dum ambulare incipit. Puellos vix ab uberibus remotos raro sine sagittis, & arcu in forum prodeuntes videas. Aviculas, muscas, omne animalculorum genus insectantur. Solenne illis, ac volupe in scopum designatum collineare, quod militiæ præludium dixeris. Equo turmatim procurrunt quotidie, & cursus velocitate certant. Quæ omnia ad corporum integritatem, augmentumque incredibiliter conferre quis dubitet? Superséderent utinam Europææ matres violentis naturæ artificiis, blandimentisque, quibus ad infantulorum cultum abutuntur. Moderarentur utinam fascias, ac linteola, queis tenera prolium corpuscula ceu vinculis coercent, ac veluti carcere claudunt, næ! pauciores loripedes, varos divaricatis cruribus, compernes, gibbo onustos, pumiliones, imbecillos, morbidosque Europa nostra numeraret.

Abipones veste non corpori adstricta, sed laxa, & ad talos usque defluente utuntur, quæ corpus tegat, non oneret, neque premat, quæ adversus aeris injurias illud tueatur, quin tamen corporis expirationi obstet, vel sanguinis circuitionem moretur. Quod utique Europæis contingere necesse est, qui vestibus sæpe oppressi & collum, & pedes, & manus, & latera jam arctis indumentis, jam tot fibulis, tot cingulis, tot fasciis ornatus gratia constringunt, ipsumque adeo caput, ut plaustrum, adscititiis crinibus, tre-

cen-

sentis crepundiis, appendicibusque oneratum quotidie circumferunt, certo valetudinis detrimento. Sapientes tot ad Orientem populi, quin & prisci germani fere amplum, laxumque indumenti genus sapienter maluerunt. Quid si illis vel propterea & corpora ampliora, & laxiora vitæ spatia obtigere? Qui incolumitati consultum suæ cupit, ut aliis in rebus, sic in vestitu illud curandum sibi putet: *Ne quid nimis* Tenuitatem tamen vestium nimiam perinde valetudini perniciosam, arbitramur. Aere variante variant amictum prudentiores, ut nautæ vela. Ipsi Abipones barbari textis e lana vestibus contenti alias, ut primum Auster gelidior aspiraverit, pallium quoddam e lutræ pelliculis scite compositum arripiunt sine ætatis, sexusve discrimine omnes. Pellicea hæc vestis pallii, quo sacerdotes ad cantandas in templo vesperas utimur, aliquam refert similitudinem, & ab illis *nichigerit* vocatur à *nichibegè*, quod lutram significat.

Galenus libro de sanitate tuenda libere, vereque asseruit: *Maximum esse malum ad sanitatis custodiam quietem nimiam corporis, ac maximum bonum moderatam, & justam motionem esse.* Huic consonat Celsus L. 1. C. 1. *Ignavia corpus hebetat, labor firmat; Illa præmaturam senectam: Iste longam adolescentiam reddit.* Hinc veteribus Romanis quotidiano prope in usu palæstra, discus, saltus, luctatio, cursus, equitatio, pugilatus, pilæ ludus, natatio, venatio &c. fuere. Nil porro mireris, Abipones athletice valere, ac Macrobiorum instar multum vivere. Continuo in motu versantur. Equitatio, venatio, natatus illis quotidianus. Bellum, quod vel feris, vel hostibus inferunt, creberrimæ excursionis est causa. Flumina nando superare, arbores mellis gratia scandere, hastas, arcus, sagittas cultello elaborare, funes è corio texere, ephippia concinnare

 fre-

frequens, & quod pedes, manusve fatiget, illis negotium. Quod si ab his vacationem sibi indulgeant, cursu certant equites, præmio proposito, quod, qui metam attigerit primus, victori cedit. Sæpe ipsi, quibus currunt, equi victoriæ præmium designantur. Familiarissimus item Abiponibus, quo pedites utuntur, Ludus alter. Illius instrumentum est lignum tres palmos longum, affabre baculi instar rotundatum. Illius extremitates crassiores, medium gracilius est: Ab illis Yüele, vel Hopiginrancatè, ab Hispanis macána dicitur, & Hungarorum Pusagan aliquomodo refert. Hoc lignum ad metam jactant nisu maximo ita, ut per intervalla terræ illidatur identidem, identidem in altum subsiliat eo fere modo, quo pueri hujates lapillos per fluvii superficiem vibrare solent. Quinquageni sæpe, sæpe centeni longo consistunt ordine, singulique, mutatis, vicibus, lignum jaciunt suum. Qui longius qui rectius jecerit, præmium, laudemque refert. Hoc ludo, quem a pueris in plures continuant horas, & oblectantur, & fatigantur incredibili corporis utilitate. Ejusdem ligni, quod ludi modo, modo belli instrumentum, ad hostium, ferarumque quassanda corpora frequens ac formidabilis usus est plerisque barbaris. Ignavi, oscitantesque nolunt cochleæ vitam vivere Abipones; Hinc neque aliorum more, qui otio torpent, culcitris, mensæ, tabulæ lusoriæ semper affixi, quique rarissime ad forum, vel campum prorepunt, cito, misereque computrescunt. Abiponenses fœminæ, etsi virorum ludis, certaminibusque equestribus interdicantur, rei domesticæ procuratione dies, noctesque distentæ vix respirandi, conquiescendique tantisper habent opportunitatem. Hinc masculus ille matrum vigor ad producenda fœtuum gigantea prope

cor-

corpora, hinc robur, vitæque diuturnitas tanta. Ex medicorum namque sententia, corporis exercitatio ac motus frequentior innatum calorem fovet, plethoram arcet, succos superfluos expellit, ac dissipat, artus agiliores reddit, promptioresque sensus, pulmonum spiramina promovet, nervos corroborat, corporis poros, & meatus per sudorem aperit, digerit alimenta, ac digesta excernit, corpus animumque convalescere facit. Aquas sine motu videmus putrescere. Aer sine ventorum impulsu, ingravescit. Ensis in vagina diu feriatus rubigine obducitur. Vestes diuturno situ squallent. Desidia, otioque cutis meatus in hominibus obstruuntur, humorum fluxiones invalescunt, morbi articulares, epilepsia, apoplexia, languor stomachi, cibi, atque ipsius adeo vitæ fastidium nascuntur. Has, quas medici desidibus minari solent, calamitates ignorant Abipones, quia desidiam, otiosamque quietem ignorant, nisi eam defatigati restaurandis viribus necessariam arbitrentur.

Victus quoque, cui hi assveverant, ratione illorum incredibiliter firmari corpora, vitamque ultra solitos limites produci, nunquam dubitavi. Quod Tacitus de veteribus Germanis scripsit, de illis scriptum puta. *Cibi simplices, agrestia poma, recens fera, aut lac concretum sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem.* Carne quidem bubula, vel ferina plerumque assa, raro elixa vescuntur, ut sors tulerit. campus si venantibus feras neget, aqua suppeditabit esurientibus præter varii generis pisces, lutras, anates, porcos fluviatiles &c. Ex aere quoque aves non spernendi saporis, ex sylva diversas seu humi, seu in arboribus sponte natas, fruges famis remedia, accipiunt. Desint hæc omnia, sub terra, vel

vel aqua latentes radices pro esca passim adhibent. Piscium, præstantissimorum licet, esum sola illis necessitas persvadet. Carnem tigrinam, teterrimi quamvis odoris, tanti faciunt, ut siquis tigridem necaverit, illam in minutas portiones dissectam cum sociis partiatur, ne vel unus contubernalium suavissimo hoc, ut illi putant, gulæ irritamento careat. Vetus est medicorum querimonia, novis ciborum condimentis novo ex orbe allatis novos quoque morbos in Europam fuisse invectos, ut cocos plus obesse mortalium valetudini putent, quam pharmacopœi omnes prodésse unquam possint. Hæc in Abipones querela non cadit; Nam condimenta omnia nesciunt, dape simplici vescuntur. Acetum, uti & ipsi Hispani Americani, pessime aversantur. Salem, caprarum more, sitientissime appetunt, sed rarissime adhibent, quia sale, salinisque carent suis in terris. Hanc ut supplerent penuriam, fruticem ab Hispanis Vidriera dictum cremare solent, ejusque cineres, salsuginis aliquid habentes salis loco carnibus, tabacæque foliis, quæ vetularum saliva prius subacta mandunt, aspergere consveverunt. Verum cum hoc frutice, cujus cineres salis dixi supplementum, multa Abiponum contubernia careant, insulsis plerumque dapibus utuntur. Salis usum moderatum humanis corporibus esse saluberrimum, nemo negaverit, quippe qui noxios depascitur humores, arcetque putredinem; Salis tamen abusu crebriore oculorum obtundi aciem, succos meliores exhauriri, ac mordaces tum sanguini, tum cuti infectos progenerari, atque adeo urinarios meatus sæpe offendi, affirmant medici. Experti sumus in Paraquaria, equos, mulos, boves, ovesque in illis solum pascuis pinguescere, ubi nitri, vel salsuginis aliquid gramini admixtum; Hoc si absit, strigosa eva-

evadunt pecora, & brevissime emaciantur. Salè conspersæ carnes perdurant, sed quo liberalius salitæ, eo citius putent, ac putrescunt, humore scilicet, in quem sal resolvitur, calori conjuncto putredinem accelerante. Si carnes bubulæ solo aere, si pisces solo ad ignem remotum fumo durentur, nulla salis vel mica accedente, ad menses plurimos citra noxam durabunt. Id meo mihi experimento certissimum, quin & barbaris omnibus. Dum e Paraquaria in Europam renavigavimus, commeatus noster tum carne salita, tum solo aere siccata potissimum definiebatur. Hæc, quia salis expers post quadrimestrem navigationem ad portum Gaditanum usque semper incolumis mansit, & boni saporis. Illa mox putrefacta, & vel a famelicis nautis in mare abjecta. Audi jam, quid ex his inferam. Abipones, licet sale rarius, parciusque utantur, cum bene tamen valeant, vivantque perdiu prope omnes, quidni suspicari liceat, salis abstinentiam plus ad corporum robur conservandum facere, quam illius, maxime si nimius sit, usum.

Diætam, cibi, potusque moderatricem tardæ senectutis, firmæ valetudinis, vitæque productioris fontem esse, pleno ore clamant medicorum, philosophorumque principes. His concors poeta Britannus: si quis tarde cupit esse senex, cibo, ut medicina, modico utatur, ait. Abipones validos, proceros, vegetos, diuque superstites dixi iterum, iterumque, diætæ studiosos quis dicat? Bibunt, edunt, quando, quoties, quantum lubet. Haud definita illis prandii, Cœnæque tempora. Prandent, si cibus præsto sit, dum evigilant. Horis omnibus ut esuriunt, ita comedunt; Modo dapes non desint, fames aderit semper. Quanto voraverint plus, tanto

cele-

celerius esurire illos diceres. Idque certissimum apud illos valetudinis integerrimæ seu indicium, seu remedium vulgo putatur. Oblatum sibi cibum si quis respuat, vel quia dudum satur, vel quavis alia de causa, mox ægrotus a circumstantibus proclamatur. *La oachin, Chic rquenne.* Jam ægrotat, jam non comedit, cum gemitu ajunt omnes, eumque moribundum vix non declarant. Voraces sunt Abipones, & ut Americani cæteri Carnibus se farciunt egregie, sed nullo valetudinis detrimento. Illorum stomachus equidem ut multi cibi, sic longæ inediæ patientissimus nec comessatione liberaliori, nec diuturna esurie labefactatur. Plurium mensium itinera nullo instructi commeatu suscipiunt. Nulla sæpe per viam alimenti congrui copia vel, quia nulla venationis opportunitas, vel quia hostis per insidias opprimendi consilio diu, noctuque iter præcipitant, vel quia hostem terga prementem fugientes ad tutiora festinant loca. Vacuo etiam aliquamdiu ventre, latrante quamvis stomacho incolumes semper, hilaresque famem confabulatione tranquillant. Commoti animi indicium nullum, nullam seu querimoniam, seu corporis jejuni ægrimoniam in illis deprehendas. Sed mox inediam toleratam solita voracitate pensare nôrunt, viresque restaurare. Cibi, potusque temperantiam longævitatis matrem, helluationem morborum, mortisque præproperæ radicem esse, haud nego; Novi equidem Sanctos solitudinum cultores complures quotidiana inter jejunia vitam ultra seculi unius spatium produxisse, fors & ulterius victuros, si liberalius corpus aluissent suum. Hos Christi heroes tamen parco, inopique victu senectutem tantam consecutos vix miror, quod semper cælibes, eidem semper loco affixi, motus, defatigationisque durioris expertes plerumque

que conquieverint. Neque Abiponum tantam vivacitatem tanta cum voracitate conjunctam demiror. Hi equidem mariti omnes, cursu, venatu, natatu, equitatione, militari labore propemodum quotidiano lassi ad vires recreandas obsonium amplius & poscunt, & facillime digerunt. Defflueret enimvero illorum vigor, vasta illorum corpora marcescerent, ni cibo copioso, ut flores affusa frigida, identidem recrearentur. A' me impetrare nunquam sane potui, ut credam, morbos plures intemperantia, quam inopia ciborum accersiri. Ut lampadem oleo deficiente sæpius, non superfluente exstingui videmus; Ita mihi persuasum, multo pauciores edacitate, quam inedia quotidie necari. Medici diætæ acerrimi defensores mihi utique repugnabunt; Ast vespillones, Abiponesque ad unum omnes in meam ibunt sententiam, scio. Quid, quod & Cornelius Bontekoe Batavus artis medicæ Francofurti ad Viadrum quondam magister suis in commentariis pertinacissime contendit: cibi parsimoniam magis, quam immoderationem humanis corporibus obesse, viamque certius ad tumulum sternere. Ejusdem prorsus sententiæ fuit Franciscus Bacon de Verulamio, qui in historia vitæ & mortis folio 80. ait: *Longæviores reperti sunt sæpenumero Edaces, & Epulones, denique qui liberaliore mensa usi sunt.* Aqua non semper dulcissima, nunquam fontana, semper fluviatilis, vel palustris, atque adeo plerumque tepida, vel calida, rarissime frigida Abiponibus sitis levandæ quotidianum est remedium, quidsi & valetudinis eximiæ instrumentum? fluviatilem, pluvialemque aquam enimvero medici fontanæ præferunt, quippe leviorem, & particulis noxiis minus prægnantem. Frigidam sinenses per omnem ætatem ne primoribus quidem labris delibant unquam. Nivem, gla-

cialemque aquam multarum ægritudinum fontem plerique putant. Sed hoc ad medicos. Nives, glaciem, fontes, e quibus aquæ scaturiant, cellas subterraneas pro refrigeranda potione nusquam deprehendas Abiponum in territorio. Vinum quoque ex uvis expressum, vel arte Chymica e fructibus crematum, dum vivunt, omnino ignorant. Sed quamvis pro mactanda siti præter aquam nil adhibent, pro celebrando tamen prolis nobilioris natali, cognatorum funere, consilio bellico, vel victoria, temetum hauriunt uno in loco collecti, quod vel ex melle, vel e siliquis Græcis affusa aqua paratum, ac coacescens ebrietatem adfert quidem, sed moderate potum incredibiles corpori præstat utilitates. Nam & siliquas Græcas, & mel Sylvestre ad vitam prorogandam, roborandamque valetudinem plurimum valere, passim affirmant. Mel, quasi mortales immortales redderet, nectar divinum appellatur a Plinio. Illius seu esu, seu potu moderato summam senectutem assecuti scribuntur. Pythagoras, Antiochus medicus, Democritus, Thelephus Grammaticus, Pollio Romanus: Hic seculum vivendo excesserat. Rogatus ab Augusto Cæsare, quo demum subsidio ætatem tam provectam attigisset: *Melle intus, foris oleo*, respondit. Vindobonenses ephemerides anno 1779. 14. Februarii nunciarunt: In Smoleniz Hungariæ loco Comitis Christophori Erdődi juribus obnoxio Franciscum Wascho quatuor, supra centum annos natum obiisse. Ad extremum usque diem & memoria, & tantis viribus pollebat, ut solus rhedam lignis onustam traxerit. Vegetam, illius Senectutem crebro mellis usui cumprimis tribuerunt, quem in finem semper apes dicitur aluisse. Abipones mel, quo sylvæ omnes abundant, jam bibere solent perfrequenter, quid si inde tantus illo-

rum

rum vigor, ætas tanta? Sed utrumque etiam filiquarum Græcarum usui ex parte debent, quas tum siccas mandere, tum ex aquæ permixtione nativi caloris fermento vinescentes liberaliter potare consueverunt. Utrolibet modo dulcedinis sunt eximiæ, & luculentæ virtutis; Prostratas enim vires restaurant, corpus insigniter saginant, purgant pectus, recreantque, vi diuretica, qua pollent; vesicam celerrime, ac copiose exonerant, plures ægritudinum radices evellunt, calculo validissime obstant, doloresque nephriticos Europæorum mirifice leniunt. Illud experti de hac virtute me fecêre certiorem. Equos robustiores, saniores que haud habet ampla Paraquaria, quam qui in Sancti Jacobi de Storea territorio nascuntur, ubi siliquis Græcis, quæ istic copiosissimæ, per sylvas sparsi pascuntur potissimum, solideque pinguescunt. Verum noveris, siliquas Græcas, quæ in Paraquaria nascuntur, mole, & virtute plurimum differre ab illis, quæ seu ex Africa, seu ex Hispania afferuntur, & in Germania passim venales prostant, quamvis & istæ magnum in re medica locum habeant sæpe.

His adde: Abipones singulis prope diebus, ni rigidiore aura absterreantur, in obvio lacu, vel flumine lavari. Balneum certe apud antiquos maximi fuit usus, & eximiæ semper utilitatis. Dum enim undâ sordes absterguntur, cutis meatus patefiunt, & pronior, commodiorque redditur expiratio corporis, non mediocri valetudinis levamento. Equi, muli que Paraquarienses, uberrimo licet pabulo fruantur, macie, scabieque tabescunt, nisi flumen, locumve, ubi abluendi se opportunitas adsit, propinquum habeant. Pulveres enim cuti insidentes pinguedinem impediunt; Hinc ad illos excutiendos equi

Europæi ſtrigili perfricantur diligenter. Sunt, qui venæ ſectioni balneum frigidum præferant; Nam per hoc ſanguis refrigeratur dumtaxat, per illam exhauritur. Magna igitur ex parte balneorum quotidiano uſui debere Abipones, dixerim, quod fere ſoſpites, diutiſſime ſuperſtites ſe ſe videant ad invidiam plurimorum. Hanc opinionem firmat Hiſtoria vitæ, & mortis authore Franciſco Bacone de Verulamio, qui aſſerit: *Lavatio corporis in frigida bona ad longitudinem vitæ; Uſus balneorum tepidorum malus.* Folio mihi 131. Ejusdem ex ſententia: *Vivaciores fere ſunt, qui ſub dio vivunt, quam qui ſub tecto.* Abipones maximam ætatis partem in campo exigunt, atque adeo purum, ſincerumque cœli patentis aerem, corporibus ſaluberrimum haurire ſolent. Etſi aliquando ſub ſtoreis, tentorii in morem expanſis, vel in fixis tuguriis habitent, nunquam ita ſe claudi patiuntur, ut non aliqua ex parte aeri aditus pateat. Nec vivere ſolum ſub dio, ſed & ſepeliri cupiunt. Incredibile, quantum a ſepulchris, quæ in templo fiunt, abhorreant.

Medicorum ſane, ac pharmacopœorum eſt ea ſuggerere, quæ ad vitam tuendam, ad retardandam mortem, ad morbos, doloresque profligandos facere videntur. Cum Abipones artem medicam doctis, pharmacopolisque omnino deſtitutos vivere perdiu, belliſſimeque valere videamus, parum abeſt, quin medicorum, pharmacopolarumque abſentiam inter cauſas connumerem, cur iſti barbari vitæ diuturnitate, corporum firmitate pleroſque Europæos ſuperent, apud quos ut multi medici, multus pharmacorum uſus, ſic multi ægroti, pauci capulares ſenes. Laertio teſte L. 4. cap. 6. Arceſilaus id dudum dictitabat: Quemadmodum ubi multæ leges, ibi plurimum vitio-

tiorum: Ita quoque, ubi multi sunt medici, ibi etiam sunt multi morbi. Abiponum medici, de quibus plurima dicam alias, veteratores sunt, & jumentis rudiores, neque unquam medicorum splendido nomine dignandi, quippe non ad ægros curandos, sed præstigiis, fraudibusque circumveniendos nati. Missionarii nostri, qui chiquitorum in coloniis versabantur, cæteros omnes Paraquariæ socios vivendo superarunt, extremam plerique senectutem assecuti, quamvis ad multa terrarum spatia nulla istic vel umbra medici suppeteret, ac ipsa regio annuis alluvionibus obnoxia à cœli, aerisque salubritate commendari minime posset. Provincialis tamen suorum incolumitati consulturus de mittendo ad illas chiquitorum colonias fratre laico chyrurgo cogitaverat, qui Patribus, si qui forte in morbum inciderent, opem medendo ferret. Verum missionarii benevolum hoc Provincialis propositum una omnes voce sibi periculosum affirmabant veriti scilicet, ne cum medico morbi quoque suas irreperent in terras, & florentissimæ adhuc valetudinis jacturam artificiosi medicaminis usu ipsi facerent subinde. Hinc sibi, naturæque relicti ætatem quam longissime extenderunt suam, Abiponum more & vegeti, & medicorum expertes. Verum quæ hactenus memoravi, externa sunt vigoris, vivacitatisque fomenta.

Ex animi tranquillitate incolumitatem corporis plurimum pendere, extra controversiam est. Hinc Salernitani medici, dum Roberto Normanniæ Duci, sceptrique Britannici hæredi sanitatis remedia suggerunt: *Curas tolle graveis* primo mox loco ajunt. Turbabuntur enimvero cerebri functiones, stomachus elanquescet, cibo deficiente deficient magis, magisque vires, succi meliores evertentur, si mens turbu-

lentis affectionibus, solicitudine, amore, timore, ira, mœstitia opprimatur. Sanum erit corpus, si ab animo sano habitetur. Jam nemo Abipones longioris ævi, vigoris optimi esse, mirabitur. Pacato fere sunt animo. Vivunt præteritorum immemores, præsentium parum curiosi, de futuris rarissime anxii. Timent periculum, sed, quia ejus gravitatem haud assequuntur, plerumque spernunt, cum illi vel superando, vel evadendo se pares existiment semper. Numerosus hostis propediem adfuturus dum nunciatur, interdum fuga sibi consulunt tempestive, alias expectato assultu mulsum, illud suum strenuitatis remedium, timorisque sepulchrum hilares inter cantus hauriunt certatim. Mordaces curæ de augenda re domestica, de indumento, vel alimento apud illos vix locum habent. Neminem mortalium tanti faciunt, ut illum amore, vel desiderio depereant, &, quod Europæis toties evenit, prope ad insaniam redigantur. Affectionibus quibuscunque nec diu, neque vehementer inhærent. Hac animi tranquillitate corpus demulcent suum, vitamque ad ultimam usque senectutem producunt. Non nego, ipsum etiam, sub quo degunt, cœlum neque frigoribus rigidum, neque solis ardore nimio exæstuans Valetudinis firmamentum esse, sed non unicum; Nam & Hispani, & Indi alii, eadem aeris temperie fruantur licet, non perinde ut Abipones vigent, durantque. Europæi si hanc Abiponibus invident vitæ diuturnitatem, illorum vitæ rationes, quà licet, imitentur. Affectionum vehementium rejectione tranquillent animum. Commotiunculas corporis otio, ac sessitationi, aquam vino, laboribus quietem interponant. Ciborum, vestiumque luxum moderentur. Dapibus obviis non per artem corruptis ad tollendam, non ad irritandam famem medice, medicis vero medicinisque modice utan-

utantur. Et, in quo plurimum est ad servandum vigorem momenti, voluptates, certissimam corporum pestem, tantum horreant, quantum viridem sibi senectutem peroptant. Quod cum multis parum cordi sit, tot adolescentes, pomorum instar, putridos jam videmus, antequam maturos, quia: Venena dulci sub melle latere, immemores.

CAPUT VIII.

De Abiponum religione.

N*ulla gens est neque tam immansueta, neque tam fera, quæ non, etiamsi ignoret, qualem Deum habere deceat, tamen habendum sciat* ait Cicero L. 1. de legibus. *Omnibus innatum est, & in animo quasi insculptum, esse Deos.* Idem 2. de natura Deorum affirmat. Eandem sententiam aliis, aliisque verbis 1. Tusculan. Quæst. & 2. de responsis aruspicum repetit. *Hæc est summa delicti, nolle recognoscere* (Deum) *quem ignorare non possit.* Tertullianus in apologetico contra gentes scripsit. Deum per longius tempus citra culpam ignorari posse ab homine rationis compote, uno ore negant Theologi. Hanc sententiam ego acerrime tuebar, dum Theologicum quadriennium, quod Græcii Styrorum cœpi, in Cordubensi Tucumanorum universitate absolvi. Sed enim quantum obstupui, dum inde ad Abiponum coloniam translatus in omni istorum barbarorum linqua, cæterum minime sterili,

vocem penitus deſiderari intellexerun, qua Deus, vel Divinitas quoquo demum modo ſignificaretur. Ad illos religione imbuendos, ex Hiſpanico mutuari oportebat Dei nomen. Hinc Catechiſmo inſerere nobis viſum: *Dios, etnam caogaric* Deus, rerum effector; Etymon enim *añoé.* facere ſignificat.

Peñafiel noſter Theologus Indos non paucos extitiſſe teſtatur, qui, num per omnem vitam de Deo cogitaverint aliquando rogati: *Nunquam omnino*, reſpondere. Luſitani, Hiſpanique ad Americæ litora primum appulſi vix aliquod Divinæ cognitionis veſtigium apud Braſilos, alioſque barbaros ſe detexiſſe, affirmarunt. Idem de Groenlandis antiquioribus ſcribitur. Ut adeo non temere arbitratus ſit ille apud Ciceronem 1. de natura Deorum: *Dari gentes ſic immanitate efferatas, apud quas nulla ſit Deorum ſuſpicio.* Quid quod & Paulus ipſe I. ad Theſſalonicenſes 4. c. ſcribit: *Sicut & gentes, quæ ignorant Deum.* Quamvis idem Apoſtolus ad Romanos cap. 1. aſſerat, hanc Dei ignorationem neutiquam culpa vacare, neque excuſari poſſe: *Ita ut ſint inexcuſabiles*, quippe qui ex rerum creatarum aſpectu in Dei creatoris cognitionem poſſint venire. Quod ſi quis tamen excuſationi locus eſſe videretur cuipiam, diceret forſitan, Americanos barbaros ad omnia, quæ non videntur, tardos, hebetes, ac obtuſi eſſe ingenii. Ratiocinatio moleſta illis, & fere peregrina. Nil mirum adeo, illos ex rerum terreſtrium, cœleſtiumque contemplatione neque earum architectum Deum, neque cœleſte quidpiam ſuſpicari. Argumento ſit, quod referam. Iter faciens cum quatuordecim Abiponibus in fluminis argentei alto litore ſub dio, ut iſtic moris, ad focum conſidebam noctu. Cœlum undique ſudum aſtris ſcintillantibus oculos paſcebat noſtros.

Ca-

Caziquium Ychoálay Abiponum, quos quidem novi, omnium ſagaciſſimum, belloque clariſſimum, alloqui placuit. Viden' hanc Cœli majeſtatem, ajebam, magnificam hanc Stellarum ſeriem, ordinemque? Fortuitum quid, quis, quæſo, iſtud exiſtimet? Plauſtrum, ut tute noſti, niſi boves regantur a quopiam, evertitur. Cymba, ni gubernetur, vel a via aberrat, vel fatiſcit. Ecquis adeo delirus, tantas cœli pulchritudines caſu extitiſſe, hos orbium cœleſtium curſus, ac viciſſitudines ſine mentis ſapientiſſimæ conſilio gubernari ut credat? Quis iſtorum author, moderatorque tibi videtur? Quid, amabo, de his opinati ſunt majores veſtri? Pater mi, prompte, ingenueque reſpondit Ychoalay, avi, atavique noſtri terram duntaxat circum ſpectare ſolebant, num gramen, num aquam pro equis campus offerat, ſoliciti. Quid in cœlo agatur, quis ſyderum architectus, rectorque ſit, de hoc nil omnino angebantur. Hæc ille. Et vero rem ita eſſe, vix dubito. Obſervavi identidem, Abipones, dum rem objectam oculis primo aſpectu non capiunt, ſcrutandi moleſtiam pertæſos mox dicere: *orqueenàm?* Quid tandem erit hoc? Familiare illud Quaraniis: *Mbaenipo?* idem ſignificat. Interdum caperata fronte, dum res captum videtur tranſcendere, iidem ſubjungunt. *Tupâ oiquaà. Deus novit, quid ſit.* Cum Indorum in cerebro tam curta rationis ſupellex, tantaque in ratiocinando deſidia, quid mirum, illos rem aliam ex alia inferre jam neſcire, jam nolle. Ne quis ſupremi Numinis ignorationem Barbaris quibusdam Americanis perperam affingi exiſtimet, Apoſtolicam Bullam hoc loco recitare juvat, quam Pius V. e divi Dominici cœtu & ſcientia, & ſanctitate Clariſſimus Pontifex anno 1568. die 29. Aprilis edidit. Illius verba accipe: *Innumerabiles fructus, quos benedicente Domino Chriſtiano orbi ſocietas Je-*

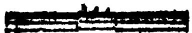
su, viros literarum, praecipue sacrarum scientia, religione, vita exemplari, morumque sanctimonia conspicuos, multorumque religiosissimos Praeceptores, ac verbi Divini, etiam apud longinquas, & Barbaras illas nationes, quae (Nota bene) *Deum penitus non noverant, optimos Praedicatores, & interpretes producendo, felicissime hactenus aetulit, & adhuc solicitis studiis afferre non desistit, animo saepius revolventes nostro — Societatem praefatam Nobis, & Apostolicae Sedi apprime charam singulari, Paternoque amore prosequimur &c.*

Fidem superat, quam atris coloribus pinxerint Americanorum stupiditatem Europaei, qui illorum provincias primi attigerunt. Eos vix hominibus adnumerandos, belluarum instar habendos putaverunt. Ut teste Cyriaco Morelli in fastis novi orbis Gomara in historia Indiarum capite 217. refert. Frater Thomas Ortiz, subinde Episcopus sanctae Marthae, literis ad aulam Matritensem datis ait: Americanos esse jumentorum instar stolidos, hebetes, fatuos, dementes, ad perdiscenda religionis capita prorsus inhabiles, humani ingenii, judiciique expertes. Pudet infanda scelerum genera, quorum eos accusat, hoc loco commemorare. Suis porro literis ut fidem conciliaret, eas his claudit verbis: Quotquot cum Americanis egimus, tales eos esse sumus experti. Hispanorum alii nonnulli Americanos tam stupidos affirmarunt, ut eos, adultos licet, ceu infantes rationis nondum compotes sacro baptismi fonte expiandos: Confessionis sacramentalis onere eximendos; A sacramentorum reliquorum usu arcendos voluerint. Pauli tertii summi Pontificis oraculo opus fuit, quo Americani *veri homines, fidei catholicae, & sacramentorum capaces* anno 1537. secunda Junii palam declarabantur, Bartholomaeo casaus, seu de las casas, chiapensi

pensi post episcopo Indorum causam agente, qui quidem, quod Europæorum in Indos crudelitates nimium exaggerasse videatur nonnullis, male audit apud Hispanos. Idem Pontifex Paulus tertius decrevit, ne Indis negaretur Eucharistia. Ita Torquemada L. 16. Monarchiæ Indicæ c. 20. Decretum Pontificium incipit: *Veritas ipsa*, extatque apud Haroldum. Hoc nil obstante *in Peruvio Indi adulti, jam baptizati, iidemque peccata legitime confessi neque semel singulis annis, neque vero mortis urgente discrimine communicantur.* Ut Acosta libro 6. de procuranda Indorum salute c. 8. & sequentibus loquitur. Neque, ut Eucharistia Indis impertiretur, per trium conciliorum Limæ celebratorum adhortationes, comminationesque impetratum est. Id quod patet ex querimoniis, decretisque synodorum Limanæ, Platensis, Arequipensis, Pazensis, & Paraquariensis, quæ seculó sequente habitæ fuerunt. Semper enim Parochi, qui Eucharistiam negabant, Indorum stupiditatem, ignorantiam, inveterata flagitia causabantur. Verum synodus Pazensis anno 1638. habita hanc Indorum ignorantiam Pastorum socordiæ tribuendam putavit, quorum sedula institutione e nativis ingenii tenebris, flagitiorumque cœno miseri utique emersuri credebantur.

Annorum duodeviginti, quos tum Quaraniis, tum Abiponibus impendi, experimento doctus idem prorsus sentio. Nam ipse novi barbaros barbarissimos, in sylvis natos, ab ineunte ætate superstitionibus, rapinis, cædibus assvefactos, brutorum instar bardos, hebetesque, qui tamen ad nostras colonias traducti quotidiana institutione, veteranorumque exemplo legis divinæ & scientissimi, & tenacissimi evaserunt denique. Neque miror. Elephanti, canes, equi, feræ aliæ cicurantur equidem, & si magi-

 stros

ſtros idoneos nanciſcantur, quas non artes condiſcunt? Adamantes nonniſi artificis impigra manu politi ſplendeſcunt. Truncus in Mercurium Praxitelis opera transformatur. Tardo ſint, ac hebetiore ingenio Americani, ſolertia magiſtrorum imbecillitatem diſcipulorum supplente ad omnem humanitatem, pietatemque, quin ad omne artium genus feliciſſime formantur. Quantum diſciplina acuat ingenium Indorum, ad quanta illorum ſe extendat captus, oculis videre tuis ſi cupias, Quaraniorum tibi adeunda ſunt oppida. In horum ſingulis deprehendes indos in muſicorum inſtrumentorum & fabricatione, & tractatione dexterrimos, pictores, ſculptores, arcularios, cujuscunque metalli fabros, textores, architectos, ſcribas eximios, alios, qui horologia, campanas, fimbrias aureas, & quid non? ad omnem artis regulam norunt conſtruere. Quin fuere non pauci, qui libros, majoris etiam molis, non patria ſolum, ſed & latina lingua typis excuderunt, quos, characterum ſcilicet notas, ipſi quoque ex ære fuderant. Norunt & calamo libros tanta arte deſcribere, ut typographi opera eſſe jurent vel oculatiſſimi Europæi. Indorum artificia, quæ Quaraniorum in oppidis ſeu videre, ſeu audiere, obſtupuerunt Epiſcopi, Gubernatores, cæteri quicunque hoſpites. Si hæ artes in aliis paſſim oppidis, ac Americæ provinciis ignorantur, id non Indorum ſtupiditati, ſed magiſtrorum, a quibus erudirentur, penuriæ tribuendum. Quaraniis miſſionarii noſtri Itali, Belgæ, Germani jam muſices, jam cæterarum artium magiſtri obtigerunt, Indos ſupra expectationem dociliores non experti modo, ſed & incredibiter ſæpe admirati. Illud tamen nobis exploratum: facilius, citiusque comprehendi ab Indis ea, quæ vident, quam quæ audiunt,

uti

mi & reliqui mortalium per oculos promptius, quam per aures erudiuntur. Si quid seu pingendum, seu sculpendum imperas quaranio, exemplar, sive typum rei faciendæ illius propone oculis, hunc insigniter exprimet imitando, rem affabre, eleganterque factam obtinebis. Desit exemplar, sibi relinquatur Indus, nil nisi ineptias, artisque abortum ab illo expecta, quamvis omni verborum contentione tuam illi mentem copiosissime exposueris. Neque memoriæ fidelitatem in Americanis desiderari putes, velim. Consvetudo vetus Quaranicis in oppidis obtinuit, ut sermonem sacrum a sacerdote e pulpito dictum jam oppidi prætor Indus, jam alius e primoribus magistratus coram populo in foro, vel domus nostræ area repetat. Id plerique omnes, nulla prope sententia omissa, fidelissime præstant. Symphoniam, quam defixis in characteres musicos oculis bis, terve seu voce, seu fidibus, seu organo expresserunt, mox memoriæ impressam habent adeo, ut illo musico folio, si a vento raperetur, porro non indigeant. E quibus memoriæ fidelitas, tenacitasque jure arguitur. Hæc visum est memorare, ut videas Americanis haud tantas esse ingenii angustias, quantas scriptores plurimi illis perperam affinxerunt. Non tamen diffiteor, alias aliis nationibus esse sagaciores, idque in Paraquaria a me observatum, nationes Indorum equestres pedestribus ut corporis, sic mentis vigore antecellere. Perspicacitatis sane documenta dederunt Abipones, dum bello multis abhinc annis continuato militari toties astu Hispanos, quantumvis sagaces, jam eluserunt, jam per insidias non sine multa strage oppresserunt. De quo alius erit dicendi locus. Verum quo luculentius produnt ingenio se valere ad expeditiones militares tutò, prospereque suscipiendas, eo minus illis ignoscenda videtur tanta Dei ignoratio,

ratio, ut ne nomen quidem illius noverint, cum ad pleraque alia significanda vocabulis abundent. Ex his inferet Theologus, Abiponum cogitandi facultatem non tam arctis circumscribi limitibus, ut ex conditis, quæ sub aspectum cadunt, rebus universorum conditorem, Rectoremque Deum cognoscére, certe suspicari non possint. *Quis est tam vecors*, ait Cicero in Aruspicum responsis, *qui aut quum suspexit in Cælum, Deos esse non sentiat?* Quaraniorum, ut ut ferocissima olim, natio Numen supremum novit, ac nativa lingua *Tupâ* appellat. Hoc vocabulum e duabus particulis componitur: *Tû* enim admirantis. *Pâ* interrogantis vox est. Cœlo tonante metu perculsi: *Tupâ* exclamare solebant. Ut adeo ex tonitru fragore, fulminisque miris virtutibus Numinis potentiam summam, Majestatemque revereri cœperint, videanturque Papinii non probandam sententiam aliquomodó confirmasse: *Primus in orbe Deos fecit timor.* Ipsi quoque Romani Jovem suum optimum, maximum Tonantem dixere.

Ab ingenio mentisque vigore commendandos videri dixeram Abipones. Verum laudationis me pudet præproperæ. Palinodiam cano. Mentis impotes, deliros, insanientes illos pronuncio. En amentiæ argumentum! Deum nesciunt, Deique nomen. Malum dæmonem, quem Aharaigichi, vel Queevèt dicunt, avum suum, Groaperikie, svavissime appellant. Hunc & suum, & Hispanorum avum profitentur, hoc tamen discrimine, quod istis vestes splendidas, aurum, argentumque, sibi vero magnanimitatem hæreditatis nomine concesserit; Se se enim præ quovis Hispano intrepidos magis, magisque strenuos arbitrantur. Sciscitari ex illis tibi si lubeat: Quidnam ille avus olim fuerit, cujus conditionis?

Id se nescire planissime fatebuntur. Si interrogationibus porro instes, avum hunc suum Indum sui similem quondam extitisse, ajunt. Adeo sicca, absurdaque est illorum theologia. Colunt, quem ignorant, Atheniensibus forte similes, qui Ignoto Deo aram posuere. Ut Abipones se se dæmonis nepotes, sic prisci Galli se se dæmonis filios jactarunt. Audi Julium Cæsarem de bello Gallico Libro 6. id affirmantem: *Galli se omnes ab Dite patre prognatos prædicant: Idque a Druidibus proditum dicunt.* Latini Ditem Plutonem inferorum Deum appellarunt. Plejades, septem e stellis compositas, avi sui imaginem, Abipones putant. Hæ dum Americæ meridionalis in Cœlo aliquot per menses spectabiles non sunt, avum suum ægrotare credunt, & moriturum quot annis pessime timent. Ast quam primum dictæ Stellæ Majo mense rursus spectandas se præbuerint, avum suum reducem, ac e morbo, ut putant, recreatum festivis clamoribus, læto tibiarum cornuumque militarium clangore consalutant, valetudinem recuperatam illi gratulantur. *Quemen naachic latenc! layàm nauichi enà? Ta Yegàm! Layámini* Quantas tibi gratias debemus! Tandem huc rediisti? Hem feliciter convaluisti! Ejusmodi, quibus lætitiam produnt, stultitiamque suam, vocibus aerem implent. Postridie ad mel conquirendum excurrunt omnes, è quo potio paretur. Hæc in promtu ut fuerit, in publicam hilaritatis contestationem magni fiunt undique concursus, sole occumbente. Abipones conjugati tigridum in pellibus humi considentes potando, circumstantes feminæ ululanti voce cantando, reliqua cælibum turma cachinnando, plaudendoque noctem transigunt, tædis hinc atque illinc per forum collucentibus. Præstigiatrix aliqua, cerimoniarum festi moderatrix, per intervalla choreas agit; Cucurbitam, quæ crepitaculi

loco, ſeminibus frugum duriusculis fœtam ad numeros muſicos manu circumagit ſimul, ſimul eidem terræ puncto inſiſtens dextrorſum pede altero, altero ſiniſtrorſum ſubſilit, ſine ulla motuum variatione. Abſurdiſſimum hoc lymphaticæ mulieris tripudium horrificus lituorum, buccinarumque militarium ſtridor identidem excipit, cui circumfuſi ſpectatores, admota labiis manu vociferantes, applaudunt. Nihil tamen hæc inter, quod laſciviam, petulantiamve oleat, usquam obſervaveris. Viri a fœminis, a pueris puellæ decenter ſejunguntur. Has geſtientis populi ineptias functionem avo ſuo convaleſcenti ſacram putant. Superſtitioſa hæc ſoteria non niſi multo cum labore, apud Abipones Nakaigetergehes maxime, a nobis exterminata fuere. Saltatrix illa, feſti ridiculi antiſtita, ad benevolentiæ ſingularis teſtificationem virorum aliquot ſuras cucurbita ſua perfricat, illisque velocitatem in hoſtibus, feriſque curſu aſſequendis avi ſui nomine pollicetur. Sub idem tempus ab eadem non ſine multis ritibus novi præſtigiatores, præſtigiatricesque, quotquot huic officio pares judicaverit, inaugurantur. De peſtilentiſſimo hoc hominum genere jam uberius agendum.

CA-

CAPUT IX.

De Abiponum Magis, re tamen ipſa præſtigatoribus, Veteratoribusque.

Ridicula præſtigiatorum fæx, etſi tota è fraudibus, fallaciisque conſuta, ac compacta ſit, tantundem authoritatis, venerationisque apud Abipones obtinet, quantum apud Perſas Magi, apud Aſſyrios Chaldæi, apud Græcos Philoſophi, apud Hebræos Prophetæ, apud Indos, qui ad Orientem degunt, Brachmanes, apud Italos Hetruſci Aruſpices, apud Gallos veteres Druydes habuiſſe olim leguntur. Nulla, ſi rite memini, per Paraquariam natio detecta eſt, quæ Præſtigiatoribus careat ſuis, quos latini magos, vel maleficos, Hiſpani Hechizeros, germani *Zauberer*, vel *Hexenmeiſter*, Quaranii Indi aba payè, Payaquæ Pay, Abipones vero eodem prorſus, quo diabolum, nomine Keebèt, ſeu artifices diabolicos appellant, quippe quos mira & humanis viribus majora patrandi virtutem ab avo ſuo, malo dæmone accepiſſe, opinantur. Hi verſipelles, cujus demum cunque ſexus ſint, artibus ſuis ſe & ſcire omnia, & facere poſſe, affirmant. Barbarorum nemo eſt, qui non credat, in præſtigiatorum ſuorum arbitrio eſſe: Morbum, mortemque aliis inferre: Ægritudinibus quibuscunque mederi: futura, remotaque præſagire: Nimbos, grandinem, tempeſtatesque acceroſere

ſere: Vita functorum umbras evocare, ac de occultis conſulere: Tigridum formam induere: omne ſerpentum genus impune manibus verſare &c. Quas quidem habilitates non arte comparatas, ſed a dæmone, avo illo ſuo, quibusdam duntaxat ultro conceſſas, ſomniant. Qui tamen ad hoc præſtigiatorum munus aſpirant, dicuntur annoſæ ſalici in Lacum quendam propendenti inſidere, continuata per dies aliquot cibi omnis abſtinentia, dum denique res futuras animo prævidere incipiant. Ab idoneis id quidem authoribus accepi; ſed mihi ſemper veriſimillimum eſt viſum, hos nebulones ex diuturna inedia cerebri imbecillitatem, vertiginem, ac deliramenti genus quoddam contrahere, ut adeo ſupra reliquum vulgus ſapere ſibi videantur, ſeque pro magis vendant. Sibi primum, mox aliis imponunt. Re enim nulla à cæteris differunt, niſi quod ad fallendos quoscunque concinnandis fraudibus excellant. Et vero laborioſum neutiquam eſt, rudibus, creduliſque barbaris fucum facere, qui, quidquid novum, quidquid ſibi antea nusquam viſum, inter prodigia numerant, magicisque artibus tribuunt confeſtim. Forte roſas rubras e carbaſo ad ornandum templum concinnaveram. Laborantem me avide ſpectabant Indi, & naturæ imitationem admirati: Vel Pater hic magus eſt, vel e matre ſaga natus, exclamabant. Laicus noſter Europæus Indis ſtupentibus, neſcio, quid ſciriſſime, celerrimeque tornavit è ligno, mox magorum primipilus omnium ore celebrabatur, cum in illum diem nec torni machinam, nec toreuma aliquod viderint unquam. Si pyrotechnica artificia, ſi optica, ſi anthleæ pneumaticæ experimenta, ſi alia, quæ apud Europæos obvia, quotidianaque, cernerent, rei novitate attoniti hæc quidni artis magicæ abſolutiſſima documenta, iurarent. Ad hoc confirmandum va-

valet, a Brasilis magos suos *Payè*, virtutem miracula patrandi *Caraybà* vocari, quod subinde nomen Europæis advenis indiderunt, quod ab illis arte facta viderent, quæ sibi prius ignota naturæ vires superasse videbantur. Hinc & Quaranii, quorum linqua Brasilæ admodum affinis, Hispanos, & Europæos quosvis Caray etiamnum appellant.

Hac rudis plebeculæ simplicitate in rem suam abuti egregie norunt versipelles, qui dæmonis, avi sui, vicarios, ac interpretes, futuri præscios, mystagogos, morborum jam architectos, jam, ut lubuerit, domitores, necromanticos, elementorum omnium dominatores palam se jactant, ac, quidquid in mentem venerit, male credulis nullo negotio persuadent. Mille illis decipiendi artes in promptu sunt. Ex advena barbaro clam forte intellexerant, hostes ad contubernium suum invadendum propinguare: Hanc notitiam, velut ab avo suo sibi patefactam venditant contubernalibus, & jam magnus Apollo audiunt. Sic quæ vel conjectura, vel clandestino aliorum monitu, vel propria indagatione explorata habuerint, futura cum fastu prædicunt, & ceu spiritu magico afflati arrectis passim auribus percipiuntur. Si facta vaticinio non responderint, excusationes, quibus authoritatem suam sartam, tectamque porro habeant, nunquam desunt. Concubia interdum nocte sibilo, vel fistula, hostem imminere, repente nunciant. Expergefacti omnes, de præstigiatoris fide, ac præsagitione nil ancipites viri ad arma convolant. In loca tutiora cum prolibus se se recipiunt fœminæ; Horas, quin noctes sæpe integras dum hæ timendo mortem, illi mortes aggressoribus minitando trepide absumunt, hostium nemo, ne musca quidem, usquam comparet. Sed ne vaticiniorum fides, ne vatum authoritas detrimen-

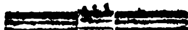
tum dein' patiatur, dæmonis, avi sui, ope hostilem assultum fuisse impeditum, subridentes affirmant. sæpe alias hostium phalanx inopinato irruit, quin tamen tot præstigiatorum vel unicus aggressionis periculum aut præsensisset, aut præsagiisset. Opportune mihi in mentem venit eventus ridiculi: Nocte appetente ad me accurrit Abipon adolescentulus, frenum ferreum, securim, & nescio, quas præterea reculas, domus scilicet suæ thesauros, adfert, meis in ædibus custodiendas; causam rogatus: Hostes noctu adfuturos, respondet, asseritque, matrem suam, præstigiatricem nempe in paucis eximiam, id præscire, quæ, quoties hostis propinquus est, brachium sibi sinistrum pungi identidem, & vellicari quodamodo, affirmat. Ohe, reposui, pulicum id morsibus tribuas, velim, puer optime. Nam & mea id novi experientia. Diu, noctuque & brachium dextrum mihi, & sinistrum, & quæ non alia, a pulicibus insolenter pungi sentio, compungique; Id si hostium foret indicium, nulla nobis dies, nox nulla sine velitationibus abiret. Sed frustra hæc. Nam percrebrescens de vetulæ præsagio rumor oppidum omne turbavit, noctem omnem. Nullum tamen, ut sæpissime alias, hostium seu vestigium, seu indicium.

Abipones jam prædarum, jam gloriæ desiderio ut in alios identidem bellum machinantur, sic aliorum adversus se machinationes nunquam non suspicantur. Quo ardentius securitati consultum suæ volunt, eo facilius, futili plerumque ex causa, sibi pericula alia ex aliis somniare consveverunt. Levis rumusculus, visi eminus fumi, ignota per vias vestigia, intempestivus canum latratus de instante cervicibus suis hoste suspiciones ingerit maxime, dum

edita

edita exteros inter strage vindictam metuunt. Ad tranquillandos, instruendosque animos negotium datur præstigiatricibus, ut, ecquid timendum sibi jam, ecquid porro agendum sit, avum dæmonem de more consulant. Sub noctis primordium ampliori in tentorio congregatur vetularum chorus. Hujus moderatrix & rugis & canis spectabilior tympana duo ingentia, quatuor sonorum intervallo, quod διατεσσάρων vocant, a se discrepantia pulsat identidem, dumque mugitum hæc edunt auditu terribilem, illa rauco gutture lamentantis ritu, nescio, quæ carmina deblaterat. Circumstantes fœminæ sparsis per humeros capillis, nudato vestibus pectore, cucurbitas, illa sua crepitacula, manibus exagitant, & ululanti voce sibi notas decantant nænias, quas pedum subsilientium motus continuus, & brachiorum jactatio comitatur semper. Sed infernalem hanc musicam auribus intolerabiliorem reddunt aliæ tympanistriæ, quæ ollas, damularum, seu dorcadum pelliculis obductas, acutissimeque sonantes bacillo pertinacissime quatiunt. Incondita hæc, ac tumultuosa vociferatio ad terrendum potius, fugandumque, quam ad accersendum, consulendumque dæmonem aptior videri posset. Hæc inter nox abit. Albescente Cœlo ad hoc vetularum tentorium, ceu ad oraculum Delphicum concurritur undique. Munuscula a singulis singulis dantur cantatricibus. Quæ sint avi sui effata, avidissime interrogant universi. Vetularum responsa fere ambigua sunt, sensusque adeo ancipitis, ut, quidquid demum evenerit, verum prædixisse videantur. Interdum eadem nocte per diversas fœminas diversis in tentoriis consulitur dæmon. Diluculo his pertinaciter, hostem adfuturum, asseverantibus, illis idem mordicus negantibus, opinionum pugna has inter mulierculas, oraculorum inter-

 pre-

pretes, in rixam fere cruentam desinit: A verbis ad verbera transitur: Pugnis, dentibus, unguibus non raro controversia finitur. Interdum dum acrior est futura præsciendi lubido, vel major illos urgeat periculi impendentis evidentia, præstigiatorum quispiam jubetur, mortui umbram ad vitam revocare, e qua, sibi quæ fata instent, rescíscere liceat confestim. Ad necromantæ tentorium confluit promiscua omnis ætatis, sexusque multitudo. Præstigiator bubula sub pelle, quæ siparii loco sit, delitescit. Deblateratis jam lugubri, jam imperioso murmure arbitrariis carminibus animam istius, illiusve (quam scilicet populus evocari voluit) coram adesse, pronunciat denique. Hanc de futuris eventibus iterum, iterumque interrogat, & mutata subito voce sibimet, quod ad rem facere videtur, respondet. Nemo est auditorum, qui de umbræ præsentia, vel de dictorum veritate dubitare ausit. Abiponum aliquis, clari apud suos generis, bonæque mentis multa verborum contentione mihi asseveraverat, se suis spectasse oculis animam Indæ, cujus maritus superstes Acaloraikin nostro tum versabatur in oppido. Assensum a me ut extorqueret, animulæ illius imaginem vivis, sed ridiculis coloribus expressit. Hispani quoque complures, qui a pueris ætatem omnem Abipones inter Captivi consumpsere, persuasissimum sibi habent, manes præstigiatorum vocatu necromantico spectabiles fieri, ad interrogatiunculas respondere, nihilque fallaciæ hoc in negotio intervenire. Verum quis, amabo, prudentior stolidis his testibus fidem habeat, queis ut falli, sic fallere quotidianum.

Ex hoc tamen manes evocandi barbarorum more id conficitur, illos animorum immortalitatem credere, quod ex aliis quoque illorum tum ritibus, tum sermonibus collegimus. Mortuorum siquidem tumulo ollam, vestem, arma, equos sudibus infixos apponere solent providi, ne quid eorum, quæ ad quotidianos vitæ usus pertinent, iis desiderari patiantur. Anates parvulos, qui ab Abiponibus Ruilili dicuntur, noctuque tristi cum sibilo turmatim circumvolitant, vita functorum animas putant, ac mehelenkachie manes, spiritus, spectra appellant. In S. Hieronymi colonia prædii curator Hispanus Raphael de los Rios per barbaros repente assilientes suo in tugurio crudeliter trucidatus est, me istic commorante. Aliquot post mensibus adest Abipon Catechumenus, &: Num Hispani omnes, dum è vita excesserint, mox Cœlo recipiantur, avidè interrogat; Hanc felicitatem illis duntaxat obtingere, qui vitam pia morte clauserint, dum socius meus respondisset. Planissime tibi assentior, reponit Abipon; Hispanus enim ille Raphael hic nuper interemptus nondum Cœlum conscendisse videtur; Noctibus enim prope singulis illum Campo obequitare, ac mœstum quid sibilare, nostri homines referunt. Quod licet vel commentum, vel imaginariam aurium impressionem autumaverim, argui tamen inde potest, ab his barbaris animas a morte superstites existimari, quamvis, quo deveniant, qua fortuna utantur, omnino ignorent. Aliis quoque Paraquariæ populis eadem insidet de animarum immortalitate opinio. Patagones certe, cæterique, qui Magallanicum solum habitant, sibi persuadent, hominum vita functorum perinde, ac struthionum animas iisdem in tentoriis sub terra commorari. Hæc a præstigiatoribus ad animorum immortalitatem di-

 gref-

greſſio mihi ignoſcenda; Namque ad Abiponum religionem, de qua hoc loco agimus, pertinet maximopere.

Ex his, quæ de Præſtigiatoribus attuli, quis non intelligit, eorum ſcientiam, arteſque omnes aſtutia, dolis, fraudibusque definiri, illos tamen fidè, obedientiaque promptiſſima, dum vivunt, proſequuntur, vita functos ceu divinos homines incredibiliter venerantur Barbari, illorum oſſa, & quidquid exuviarum eſt, ſuis in migrationibus, ceu ſacrapignora honorifice circumferunt. Quoties meteorum igneum (quod in America, Cœlo etiam ſudo, diu, noctuque perfrequens eſt) micare, & bellici tormenti inſtar terque, quaterque tonare advertunt Abipones, præſtigiatorum ſuorum aliquem uſpiam obiiſſe, credunt, putantque ſtolidi hoc Cœli fulgore, ac tonitru illius funeri parentari. Si quo bellatum, venatumve equites excurrant, horum veteratorum aliquem itineris ſocium ſibi adſciſcunt, e cujus ore, conſiliisque pendere ſolent, quippe quem rerum omnium, quæ ad expeditionis felicitatem conducant, conſcium, præſciumque opinantur; Hic locum, hic tempus, hic modum, quo feras, hoſtemve invadere oporteat, eos edocet Hic, ſi pugna inſtet, ſuorum aciem circumequitans palmæ ramo aerem verberat, & torvo vultu, minacibus oculis, geſticulatione mimica hoſtibus male precatur. Quam cerimoniam ad victoriæ ſecuritatem plurimum habere momenti, credunt. In officii ſui remunerationem memorabilior illi ſpoliorum portio fere adjudicatur. Veteratores iſtos ut equis præſtantiſſimis, ſic domeſtica ſupellectili præ reliquis affluere, obſervavi, quin id unquam mirarer. Extorquent a credulo popello, quantum cupiunt. Qui iis repulſam dare auſit, ne-

mo unus eſt. Coluntur equidem ab omnibus multum, ſed plus timentur. Nefas putant illorum vel ſententiæ contradicere, vel deſideriis, imperiisve refragari, vindictæ metu. Præſtigiatorum quis acerbo ſit in alium animo, hunc ad ſuas accerſit ædes, & ſine cunctatione obtemperantem videt. Præſenti imaginariam forte culpam, vel injuriam voce gravi exprobrat, & avi ſui nomine mulctandam, edicit. Pectus, ſcapulasque veſtibus nudare jubetur, & mox mandibula piſcis (Palometa ab Hiſpanis dicitur) acutiſſima perfricatur undique, ac dilaniatur. Miſer etſi ſanguine diffluat, nec hiſcere audet, & quod vivo ſibi abire licuerit, in beneficiis numerat.

Sæpe alias dum iſti ſtupidorum maſtiges infenſum ſibi quempiam, vel injurium exiſtimant, in tigridem transformandos ſe illico, contubernales a ſe diſcerpendos ad unum omnes, comminantur. Vix tigridis rugitum imitari incipiunt, incredibili cum trepidatione diffugiunt, qua qua licet, vicini. Eminus tamen fictas auſcultant voces. Nec mora: Maculas tigrinas eheu! toto jam corpore incipit referre! En ungues illi jam ſuccreſcunt, metu attonitæ exclamant mulieres, etſi verſipellem ſuo in tugurio latentem videre haud poſſint; Sed enim lymphaticus ille pavor earum oculis res objicit, quæ nunquam extitere. Timent ridenda, qui jure timenda ſæpe riſerant. Hæc præſtigiatorum terricula ut aſpernarentur, ab illis impetrari vix demum potuit. Vos, ajebam, veras tigrides quotidie in campo citra metum jugulatis, eccur, amabo, fictam, imaginariam tigridem in oppido muliebriter expaveſcitis? ſubridentes reſpondent: Vos Patres res noſtras haud cappitis. Tigrides in campo, quia videntur, neutiquam

metuimus, sed mactamus. Artificiales tigrides timemus, quia nec videri a nobis queunt, proin' nec occidi. Quodsi, redargui futilem excusationem, artificialis tigris, quam veteratores vestri mentiuntur ad vos terrendos, videri non potest, qua, quæso, ratione nôstis, illi maculas tigrinas, unguesque jam succrescere? Sed actum agitur, dum cum illis ratiocinamur, quibus pro, quin præ omni ratione voluntas pertinax, qua majorum suorum opinionibus inhærent. Tempestas atrocior, fulminibus, immani grandine, nimbo effuso, turbine procelloso gravida terris incumbat, tempestatem a præstigiatorum aliquo concitatam, grandinem, turbinem, alluvionem ex præcipiti imbre coortam illius artificia esse, uno omnes ore affirmant, acerrima tamen plerumque, & ipsa tempestate sævior contentio illos inter exoriri solet, dum hic illum, ille hunc tempestatis, alluvionisque architectum fuisse vociferatur. Audi eventum, cujus citra risum nequeo meminisse. Januario mense noctu imber maximo impetu e Cœlo effusus, ac e vicino colle præcipitans S. Hieronymi coloniam prope submerserat. Aquarum vis ingens portâ, e corio fuit, ruptâ, raptâque in meum irruens tugurium me dormiente, cum exitus illico non pateret, ad quinque circiter palmos accrevit. Strepitu expergefactus demissis e lecto brachiis pro bolide usus aquæ altitudinem identidem exploravi, & ni perforatus alluvione paries viam undis aperuisset, enatandum mihi fuerat, vel pereundum. Eadem Abiponum, qui in decliviori solo habitabant, sors, tuguriis omnibus inundatis. Sed en! vulgatur undique rumor postridie, præstigiatricem, nescio, a quibus irritatam tantæ procellæ effectricem contubernales omnes alluvione submergere voluisse quidem, sed præstigiatoris alterius artibus repulsas nubes, coerci-

tum

tum imbrem, oppidumque ſervatum fuiſſe. Verum, ut apud Europæos, quot capita, tot ſententiæ. Horrenda illa pluvia campos propinquos non attigit, ubi Pariekaikin illa ætate Præſtigiatorum Abiponenſium facile princeps cum aliis poſt diutinam Cœli ſiccitatem aquam ſibi avide peroptantibus tunc degebat; Hic velut ex tripode declaravit; Patrem Joſephum Brigniel, ſocium meum, imbris illius authorem fuiſſe in oppidi ſui emolumentum, ubi cum ipſe, Pariekaikin, verſari nollet, ultionis impulſu ea arte nubes flexiſſe, ut ne una quidem tanti imbris gutta ad ſtationem pertingeret ſuam. Hunc equidem Patrem, quod ægrotantibus feliciter, prompteque mederetur, præſtigiatotibus adnumerare, nil dubitarunt. Ubi de morbis, medicis, ac medicinis Abiponum agemus, audies, quibus modis circumveniant ægros hi præſtigiatores, ad nectendos dolos, quam ad dolores avertendos habiliores.

Præſtigiatoribus Americanis familiare cum malo dæmone commercium, colloquiumque frequens eſſe, id non modo rudes barbari ſibi perſvadent, ſed & ſcriptorum non nulli Europæ perſvadere conabantur. Ego quidem longa illarum gentium tractatione doctus id ut crederem, induci nunquam potui. Nil illos ſcire, nil omnino poſſe, quod naturales, humanasque excedat vires, mihi ſemper indubitatum. Hac confiſus opinione ut, ſi quam poſſent, noxam mihi inferrent, eos amice ſæpius provocavi; ſæpius amicitiæ ſignificationibus, blanditiis, omni officiorum, beneficiorumque genere eos certatim proſecuti ſumus, ad meliorem frugem, religionemque amplectendam animos demum ut adjicerent. Illorum enim ad exemplum ſenſim ſe componerent plerique omnes. Verum æthiopem lavimus.

mus. Nam hi bipedum nequissimi, ne authoritatis, qua apud populum valent, officiique quæstuosi jacturam facerent, nullum non movebant lapidem, dolis pepercerunt nullis, ut suos a templi aditu, a sacerdotum institutionibus, a sacro baptismi lavacro arceant, absterreantque; Ni morem gesserint, mille illis mortes, certam perniciem, nationis universæ exitium quotidie minitabantur. Nec mirum hoc, neque novum. In America ubique gentium religionis sanctæ magistri præstigiatores superstitionum avitarum antistites Christianæ legis scopulos, optatorumque progressuum turbatores fuere experti. Cum his quantum, superi boni! certaminum, negotiique fuit Patri Antonio Ruiz de Montoya Quaranicæ gentis Apostolo clarissimo! Tum denique istorum barbarorum infinitatem ad Christiana sacra, coloniasque traduxit, dum præstigiatorum superstitum authoritatem compressit, & mortuorum ossa, quæ summis colebantur passim honoribus, inspectante populo palam cremari jussit. His holophantis, & sycophantis (liceat mihi cum Plauto loqui) nondum eliminatis, eversisque actum agitur apud Barbaros. Expertus ipse id affirmo. Divi Joachimi oppidum ex bis mille Quaraniis ytatinquis neophytis conflatum non religionis solum laude florebat, sed & pietatis sinceræ fructus edebat jam tum uberrimos. Verum ut sæpe anguis in herba, lolium in agro latet cæterum lætissimo, Indus decrepitus istic præstigiatoris munere clanculum fungebatur, & a mulierculis quibusdam ceu divinum quid se se adorari passus est, dum illarum vel medicum, vel fatidicum egit, & obscæna patravit. Hæc ab oppidi Caziquio principe, Ignatio Paranderi, viro probissimo detecta mihi ut sunt, sine cunctatione pestilentem senem, clam frustra admonitum, palam objurgandum, mor-

bo;

boque veteri acrius remedium adhibendum putavi. Populi optimatum manipulo ſtipatus illius ædes accedo. Enimvero tanto in negotio fulmineam Tullii linguam, qua in catilinam olim intonuit, imitatus: Quousque tandem, dixi, Chriſtianum mentieris infelix vetule, & nefandis artibus, ſpurcis moribus contubernalium labefactare integritatem audebis? Annos prope viginti in Chriſti Schola verſatus a Chriſtianis legibus alieniſſima barbarorum ritu moliri haud times? Enimvero tigridis cognomen (yaguaretè, quod tigridem ſignificat, vocabatur) moribus exprimis etiamnum, dum JEſu Chriſti oviculas fallaciis, obſcænitatibusque dilanias tuis. Ultima te ſenectus ad vitæ perduxit metam. Quam tragica te mors eheu, nî reſipiſcas, quam funeſta ſors mortuum te manet! Pudet me tui ſenex bone, ſed perinde miſeret! Hic, quem in Cruce tui amore extinctum vides (ſervatoris imaginem exhibui) ſimulatorem te ad ſtygias voragines præcipitem aget vindex. Eſto, quod appares, vel appare, quod es. Ad divinæ legis normam tandem componere. Quodſi barbaræ ſuperſtitiones tam altis in animo tuo radicibus defixæ hærent, evelli porro ut nequeant, ad barbarorum ſylvas, ad ferarum, ubi primam lucem aſpexiſti, latibula redi ocyus, ne cæteros, qui Deo ſe, ac probitati dedidere, contubernales, exemplo tuo corrumpas. Age, priorum te pœniteat tandem, ſi ſapis, & flagitiorum maculas pœnitentia, innocentiaque morum aboleas dein. Amice monenti mihi ni morem geſſeris, peſſime tibi conſules profecto. Haud equidem impunitus abibis impoſterum. ſuperſtitioſum quid, obſcænumve iteratum a te, vel tentatum ut primum intellexero, noveris, me jubente, univerſo populo plaudente per forum, plateasque te circumducendum, & fimo bubulo a puero-

rum

rum turba obruendum. Id certum mihi, fixumque, stercoreæ tuæ divinitati, quam tibi arrogare dementer ausus, adorarique passus es, tale thus, ac thymiama debetur. Hac comminatione pestilens silicernium non perculsum modo, sed & , ni fallor, correctum reliqui, bonis omnibus orationis meæ severitatem mire probantibus. Nihil posthac seu querelarum adversus illum, seu suspicionum fuit, vigili licet oculo, aureque attenta exploraverim omnia. Duplici hæc fine commemoranda putavi, primum, ut præstigiatorum fæcem religionis obicem præcipuum, ac bonorum pestem esse in America, perspicias; Dein ut videas, a missionariis barbarorum doctoribus non conniveri, si quid a religionis puritate alienum in illis deprehenderint, dummodo sine majori illorum pernicie, ac rei Christianæ detrimento interdici possit, & eliminari. Ferenda sunt, quæ emendari prudenter haud possunt. In moribus, erroribusque ferocium barbarorum corrigendis lente festinandum est, Evangelici patris familias exemplo, qui lolia ex agro evellenda noluit metuens, ne cum illis triticum tenerum una evelleretur. Franges vitrum, si importune id flectere volueris. Qui ira præcipites, vel pietatis intempestivo desiderio exæstuantes barbaros in religione novitios acriter perstrinxerint, & rem, & spem omnem evertent.

Cum præstigiatores non fatidicorum modo, medicorumque, sed et superstitionis magistrorum munere fungantur, fidem superat, quam absurdis opinionibus imbuant rudes Abiponum animos. Paucas e multis juvat adnotare. Immortales se fore autumant Abipones, neminemque suorum usquam moriturum, si Hispani, si præstigiatores America exularent; vel enim maleficis horum artibus, vel illo-

rum

rum ignem vomentibus fistulis mortem cujuscunque, aliis licet a causis ortam, tribuere consveverunt. Vulneribus perfossus, confractis ossibus, viribus extrema senectute exhaustis occumbat illorum quispiam, vulnera, corporis imbecillitatem illi mortem accelerasse, negabunt omnes: cujusnam præstigiatoris artibus, & quam denique ob causam necatus fuerit, diligenter indagabunt. Cum suorum plurimos ultra seculum vitam produxisse, meminerint, semper se victuros, somniant, si præstigiatores, si Hispani, sola scilicet, & solita mortis instrumenta, semper abessent. De solis, lunæque eclipsi quantum delirant Americani! Illa perdurante miserabiles Abiponum ejulatus undique personant. *Tayretà* o paupercule! soli, lunæque indolentes identidem exclamant. Obscuratum enim planetam omnino extinguendum semper timent. Hinc & nobis: obsecra, Pater mi, ajebant, rerum Creatorem, hoc Cœli lumen nobis adeo necessarium interire ne patiatur. Risu digniores dixerim Indos Chiquitos, qui a canibus, queis aerem scatere putant, solem, lunamque misere dilaniari dicunt, dum illis deficientibus obtendi tenebras vident. Solis, lunæque ruborem sanguinem e canum morsibus ortum interpretantur. Hinc, ut charos sibi planetas in aereos molossos tuerentur, sagittarum grandinem eclipseos tempore in Cœlum vociferantes ejaculantur. Verum ecquis credat, Indios Peruvianos, aliis politiores, tantum desipuisse, ut putarent, solem obscuratum sibi irasci, vultumque a se avertere, quod criminum quorundam rei viderentur, atque hoc nomine eclipsim calamitatum, queis multarentur subinde omnes, indicium censuerunt. Lunam caligantem ægrotare dixerant, semper veriti, nè quando moreretur, ejusque cadavere vasto in terras delapso incolæ omnes opprimeren-

merentur. Lumine recuperato illam convaluisse, a Pachacámac, mundi servatore, consanatam, opinantur, quo mors illi interdicta, ne ejus decidentis pondere confractus orbis interiret. Alia aliis Americanis fuere de eclipsi deliramenta. Cometam Abipones Neyàc, Quaranii yacitatà tatatibae stellam fumantem appellant. Quod enim nos Cometæ crines, barbas, caudam dicimus, illi pro fumo habent. Hoc sidus barbaris omnibus formidabile est, quippe quod Calamitatum seu prodromus, seu instrumentum vulgo putatur. Peruviani, a Cometis Regum suorum mortem, provinciarum, regnorumque exitium prænunciari,, existimarunt semper. Montezuma Mexicanorum Monarcha Cometam igneæ pyramidis instar a media nocte ad ortum solis usque aspectabilem frequenter intuitus sibi, suisque pessime timuit, haud multo post a Cortesio Hispanorum duce subjugum missus, interemptusque. Ignoscendum sané Americanorum inscitiæ, cum antiqui sapientes plerique omnes male de Cometis senserint. Quis nescit Lucani versus l. 1.

Ignota obscuræ viderunt sidera noctes,
Ardentemque polum flammis, Cœloque volantes
Obliquas per inane faces, crinemque Timendi
Sideris, & terris minitantem regna Cometen.

Consentit lucano Virgilius 1. Georgic. *Nec diri toties arsere Cometæ.* Et utrique Tullius Cicero 2. de natura Deorum: *Tum facibus visis Cœlestibus, tum stellis his, quas Græci cometas, nostri cincinnatas vocant, quæ nuper bello Octaviano magnarum fuerunt calami-*

lamitatum prænunciæ. Idem alio loco: *fatalem semper Reipublicæ Romanæ Cometen*, dicit. Consona & profanorum, & sacrorum scriptorum testimonia passim videas. Sed caveas, quæso, hac nostra ætate Cometas reformidare, ni ab universo Philosophorum exercitu rideri velis. Quid quod & clarissimus Romano in Collegio Rhetorices quondam magister Vincentius Quinisius noster, dum tertio calendas Decembris anno 1618. Cometa Romæ se spectandum præbuit, authoritate, experientia, rationibusque palam, valideque probaverit: Cometas indicium esse felicitatis futuræ; Non, ut vulgus putat, calamitatis. Oratio exstat in allocutionibus Gymnasticis hujus authoris Antverpiensi in Typographeo 1633. rursus editis. Ego quidem fateor, me nec vulgo timenti, nec Quinisio speranti assentiri, sed quod Vindobonensi in universitate anno 1742. doctus, ac publice tuitus sum, opinari: Cometas nec prospera, nec sinistra portendere. Sed quorsum a cometis me abripi passus sum? In viam ad Abiponum superstitiones redeamus. Hi aliam præterea stellam, cujus nomen haud memini, portentosam, sibi timendam, exitialemque, arbitrantur. Ajunt equidem, illos annos, quibus hoc sidus visum est, nationi suæ cruentos fere, ac ærumnarum plenissimos fluxisse. Turbini pulveres in gyrum circumagenti mulieres cineris portionem immodicam celerrime objiciunt, ut illo ceu esca saturatus aliorsum deflectat. Quod si enim vorticoso illo cum impetu quampiam in domum irrepserit turbo, domesticorum alicui confestim moriendum esse sibi persuadent. In favo mellis, quem e sylvis domum attulerant, si apes vivas invenerint, extra domus suæ Limina necandas esse, ajunt. Si enim intra domum interimantur apes, mel porro a se nusquam reperiendum credunt. Sed apage

ani-

aniles has Americanorum superstitiones. Infinitus sim, si referrem singulas. Ecquis succenseat rudibus barbaris, dum & nostrates plebeji non rure tantum, sed cultis quoque in urbibus quam absurdas, tam ridiculas animo fovent opiniones, & veluti sapientum scita pertinacissime observant. Christophori Mäßlingen justus extat liber, quo varias variarum gentium superstitiones ad lectoris fastidium complexus est. Vetularum, nutricularumque opera errores puerorum mentibus inseruntur, hi cum adolescentibus adolescunt, consenescunt cum senibus, & non nisi cum morientibus plerumque emoriuntur. Odorem scilicet, quo imbuta est testa recens, diutissime servat. Laborant Abipones tot superstitionibus, quia abundant tot superstitionum magistris præstigiatoribus. Ea tempestate, qua apud illos egi, maxime claruerunt: Hanetrâin. Nahagalkìn. Oaikin. Kaëperlahachin. Pazanoirin. Kaachì. Kepakajnkin. Laamamin'. Horum omnium alpha, & qui toto vertice eminebat, Pariekaikin, vaticiniorum, curationumque gloria spectatissimus. Vultus erat præcandidi, & qui singularem modestiam, comitatemque præseferebat. Globulorum, qui in arboribus nascuntur, nigricantium fasces, ut Indi Christiani Marianum Rosarium, e collo suspensos fere habuit, ornatus omnis, quo reliqui gaudent, semper contemptor, sed fallaciarum machinator diligens, ad fucum faciendum promptissimus. Præstigiatricum fæminarum plane greges sunt, culicesque Ægypti numero excedunt, ut adeo nec nominari possint, neque numerari. His maximopere cordi est, omnium animis, auribusque avi sui mali dæmonis venerationem identidem inculcare. De hac jam disserendum.

CA-

CAPUT X.

Conjecturæ, cur Abipones malum dæmonem pro Avo suo, Plejadasque pro illius imagine habeant.

Ab Abiponibus malum Dæmonem pro Avo suo haberi, dum legis, ride per me, illorum ineptias, miserare illorum amentiam, & admirare; sed si sapis, Cave, ne quid nimis. Impudentius equidem delirarunt tot gentes & Divinis, & humanis legibus, artibusque perpolitæ. Si sacras, si profanas historias vel primoribus labris delibasti, fateberis sane, vix uspiam extare aliquid, cui divini honores non fuissent delati aliquando. Baal, Beelphegor, Beelzebub, Moloch, Dagon, Chamos, Astaroth &c. Superi boni! quam monstrosa nomina! Hebræorum tamen variis in locis, temporibusque olim Numina. Ægyptiis præter canem, felem, accipitrem, & quem Nilus educaverat, Crocodilum, etiam in hortis Numina nascebantur cepæ, porri, & allia; Afris Cœlum; Persis aquæ, ignis, & venti; Libyis sol ac luna; Thebanis oves, & mustelæ; Babyloniis Memphis, Cetus; Mendesiis capra. Thessalis Ciconiæ; Syrophœnicibus columbæ Deorum instar fuerunt. Suum citius Xerxes Rex, quam Deorum, Dearumque, queis vetus Roma famulabatur, exercitum numeraveris. Perlege, si sine risu potes, Romanorum. Græcorumque mythologiam, næ illam vel delirantium,

vel somniantium esse partum, judicabis. Qui enim sanæ mentis est, Iovem, Saturnum, Martem &c. tot flagitiis infames vana esse sine Numine nomina, & solo nomine Numina dicet, quin cum Regio vate dæmonia pronunciabit: *Omnes Dii gentium dæmonia.* Quod veterator stygius nostris Parentibus in paradiso spopondit: *Eritis sicut Dii*, id profecto priscis Græciæ, Romæque heroibus, ac Principibus non paucis obtigerat, quibus, solo interdum scelere claris, apotheosis, aræ, columnæ, divini honores post obitum decreti. Ecquis denium exprimat idolorum seu numerum, seu figuras, quibus Africa, Asia, America thus adolevit, templa condidit? In Insula Ceilano simii dentem, ceu rem divinam divino cultu religiosissime prosequuntur incolæ, ad quam venerandam a quingentis facile leucis supplicantium ritu turmatim confluunt quot annis. Dracones, flumina, rupes, arbores, & quid non? Numinum instar alibi a Barbaris flexo poplite coluntur. Ast quis miretur, bestias à bestiis, stipites à stupidis coli? In admirationem me rapit, Antonino Pio imperatore, Pio primo Romano Pontifice circa annum centesimum quinquagesimum à servatore nato hæreticos exstitisse, qui, præter alios errores, Cain fratricidam; Judam Iscariotem sacrilegum; Chore, Dathan, & Abiron Israelitas in seditionis pœnam terra dehiscente absorptos, quin & nefandos Sodomæ incolas colendos sibi, venerandosque putarunt, à Tertulliano acerrime mulctati, uti Petrus Annatus Libro 7. apparatus sui ad theologiam refert. Tantæ tot populorum cultiorum insaniæ, ineptiæque indignationem nostram, admirationemque ita exhauriant oportet, ut Abiponibus barbaris, feras inter educatis, literarum omnino expertibus mitius succenseamus, dum malum dæmonem Avi sui nomine dignantur, quin tamen illi vel nomen, vel

vel cultum tribuant divinum. Septennio, quod istos apud Barbaros consumpsi, nil ejusmodi unquam deprehendi. Si quid forte clanculum nobis insciis, absentibusque egere, quod Theologus damnaret, id illos non religiosa in dæmonem propensione, sed ejus metu duntaxat a præstigiatoribus suis avitarum Cerimoniarum defensoribus compulsos egisse, atque adeo stupiditatis potius, quam sacrilegæ impietatis arguendos, opinor.

Ne quis putet, nostrorum aliquem connivisse illis in rebus, quæ ad dæmonis cultum pertinere viderentur, referam, quod in divi Hieronymi oppido, prima Abiponum Colonia paulo ante condita evenerat. Incolæ prope omnes equis velocibus vicinum in agrum forte excurrerunt. Josephus Brigniel Missionarius excursionis finem anxie sciscitatus ex eorum, qui domi remanserant, quopiam intellexit denique: Dæmonis, avi sui, domum (Groaperikie Leëriki) ex palmarum ramis, frondibusque in campo hodie struendam; Hunc esse itineris scopum. Superstitiosam populi functionem indignatus Pater, illiusque, qua liceret, impediendæ cupidissimus equum propere conscendit. Indo frugis melioris duce locum attigit, ubi tugurium extemporale, circumfusumque huic populum conspicabatur eminus. Barbari inopinato Patris adventu perculsi: Huic ne casæ propinquaret, eum obtestabantur, monebantque impense, ni avi sui dæmonis, qui sub illa latitaret, unquibus misere discerpi malit. Præstigiatoris Haanetrain, qui in tugurio latens jam rugitu tigridem imitabatur, jam, mutata identidem voce, avi sui, cujus personam sustinuit, nomine responsa dabat, locutionem agnovit Pater, circumstantibusque superstitionem impiam, stolidam credulitatem incredibili cum audacia exprobravit,

vit, fructu pari. Neque enim posthac, quod quidem sciam, de domo dæmonis quidquam auditum.

Ut Abipones, sic illis confines Mocobii, Tobæ, Yapitalakæ, Quaikurui, aliique equestres in Chaco populi dæmonis Nepotes se jactant, superstitionis haud minus, quam dementiæ socii. Ast quantum ab his discrepant Australes Barbari equites, Magallanicum qui per solum vagantur! omnes dæmonem norunt, & Balichù appellant. Credunt, dæmonum turbam esse innumeram. Illorum principem *El El*; Plebejos dæmones *Quezubû* vocare consveverunt. Omne tamen dæmonum genus mortalibus infensum, infestumque, ac mali cujuscunque originem putant, metuunt, execrantur. Puelches, Picunches, Moluches ne nomen quidem Dei noscunt. Hi, quos ultimo posui loco, quidquid boni seu possident, seu sibi optant, soli in acceptis ferunr, à sole poscunt. Sacerdoti nostro monenti: Deum, ut rerum cæterarum, sic solis conditorem præ sole utique colendum esse, reposuerunt: Nos equidem in hanc usque diem nil majus, nil melius sole, agnovimus. Patagones Deum soychù vocant, rem scilicet, quæ videri nequeat, quæ omni veneratione digna sit, & extra mundum versetur; Hinc vita functos *Soychubèt* dicunt, homines scilicet, qui cum Deo sunt, & extra mundum degunt. Duo rerum principia cum Gnosticis, & Manichæis videntur somniare, cum Deum bonorum, dæmonem malorum authorem dicant. Hunc licet neutiquam colant, maximopere tamen reformidant. Ægrotantem quemvis a malo dæmone credunt insideri; Hinc illorum medici tympanum, pictis dæmonum figuris horridum, semper circumferunt, omnique virium contentione ægrotantium ad lectulos pulsant ad exturbandum ægri e corpore dæmonem, morbi authorem. Chilenses

bar-

barbari ignorant & nomen, & cultum Dei. Credunt aereum ſpiritum quemdam, quem Pillan appellant, cui, hoſtes ut ſuos profliget, ſupplicare, & pocula inter pro victoria obtenta gratias agere conſveverunt. *Pillan* illis etiam tonitru ſignificat. Illum, Cœlo tonante, maxime colunt. Dæmonem, Alveè ab illis dictum, ceu boni cujuscunque obicem, & raptorem toto pectore execrantur. Hinc, cum vitam rerum omnium ſibi optimam reputent, ſi quis ſuorum moriatur, eum a dæmone raptum ajunt. Braſili, Quaranîque dæmonem Añà, vel Añanga vocant, ac mille nocendi artibus inſignem incredibiliter metuere ſolent. Peruviani veteres eundem *Cupay* nuncuparunt, & modis omnibus, veluti calamitatum omnium architectum, averſabantur adeo, ut, antequam ejus nomen pronunciarent, in contemptus teſtificationem expuere conſveverint. In virginia Barbari malum dæmonem Okè vocant, adorantque. Numeroſæ, finitimæque Barbarorum nationes cum dæmonem metuendum ſibi, ſemperque aſpernandum exiſtimaverint, haud capio, qua demum ratione ducti Abipones eundem dulci, honorificoque Avi nomine proſequantur. Verum noveris, ratione, argumentisque haud opus eſſe, ut vel abſurdiſſima ſibi perſvadeant, dubia pro certis, falſa pro veriſſimis habeant barbari. Præſtigiatoris aſtuti commentum, ſomnium anus rancidæ arrectis audiant auribus, ſatis eſt, ſuperqne, ut dæmonem avum ſuum eſſe, & ſi quid aliud abſurdius, citra tergiverſationem jurent. Trecentæ ſuperſtitiones a majoribus ad poſteros derivantur, quibus ea animi firmitate rudes inhærent Americani, qua nos Chriſtianæ legis ſanctionibus ab Apoſtolis ad nos transmiſſis.

Cur Plejadas dæmonis avi ſui imaginem putent, excutiendum reſtat. Hoc quoque in argumento præter

 ter

ter conjecturas nihil mea depromam ex penu; Neque enim certi quidpiam seu ex Abiponibus, seu ex Americæ historicis licuit extorquere. Septem hæ Stellæ Plejades in capite tauri a latinis Vergiliæ, veris nunciæ, imbrium indices dicuntur. *Navita quas Hjades Grajus ab imbre vocat.* Ovidius 5. fastorum. Septem Lycurgi filiæ: Electra, Haleione, Celæno, Merope, Asterope, Taygete, & Maja, quod Bacchum in Naxo insula educarint, a Jove inter sidera relatæ, Plejadesquê vocatæ sunt, ut quidem Poetis fabulari lubuit. Quid si lubuit non nemini divinare, Abipones, compotationum amantissimi septem has stellas, quia olim Bacchi altrices, sibi vel hoc nomine colendas putarunt? Sed festiva hæc cogitatio confabulationi, quam historiæ opportunior. Ejusdem ponderis est alia Hispani cujusdam conjectura. Plejadas, mihi ajebat, Hispani *las Cabrillas* — Capellas vocamus. Cum dæmon caprina forma cornutus, hirsutusque a pictoribus exprimi soleat, Abipones has Capellas, seu Plejadas, dæmonis avi sui imaginem sibi venerandas existimaverint. Placuit mihi hominis facetia, risu, non assensu digna. Illud attentione dignum, quod, cum a gentibus variis jam solem, jam lunam, jam stellas varias divinis coli honoribus noverimus, de Plejadum cultu ne unum quidem apicem in sacris codicibus deprehendamus. Nisi forte quis dixerit, Plejadibus honores divinos exhibitos fuisse ab illis gentibus, de quibus Libri Deuteronomii cap. 17. v. 3. dicitur: — *Ut vadant, & serviant Diis alienis, & adorent eos, solem & lunam, & omnem militiam cœli* - - Divus Hieronymus equidem *militiæ Cœli* nomine omnia Cœli astra significari, adeoque & Plejadas, arbitratur. Astarthæ, planetæ nimirum veneri, sidoniorum Deæ, a Salomone per fœminas jam corrupto templum fuisse conditum, sacra memorat historia.

Pen-

Pensatis diu, multumque omnibus illud mihi verisimillimum videtur: A Peruvianis antiquioribus, meridionalis Americæ maxima ex parte dominis, ac magistris ad Paraquariæ barbaros & cognitionem, & qualemcunque Plejadum cultum fluxisse. Illi etenim, etsi Deum rerum omnium Satorem, conservatoremque: Pacha camac dictum, qui, ut hæc iis vox sonat, vitam mundo tribuit, venerabantur, nihilominus mare, rupes, arbores, &, quod rei caput est, Plejadas adorasse dicuntur, quas sua id temporis lingua *Colca* nominarunt. Illorum dein dominator, & ut Numa Pompilius Rex agrestium tunc Romanorum, legislator summus Ynca Manco capac antiquis superstitionibus novas substituit. Solem illustrissimum illud cœli sidus, terræque beneficentissimum Divinis porro honoribus afficiendum decrevit. In Peruvii tunc metropoli Regia Chusco templum solis, si quod uspiam terrarum, magnificum sane construi fecerat, cujus parietes laminis aureis vestiti, columnis aureis ornati, ab imo ad summum. In medio vastissima solis radios undique diffundentis imago ex auro puro puto ficta splendoris majestate omnium oculos perculit, animosqne implevit. Huic soli duntaxat & veneratio divina, & sacrificia præstabantur, quamvis Lunæ quoque, quam solis conjugem, & stellis quibusdam, quas lunæ ancillas dixerant, aras argenteas, cultùmque, sed divino inferiorem indulserint. Hæc inter sidera insigni loco, honoreque præcipuo dignas Plejadas existimarunt, an ob situs mirabilis conformationem, an ob eximium splendorem, nescio. Nam & ore divino *micantes stellæ Plejades* apud Jobum cap. 38. præ cæteris celebrantur. Postquam Hispani, everso Yncarum imperio, Peruvii dominatum armis obtinuere, formidabili eorum servituti se ut subducerent, Peruvianos, quaqua licuit, dilapsos; credibile est, non paucos in finitimam Tucumaniam,

indeque securitatis gratia in vicinas per Chacum solitudines commigrasse, barbarisque incolis præter alias superstitiones Plejadum quoque observationem religiosam inspirasse. Fingamus, hoc demum advenarum ductu Abipones in Plejadum cognitionem venisse. Verum objicies: Cum Abipones ne nomen quidem Dei lingua nativa exprimere norint; Cum dæmonem avi sui nomine reverenter consalutent, eccur, amabo, ex Peruvianis Dei nomen, ac reverentiam, eccur dæmonis odium, contemptumque non didicere? Illi certe in Deum Pachacamac, qui vitam mundo dat, tanta ferebantur reverentia, ut vel ejus nomen, nisi gravissimis de causis, pronunciare, religioni sibi duxerint; Quoties illud proferendum, id cum luculentissima honoris significatione præstiterunt; Namque attollebant humeros, vultu terram versus depresso, clausis oculis, palma manus dextræ dextra in scapula pie collocata, oscula repetita in aerem vibrarunt, ut summam adversus Deum observantiam testarentur. Malum dæmonem *Cupay* e contrario, ut paulo ante memini, contemptui habuerunt. Hanc Dei venerationem, inquies, hunc dæmonis despectum cur non afflarunt Abiponibus Peruviani advenæ, si Plejadum observationem invexerunt? Sed nempe vitium promptius, quam virtutes ex aliis condiscuntur, uti facilius per morbidos inficiuntur sani, quam morbo infecti per sanos curentur. Quod si pertinaciter neges, Plejadum cognitionem ex Peruvio allatam, nil disceptabo, quid tamen vetat opinari, eam ex vicina Brasilia in Paraquariam olim irrepsisse. Tapuiyæ enim, ferox, numerosaque quondam natio Brasiliæ, imprimis venerabantur Plejadum ortum, stellasque illas Numinis instar canendo, & choreas agendo coluerunt, quod totidem prope verbis Jacobus Rabbi, qui annos aliquot his barbaris convixerat, testatur. Nulla cum præsto

sint

ſint monumenta, e quibus certi aliquid hac ſuper re, exploratique erui poſſet, viſum eſt, conjecturas, opiniones, veriſimilitudinesque in medium afferre, ut de dæmone Abiponum infami avo, Plejadibusque illius imagine aliquid dixiſſe videamur.

CAPUT XI.

De Nationis Abiponicæ diviſione, paucitate, ejusque cauſa præcipua.

Politicam apud Barbaros expectare idem prorſus tibi videbitur, ac in ſcirpo nodum, ex pumice aquam quærere. Abipones, gens libertatis avitæ tenax, jugi omnis impatiens, arbitratu vixere ſuo. Quod libuit, licuit. Adeo ſola illis voluntas ſemper pro lege fuit. Id equidem haud auſim inficiari. Nihilominus, uti apes, formicæ, ac quodvis belluarum genus quædam ſpeciei ſuæ propria naturali obſervant inſtinctu, ſic feriſſimi quamvis Indi conſvetudines quasdam, nationis ſuæ ſcita, quæ a majoribus accepere, pertinaciter retinent etiamnum, ac veluti pro legibus habent ſuis. De Abiponum rationibus politicis, oeconomicis, militaribus, de illorum moribus, ac magiſtratibus mihi porro agendum. Expeditior jam curret calamus, quia ſcribenda, quæ oculis patent, non meditandæ conjecturæ de Barbarorum ſuperſtitionibus, quarum ſeu radices, ſeu cauſæ illorum in animis deliteſcunt, quin

ſæpe probabile quid ex iis poſſit exſculpi, ruditate mentis linquæ uſum impediente.

Tres in claſſes univerſa Abiponum natio tribuitur: In Riikahè, qui in campis longe, lateque patentibus morantur; In Nakaigetergehè, qui ſylvarum amant latibula; In Jaaukanigás denique, qui ſingularis quondam fuere natio, propriaque utebantur lingua. Seculo proxime lapſo ab Hiſpanis, queis ſtragem illaturi excurrerant, in itinere per inſidias oppreſſi, ac propemodum internecione deleti ſunt. Pauci a clade ſuperſtites, cæſorum liberi, ac conjuges viduæ viciniis ſe ſe Abiponibus adjunxere eo ſucceſſu, ut ambæ nationes mutuis inter ſe connubiis in unam coaluerint denique, veteri Jaaukanigarum lingua penitus extincta. Eadem his Abiponum tribubus vitæ, morumque ratio, lingua, ſi pauca excipias vocabula, eadem prorſus. Mira inter illos concordia animorum, armorumque ſtabilis ſocietas, quamdiu illis contra Hiſpanum res fuit, in quem, ceu communem, ut putant, hoſtem innato feruntur odio, ac unitis viribus ejus ſervitutem pertinaciter declinant. Cæterum licet ſanguinis, amicitiæque vinculo colligati injuriæ quantulæcunque impatientes belli occaſionem avide arripiunt, mutuisque ſe cladibus atterunt frequenter. Fraternas iſtorum acies, continuataque per annos plures vario cum ſucceſſu bella tempore narrabo ſuo.

Abipones aliqui polygamia, ſed uxorum repudiatione frequentius, ut cæteri per Americam Barbari, utuntur. Neque tamen numeroſi ſunt. Univerſa natio quinis circiter capitum millibus definitur. Velitationibus jam inteſtinis, jam bellicis in exteros hoſtes excurſionibus, jam mortifera morbillorum, variolarumque contagione, jam matrum, quis non per-

hor-

horrescat? in proles suas crudelitate ad tantam redacti sunt paucitatem. Sævitiæ muliebris causam accipe. Ad triennium fere lac præbere solent prolibus matres. Nihil illis interea cum maritis commercii conjugalis. Hi moras lactatus diutini tandem pertæsi aliam sibi sæpe adsciscunt conjugem. Repudiationis igitur metu foetus necant suos mox a partu foeminæ; Aliquando illos nec partu expectato violentis expellunt artibus; Ne lactandi molestiis impeditæ inutiles se maritis, ac infensas reddant, tantum audent in sobolem. Viduæ, marito superstite, fieri timent; Tigride esse crudeliores, non erubescunt. Æthiopissam novi Abiponis captivam, lacertosam foeminam, quæ barbaris matribus in evellendo ex utero embrione operam sæpe navasse strenuam dicebatur. Herum illius Abiponem sacro jam fonte expiatum, mentisque optimæ virum hac de re commonuimus. Captivæ suæ facinus ultro fassus est, negavit tamen illud olim pro flagitio a se fuisse habitum, quippe majorum suorum consvetudine comprobatum. Postquam divinis id, humanisque legibus adversari e nobis intellexerat, ne semel quidem id a se toleratum affirmavit, nunquam porro tolerandum, spopondit. Matres foemineis prolibus præ masculis parcunt lubentius, frequentiusque, idque lucri futuri expectatione; Filiis enim adultis sponsam emere oportebit. Filias nubiles, quovis demum pretio, sponso vendere licebit.

E quibus prona est conjectura, Abiponum nationi foeminas, quam viros, numerosiores suppetere, tum quia proles foemineæ rarius a matribus trucidantur, tum quia velitationibus, quæ viros exhauriunt, non intersunt foeminæ, tum quia natura maribus sunt vivaciores. Uni virorum centuriæ cohors mulierum respondet.

det. In curtiſſimo ſæpe contubernio maſculini generis confertiſſimam vetularum ſecularium, omnisque ætatis fœminarum turbam deprehendes. Hallucinantur ſcriptorum complures, qui Americanorum hodiernam paucitatem Hiſpanorum ſævitiam pleno ore interpretari auſi ſunt, cum rectius matrum infanticidarum crudelitatem accuſaſſent. Nos certe, qui Abipones inter conſenuimus, illam bonæ frugis mulierem pronunciavimus; quæ binos, ternosve filios educaverit. Verum adeo paucas ejusmodi matres Abiponum natio univerſa numerat, uni ut annulo earum nomina poſſint inſcribi. Debayakaikin princeps Caziquius quaternos filios, totidem Kain'Jaaukaniga habuit, ſed ſingulos diverſa e matre prognatos. Novi alias, quæ, ut paſſim vulgabatur, quot liberos pepererunt, totidem trucidarunt, nemine cædem aut impediente, aut vindicante. Adeo ſcelera, dum communia ſunt, impunita fere abeunt, quaſi vero recepta paſſim conſvetudo illorum vel malitiam aboleret, vel impietatem excuſaret. Mortem prolis teneræ morbo extinctæ ſinceris lacrymis, diuturnis planctibus proſequuntur matres; Proles vixdum in lucem editas, diuque victuras eædem ſerena fronte jam terræ allidunt, jam modis aliis interimunt. Tantam matrum in liberos exanimes pietatem cum tanta in vivos crudelitate conjungi poſſe vix credibile Europæis eſt, ſed nobis certum, indubitatumque. Poſtquam tamen noſtra inſtitutione legis divinæ reverentia Abiponum mentibus inſita fuit, enim vero inveterat amatrum barbaries ſenſim deſervuit; Illarum manus jam non filiorum ſanguine cruentas, ſed brachia charis pignoribus onuſta illorum genitores Abipones lætis oculis mirabantur. En! religionis, quæ ut cœlo, ſic terris incolas ſuppeditat, fructum, triumphumque eximium. Namque uxorum

mul-

multitudine, ac repudiatione, infantium nefaria cæde, arbortuumque ſpontaneorum libertate per chriſtianam diſciplinam demum ſublatis Abiponum natio paucos intra annos incredibili hominum utriusque ſexus acceſſione locupletatam ſe plaudens circumſpectavit. Quo religioſius morem geſſerint Divinis legibus Europæi, eo majorem populi frequentiam ſuis provinciis ſuccreſcere experientur ſeu colendis agris, & artibus, ſeu hoſtibus arcendis profuturi. Libidinibus enim, furioſis ſimultatibus, ebrioſitate, cæterisque, quæ religio vetat, flagitiis numeroſam ſobolem partim impediri, partim extinqui, nemo ſanæ mentis unquam dubitavit.

CAPUT XII.

De Abiponum magiſtratibus, Capitaneis, Caziquiis &c. deque Regiminis forma.

Qui ſuprema cum poteſtate univerſæ nationi dominetur, Principem haud agnoſcunt Abipones. In turmas ſe ſe dividunt; Singulis unus præeſt, quem Hiſpani Capitaneum, ſeu Caziquium, Peruviani Curáca, Quaranii Aba rubichà, Abipones Nelaĩeyĩat, vel capitâ appellant. Hæc vox *Capitàn* magnificum quid Americanorum in auribus ſonat. Honorificentiſſimo ſe putant titulo uti, dum vel Deum, vel Hiſpaniarum Regem *Capitan Latènc. Capitan Quazù*, magnum Capi-

pita-

pitaneum vocant. Quo quidem Capitanei vocabulo non supremam duntaxat potestatem, dignitatemque eminentissimam, sed & quamcunque nobilitatem designari volunt. Rancidæ interdum anus, vili lacerna squallentes, & solis rugis opulentæ, ne plebejo ortæ genere nobis viderentur, non sine fastu dicere solebant: *Aym Capitâ* sum Capitanea, sum nobilis. Obstupui, dum barbari densissimas inter sylvas Mbaèverà sepulti, omnisque cum Hispana gente consortii expertes Caziquios suos Capitâ Roy, Capitâ Tupânchichu, Capitâ Veraripotschiritù compellarunt, neglecto nativæ linguæ vocabulo *Aba rubicha*. Adeo Capitanei nomen apud quosvis barbaros civitate donatum, ac honorificum. Obvium habeat Abiponum aliquis Hispanum elegantiore toga nitentem, proletarius quamvis sit, nullaque seu nobilitate, seu dignitate insignis, nihil hæsitans Capitaneum illum dicet illico. Licet in Europa habitus non faciat monachum, in America tamen vestis nobilior nobilem facit, Abiponum saltem judicio. Quidquod & infimæ plebis Hispani, qui ruri degunt in Paraquaria, Capitanei titulum ardentissime ambiunt, depereuntque; Hoc si illos vocabulo non consalutes identidem, torvis aspicere oculis, officii genus quodcunque, aquæ guttam vel sitientissimus nequidquam ab illis expectaveris. Ejusdem tituli stulta ambitione ceu peste afflatos dixeris Quaranios christianos. Biennio, trienniove Regiis in castris strenuam operam postquam navarunt, belli molestias, accepta vulnera egregie sibi compensata judicant, dummodo expeditione militari absoluta nomen, baculumque Capitanei a Regio Gubernatore sibi collatum in Coloniam referant suam. Rusticis, fabrilibusve laboribus occupati licet, licet nudis semper pedibus incedentes, Capitanei baculum non sine ostentatione manu circumferunt quotidie, seque mag-

magnifice circumſpiciunt. Ligneum hoc Capitanei inſigne, dum ad tumulum efferuntur, e feretro ſuſpendere conſveverunt. Moribundus quidam ſacro oleo jam jam ungendus, ocreas militares calcaribus horrendas indutus, Capitanei baculum manu geſtans Sacerdotis noſtri adventum, quin & mortem propinquam, quaſi illam territurus, præſtolabatur. Inſolentem morituri entis apparatum demirantibus domeſticis: Capitaneum ſic mori decet, graviter, ſevereque reſpondit. Tanta apud Americanos vocabuli *Capitaneus* ſignificatio, æſtimatio tanta. Vox *Cazique* nomen ſynonimum eſt, ex Indiis, quæ Orientem reſpiciunt, allatum, ubi Mahometanorum antiſtitem ſignificat, uti Petrus Maffejus noſter in Hiſtoriis Indicis paſſim meminit.

Apud Quaranios, Chriſtiana ſacra variis in Coloniis dudum amplexos, Caziquii & nomen, & officium hæreditarium eſt etiamnum, veteri illorum, dum in ſylvis degerent, more nil mutato. Caziquio Patri vita functo citra controverſiam natu major filius ſufficitur, cujuſcunque demum aut genii, aut ingenii fuerit. Apud Abipones pariter major filiorum Patri ſuccedit hac tamen conditione: Si is homo frugi, ſi bellæ, bellicoſæque indolis, ſi ad præfecturam idoneus videatur. Quod ſi enim ignavus, ſi aſper, ſi abſurdis moribus ſit, illo rejecto alium pro arbitratu deſignant ſucceſſorem, quamvis nullo ſanguinis vinculo cum priori conjunctum. Id factum vidi ſæpius. In pugna occubuit Ychamenraikin Coloniæ S. Hieronymi princeps Caziquius. Illi Abipones illius nepotem Raachik ſubſtituere, non filium Kiemkè, quem ſcilicet, etſi adultum, in re militari ſtrenuum, ſagacem ingenio, manuque promptiſſimum, mendacem dictitabant, ac vel hoc nomine averſabantur, quaſi vero illo-

illorum plerique omnes omnibus cretensibus non essent mendaciores. Debayakaykin Abiponenses inter Caziquios tum ob asseclarum multitudinem, tum ob facinorum celebritatem facile præcipuus in velitatione trucidatus filios quatuor reliquit superstites; variis, ut dixi, e matribus ortos. Nemo illorum populo probatus est. Alii Revachigi, alii Oaherkaikin, ambos plebejos genere, sed factis illustres, sibi duces delegerunt. Ex quo liquet, Caziquii dignitatem jure quidem sanguinis apud Abipones hæreditariam esse, sed propria simul successoris virtute, ac populi suffragiis obtineri. Hunc Abiponum barbarorum morem quis Europæus barbarum dicat, cultissimis olim gentibus communem. Nam *optimum quemque*, ut Tacitus L. Histor. scribit, *electio invenit*. Quamvis, ut dicam, quod sentio, electus ab Abiponibus Caziquius non habet, quod sibi plaudat, neque neglectus, quod plangat, vel invideat; Neque enim hic rei alicujus jacturam, nec ille emolumentum inde sentit. Caziquii nomen apud Abipones strepitat equidem, sed oneris plus, quam honoris, multum sæpe periculi, nihil omnino quæstus adfert. Etsi, ut tritum sonat proverbium, præstet lepusculi caput, quam leonis caudam esse, miror tamen, inveniri unum aliquem, qui Abiponum caput esse, ambiat. Caziquium enim suum nec ut dominum reverentur, neque tributo, obsequiisve quod solenne aliis nationibus, venerantur. Haud illi judicis, rerum arbitri, reorumve vindicis jura tribuunt. Temulenti a temulentis non raro trucidantur. Fœminæ à fœminis coorta in rixa sæpius cruentantur. Per juvenes gloriæ, prædæque avidos equorum greges Hispanis, queis pax promissa, rapiuntur, quin & illorum cædes clanculum patrantur. Novit hæc Caziquius, neque tamen hiscere audet. Quod si ista flagitia, quæ quidem barbari meritis,

ritis, virtutibus, victoriisque adnumerant, vel verbo asperiori multaverit, proxima in compotatione pœnas dabit, ebriorum pugnis tundendus pessime, & ceu Hispanorum amicus, otii, quam suorum amantior convitiis palam onerandus. Ychamenraikin apud Riicahe, Narè apud Jaaúcanigas Caziquii principes quoties eheu id senserunt! E compotantium cœtu tumentes oculos, colaphis tuber caput, liventes genas, vultumque Iridis instar coloribus distinctum persæpe domum retulere.

Verum etsi Caziquium nec judicem timeant, nec dominum colant Abipones contubernales, Ducem tamen, ac belli gubernatorem sequuntur veluti commilitones, quoties vel offendendus hostis, vel repellendus; Non desunt tamen, qui sequi nolint, cum Caziquius *auctoritate suadendi magis, quam jubendi potestate audiatur*, quod Cæsar de Germanis olim Principibus asseruit. Ut primum de aggressionis hostilis periculo percrebrescit fama, Caciquii partes sunt: suorum securitati consulere; Telorum supellectilem augere; Equos, qui remotioribus in campis pascuntur, in loca tutiora adducere suos jubet. Excubitores noctu, exploratoresque quaquaversum emittit. Vicinorum suppetias, fœderaque procurat. Dum congrediendum cum hoste, equo sublimis præcedit suos, & in fronte aciei, quam instruxerat, persistit de hostium numero, quam de suorum constantia minus angendus. Ut enim volucres, una illarum sclopi ictu prostrata, avolant reliquæ; sic Abipones paucis commilitonum seu mortibus, seu vulneribus perterriti ducem destituunt suum, & qua qua effugii patet locus, pernicibus equis dilabuntur de incolumitate sua, quam de victoria solicitiores. Verum, ne divæ veritati sim injurius, fatendum est, huic nationi heroes neutiquam

deesse suos. Multi sæpe sociorum inter funera intrepidi perstant; Vulneribus perfossi licet, multoque cruore manantes locum, quem dimicando ceperant, retinent mortui. Jam gloriæ aviditas, jam efferatum vindictæ studium, jam effugii desperatio natura trepidis magnanimitatem inspirat, quam suspiceret Lacedæmon, quam suis in bellatoribus optat Europa.

Cæterum libertatis perinde, ac vagationum amantes sui juris esse, nullo fidelitatis sacramento obstringi volunt Caziquio. Hoc nec veniam rogato, neque invito sua quisque cum familia, quoquo lubet, demigrat, alterique se adjungit Caziquio. Pertæsus secundum ad primi contubernium impune regreditur. Istud & frequentissimum, & nemini mirum, nisi qui ignoret, quam fluxa Indorum fides, quam desultoria in omnibus voluntas. Rumor incertis etiam, vel de veritate suspectis authoribus spargatur: Hostes paucis post diebus adfuturos, satis est. Multi vitæ, quam famæ jacturam magis reformidantes Caziquio terga vertent suo; suis cum familiis recedentes ad nota sibi latibula properabunt. Ne tamen vel desertores, vel meticulosi dicantur, venatum se excurrere, ajunt. Hinc toties novas colonias barbaris aggressoribus plenas, incolis defensoribus prope vacuas soli defendimus sacerdotes, astu plerumque & comminatione, non vi usi. Periculo, aut periculi suspicione discussa ad suos demum redeunt contubernales fugaces illi heroes, quin tamen illis timiditatem objicere liceat, quamvis timorem abitus, securitatem reditus causam fuisse, nemo unus ignorarit.

Si quando in mentem venerit Caziquio excursionem hostilem in exteros quosvis suscipere, compotatio publica adornanda est. Præsentes dum jam

mel-

melleo illo potu incaluere, invitanti ad bellum Caziquio promptissime operam addicent suam, festivas inter vociferationes triumphum ante victoriam cantabunt singuli, & (quis credat?) quod inter pocula promisere temulenti, sobrii stato tempore exequentur perdiligenter. Tantum ponderis habet gutturis irrigatio ad Barbarorum animos captandos. Amore amorem, ut ignem igne, accendi: liberalitate parari amicos, decantata sunt per Europam adagia, apud Abipones longo a nobis usu probata. Contubernales frequentes, morigeros, sui studiosos numerabit Caziquius, a quo repulsam ferat nemo. Verba dulcia, amica facies, benevolentiæ significatio, nisi beneficentia accesserit, parum possunt apud hos Barbaros. Quidquid illis seu in mentem, seu in buccam venerit, a Caziquio solent postulare, sibique, illum suo obstringi officio ad explendas omnes omnium petitiones, sibi persuadent. Quod si quid iis negaverit, negant illum Capitaneum, negant nobilem esse, contumeliosoque Indi sylvestris nomine: *Acami Lanarāic*, impudenter perstringunt. Nullum, quo a Gregariis quibusque distingueretur, insigne nec in armis, nec in vestitu circumfert Caziquius, nisi illud dicas, quod veste plerumque usu detrita, obsoletaque utatur. Nova enim, ac eleganti, quæ heri ex conjugis suæ textrina prodiit, indutus si compareat in foro, primus, quem obvium sibi habuerit, audacter, inclamabit: Da mihi hoc indumentum, *tach caut gribilalgi*. Nî prompte illud porrexerit, risui, contemptuique erit omnibus, rerum suarum tenax, ac sordidus audiet passim: *Apalaic retá*. Interdum grandius quid petituri dum me accesserant, manu humerum meum demulcentes voce blanda: Pater mi, ajebant, magnus tu enimvero es Capitaneus! *Paý! Acami Capitá Laenc.* Qui

quidem honorifica compellatione me amice commonitum voluere, a Capitaneo alienum esse suis negare quidpiam. Hinc, cum sæpe res, quas poscunt, nec mihi in promptu essent, neque fors Amstelodami in ulla uspiam institorum taberna prostarent, mox negavi, Capitaneum me esse, repulsam ut æquo animo ferrent, illamque non tenacitati, sed inopiæ tribuerent meæ. Ast surdo canitur fabula. Patris excusationem tergiversationem interpretantur, plenoque illi ore: Quam mendax, quam parcus es! *Quemen oabargek! quemen apalaic* non sine utriusque risu acclamant. Illos Caziquios asseclis abundasse, expertus sum, qui in prædis agendis impigri, fortunatique, qui ab avaritiæ sordibus intacti prolixa liberalitate sua omnia in contubernales effundunt suos. Ad Kaapetraikin, & Kebachin Caziquios in paucis celebres magni quondam fiebant commilitonum concursus, quia prædandi assiduitate, dexteritateque eminuerunt; Extrema jam senectute decrepiti, excursionibus impares, ac vel ideo inopes non nisi sanguine propinquos suo in contubernio retinuere.

Illud silentio haud prætereundum: Abipones neutiquam recusare fœminarum nobilium gubernationem, Britannorum veterum exemplo, de quibus Tacitus in Agricolæ vita: *Solitum quippe Britannis fœminarum ductu militare.* Fuit sane, me apud illos agente, matrona patritio genere orta, quam Abipones *Nelareyeatè* nobilem gubernatricem seu Capitaneam appellabant, quæque suo in contubernio familias aliquot numeravit. Illius originem, majorumque merita honore prosequebantur Cæteri. Reges ipsi Catholici, eorumque gubernatores Caziquiorum, cujus demum cunque nationis sint, in America nobilitatem agnoscunt, eosque singulos do-

mino-

minorum titulo dignantur, præfixo semper, ut apud Hispanos moris, eorum nominibus *Don* vocabulo, ut ex decretis, literisque Regiis liquet. Mos quoque per omnem, quæ Hispanici juris est, Americam obtinuit, ut Indorum Caziquii, postquam sacro fonte lustrati Regi Catholico fidelitatis dixere sacramentum, illud quale quale suum dominium, quod prius in subjectos sibi barbaros barbari adhuc dum habuere, porro retineant ipsi, eorumque posteri. Quod apud Quaranios maxime observatur hac tamen lege, ut & ipsi hi Caziquii, & illorum subditi Indi pareant Capitaneo, cæterisque oppidi proceribus, qui calendis Januarii quot annis ritu Hispanico eliguntur, & a Regio Gubernatore confirmantur. In quovis Quaraniorum oppido Caziquii complures degunt, quibus, si habiles sint, etiam magistratus officia sæpius deferuntur, ne Indi, Americanam nobilitatem sperni ab Europæis, suspicandi habeant occasionem. In S. Joachimi oppido, cui præfui, quinque Caziquli numerabantur. Don Ignatius Paranderi. D. Michael Yeyù. D. Marcus Quirakerà. D. Josephus Xavier. D. Michael Yazukà, qui Capitanei (Corregidor dicitur ab Hispanis) munere fungebatur annos complures. Hic in sylvis natus licet christianæ disciplinæ non tenax modo, sed & intrepidus custos fuit, ac omni laude superior. Quod sane rarum, mirumque. Experti sumus equidem passim, Caziquios plerumque plebejis stupidiores esse, & ad publica oppidi munia minus habiles. Ut ut verissimum illud: Ab aquilis non generari columbas; sæpe tamen & certum alterum: Heroum filii noxæ. Quis igitur vitio det Abiponibus, quod sæpius spreto natalium jure suffragiis Capitaneum designent suum, qui licet obscurus genere, sed virtute militari reliquis clarior. Idem factitasse Ger-

manos veteres Tacitus ait: *Reges ex nobilitate, Duces ex virtute sumunt.* De moribus German. §. 7.

CAPUT XIII.

De victus, itinerum, aliisque œconomicis Abiponum rationibus.

Feri Abipones ferarum ritu victitant. Nil serunt, nil metunt. Nulla illis agri colendi cura. Naturæ instinctu, majorum institutione, ipsaque adeo experientia docti nôrunt, qui terræ, arborumque fructus, qua anni parte sponte sua proveniant, quæ feræ, quo loco suppetant, quibus artibus capiendæ. omnibus omnia istic communia. Etenim nulli, ut apud nostrates solet, territoriorum, fluminum, nemorumque domini, qui, exclusis cæteris, venationis, piscationis, lignationisque jura sibi vendicent solis. Quidquid per aerem volat, aquis innatat, in campis, sylvisque ultro nascitur, primi capientis est. Ligonem, stivam, securim ignorabant Abipones, sagitta, hasta, clava, equus instrumenta illis sunt, quibus, quidquid ad victum, vestitum, habitationem pertinet, sibi conquirunt. Cum non omnis omnia ferat tellus, cum varia variis anni temporibus nascantur, iisdem stativis inhærere diu illis haud licet. Ex loco in locum demigrant, ubi certa famis, sitisque remedia in promptu sint. Campi struthionibus, eorumque ovis copiosissimis, da-

mu-

mulis, tigridibus, leonibus, diverso cuniculorum, animalculorumque, quæ Americæ propria, genere abundant, maxime perdicum examinibus. Fluminum majorum litora cervi frequentes, hujatibus simillimi, pervagantur. A' paluſtribus locis, ubi ſylva in conſpectu, ſuis ſcilicet elyſiis, aprorum innumeri greges raro abſunt. Nemora præter alces, urſos formicarios ſimiorum, pſittacorumque ingentes catervas alunt. In amnibus, lacubusque, qui omnes piſculentiſſimi, lupi, canes, porci aquatiles, lutræ innumeræ, anatum, anſerumque agmina præſto ſunt. Teſtudinum prægrandem multitudinem taceo, cum iis neque Abipones, neque Hiſpani Americani veſcantur in Paraquaria. Statis temporibus corvorum aquatilium pullos innumeros ad fluviorum ripas colligunt, & in menſæ ſuæ deliciis numerant. Abſint hæc omnia, tot arborum fructus eſculenti, mellis præſtantiſſimi alvearia vix uſquam deſiderabuntur. Solæ diverſſimi generis palmæ eſcam, potum, medicinam, habitationem, veſtem, arma, & quid non? quærentibus ſuppeditabunt. Sub terra, quin & ſub aqua radices naſcuntur, eſurientibus ſaltem opportunæ. Siliquæ Græcæ, quam S. Joannis panem vulgus appellat, duplex ſpecies per majorem anni partem fere ſuperſtes & cibum, & potum saluberrimum, nec palato inſvavem præbet. En munificum etiam adverſus eos, a quibus non colitur, Deum! En aureæ ætatis rudem imaginem! Exiguo, & prope nullo labore, quidquid ad quotidianos vitæ uſus pertinet, obvium ſibi vident Abipones, monetæ omnis ignari, commode tamen neceſſariis inſtructi, ſi pertinaciore Cœli ſiccitate exareſcant amnes, vel deſertiſſimis in campis ad ſitim levandam ſub Caraguatæ (de qua plura alio in loco) foliis latentem aquam detegent. Pomula aquei liquoris plena,

quæ peponibus similia, sub terra nascuntur, exugent. In fluvii arefacti alveo puteum hastâ cavabunt, e quo undam & sibi, & equo sufficientem, videbunt scaturire. Hispanus per has Americæ solitudines siti tabescit, quia illi vel istorum cognitio, vel patientia defuit laboris.

Vitæ subsidia cum nec uno in loco semper collecta prostent, neque longiori tempori, ac majori contubernalium numero sufficiant, sæpius mutandæ sedes Abiponibus, ultro citroque commeandum est. Nulla viarum asperitate, nullo locorum intervallo ab itinere abstinentur. Equis enim, quorum istic incredibilis multitudo, ac celeritas, iter faciunt viri, fœminæque, & quotidie, si festinare lubeat, multa terrarum spatia emetiuntur. Juvat hoc loco equi apparatum, equitationisque methodum perstringere. Frenum, quo uti solent, e cornu bubulo, quatuor lignellis craticulæ in morem transversis, duplicique loro, quod habenarum loco est, utrinque alligato componitur. Plerique jam ferreis utuntur frenis, iisque mirum in modum superbiunt. Ephippia Anglicanis, vel rectius clitellis persimilia ex crudo boum corio, juncis farto, consiunt. Nullus olim stapedum usus plerisque. A' dextro latere in equum assiliunt viri. Dextra habenas, sinistra hastam prælongam prehendunt, cui innitentes uno pedis utriusque impetu in altum prosiliunt, indeque in equi dorsum præcipites delabuntur. Eadem ex equo desilientium velocitas, quæ nobis Europæis admirationi, illis in velitationibus magno usui esse solet. Calcaribus etiamnum abstinent. Quatuor pellis bubulæ veluti tabellas complicatas pro scutica adhibent, queis equos seu novitios, seu refractarios ad cursum extimulant non quidem doloris sensu, sed strepitus,

quem

quem edunt, terrore. Fœminis eadem, quæ viris, sunt ephippia, nisi quod illæ, elegantiæ scilicet studiosiores, ex candida vaccarum pelle sua confici malint. Eodem, quo mares, modo divaricatis cruribus equo insident, hocque situ citra sexus sui perniciem plurium sæpe dierum itinera feliciter absolvunt. Sunt tamen, qui acerbissimos dolores, & incredilem partus difficultatem, quam equestres Barbaræ plerumque experiuntur, huic virorum ritu equitationi tribuant. Per ejusmodi enim duris in ephippiis sessitationem puellis teneris tenerum adhuc os coccygis, ossaque finitima comprimuntur adeo, ac indurantur, ut mirum nón sit, matres dein in fœtu enitendo laborare plurimum, ac fere periclitari. Id ex medici per Europam clarissimi, mihique familiaris sententia adnotandum putavi, ut Europææ fœminæ, virorum in equitationibus modo imitatrices audaculæ sibi cavere, filiabusque adolescentulis consulere discant, quibus neque domi eadem de causa diuturnior sessio, aut durior toleranda, minus imperanda videtur. Equum inscendere dum volunt Abiponenses fœminæ, a sinistro latere Europæorum more in ejus collum umbilicotenus se jactant, indeque apertis utrinque pedibus ad ephippia, pulvino destituta, recedunt, considentque; Nec illorum duritie, dum ad plures sæpedies iter producitur, offenduntur, e quo conjicias, Abiponum cuticulam pelle bubula esse duriorem, quæ scilicet quotidianis sine pulvino equitationibus dudum occalluerit. Sine ephippiis diu, multumque obequitantes Indi equi dorsum lædunt frequenter, sauciantque, quin tamen ipsi lædantur. Jam, dum cum familiis suis alio migrant, itineris rationem accipe. Uxor, præter mariti arcum, & pharetram, domesticam omnem supellectilem suo portat equo, puta ollas,

 çuçur-

cucurbitas, cantharos, conchas, lanei, & Gossipini fili volumina, textrinæ instrumenta &c. Hæc manticis, quæ hinc atque hinc ex ephippiis pendent, ex aprugna pelle consutis clauduntur; ibidem & catuli, & si quem habeat, infantulus locari solent. Præter hæc stoream grandem bene convolutam duabus cum perticis ad figendum, ubi ubi collibuerit, tabernaculum; Pellem item bubulam fluviorum in trajectu pro cymba servituram ex ephippiorum lateribus suspendit. Neque in viam se dabit unquam mulier, quin stipitem spatulæ instar, utrinque latum; in medio teretem, durissimo e ligno affabre factum, duasque circiter ulnas longum secum habeat; Hoc equidem ad cavandas radices esculentas, ad sternendos ex arboribus fructus, ramosque aridos foco alendo idoneos, quin & ad hostium; si qui per viam occurrant, arma, capitaque confringenda felicissime utitur. His sarcinis, quibus vix camelum parem crederes, fœminarum equus oneratus quovis in itinere incedit. sed majora audi. Eidem sæpe equo binas, ternasve seu mulieres, seu puellas insidentes videas. Non quod singuli singulis deessent equi, nam his abundant omnes, sed quod mutua confabulatione perinde, ut Europææ, mirum in modum delectentur, silentii, solitudinisque hostes juratæ. Cum equi plerique omnes, nisi assveverint, plurium sessorum impatientes sint, fœminarum sibi insidentium triadem humi sternunt illico, ast fere citra noxam, nisi quod istæ Amazones cochlearum instar per cespitem reptantes liberaliter explodantur a spectantibus, & ipsæ mutuos inter cachinnos in rusticum sonipedem eluctari denuo conentur toties, quoties excutiuntur.

Lon-

Longo procedens ordine equitum fœminarum agmen a fronte, a tergo, a lateribus ingens canum, ceu satellitum, turba comitatur. Singulæ, conscenso jam equo, canes circumspiciunt suos. Vel unus e plurimis, quos habent, desideretur, illud suum, quo vocare eos solent: *Ne Ne Ne* omni vocis contentione tercenties repetent, dum omnes denique videant confluxisse. Illud mihi sæpe admirationi fuit, quod, numerare cum nesciant, si vel unicus tanto ex grege absit, protinus animadvertant. Neque vitio illis danda tam anxia de canibus suis solicitudo; His enim, cum vertagorum more in venatu damarum, lutrarum, struthionum utilem navent operam, veluti nutritiis, & prope dixeram, promis condis per viam utuntur. Hunc maxime in finem familia quævis permultos canes numerat, & vero nullo negotio alit. Carnis equidem incredibilis fere copia suppetit; Etenim cæsorum pecorum caput, cor, pulmones, viscera, quibus Europæi uti nôrunt, apud barbaros rejectanea sunt, & canum dapes. Ut adeo in controversiam vocari jure possit: Num canes hi venatici alimenta heris, an heri canibus debeant. Cibariorum affluentiæ canicularum Paraquariensium fœcunditas respondet. Vix unquam duodecim catulis pauciores, sæpe plures uno partu effundunt. Hoc propinquante scrobem altissimam, ubi tuto fœtus deponant suos, pedibus fodiunt. Ad hanc portam relinquunt angustam. Descensus cum mæandris, ac flexibus tanta arte paratur, ut Cœlo quantumvis pluvio ad subterraneam hanc speluncam nihil prorsus aquæ pertingat. Cibi, potusque gratia inde prodit quotidie mater, heroque suo, suam veluti excusatura absentiam, ingemiscens adulatur prolixis caudæ motibu; Multis a partu diebus suam denique sobolem palam osten-

ostentat, quia tamen ejus jactare possit venustatem, nisi rebus parvis, etiam nefrendulis, gratiam inesse dicamus. Etenim Indorum canes nullis elegantiæ prærogativis gaudent. Mediocri fere sunt corpore, colore, ut apud nos, diversissimo. Nec pumilos, ut Melitenses, vel Bononienses, neque molossos, quales sunt laniorum; Minus canes villosi, crispique pili, pronissimi ad aquas & ad omnia dociles, usquam videas, nisi apud Hispanos, quibus ejusmodi Europæis navibus interdum adferuntur. Verum quamvis pulchritudine non emineant Indorum canes, eximia ad investigandas feras narium sagacitate, pari ad eas assequendas alacritate, vigilantia, sinceraque in heros suos propensione Europæis minime sunt posthabendi. In quavis Abiponum colonia aliquot canum centuriæ cum excubent semper, formidabili, quem noctibus singulis una omnes voce edunt, ejulatu,, latratuque ob quemvis levissimum motum continuo interturbatus nobis identidem somnus fuit, nunquam tamen, ne a barbaris hostibus opprimeremur repente, securitas præstita. Istorum equestris turma in coloniam sæpius irrepsit canibus universis altum tacentibus. Nemo tamen Abiponum est, qui illis succenseat; Nam magicis præstigiatorum hostilium artibus fascinatos eos obmutuisse, stolidi credunt. Crederem ego Indorum canes ex canum Romanorum prosapia esse, qui Gallis in Tarpejam Capitolii rupem assilientibus, anserum tamen clangore proditis, præter morem siluerunt. Sed ignoscendum vigilantissimis bestiis, si diurna cursitatione lassatæ cum bono quandoque Homero noctu dormitent. Fateor equidem me meam incolumitatem, dum per barbarorum, tigriduınque insidiis obnoxia deserta toties iter facerem, canis mei vigiliis, ac custodiæ in acceptis

refer-

referre, plurque mihi in illo fiduciæ, ac securitatis noctu fuisse, quam in centum Hispanis, Indisque viæ comitibus. His enim rhonchos trahentibus excubitor ille meus, si quid a feris periculi imminebat, latrando indicavit. Illud Paraquariæ felicitatibus adnumerandum, quod canum & quorumcunque pecorum rabiem, atque adeo formidabilem Europæis provinciis hydrophobiam omnino ignoret. Singulare id Numinis beneficium, & inter naturæ miracula connumerandum, cum istic bestiæ & Cœli æstuantis caloribus, & diuturna siti, deficiente ad plures leucas aqua, frequenter excrucientur; Ista equidem alibi rabiei origo passim putantur. Verum relicto jam denique fœminarum equitantium, canumque eas comitantium agmine ad Abipones illarum maritos oculos, animosque convertamus.

Sarcinis fœmineo equitatui commissis Abipones sola hasta armati iter faciunt, ad dimicandum, si occasio ferat, ad venandum quoque ut sint expeditiores. Si quos struthiones, si damas, si cervos, aprosve, aliam quamcunque feram si conspexerint, equis pernicibus assequuntur, hastaque trucidant. Si, quod cædi, edique possit, esurientibus haud occurrat, injecto igne campus accenditur, alto fere, aridoque gramine sylvescens. Sub hoc latitantes feræ Turmatim prosiliunt, & dum fugiendo campi incendium declinant, in crudeles Indorum manus incidunt, ligno, ferro, laqueo mox perituræ, & ad focum assandæ. Desint cætera omnia, cuniculorum, queis campi scatent, examina jentaculum, prandium, Cœnam dabunt. Ad ignem, ubi ubi libeat, eliciendum nec silice illis, neque chalybe opus est. Utrumque supplent ligna duo palmum circiter longa, quorum mollius alterum, alterum durius.

rius. Primum illud, in medio non nihil terebratum, supponitur. Duriusculum lignum glandis instar acuminatum, mollioris foramini applicitum celerrima utriusque manus rotatione circumagitur eo fere modo, quo choccolatæ potio in spumam redigi solet. Mutuo hoc, velocissimoque ligni utriusque affrictu, ac collisione ex ligno blandiore scobs, seu pulvisculi deteruntur simul, simul flammam, ac fumum concipiunt protinus; His paleas, fimum bubulum, folia sicca, vel quidquid aliud manibus comminutum admovent Indi, ignis pabulum futurum. Lignum blandum, quo utuntur, jam ex arbore Ambaÿ, jam ex arbustis caraquata, jam ex cedro, jam ex aliis sumunt; Durius vero, quod manibus circumagitur, ex Tatayî, quæ arbor materiem crocei doloris, & buxi instar durissimam, tingendis flavo colore telis aptam, moraque nostratibus omnino simillima præbet. Alii alia ligna hos in usus adhibent in meridionali, septentrionalique America, uti de barbaris Huronibus, & Iroquæis constat. In Europa quoque, ut ignem elicerent, lignum ligno terebatur olim, si Plinio fides, qui l. 16. c. 40. scribit: *Arbores calidæ morus, laurus, hedera, & omnes, e quibus igniaria fiunt.* Lignum qualecunque idem præstare, suspicor. Vidimus equidem plaustra, dum longiori tempore axis a rota teritur, fricaturque, inflammari, ac denique conflagrare. Molarum rotis idem aliquando fatum erat. Vestales virgines Romæ ligno novum ignem, si prior illarum incuria extinctus, elicuisse, scribunt. Festus in voce: *Ignis vestalium* ait: *Mos erat tabulam felicis materiæ tamdiu terebrare, quousque exceptum ignem cribro æneo virgo in ædem ferret.* Abipones, ut semper in promptu habeant, duo illa ligna suis in ephip-

ephippiis recondita ubique circumferunt, & uno vocabulo *Neènatà* appellant.

Sicubi per viam meridiari illis visum, aut noctem agere, solerter eam circumspiciunt stationem, quæ aquationis, lignationis, pabulationisque præbeat opportunitatem. Si quis insidiarum hostilium vel rumor, vel suspicio, in latebras se abdunt loci natura inaccessas, ut periculorum suspiciosi, sic in situ, qui securitatem polliceatur, deligendo versutissimi. Diceres, illos, suis cum familiis, quo quo migraverint, ubique, ac semper domi esse; Etenim, ut cochlea suam concham, sic isti storeas, quæ illis pro domo sunt, circumferunt. Binæperticæ humo infiguntur, quibus stoream duplicatam, aliquando triplicatam, ut ventum, aquamque excludat, annectunt. Ne solum, ubi cubant, ex nimbo præcipiti madesceret, ad tabernaculi sui latera canaliculum providenter fodiunt, per quem aquæ concurrentes aliorsum derivantur. Equorum gregi ad pascua dimmisso equam cicurem, quæ tintinnabulum e collo suspensum circumfert, fere associant; Ab illius conspectu haud recedunt; A' tigride imminente territi si spargantur per campum, ad illam redeunt subinde, ceu ad matrem; Hispani equidem *La madrina*: Abipones *Latè* eam vocant, quod matrem significat. Equis tamen paucolis compedes molli e corio injicere solent, ut ad carpendum gramen ambulare quidem, non tamen longius a tentoriis abire queant, promptique sint sessoribus, si quæ necessitas equitandi noctu ingruerit. Flumina vadi, pontis, cymbarumque expertia, qualia passim occurrunt, natando trajiciunt non viri tantum, sed & fœminæ quantumvis adolescentulæ. A' teneris natatui assvescunt Abipones, ut equitandi celeri-

ta-

tate volucrum, sic nandi promptitudine piscium rivales, rectius dicam, æmuli. Proles, ephippia, impedimenta reliqua pelle bubula, quæ illis pro Cymba est, transmittunt. Hanc Abipones Ñatac, Hispani *La pelota* appellant, ejusque usum in fluminum minorum trajectu sibi perinde familiarem habent. Illius structuram rudem accipe. Corium bubulum, pilosum, crudum, nullis alutariorum artibus subactum, maceratumve resectis pedum, cervicisque extremitatibus fere quadratur. Quatuor illius latera ad duorum circiter palmorum altitudinem, ut petasi solent, elevantur, & loro ligantur singula, ut in altum erecta maneant tetragoni figura retenta. Pelotæ fundo injiciuntur ephippia, aliæque sarcinulæ saburræ loco, quibus flumen trajecturus insidet in medio, habita æquilibritatis cura. Uni pelotæ lateri perforato lorum funis instar innectitur, quod vel dentibus, vel manu prensat altera, altera remigans natator pelotam per flumen trahit suaviter nulla insidentis seu jactatione, seu periculo, licet fluctus perstrepant undique, a vento asperiore concitati. Natator, si ex innato aquis frigore correptis spasmo pedibus natare porro haud posset forsitan, & aquis hauriretur, pelota incolumis undarum cursu ad obviam ripam deportabitur. Si flumina latioris alvei, cursusque rapidioris superanda, natator viribus diffidens suis caudam equi ante se natantis manu altera tenet, se seque sustentat, altera pelotam ducit. Si ex me quæras, quot fluvios, quot vicibus coriacea hac navi trajecerim, ingenue tibi fatebor, me id ignorare. In tot enim, tantisque profectionibus prope quotidiana mihi fuit ejusmodi navigatio, ac non raro eodem die sæpius repetita. Primis vicibus mihi, ut Europæis cæteris, formidabilis hæc, atque adeo periculi plena videbatur; Sed crebriori mox experimento do-

doctus & me, & imaginarium periculum visi, semperque malui corio, quam titubante, semperque versatili lintre, vel cymba per quodvis flumen traduci. Si imbre in plures dies producto corium, pro pelota serviturum, madefactum, telæque instar emollitum fuerit (quod in itineribus mihi sæpe usuvenit) quatuor pelotæ lateribus, ac fundo arborum rami insternuntur, quibus corium fulcitur, ac ad tutiorem fluvii trajectum firmatur. Hispanorum militum præfecti Americani natare, quamvis id sciant, nolunt, ne coram suis nudare se cogantur. Hinc adversum in litus tendentes pelotam inscendunt, quam, alienam natatoris se trahentis operam dedignati, binis arborum ramis, furcam referentibus, seu remis impellere consveverunt.

Europæis quoque bellatoribus pelotæ usum aliquando profuturum, nil dubito; maxime in subitis adversus hostes, qui oppositam occupaverint ripam, excursionibus. Majori enim & sumptuum, & temporis compendio coria bubula, quam pontes cuprei, & cymbæ, quoquo libuerit, transportarentur; hæc plaustris, bestiisque indigent, illa militum humeris possunt aliquamdiu bajulari. Horum ope maximo silentio transmitti flumen noctu poterit, quod ad opprimendum hostem facit plurimum. Cymbæ enim remorum strepitu se nimium produnt hosti. Tribunus clari inter milites nominis meum de pelotæ usu consilium minime spernendum putavit. Præter alia hydraulicarum artium, quæ in bello sunt usui, spectacula corio bubulo, ut dixeram, instructo quempiam per Danubii fluctus navigantem exhibuit conferta nobilissimorum spectatorum multitudine rei novitatem admiratione non minus, quam plausibus prosequente; veritus,

ne corium aquis aliquamdiu immersum mollesceret denique, ad illius firmitatem majorem pelotæ fundo per quatuor ejus latera totidem perticas ferreas, veluti subscudes inseruit. Verum, bona viri sagacissimi venia dictum sit, superflua, quin & noxia hæc illius erat industria. Præterquam enim, quod illo ferri pondere pelota magis deprimatur, corium bubulum pluribus licet horis aquis innatans parum suæ duritiei amittit. Ad fluminum Paraquariensium equidem ripas vidimus quotidie idem omnino corium transvehendis mercibus, queis plaustra onerata veniunt, per integrum sæpe diem citra periculum adhiberi. Corium enim licet madescat in superficie, non nisi plurimarum horarum intervallo ab aquis penetratur. Novimus, clandestinos vetitarum mercium nundinatores naviculas e pluribus coriis confuisse, illorum commissuris pice nautica, vel sebo cineribus mixto diligenter perunctis, ut aquam, & periculum omne excludant. Coriaceæ hæ scaphæ præ ligneis id habent commoditatis, quod, cum mercibus exoneratæ levissimæ sint, manibus in continentem pertrahi, in propinquis sylvis, vel insulis exsiccari, ac abscondi possint, quoties, ne a speculatoriis Regiorum militum per argenteum flumen navibus intercipiantur, periculum sibi timent clancularii illi negotiatores. Hispanorum aliquis, cui aurum pluris, quam vita, unico vectus corio, remisque usus ex urbe Boni aeris ad coloniam Sanctissimi Sacramenti navigaverat, trajecto scilicet flumine argenteo illic quindecim circiter Leucas Lato, ut Gubernatori Lusitano nova, quæ Hispana navis attulerat, Lusitanis optabilia, solus, primusque nunciaret, amplissimam utique ab illo remunerationem expectans. Auri fames illum cæcaverat, ut trajectus periculum vel non videret, vel sperneret. Quamvis

Cœlo

Cœlo fudo, aere pacato, tranquilloque flumine metam incolumis attigerit, quod tamen tanto aquarum Gurgiti, in momenta singula vicissitudinibus obnoxio, corioque imbecilli crediderit se se, temeritatis notam apud cordatiores Hispanos haud effugit, admirandusque omnibus, nemini imitandus videbatur. Hæc eum in finem à me memorantur, ut coria horis, leucisque plurimis aquæ immersa neutiquam infirmari, perspicias. Qui securitati suæ luculentius consultum volunt, pelotas duas duobus loris connectunt eo prorsus modo, quo per flumen Uruquayum lintres bini transversis trabibus copulantur. Alter enim alterum sustentat. Cæterum, an ad pontes, lintresque tenuioribus saltem in fluviis supplendos belli usibus corium bubulum aptari aliqua ratione queat, id rerum novarum machinatoribus cogitandum, excogitandumque relinquo. Fors illis arduum non fuerit, inventis seu addere quæpiam, seu demere.

Abipones grandiora etiam flumina equites ingrediuntur. Ast vado jam jam deficiente ex equo in aquas desiliunt. Equi jam natantis habenas dextra tenent, eademque remigant, Sinistra hastam largissimam, suamque, ne madefiat, vestem in aere veluti suspensam complectuntur. Equo, si fluminis impetu se se abripi patiatur, colaphos identidem infligunt, ut his veluti stimulis in viam reductus designatam adversi litoris partem assequatur, quæ scilicet nec palustris, nec sylvestris, neque præaltæ nimium ripæ sit, atque adeo promptam, tutamque præbeat exscensionem. Vidisses, risissesque mecum catervatim natantes barbaros solo capite ex undis prominentes, svavissime tamen, uti alii læto in cespite solent, confabulantes. Inter illos me-

dius quoties corio insidens timenda flumina sulcavi! Periculi, timoris, meique ipsius pene immemor Abiponum meorum cum fluctibus nugantium tranquillitatem, agilitatemque & aspexi, & suspexi adeo, meis vix ipse oculis ut crederem. Illorum quemque ob tantam cum aquis familiaritatem Neptunm diceres: Quantum audeant, Europaeorum fidem superat. Ex S. Ferdinandi Yaaucanigarum Colonia ad urbem Corrientes profecti, quoties lubuit, ingens illud pelagus, quod ex magno flumine Paraquayo, & maximo Parana illic unitis conflatur, natantes natante cum equo Hispanis stupentibus trajecerunt. Hac enim in statione flumen propter latitudinem, altitudinem, rapiditatemque incredibilem ipsis navibus est formidabile, meque cum sociis navigantem toties terrore implevit, dum illa in Colonia degerem. Olim barbari hi praedones quoties cum longo animalium, quae Hispanis rapuerant, agmine domum properabant, ingens hoc flumen Austrum versus, ex insula in insulam transeuntes, providenter transmiserunt, ut hac ratione singulis in insulis interquiescendi spatium & sibi, & bestiis natando fatigatis concederetur. Operae pretium fuerit modum, quo plura equorum, mulorum, boumve millia adversum in litus per majora flumina traducantur, hoc loco explicare. Nunquam totum bestiarum agmen uno impetu, sed earum turmae ab equitibus illarum terga prementibus, fugamque ex omni latere intercludentibus in flumen compelluntur. Ad id impetrandum aliqui binas erigunt sepes, initio latiores, in ipso litore angustiores, quibus constrictae bestiae non nisi binae, vel ternae eodem tempore flumen ingredi possint. Praemitti in aquam solent boves, equive cicures, quos abjecta tergiversatione promptius sequentur feroces. Caven-

vendum maximopere, ne impedito per compressionem nimiam pedum remigio natandi opportunitas illis adimatur, quia nimium confertis. A tergo, a lateribus Indi natantes, vel cymbula vecti natantibus invigilant Bestiis, ut designata ad oppositum litus tendant via; sibi enim relictæ secundo se deferri flumine patiuntur, & ad ea loca fluitabunt denique, quæ vel ripis arduis, vel palude, vel arboribus præclusa exitum negant. Si bos, si equus natans in gyrum circumagatur aliquoties, aquarum voragine mox haurietur jam sui, natatusque impos. Ad hoc impediendum Abipones boves seu segnes, seu refractariolos vel medio in flumine inscendunt, cornibus utraque manu prehensis eorum tergo insident, utroque pede eorum pulsant latera, dum denique ad litus etiam inviti deducantur. Terra potiti terrore in furorem converso minitabundis cornibus obvia quæque invadunt. Horum metu ipso in litore præaltam conscendi arborem, cui incubans boves e flumine emergentes singillatim numeraveram, quippe Coloniæ nostræ usibus destinatos. Tauros feroces, quis credat ? in tranandis fluviis semper expertus sum Vaccis socordiores, quæ, quia timidiores, magis morigeras se præbent ductoribus, majorique virium contentione litori inhiare consveverunt. His, quas dixi, industriis multa boum millia me jam spectante, jam curante fluvios majores sat feliciter transivere, Indorum mox stomachis sacrificanda. Sæpe alias boves illigatis lintri majusculo cornibus natantes per vastiora etiam flumina transmittuntur maxima, quæ cogitari possit, securitate. Suspensis enim e lintris utroque latere boum capitibus eorum corpora nullam prope natandi sentiunt difficultatem. Hac ratione viginti boves singulis itineribus per flumen Paraquayum è prædio ad Coloniam Rosarii Abiponi-

bus a me conditam traducendos curavi per biennium. Pro lintris magnitudine boves jam plures, jam pauciores illi possunt alligari. Interdum natantium bestiarum agmen a pluribus cymbis, vel lintribus undique cingitur ita, ut a fronte præcedant alii, alii a tergo sequantur, cæteri utrumque latus stipent, impediantque, ne bestiæ natatu lassæ cum flumine defluant, ac a præfixo exscensioni litore aberrent. Verum Abipones, his Hispanorum industriis neglectis, equorum natantium catervas natantes ipsi per quæcunque flumina feliciter transportare norunt. Hanc Abiponum in tranandis fluviis alacritatem Europæis sæpe optabam exercitibus, qui solo fluminis aliquando non maximi interjectu defensum hostem aggredi non audent, etsi cætera, si a natanti milite sine pontium, naviumque strepitu superari flumen posset, ad victoriam pronissima forent omnia. Sed quam rari eheu nantes vasto in exercitu! Insignem profecto castris Austriacis operam præstitere toties croaticæ copiæ, quæ pontibus, navibusque non expectatis natantes adverso in litore hostes, nil hostile veritos, toties oppresserunt. Infinitus sim, si trajiciendi fluminis modos, ac instrumenta, quibus veteres in bello utebantur, commemorem. Ex vegetio, aliisque, si lubet, id disces.

CAPUT XIV.

De Veſtium forma, materia, ac utenſilium cæterorum fabrica.

Hallucinantur miſere, qui Americanos promiſcue omnes ſola, quam a genitrice ſua acceperant, cuticula veſtitos incedere, ſibi perſvadent. Hic error, multorum animis inſitus, ex pictis, vel æri inciſis imaginibus naſci videtur, dum quiscunque demum Americanus Indus jam hirſuti ſatyri inſtar, jam ut cyclopum aliquis, Brontesque, Steropesque, & nudus membra Pyracmon a pictoribus, chalcographisque perperam exprimitur. Exiſtere in America gentes omni corporis tegumento deſtitutas, non abnuo; Sed hanc corporum nuditatem omnibus communem eſſe, procul a vero abeſt. Quid in cæteris Americæ provinciis, quod ad veſtitum attinet, moris ſit, ſcripſere multi, & plures ex iisdem deſcripſere. Meum eſt de Paraquariis, & ſcilicet de Abiponibus meis, ut nunc ſunt, præcipua attingere. Payaquas, barbariſſimos fluviorum accolas indumenti omnis juxta, ac pudoris neſcios Indi cæteri abominantur. Egregie veſtiti ſibi videntur, dum variis coloribus a capite ad calcem picti, ſphærulisque vitreis ornati, verius dixerim, onerati comparent. Mbayas, gentem equeſtrem, & impudentia Payaquis parem vidimus indumentis abundare, ſed abuti; His enim contegunt

gunt ea corporis, quæ omnium patere oculis tuto possunt; Patere sinunt, quæ pudor jubet velari. Abipones, ecquid de Mbayis sentirent, a me rogati: canibus eos similes sibi videri, ajebant, quia adeo impudentes. De illorum impudentia certe, impudicitiisque publicis multa mihi conquesti sunt mei socii, qui illos inter versabantur. Utriusque tamen hujus nationis fœminæ eo vestimenti genere utuntur, ut verecundiæ consulant satis. Greges istorum barbarorum in urbe Assumptionis vidi frequenter. In sylvis, quas Mbae vera, Mborebiretâ alcium patriam vocant, Indos reperi pubetenus tenui velo præcinctos, cætera nudos, Indas vero, etiam infantulas, ab humeris ad talos usque tela alba, quam ipsæ texunt, decentissime vestitas. Idem in Indis sylvestribus, qui per Tapiraquaÿ, & Yeyuÿ litora vagantur, observavi, dum ad S. Stanislai recentem Coloniam à sociis meis turmatim adducebantur. Inda vetula, ejusque quindecim annorum filiola, quas in sylvis Mondaÿ & Empalado fluvios inter inveneram, solo reticulo ex cannabe caraquata contexto, in quo noctu cubabant, interdiu tegebantur, ut adeo eadem supellex pro lecto illis, ac indumento, nimium sane diaphano, esset.

De Abiponibus adhuc barbaris, & qua qua luberet, ferarum instar palantibus id sancte affirmo, omnes sine sexus, ordinis, ætatisque discrimine honestissime semper, ac ritu suo plerumque eleganter vestiri. Ne paucorum quidem mensium infantulam nudam patiuntur. Hanc honestatis curam gens Hispana Paraquariæ, præsertim in Assumptionis, & Corrientes urbibus ut imitaretur, sæpe nequidquam optavimus. Adultiores etiam fœminæ immanem solis æstum causantes rejectis vestibus Verecundiæ quo-

ties publico in foro obliviscuntur! a sacris oratoribus non raro clam, palamque propterea reprehensæ. Vestis, qua Abipones utuntur, figuram nosse cupis? Linteamen, centonem, mappam mensæ, vel tapetem quemcunque quadri laterum sine ulla mutatione, sine manicarum additione pro veste adhibent. Telam ejusmodi quatuor laterum seu laneam, seu Gossypinam humeris injiciunt suis; Ejus extremitatem unam sinistro brachio illigant, dextro, ad quidvis agendum expediti ut sint, nudato. Laneo cingulo vestem hanc laneam, quæ variis picta coloribus Ab humeris ad talos defluit, plerumque ad calcem, infra pectus claudunt. In equum insilientes, ne denudentur, vestem compressis genibus coercent. Calceos enim, femoralia, tibialiaque omnino ignorant, vel ideo ad tranandа flumina, ad cursum, equitationemque promptiores. Præter hanc, quam descripsi, vestem quodcunque aliud telæ genus tetragonum pallii instar sibi injiciunt, quod infra collum nodo connexum eos non solum contra frigus tuetur, sed &, nescio, quam gravitatem illis aspergit. Hoc dum habitu equis vehuntur hastati, crederes, te Fabios, Marios, Scipiones, Epaminondas redivivos intueri. Adeo tota vestitus conformatio antiquitatem spirat. Aliquando dum arbores securi sternunt, lassitudinis metu extra aliorum conspectum vestem abjiciunt. Non nulli cum barbaris pugnaturi in arenam descendunt penitus nudi partim, ut ad tela declinanda sint eo expeditiores, quo leviores, partim ut vulnera aspernari videantur, cum plerique alii loricati pugnam ineant, ut alibi referam. Diuturnis in itineribus capite plerumque aperto imbres, cœli æstum, ventosque excipiunt. Non nulli tamen fasciam laneam rubri coloris fronti circumligant, ingens, me ipso teste, adversus solis ardores, doloresque capitis præsidi-

sidium. Hodie petasum Europæum, si quis illis obtingat, magni faciunt, præsertim adolescentes, quibus & Hispanorum ephippia cum stapedibus, ferrea item frena, mirum quantum, arrident. Idem vestimentum, quo viri utuntur, fœminis quoque usui est, alia non nihil ratione illarum corpori applicatum.

Hic qualiscunque Abiponum amictus mulierum opus est, ac princeps negotium. Istas profecto non assiduitas modo, sed & aviditas laboris plurimum commendat. Etenim, ut quotidiana domus negotia taceam, hæ oves tondent: Lanam in fila scitissime ducunt: Hæc coloribus variis, prout in promptu fuerint, ope aluminis eleganter tingunt: Mox telam ex illis contexunt diversissimis linearum, figurarumque ductibus, ac colorum varietate distinctam. Tapetem Turcicum crederes, nobilium in Europa mensis dignum, sed tegendis Abiponum corporibus duntaxat adhiberi solitum. Textrinæ officina, &, e quibus componitur, instrumenta arundinibus, lignisque pauculis definitur, quæ complicata citra molestiam in itineribus equo circumferuntur. Alia quoque utensilia parandi ars Americanis fœminis congenita videtur. Norunt, ollas, cantharosque variæ formæ ex argilla fingere non rota versatili, figulorum more, sed solis manibus. Hæc vasa argillacea non in furno, sed aperto im campo lignis circum jectis percoquunt. Nesciunt illa in vitri similitudinem lithargyro incrustare, sed rubro primum colore imbuunt, mox ad splendorem communicandum glutine aliquo nativo perungunt. Per omne, quod ab Abiponibus habitatur, territorium nives quidem nullæ omnino, pruinæ rarissimæ; Austro tamen pertinacius aspirante majorem in modum exasperatur

tur aura, ac leviter vestitis prope intolerabilis evadit aliquando. Adversus frigus pallio quodam lutrarum e pellibus concinnato se tuentur Abipones. Hoc vestimenti genus pariter tetragonum operose juxta, ac eleganter a fœminis conficitur. Illarum enim est lutris canum ope potissimum captis pelles detrahere: Detractas paxillis tenuissimis, ne rugas contrahant, solo affigere. Exsiccatæ dum fuerint lineis, ut in fritillo, quadratis rubro colore expinguntur. Nesciunt equidem Indæ pelles alutariorum more macerare, concinnareque, sed manibus probe subactas, ac emollitas filo pertenui ad hujatum pellionum invidiam tanta consuunt dexteritate, ut pellium commissuræ oculum perspicacissimum fugiant, totumque pallium pellis unica esse videatur. Pro acicula spinis tenerrimis utuntur, queis, ut sutores subula corium, lutrarum pellem pertundunt, filum tenuissimum ex caraquata traduci ut possit. Ejusmodi pallium, quod a voce *Nichigebè* lutra nichigherit vocant, & viris, & fœminis commune, ridigior quoties aspirat aura; Quamvis vetuli, vetulæque has lutrarum pelles ne latum quidem unquem à se removeri patiantur, etiam dum maximis cœlum æstuat caloribus. Pauperiores aliqui cervorum, damarum, tigridumve exuviis induti comparent, Quiritum priscorum ritu, quos Propertius libro quarto: *Pellitos* dixit, *rustica corda*, *Patres*. Pellium ad vestienda corpora usum populis prope omnibus olim communem fuisse, eademque cum mundo primordia habuisse quis nescit? Hunc enim morem non humano ingenio inventum, sed ipso Deo authore inductum ex libro Genes. 3. c. accepimus: *Fecit quoque Dominus Deus Adæ, & uxori ejus tunicas pelliceas, & induit eos*, qui paulo ante, *cum cognovissent se esse nudos, consuerunt folia ficus, & fecerunt sibi perizomata.* Tacitus certe veteribus Ger-

ma-

manis, Herodotus Afris, Arrianus Thracibus & scythis pelles pro varietate provinciarum varias indumenti loco fuisse testantur. Homerus in Iliade 3. Heroes suos leonum, ursorum, luporum, caprarum exuviis indutos nobis proponit, quamvis id ætatis lanæ, lini, quidni & serici alicujus usus jam viguerit, cum Helenam, Penelopen, aliasque tum græcas, tum Trojanas matronas fila duxisse, legamus. Americanos prope omnes, qui non omnem verecundiam exuerunt, ferarum pellibus se contexisse ad arcendum frigus, passim affirmant historici, ipsique observavimus perfrequenter. Alii avium multicolores plumas raro artificio consutas ornandi potius quam tegendi corporis gratia pellibus vel substituunt, vel addunt. Barbari monticolæ plerumque ex caraquata, vel ex cortice arboris pinô fila, atque ex his telam ad se aliqua ex parte contegendos parare consveverunt. Eadem tela, quamdiu maritum lugent, Abiponenses viduæ, viduatum crinibus caput, humerosque recepto more obnubunt. Barbari, quos Esquimaux appellant Galli, aliique populi terræ laboratoris, & Novæ Zemblæ propinqui ex piscium vesica, aut visceribus indusia sibi norunt concinnare, quibus tamen ob immane frigus pallium adjiciunt, quod expellibus cervorum, vel luporum marinorum egregie pictis nitidissimé consuunt, demirantibus artificium Europæis. Dum sudore diffluunt Abipones, pelles lutrarum, quippe ab alutariis non maceratæ, fateor, neutiquam balsamum, sed vix tolerabilem naribus colloquentium exhalant fætorem; Noctibus frigidiusculis eædem stragulorum subeunt vices. Harum pellium, palliorumque, usu detritorum, laciniæ infantium fasciolæ sunt, ac tegumenta, quin & obligandis sauciorum vulneribus fere adhibentur, cum lineæ apud illos supellectilis nihil prorsus sit domi.

Su-

Superioribus seculis Americani corporum suorum nuditatem pluris, quam vestitum fecere adeo, ut indumenta ab Europæis obtrusa vel non acceptarint, vel accepta confestim abjecerint. Hoc memorant idonei scriptores illorum temporum. Hac tamen ætate, fidem superat, quanto ardore vestibus splendidis inhient Indi Paraquarienses. Petasum illis elegantem porrige, telæ, vel panni rubri aliquot segmenta, globulorum vitreorum fasciculum, & eris magnus Apollo; In cœlum jusseris, ibunt. Diu, noctuque hæc aures nostras feriebat Abiponum supplicatio: Pater, da mihi vestem. Pay! *Tachcaué bihilalk*, vel *aapar aik*. Quod ad Barbarorum conciliandas voluntates faciat magis, vestium largitione nihil est profecto; Hac, ut pisces hamo, celerrime capiuntur. Vix abundabit incolis Christianis Americana colonia, ni bobus, ovibusque abundaverit; Harum enim lana ad vestienda, illorum carnibus ad saturanda Indorum corpora opus est. Alterutrum desit, vel utrumque, ad sua redibunt latibula, ditioresque se fore putabunt, si Hispanorum inimici, quam si amici fuerint. Id quod sæpius me audiente cum gemitu dictitabant, experti scilicet: Bellum cum Christianis præ pace plus emolumenti sibi attulisse. Bello equidem vigente armis acquisiverant, quæ sancita dein' pace nec infimis precibus impetrabant. Vetus hæc, ac quotidiana Abiponum querimonia, & si verum fateamur, æquissima. Luculentius id patebit ex illis, quæ, ubi de Coloniarum novarum statu disseremus, narrabuntur. Disertissimus quamvis divinæ legis magister, ni una in discipulis suis vestiendis, alendisque sit liberalissimus, parum proficiet in Paraquaria. Adsit è nubibus cœlestium geniorum aliquis, Deum, Dei legem nunciet Abiponibus; vacuis si manibus venerit, si indumenta, si dapes, si

alia

alia dona non attulerit, actum aget, vix, ac ne vix quidem audietur. Veniat ex Acheronte Æthiopum Stygiorum nigerrimus, sed arcas vestibus, cibariis, cultris, forficulis, annulis, sphærulis vitreis prægnantes adferat, offeratque, Capitaneus appellabitur, dociles, spondeo, propensos, morigerosque experietur Abipones ad unum omnes. Cur per bina, & quod excurrit, secula ad religionis nostræ amplexum necdum perducti sint Americani universi, si causas ex me quæris, dicam. Prima est Christianorum veterum pestifera exempla, ac in Indos parsimonia, duritiesque: Hac a sacris nostris avertuntur: Illis pervertuntur. Sacerdotum, qui ad illos Christum docendos mittuntur, extrema, & quæ vix credibilis Europæ, rerum omnium penuria, hæc altera causa est. Effatum hoc meum, quæso, non conjecturis, opinionibusve controversis, sed veritatibus, sed experientiis certissimis adnumerandum, putes. Tum denique mihi fidem habebis, postquam historiæ meæ posteriora capita pervolveris.

CA-

CAPUT XV.

De Abiponum moribus, consvetudinibusque.

Non omnia, quæ apud Barbaros, barbara. Ex fimo elegans sæpe flosculus, ac inter spinas rosa nascitur, ut bona mixta malis plerumque; sic Abiponum nativis vitiis virtutes quædam consociantur, Christiano homine prorsus dignæ. Ex multis memorabo præcipuas ita tamen, ut vitiorum non obliviscar. Tota corporis conformatione quantopere decorum servent Abipones, ægre crediderit Europæus. Ex eorum vultu, ac incessu hilaris quædam, modestia, virilisque gravitas elucet, quam svavi tamen comitate norunt temperare. Nihil solutum, nihil petulans, vel asperum eorum in actionibus deprehendas. Quotidianis in congressibus pacata, tranquilla omnia. Vociferationes inconditæ, altercationes, aculeata dicteriorum mordacitas nusquam locum habent. Amant facetias sermonis, sed a quibus omnis abest obscænitas, acerbitasque. Diurnas, nocturnasque itineris molestias festivis confabulationibus condire solent, quin tamen, quod spurcitiam oleret, unquam salibus aspergatur. Si quæ interdum controversia incidat, serena fronte, sedata oratione sententiam quisque profert suam; Nunquam, quod quibusdam Europæ populis solenne, in clamores, minas, contumeliasque erumpunt. Hæ qui-

quidem laudes ad Abipones sobrios pertinent; Temulenti enim, excusso scilicet rationis freno, amentes, sibique ipsis dissimillimi evadunt. Cæterum suis in conventiculis urbanitatem colunt maxime. Alter alterum loquentem vix audet interpellare. Uni per semihoram aliquando belli eventum quempiam enarranti cæteri omnes non aures dare modo attentas, sed & ad singulas prope sententias annuere solent, ducto ex intimis præcordiis rhoncho, qui affirmationis signum, & assensus, quem identidem his interjectis vocibus significant: *Quevorken* utique *Cleerà* certissime *Chik akalagritàn* nullus dubito. *Tà Yeegàm!* vel *Kem ekemat!* admirantis sunt exclamationes. Iisdem omnino vocabulis, quæ subsilientes magna vocis contentione pronunciant, sacerdoti ad populum verba facienti interloquuntur, idque urbanitatem putant. Contradicere cuicunque demum, licet luculenter hallucinanti, rusticitatem interpretantur. Salutant se, resalutantque binis vocibus: *La nauichi?* Jam venisti? *La hauè.* Jam veni. Sed plerumque brevitatis causa solam voculam: *Là* salutans, salutatusque profert cum impetu. Idem salutandi modus Guaranis: Ereyupà? Venisti jam. Ayù angâ. Veni. Prolixiori colloquio fatigati nunquam, nisi patre familias valere jusso, discedunt. Huic primus qui assidet, vicinior rem sibi interrogat: *Ma chik kla leyà?* Necdumne satis verborum est? Secundus tertium, tertius quartum iisdem compellat verbis, dum denique in circulo humi considentium postremus fert sententiam: Satis jam verborum est *Kla Leyà*, ait: Quo audito uno omnes impetu, ac momento consurgunt. Mox singuli cum quadam amicitiæ significatione patrem familias comiter inclamant: *Labikyegarik* Jam abeo à te. Quibus ille: *La micheroà* Jam abis à me, reponit. Gregarii Indi dicunt: *Labik* Jam abeo. Ad portam

do-

domus (Puta locum, ubi exitur, nulla enim illi est porta) dum pervenerint, converso ad patrem familias vultu: *Tamtara* posthac, exclamant, *Te revisam dein* significare volunt. Uti hujatum vulgus: *Ad revidendum*, dicere consvevit sub abitum. Contra urbanitatis leges gravissime peccaturi sibi videntur, si obvium quempiam, quorsum pergat, non interrogarent. Hinc illa vox: *Miekauè* vel *Miekauchitè* quo vadis? identidem per forum resonat. Eadem interrogatio more recepta apud illos, qui lingua Quichua utuntur in Paraquaria. Obviantium sibi neminem sine illo suo: *Maipirinki* quo vadis? Transire patiuntur unquam. Quin (scribere id me pudet) etiam remoto in campo alvi exonerandæ gratia dum subsidunt Abipones, eminus transeuntes solenni interrogatione: *Miekaue?* quorsum? elatissima voce salutant. Mirabar sæpe, illos non erubescere, cum cæteris in rebus singularem eorum verecundiam suspexerim. Toto certe, quod istis barbaris impendi, septennio observatum a me nihil, quo pudicæ aures, casti oculi offendi possent. Quæ quidem laus utrique sexui, omni ætati jure debetur. Mares polygamiam, uxorumque repudiationem majorum suorum, cæterarumque Americæ gentium exemplo licere sibi, arbitrantur; Perpauci tamen Abipones hanc sibi licentiam indulgent. Uxorum repudiatio, quam multiplicatio apud illos frequentior. Quin in una per omnem ætatem conjuge acquiescunt permulti. Cum alienis, quas in conjugium non adsciverint, commercii quid habere, nefarium sibi, probrosissimumque putant. Hinc adulterium inter illos prorsus inauditum. Libidinum, quæ Europæis gentibus familiares, monstra huic nationi peregrina sunt, quin & ipsa earum nomina. Hilaritatem nativam vel vultu produnt pueri, puellæque; Nusquam tamen has illis immixtas videris, vel confabulantes. Re-

cens advena a Socio rogatus, patente in foro fidibus cecini. Fœminarum turba instrumenti musici, quod nunquam illis visum antea, svavitate capiebatur. Hac exciti adolescentes turmatim accurrerant. Illis propinquantibus, dilapsæ mox fœminæ, ne una quidem remanente. Balneorum in propinquo flumine usus perjucundus omnibus, &, ni cœli procellosi aura rigidior terreat, quotidianus est. Ast cave, existimes: ut per æquor sirenes, Delphinique iisdem sæpe spectantur in fluctibus, sic masculos, fœmellasque in eadem lacus, aut fluvii statione natare, lavarique. Abiponum è disciplina sexu discretos locus quoque discriminat, ac sejungit. Ubi fœminæ aquis immergunt se se, illic masculini generis ne umbram quidem deprehendas. Mulieres centenis sæpe plures uno agmine remotiores in campos excurrunt, fructus varios, radices, colores, utensilia alia conquisituræ; Quatriduum, sæpe octiduum ruri morantur, quin tamen masculum ullum seu itineris comitem, seu laboris socium, seu equorum curatorem, seu corporis sui, ferarum inter & hostium pericula, custodem sibi adsciscant. Amazones istæ sibi sufficiunt; seque, dum solæ sunt, credunt tutiores. Enimvero haud memini, fœminarum aliquam a tigride fuisse discerptam, vel a serpente ictam; Alterutro horum fato extinctos Abipones novi complures.

Barbari fuerunt Abipones, inhumani, feroces, haud nego; sed adversus illos duntaxat, quos hostes credidere suos. Antequam in Colonias a nobis conditas pace nondum sancita immigrassent, cædibus, rapinis, incendiis Paraquariam prope omnem annis plurimis vexarunt; sed id jure belli integrum sibi, atque adeo honorificum existimarunt semper, quod Hispanos sibi infensos semper, infestosque vel experti,

ti, vel suspicati sunt. Vim vi repellere, injurias injuriis, rapinas rapinis, cædes cædibus reddere sibi videbantur, id quod iniquum, ac turpe negant; Nam bello vigente ab Hispanis in Lusitanos, ab his in illos eadem fieri toties videbant. Horum ducti exemplo non sicarios se, non latrones, sed milites dici oportere, contenderunt, quorum munus est offendere hostes, se, suaque, ut poterunt, defendere. Norunt forte militem canis instar esse, illumque pro optimo habendum, qui pessimus fuerit, ut Martialis de Attalo asseruit. Hispanorum a cervicibus resecta capita sua vocarunt trophæa, solertissimeque ceu strenuitatis testimonia conservarunt. Armentorum innumerabiles turmas, tot equorum millia, & quidquid demum præterea rapuere Hispanis, prædas dixerunt belli jure obtentas. Pernegant usque, se fures esse. Andi, cur? Hispanorum pecora omnia sua esse affirmant, quippe suis in terris prognata, quas Hispani majoribus suis nequidquam repugnantibus occuparunt olim, quasque nullo (ut illis quidem videtur) jure usurpant etiamnum. Hos errores, qui intimis Barbarorum fibris inhærent, eximere, amicitiam, amoremque in Hispanos ferocientibus animis imprimere magnopere conati sumus omnes, sed fructu votis nostris inferiore. Hæreditario licet in Hispanos odio insaniverint, in i sa tamen illorum trucidatione humanitatis quamdam speciem prodidere. Mortem inferebant, sed post feralem hastæ ictum emorientes torquere, excruciare, discerpere, dilaniareque crudeliter, ut aliorum Barbarorum mos fert, a se alienum putarunt, de mortuorum tamen capitibus amputandis mire solliciti, quorum ostentatione suam suis popularibus fortitudinem domi testificarentur scilicet. Imbelli sexui fere pepercerant; Pueros, puellasque innoxias abducere incolumes. Infantes à matrum uberibus abstractos

 fru-

fructuum, herbarumque succo per viam longissimam alere, ac citra noxam domum deportare solebant. Major hæc, quam credi in Europa possit, barbarorum lenitas, sed nobis exploratissima. Si quando vel matribus, vel prolibus mors illata, id aut adolescentes sanguinis Hispanici sitientiores, vel adulti suorum, quos Hispani olim trucidaverant, mortibus efferati præstiterunt. Hinc cæco furori, non nativo eorum ingenio tribuenda crudelitas, quam universa Abiponum natio abominatur. Sæviissent illi atrocius, si christianorum militum exempla sibi imitanda proposuissent. Ex plurimis bina in medium afferre liceat. In Indi Quaranii a se occisi cadaver petulanter dissectum, veluti in matulam, vesicam exonerarunt suam Paraquarii ex urbe Assumptionis milites. Iidem cadaver alterius Quaranii, ceu lapidem suppofuerunt indusiis suis, quæ in fluvio Tebiquary a se lota lotoriis malleis illic tundebant clarissimi, si superis placet, illi heroes, contra exanimes solum, a quibus porro timendum nihil, animosi, illorumque imitatores, qui in Mauri mortui pectus hastam altissime immersant, unde Hispanorum proverbium: *Al Moro muerto gran lanzada* Atrocioris sævitiæ Europæorum per Americam militum documenta Historici passim adferunt, quæ si legerent Abipones, ab immanibus feris patrata jurarent. Quam mite illis extra bellum, quam tractabile ingenium sit, ex his, quæ subjiciam, colliges.

Hispanos, Indos, Æthiopas, vel ex his mixtos a se bellos captos non ut servos vexant, sed, prope dicerem, filiorum instar comiter, indulgenterque habent. Si quid a captivo sibi præstandum velit, non imperantis, sed supplicantis voce id significat herus: *Si tibi lubuerit*, blande præfatur; vel *Miserere mei*, *equum-*

equumque mihi meum adducito *Amamàs gröböchem*, vel *Grcáuagiikàm, Yañerla aböpegak tak nabörechi ena.* Quantumvis tergiversantem, oscitantemve in heri obsequio captivum nec verbo, minus verbere plecti usquam vidi. Tenerrima est multorum, ac incredibilis suos in captivos pietas, beneficentia, fiducia, Hos ut vestiant, se nudant. Cibum sibi subtractum esurientes licet esurientibus his porrigunt. Alaykin Caziquii principis uxor vetula Captivo suo æthiopi, me inspectante, equum apparavit, instravitque frequenter. Senicula alia Rebachigui Caziquii mater ægrotanti puero, captivo suo lectum cesserat suum multis noctibus, humique jacens misere in illius obsequium diu noctuque excubavit. Hac facilitate, hoc gratificandi studio captivos sibi devinciunt suos, ut, quotidiana quamvis præsto sit fugiendi opportunitas, dc fuga ne quidem cogitent unquam, sorte sua contentissimi. Novi complures, qui dato pretio redempti jam, suamque in patriam reducti ad Abipones heros suos sponte revolarunt, quos jam ad venationem, jam ad bellum aliis inferendum sequuntur, nihilque pensi habent Hispano sanguine, qnamvis ipsi Hispani sint, manus contaminare suas. Quantus hic mihi lamentandi campus pateret! Quot Hispani genere, a pueris apud Abipones educati, illorum ritibus, moribus, mille nocendi artibus imbuti Paraquariæ, patriæ suæ, carnifices exstitere! Quoties hi cruentis Barbarorum expeditionibus immani Christianorum cum strage conjunctis interfuerunt, non itineris tantum socii, sed & viarum duces, omnium rapinarum, cædium, incendiorumque participes, verbo, calamitatum publicarum instruſtrumenta perinde, ut Lusitani, Hispani, Itali religionis sanctæ desertores piratis Algiriensibus, ac Maroccanis ad intercipiendas popularium suorum naves egregiam navare operam consveverunt. Corruptionem

optimi pessimam esse, & ex vino meliori melius existere acetum hi scilicet exemplo confirmant suo.

Plurium, quos apud Abipones novi, ejus generis captivorum & vultus, & facta impia meos ante oculos versantur adhucdum, qui nocendi Hispanis studio, barbarieque Barbaros omnes antecellebant. Militibus Jacobopolitanis in chacum missis, dum meridiaturi conquieverant, Calvaria in oculos forte incidit. Multis ultro, citroque habitis interrogationibus, cujusnam illa esset? planissime compertum est: Hic loci quatuor Hispanos paulo ante trucidatos, cædisque authorem Hispanum fuisse, qui (cognomen novi, sed taceo) Abiponum captivus, & ductor, ac Abipone quovis perniciosior Hispanæ genti erat; Locus hic, quem sæpius transiveram, in hanc usque diem a sepulchris (de las sepulturas) retinet nomen. Plurima hic de hujus furfuris colluvie, de Almaráz, de casco, de Juanico, de æthiope correntino, de Joanne Josepho Indo Ytatinqua, & maxime de Joanne Diaz Caëper lahachin memoranda occurrerent. Iste Abipon origine, puer ab Hispanis bello captus, & sacris Christianis initiatus est subinde. Viginti admodum annos, quos in S. Jacobi urbe Joannis Diaz Hispani Captivus egit, probus, imo & pientissimus audiebat. Ultima, quæ Pascha præcedit, verni jejunii hebdomade in tergum suum cruento flagello quot annis publice sæviebat; Sed facto demum ad gentiles suos transfugio in Hispanos sævire cæpit atrocius, fusoque toties illorum sanguine mirum quantum apud suos inclaruit, quibus viarum, locorumque scientissimus perutilis fuit; Nam & exploratoris, & ducis partes, dum ad Hispanos mactandos itabant, nemo unus illo præclarius egit, nemo lubentius. Inita dein cum Hispanis pace, conditoque Abiponibus conceptionis sub nomine oppi-

pido idem Caëperlahachin plurium linguarum gnarus interpretem ibidem egerat, quo quidem officio in rem suam abusus nullum non movit lapidem, ut Hispanorum amicitiam suspectam, Christi religionem odiosam, religionis magistros nos invisos redderet Abiponibus Catechumenis, energumenorum nomine id temporis dignioribus. Pietatis tamen, amicitiæque simulatione id impetravit versipellis callidissimus, ut & Hispanis, & Abiponibus credulis mire probaretur, utrisque licet periculosus, nobis præsertim, qui eam coloniam procuravimus, undequaque intolerabilis. Sed en! Pestilente filio mater erat pestilentior. Hæc, quæ vivendo seculum pridem excesserat, præstigiatricum omnium antistita populo ut ob rugas venerabilis, sic ob magicas, quas callere putabatur, artes formidabilis nunquam cessavit adhortari suos, ut sacram ædiculam, nostras institutiones, baptismum, etiam prolibus moribundis conferendum, cane pejus & angue refugerent, ac execrarentur. Vides matrem filio dignam, mali corvi malum ovum. Sed pœnas dedit denique vindici Deo infausta (Medeam dicas, an Megæram, mihi perinde est) anus. Ex oppido cum contubernalium manipulo profuga patente in campo à Mocobiis præter alios complures trucidata misere occubuit. Quo fato demum, quove in loco Caëperlahachin interierit, etiamnum ignoro.

Quoquo lubet, evagandi libertas, victus, vestitusque sine ullo labore copia, equorum multitudo, otiandi, lasciviendique pro arbitrio facultas, plenissima, ubi nec lex, nec censura timetur, impunitas captivos Hispanos svavissimo vinculo ita alligat Abiponibus, ut Captivitatem suam præ omni libertate dulciorem putent, patriæ, parentumque prorsus immemores, ubi, ni vapulare malint, ac inedia tabescere,

ad legum normam vivendum sibi norunt, quotidieque laborandum. Catharina, nobilis ex urbe sanctæ fidei Christianæ disciplinæ vel inter barbaros tenacissima persoluto a suis pretio redempta in patriam rediit. Ejus filius Raymundus, ac filia Captivo nupta apud Abipones, ubi adoleverant, remanere, quam matrem sequi maluerunt. Plures alii, aliæque e patrio solo ad spontaneam Captivitatem gestientes rediere. Novi captivos ingenii adeo maligni, ut liberari illis cupiverint heri, libertatemque iis gratuitam identidem obtruserint. In plerisque captivorum vestigium Christiani, quin ne hominis quidem deprehendas. Abipones perpauci, etsi polygamiam licere sibi falso persuadeant, uxores sibi plures eodem tempore adsciscunt; captivi raro una contenti captivas seu Hispanas, seu Indas, quotquot possunt, ducunt. Abiponenses enim fœminæ & Hispanos, & cujuscunque demum nationis Indos conjugio dedignantur suo, nisi rerum gestarum splendore, per exterorum nempe cædes, ac rapinas, nobilitati jam pro Abiponibus reputentur. Isti, cum præ quavis alia natione nobiliores sibi videantur, captivas Hispanas nunquam sibi pro connubio volunt, minus pro clandestina turpitudine. Hinc illarum pudor in captivitate apud Barbaros, quam in libertate apud suos longe tutior fuerit, si modo Captivorum insidias evaserint. Hispanas complures post diuturnam Abipones inter Captivitatem nullius, quod castimoniæ repugnet, flagitii reas sacro pro tribunali judex inveni. Uno omnes ore fatebantur: Fœminam nullam, ni ipsa id velit, hos apud Barbaros perversum iri. De adolescentum, qui ibidem diu captivi, integritate idem testor. Ecquis, amabo, Europæorum crederet, Barbarorum, qui Deum non colunt, contubernia castitatis gymnasia, & propugnacula esse?

Id

Id mihi certissimum, morum licentiam, quæ cultiores etiam inter nationes Europæ passim grassatur, ab illis longissime abesse.

Hanc de Captivis historiæ digressionem boni consule, lector, si tamen digressio fuit, cum ad Abiponum pudicitiam, benignitatemque commendandam faciat plurimum, quod capitis præsentis est argumentum, aliis porro experimentis a me stabiliendum. Hispanos plebejos, æthiopes, Indos Christianos, qui vel ab heris suis profugi, vel viæ aberratione, vel alia de causa in Abiponum contubernia fortuito incidere, hospitio comiter accipiunt, cibo, ac quocunque possunt, officiorum genere amicissime prosequuntur. Idque eo lubentius præstant, quo liberalius isti advenæ Hispanam gentem vituperaverint. Quod si isti neglexerint, pro Hispanorum speculatoribus habebuntur, sibique pessime consulent. Pro nostra, qui illorum colonias procuravimus, securitate vigilabant diligenter. Si quod seu ab exteris hostibus, seu a temulentis, furentibusque contubernalibus periculum nobis instare nossent, id citra cunctationem nunciaverant, ac toti erant in illo propulsando. In itineribus dum transmittendi fluvii, dum equi apparandi, dum repentinæ hostium per viam insidiæ seu declinandæ, seu reprimendæ, incredibile, quanta animi propensione nobis opem tulerint. En! quam mite his barbaris pectus, benevolentiæque plenissimum. Quamvis Hispanos, quos ceu hostes aspexere suos, jam necare, jam spoliare consveverint bello durante, suis tamen, vel quidquid eripere, nunquam solent. Hinc apud illos, quamdiu sobrios, rationisque compotes, homicidium, furtumque phœnicis instar rarissimum, melius dicam, inauditum. Sæpe, diuque a suis absunt domibus. Reculas suas, quæ seu ad vestitum, seu ad ornatum, seu

ad domesticam penum pertinent, sine custode, sine porta omnium manibus, oculisque patentes relinquunt interea, quin jacturam earum vereantur. Reduces e diuturno itinere intacta vident omnia. Tot portæ, tot claves, tot repagula, tot arculæ, tot excubitores, quibus adversus fures sua tuentur Europæi, res ignota Abiponibus, atque adeo supervacanea, cum nulla apud eos furum seu suspicio, seu periculum. In S. Hieronymi oppido nostra e domo mantile; Alias alia domestica e supellectili clanculum nobis sublata. De furto certior factus Ychoalay Caziquius Abiponum suorum neminem furacem esse, confidenter asseruit. Hanc suspicionis maculam ut abstergeret, genti suæ intolerabilem, nullis in fures indagandi industriis pepercit. Et vero patuit subinde, captivorum rapaci manu, quæ deerant, perivisse. In S. Ferdinandi oppido muliercula, quæ globulos vitreos, sacræ imaginis ornamenta, e templo clanculum abstulit, a Caziquio Kachirikin detecta est, ejusdem, ni Patris preces, minæque intercessissent, hasta jam jam confodienda publico in foro. Ob rapacitatis notam Abiponum nomini inustam in tantas exarsit iras Indus, cætera non optimus, nam latronum, qui Hispanorum e prædiis equos innumeros rapuerant, primipilus. Dum pueri, puellæque vel pepones nostro in horto adultos, vel pullos nostris in ædibus procreatos non raro clepsere, a furto excusari fors poterunt, quoniam ista vel primi capientis esse, vel domino non multum invito auferri, perperam existimarunt.

Naturales Abiponum virtutes etsi ultra propositum fusius exposuerim, nihil dixisse mihi videor, nisi de laborum tolerantia, quam in illis usque suspexeram, paucula adjecero. Quis belli, venatusque quotidianas molestias enumeret? In hostes profecturi

men-

menses sæpe binos, aliquando ternos in asperrimo per solitudines itinere consumunt; Leucas trecentis plures conficiunt. Ingentia flumina, paludes longissimas, fluminibus periculosiores, nando superant. Campos ut latissime expansos, sic lignis, aquisque destitutos transmittunt. Dies integros ephippiis, vix ligno mollioribus, insident, neque pedes stapede fulciuntur. Manibus hastæ prælongæ pondus incumbit semper. Equos fere tolutarios adhibent, quorum gressu subsiliente equitis ossa miserrime quassantur. Aperto plerumque capite soles ardentes, imbres effusos, non raro in dies plures productos, pulverum nubem aridis in campis, ventorum turbines excipiunt. Laneis fere vestibus nudo corpori appressis teguntur, quas si Cœlo nimiis caloribus æstuante ad umbili cum usque demittant, pectus, scapulæ, brachia a circumvolitantium muscarum mordacium, tabanorum, vesparum, culicumque examinibus miserandum in modum compunguntur, ac sanguine diffluunt. Viatico vacui cum iter aggrediuntur semper, circumferendi illis toto die per campum oculi ad feras detegendas, quas pernici mox cursu insequantur, sternant, & in famis suæ remedium convertant denique. Poculo cum careant, ad fluminum, lacuumve margines noctem agere solent, inde molossorum ritu aquam sorbillaturi. Verum hæc aquationis opportunitas caro illis constat; Nam loca humidiora non culicum modo, ac serpentium, sed & ferarum metuendarum seminaria esse consveverunt, quæ noctes insomnes & vitæ discrimina minantur. Duro in solo sub Jove jam frigido jam igneo cubant, sæpeque, dum nimbo fœta tempestas irruit, aquis immersi evigilant. Exploratorum munere, quorum est videre omnia, a nemine videri, quoties funguntur, pedibus, manibusque per rupes invias, per saltus illis re-

reptandum frequenter, ne prodantur; dies, noctesque sine somno, sine cibo transigendæ. Idem iis usuvenit, dum clade vel illata vel accepta ab hoste terga premente diutius præcipitanda est fuga. Hæc agunt, hæc tolerant Abipones, quin tamen in querelas prorumpant, vel concitatæ bilis indicium verbo præbeant unquam Europæorum more, qui ad levissimum molestiæ sensum stomachari, ira accendi, furere, & si superos flectere nequeant, Acheronta vocare solent. Multis, arduisque in itineribus Abipones Comites, adjutoresque habui. Ipse communium viæ miseriarum particeps, sed & patientiæ egregiæ illorum testis, ac præco fui. Enimvero obstupui, ab his barbaris quotidianas itinerum asperitates silentio concoqui, fronte serena, ridente ore, placidis oculis tolerari, facetiis, colloquio hilari sitim, esuriem, elementorum inclementiam mitigari, dum meam interdum patientiam prope fatiscere, certe fatigari advertissem. Fierine posse credam? (Eques Equitibus ajebam sæpe) ut equorum, quos olim Hispanis rapuistis, causa, a sole torreri, a culicibus dilaniari, aquis immergi, calamitatibusque aliis excruciari vos siveritis? Ego sane, si quidquid uspiam equorum est per Americam, mihi obtingeret, hujus spe lucri neque aculeos culicum, quos hodie sensimus, mihi perferendos putarem. Risere hæc Abipones. Quod a nobis patientia dicitur, illis natura esse videtur. Obdurato sunt ad molestias quascunque animo, quin & corpore, quod per longum a pueritia usum prorsus occalluit, sensus propemodum experte. Adeo a teneris assvescere multum est. Adhucdum pueri, patrum exemplo, pectus, brachiaque spinis acutissimis pertundunt sua citra ullam doloris significationem. Inde est, quod adulti vulnera sua, ceu aliena, sine gemitu ferant, & per aliorum commiserationem magnam

nanimitati suæ injuriam fieri arbitrentur. Acerrimus etiam dolor ægrotis, vel sauciis vitæ usum adimet forsitan, suspirium extorquebit nunquam. Gloriæ titillatio, quam ex fortitudinis fama percipiunt, illos invictos reddit, ac tacere jubet.

Pleraque, quæ celebranda hic putavi, & viris, & fœminis sunt communia ita tamen, ut hæ tum virtutibus propriis clareant, tum nævis singularibus laborent. Suos uterque sexus patitur manes ubique gentium. Universis Americæ populis innasci videtur desidia, otiandique lubido Hanc vituperationem in Abiponenses fœminas neutiquam cadere, lubens pronuncio. Qui earum sedulitatem indefessam, solertiam, industriamque non demiraretur mecum, nemo fuit. Negotia domestica, quibus obruuntur quotidie, alacri, propensoque animo pertractant. Illorum est indumenta marito, liberisque contexere; Carnem coquere: Radices edules, varias e sylvis fruges adferre: siliquam Græcam conquirere, molere, & affusa aqua in potum convertere: Aquam, lignaque ad quotidianos familiæ usus comportare. Ridiculus, sed apud Abipones civitate donatus mos fert, ut vetula totius contubernii maxime annosa domesticis omnibus de aqua prospiciat. Hæc, etsi amnis, unde hauriatur, propinquus sit, amplis cantharis equitando fere adfertur; Eodem modo ligna ad alendum focum. Fœminas trecentis curis occupatas licet nunquam audies de molestia conquerentes; Imo, quod lana, gossypium, colores, alumen ad vestes pro suis elaborandas sibi desint, lamentantes sæpius audivi. Adeo non tolerantes modo laboris sunt, verum etiam sitientissimæ. Hispano nobili Abiponensis captiva pro ancilla plures annos fuit; Istam præ tribus aliis sibi utiliorem esse, mihi affirma-

ma-

mavit, maximique a se fieri, quod jussum prævertat suum, tempestive, curate, promptissimeque officio fungatur. Honorificam *devoti fœminei sexus* appellationem omni jure sibi vindicant. vix audito Campanæ vocantis tinnitu ad explanationem Christianorum dogmatum celerrime convolant, humique modeste considentes in templo arrectas, avidasque Sacerdoti docenti aures præbent. Mirifice probant Christi legem maxime, quod per eam nulli liceat marito conjugem repudiare suam, aut plures ducere. Hinc & se, & suos maritos ut quamprimum salutaribus lustremus undis, peroptant ardenter, quo de conjugii sui, ac mariti perpetuitate redderentur certiores. Istud de fœminis junioribus dictum puta; Vetulæ enim, quippe superstitionum tenacissimæ, rituumque barbarorum antistitæ, Christianis Sacris impense obluctantur. Hæc equidem si Abiponum natio amplectatur, se se amissa veteri authoritate omnibus risui, contemptuique futuras, prospiciunt. Uti fœminæ seniores, sic adolescentes Abipones religionis progressibus obstant maxime. Isti equidem militaris gloriæ, prædarumque ardentes desiderio secandis Hispanorum cervicibus, eorum plaustris, prædiisque spoliandis perditissime inhiant, quod divina sibi lege interdictum nôrunt. Hinc avorum suorum institutis inhærere, equis velocibus terras percursare malunt, quam templi inter parietes verba facientem Sacerdotem auscultare. Si per Abipones seniores, junioresque fœminas stetisset, universa dudum natio religioni se nostræ mancipasset.

De fœminarum Abiponensium pudicitia variis jam locis honorifica a me mentio facta est, facienda sæpius dein. Nefas sit, illarum temperantiam, sobrietatemque silentio præterire. Multo illis sudore

con-

constat, maritis suis jam ex melle, jam e siliquis Græcis dulcem potum parare; Sed hunc ne extimis quidem labris delibant ipsæ, ad solius aquæ haustum per omnem ætatem condemnatæ. Verum utinam, ut a temeto quovis sibi cavent, sic & jurgiis, contentionibus, rixisque abstinerent! Hæ certe inter illas quotidianæ sunt, ac non raro cruentæ futilissimis de causis. De rebus nihili plerumque disceptant, rixanturque, ut Horatius ait, de lana sæpe caprina, vel de umbra asini. Unicum sæpe vocabulum, quod a Cavillante fœmina enunciatur, ingentis belli semen, & classicum fuit. Tribus duntaxat, ut cum Græcis loquar, scommatibus Abiponum natio utitur, scilicet irascens alter alteri dicit: *Acami Lanâraik* tu es Indus, id est, plebejus, ignobilis. *Acami Lichiegarîik* tu es pauper, miserabilis. *Acami Abamrîik* Tu es mortuus. His epithetis ineptissime abutuntur aliquando. Ecquis non rideat, dum equum fulminis instar fugitantem, quem eques Indus cursu citatissimo assequi haud potest, *abamraik* mortuum audit vocari? orta duas inter fœminas contentione altera alteram vel miserabilem, vel plebejam, exanimem forte pronunciat. Ingens mox vociferatio existet. A verbis ad pugnos venietur. Concurret universum fœminarum agmen in foro, non spectandi solum, sed & ferendæ opis, ut visum fuerit, gratia. Hæ illius, istæ alterius partes tuebuntur. Duellum denique in bellum desinet. Tigridum more dentibus in aliena ubera involant, morsu sæpe cruentissimo. Unguibus genas laniant. Crines manibus evellunt, & quod prima fere aggressione conantur, auriculæ extimæ foramen, cui spira ex palmæ foliis ornatus gratia inseritur, miserrime dilacerant. Erebi furias, amphitheatri Romani feras, vel gladiatores ad certamen crederes concurrisse.

Quam-

Quamvis maritus conjugem, Pater filiam sanguine diffluere, vulneribus impleri videant, eminus immoto pede, tacito ore, quietis oculis hæc spectant; Amazonibus applaudunt suis: Rident: Animis muliebribus tantas inesse iras, mirantur, sed a viro alienissimum putant, fœminarum in dimicationes se se ingerere, vel alterutri parti suppetias venire. Quod si pacis accelerandæ spes nulla affulgeat, Patrem adeunt. En! ajunt, mulieres nostræ rursus judicio carent hodie. Age, sclopeto illas terreto. Hujus fragore, quin & conspectu solo perculsæ ad sua fugam maturant tentoria. Verum cum dicteria, quæ rixarum origo extiterant, vel suis e tentoriis stentoria repetant voce, neutraque videri victa velit, iterum, iterumque ad forum reduces pugnam restaurant. Magnæ interdum molis erat motos componere fluctus, cum paucis plerumque syllabis coloniæ malacia interrumpatur. Divino utique factum consilio, quod Abiponenses fœminæ temeto prorsus omni abstineant. si enim sobriæ tantum furere solent, temulentæ quantum non auderent? Actum erat dudum de universo Abiponum genere. Mares enim, ni ebrii sint, æternam inter se pacem colunt, vociferationis, discordiæ, rixarumque semper hostes. Cætera, quæ ad nationis istius ritus, moresque pertinent, seu laudibus, seu censuris digna, per historiæ decursum suo quæque loco attingam. Ex his, quæ diximus, conjicies, multa barbaris propria Europæorum etiam cultissimorum imitatione digna videri. Parum sane abest, quin clarissimo Leibnizio assentiar, qui in præfatione ad novissima Sinica scripserat: *Certe talis nostrarum rerum mihi videtur esse conditio, gliscentibus in immensum corruptelis, ut propemodum necessarium videatur, Missionarios Sinensium ad nos mitti, qui Theologia*

logiæ naturalis usum, praximque nos doceant, quemadmodum nos illis mittimus, qui Theologiam eos doceant revelatam. Mutato nomine de Abiponibus idem dixero, qui, etsi quibusdam in rebus tales sint, ut vix hominum classi accenseri mereantur; Reflexis tamen in quasdam illorum actiones oculis fateamur, necesse est, Christianum etiam hominem ex illis comitatem, honestatem, tolerantiam, sedulitatemque discere posse. Sed utinam hæ barbarorum virtutes totidem vitiis non obscurarentur, quot nigris maculis candidæ tigridum pelles distinguuntur. Ex iis, quæ mihi porro memoranda restant, illud luculenter patebit.

CAPUT XVI.

De Abiponum lingua.

Multitudo linguarum, ac varietas, quarum vel sola in Paraquaria usus, fidem excedit, prope dixissem, & numerum. Neque sola eas dialecto differre, existimes velim. Pleræque ipsa radice a se discrepant. Suspiciendum magnopere illarum artificium multiplex, cujus architectos, ac inventores stupidissimos hos Barbaros exstitisse, nemo sanæ mentis sibi persuaserit. Ego sane hac meditatione ductus identidem affirmavi, reliqua inter, quibus de æterno, ac sapientissimo Numine convincimur, argumenta hanc linguarum seu varietatem, seu artificium con-

numerari oportere. Nostri homines linguis omnino quatuordecim totidem Paraquariæ nationibus sacram navarunt operam, & religionem latissime propagarunt. Non singuli omnes, sed singulas calluere linguas, aliqui binas, ternasve probissime nôrunt, variis scilicet cum populis aliquamdiu versati. Horum ego ex numero, quippe qui septem annos Abiponibus, undecim Quaraniis docendis insumpserim. Nationes, quibus labor noster impensus, constitutæque à nobis coloniæ, noveris esse, Quaranios, Chiquitos, Mocobios, Abipones, Tobas, Malbalaes, Vilelas, Passaines, Lules, Isistines, Homoampas, Chunipies, Mataquayos, Chiriguanes, Lenguas seu Quaycurùs, Mbayas, Pampas, serranos, Patagones, Yaròs. His adde: linguâ Qvichuâ, quæ toti Peruvio propria, mancipiis Africanis, plebi Hispanæ, quin nobilioribus etiam matronis per Tucumaniam præsertim familiarissima, nostrorum hominum plurimos tum e suggestu, tum sacro in tribunali usos fuisse. Præterea Chiquitorum in oppidis, quæ diversissimis conflata e nationibus, diversas quoque linguas viguisse, novimus. Abiponum, Mocobiorum, Tobarum linguæ eandem certe originem, eamque inter se affinitatem habent, quam lingua Hispanica, & Lusitana. Quælibet tamen istarum non sola dialecto, sed innumeris quoque vocabulis ab alia discriminatur. Idem prope sentiendum de lingua Tonocotè, quæ apud Lules, ac Isistines usu recepta. Chiriquanarum, Quaraniorumque, quorum terræ quingentas facile leucas ab illorum solo distant, lingua eadem fere est, pauca si excipias, quæ alterutrius gnarus paucas intra hebdomadas nullo negotio perdiscit.

Mul-

Multi, qui de Americæ rebus commentati sunt, Europæi quasdam linguarum Indicarum lacinias, notiones, sententiasve historiæ suæ, vel lexicis inspersere; sed superi boni! quam omni ex parte mancas, quam fœde corruptas. Vix vocabuli literulam, quam non mutilassent, reliquere. Linguæ illius quamvis scientissimi, quid dictum velint, divinando solum, veluti ænigmata, vix denique assequimur. Sed ignoscendum his scriptoribus, quod corruptis fere e fontibus notitias hauserunt suas. Plures, qui Americam vix a limine salutarunt, vel Americanos per transennam duntaxat viderunt, barbararum mox linguarum vocabula in chartas conjiciunt, Europæis obtrudendas, quamvis nec illorum sonum rite perceperint, neque significationem penetrarint. Inde est, quod locorum, fluminum, arborum, plantarum, animalium nomina Americana mirandum, miserandumque in modum castrata tot in codicibus circumeant, ut sine risu legi a nobis nunquam possint. Pueri Hispani vel cum pueris Indis confabulando quotidie linguas Indicas velocissime, felicissimeque combibunt, quod tamen adultioribus longi temporis, improbi laboris negotium esse solet. utrumque experti sumus. Novi confirmatæ jam ætatis homines, qui, quamvis annos complures Indorum consvetudine usi, quot syllabas, totidem prope errores pronunciarunt. Arduum est Europæo, & aures, & linguam peregrinis, distortissimisque vocibus assvefacere, quas Barbari jam lingua sibilando, jam naribus rhonchissando, jam dentibus stridendo, jam gutture strepitando enuncians adeo obscure, festinanterque, ut non hominum colloquentium verba, sed anatum in lacu garrientium voces audire tibi videatis, nullumque literarum vestigium vel attentissimus deprehendas. Dudum optaverant viri eru-

eruditi, ut tandem esset unus aliquis, qui linguæ Americanæ cujuscunque gnarus ejus systema, anatomen, totam denique œconomiam enucleatius exponeret. Ipsissimum est, quod ad implenda istorum vota compendio tractandum aggredior de Abiponum lingua. Hujus argumenti lectionem si fastidias lector, haud tibi succensebo; Nam & ejusdem scriptio mihi fastidio fuit. Scripsi tamen, eruditis, ut quidem opinor, gratificaturus. Rudibus, qui Grammaticæ partes, regulasque ignorant, svadeo, ut paginas Barbaris vocabulis asperas transiliant omnino.

Americanorum plerique quibusdam carent literis, quibus Europæi utimur; utuntur quibusdam, quibus caremus. Frequentissima apud Abipones litera, quam Europæi nescimus, sonum ex R. & G mixtum habet. Ut rite enuncietur, palato allidenda tantillum lingua, simul guttur versus est retrahenda illorum more, qui naturæ vitio literam R balbutiendo proferunt. Ad hanc Abiponibus peculiarem literam significandam R. vel G pro arbitratu scripsimus, sed nota aliqua insignitam. Sic *Laetar̃at* filius. *Achibir̃aik* sal. *Nelar̃eyr̃at* Capitaneus, Caziquius. Pluralis numerus illud r̃ in K. commutat. sic *Laetkâte* filii. *Nelar̃eykatè* Capitanei, Caziquii, Nobiles. Multum negotii facessit Europæis literæ hujus pronunciatio, maxime, si eodem in vocabulo crebrior recurrat. uti: *Rar̃egr̃anr̃aik* Indus Vilela. *Rellar̃anr̃at porròl* Venatur equos sylvestres. *Lapr̃ir̃atr̃aik* Versicolor. &c. Vel ex hujus literæ pronuntiatione, quamvis cætera linguæ suæ scientissimum Europæum Abipones cognoscent, & a gentilibus distinguent suis haud secus ac Capite 10. Libri Judicum, Versu sexto Galaaditæ Ephraimitas unica ex litera dignovere,

cum

cum isti verbum *Sibboleth* solum per S, idest, per ס Samech; Illi vero *Schibboleth* per S & C, idest, per ש Scim proferrent.

Adhibent Abipones Gallorum, Hungarorum, Germanorum more ö, quod tamen per ë duobus punctis nota tum scribere maluerunt Hispani in Paraquaria. *Abëpegok* equus. Yahëc vultus meus. *K* Græcum illis frequens. Ñ perinde ut Hispani pronunciant, N literam J subjungendo. Sic *Español* Hispanus quasi ut *Espaniol* proferendum. Abipones dicunt: *Menetañi* est intus. *Yoameachiñi* Inferior pars bona est. Legitima hujus, aliarumque literarum enunciatio viva voce duntaxat explicari rite potest.

Accentuum, punctulorumque religiosissime habenda est ratio. Idem enim vocabulum punctulo omisso, variatóve accentu aliud atque aliud denotat. Sic: *Heét* fugio. *Hëët* loquor. *Háten* despicio. *Hatén* collimando attingo. Vocabulis longioribus, quæ ex decem, ex viginti, ex pluribus literis componuntur, hæc lingua abundat. Ubi deprimenda vox, ubi tollenda, accentus eodem in verbo repetiti docent. Fere enim modulata, ac cantatrix est gentis hujus locutio. Ad condiscendam pronunciationem soli accentus vix sufficiunt. Notas musicas singulis syllabis adjicere, supervacaneum haud foret, nisi vox viva magistri hanc industriam suppleverit. Juvat exempla accentuum adferre. *Hamibégemkiñ*. *Debáyakaikin*. *Raregrâgremarâchin* *Oahérkaikiñ*. Nomina sunt Abiponum. *Grcáuagyégarigé* Miserere mei. *Oabáyegalgè* libera me. *Hapagrañútapegetá*. Vos mutuo docetis. *Ñieauagrañiapegarâlgé* Intercedo pro te. *Hemokăchiñütápegioà* Tu me laudas. En viginti literarum verba! Monosyllaba haud multa deprehendas.

Proceri Abipones vocabula amant longiora, sibi scilicet similia.

Genus habent masculinum, & fœmininum, carent neutro. Generum cognitio solo usu comparanda est. *Grabaulái* Sol illis fœmininum est, ut Germanis Die Sonne. *Grauèk* Luna masculinum, ut nobis Der monde. Adjectiva aliqua utriusque sunt generis, sic: *Naà* malus, & mala. *Neeà* bonus, & bona. In aliis quodvis genus propriam habet terminationem, sic: *Ariaik* bonus, præclarus, *Ariayè* bona, præclara. *Cachergaik* Vetulus, *Cachergayè* Vetula.

Nomina neutiquam per casus immutantur. Litera nomini præfixa interdum casum indicat. Sic: *Ayìm* ego. *M' ayìm* mihi. *Akami* Tu *M' akami* Tibi.

Nomen pluralem e nominibus formare, perquam arduum tyronibus. Tanta enim est varietas, regula statui vix ut queat. En exempla aliquot!

Sin-

Singularis.	*Pluralis.*
Laetarat filius	Laetkatè Filii
Lekàt metallum	Lekachì Metalla
Ahëpegak equus.	Ahëpega Equi
Yúihák Bos	Yúihà Boves
Nekététàk anser	Neketéteri anseres
Oachígranigà cervus	Oachigranigal cervi
Iñiera flos filiquæ Græcæ, vel annus	Iñiegari flores, vel anni.
Neogà Dies	Neogotà Dies
Eergraík ftella	Eèrgraiè ftellæ
Aáparaik Tela linea, vel lanea.	Aaparaikà telæ
Yapòt Magnanimus	Yapochì Magnanimi
Lachaogè Rivus	Lachaokê Rivi
Letèk folium arboris	Letegkè folia
Ketélk Mulus	Ketelra Muli
Panà Radix	Panarî Radices
Ìíbichigî Iratus.	Ìíbichigeri Irati.

E pauculis his patet, in eandem licet literam desinentia nomina diverfiffimos plurales habere. Cæterum ut Græci præter pluralem numerum Dualem quoque adhibent; quo duo duntaxat explicantur; fic Abipones duplici Plurali utuntur, quorum primus uno plures, alter, plurimos fignificat. Sic: *Joalè*

 Vir-

vir. *Joaleè*, vel *Joaleèna* viri aliquot, *Joaliripì* viri plurimi. *Abëpegak* Equus. *Abëpega* Equi aliquot *Abëpegeripì* Equi plurimi.

Miror, Abipones plurimorum Americanorum more non habere duplex verbum, quo primam personam Pluralis numeri *Nos* exprimant. Sic Quaranii duplici modo ly *Nos* proponunt; Jam dicunt Ñandè, jam *ore*. Primum vocant *inclusivum*, alterum *exclusivum*. Suis in precibus Deum alloquentes ajunt: Nos peccatores *ore angaypabiyà* quia Deus a numero peccatorum excluditur. Hominibus colloquentes: *Ñande angaypabiya* nos peccatores ajunt, quia hi, quibuscum loquuntur, pariter peccatores sunt, & hinc vocabulo inclusivo: *Ñande*, utuntur.

Cum nominibus possessivis, *Meus*, *Tuus*; *Suus* Careant, id quovis in nomine per additionem, vel mutationem literarum variam suppletur, quod & linguis Hebraicæ, Hungaricæ, variisque Americanis usuvenit. Major apud Abipones ob tantam mutationis literarum varietatem inde nascitur difficultas in secunda persona maxime. Exempla accipe. *Netà* Pater indeterminate. *Yità* Pater meus. *Gretay* Tuus. *Letà* Illius. *Gretà* Noster Pater. *Gretayì* Vester. *Letai*. Illorum.

Naetarat, filius, quin, cujus sit, exprimatur. *Yaetrat*. Meus filius. *Graetrachi* Tuus. *Laetrat* Illius.

Nepèp. Avus maternus. *Yepèp*; Meus. *Grepepì* Tuus. *Lepèp*. Illius.

Naàl Nepos. *Yaàl* Meus. *Graali* Tuus. *Laàl* Illius.

Nenàk frater natu minor. *Yenàk* Meus, *Grenarè* Tuus, *Lenàk* Illius.

Nakirèk Sobrinus *Nàkirèk* Meus, *Gnakiregi* Tuus, *Nakirek* Illius.

Nabeletè, Haſtile Lanceæ, Yoheletè, Meum. *Groheliebi* Tuum, *Lobeletè* Illius.

Natatra vita. *Yatatra* Mea. *Gratatre* Tua. *Latatra*, Illius.

Verum hæc ſufficiant ad demonſtrandam ſecundæ cumprimis perſonæ multiplicem variationem. Apud Quaranios Poſſeſſiva pariter nominibus affixa quidem, ſed nil prorſus difficultatis adferunt, quoniam eadem omnibus in verbis per perſonas mutatio. Sic: *Tuba* Pater. *Cheruba* Meus. *Nderuba* Tuus. *Tuba* illius. *Guba* ſuus. *Tay* filius. *Cheray* Meus. *Nderay* Tuus. *Tay* Illius. *Guay* Suus. *Che* primæ. *Nde* ſecundæ præfixum quibuscunque demum nominibus, nunquam variatur. In plurali perinde, *Nunde*, vel *Oreruba* Pater noſter. *Penduba* Veſter Pater. *Tuba*, vel *Guba* Illorum vel ſuus Pater, generatim in aliis omnibus ſubſtantivis hæ particulæ poſſeſſivorum ſupplent vices.

Peculiarem in poſſeſſivis nominibus animadverſionem Abiponum accipe. Si quam rem videant, cujus Dominum ignorent, interrogaturi ; *cujus eſt hoc?* Alio, atque alio verbo id præſtant. Si enim res, cujus dominum noſſe cupiunt, animata ſit (etſi anima ſolum vegetativa gaudeat) Ut triticum, equus, canis, captivus &c. dicunt: *Cabami lelà ?* cujus poſſeſſio eſt hoc ? Reſpondebit alter : *Ylà* mea. *Grelè* tua.

Lelà illius. E contrario si res inanima fuerit. E. G. Hasta, vestis, cibus &c. ajunt: *Kahamì kalàm?* Cui hoc est proprium? Reponetur interroganti: *Aim* mihi. *Karami* tibi, *Halami* illi. *Karami* nobis &c.

Pronomina primarum, & secundarum personarum nullis ob locum, vel situm mutationibus sunt obnoxia. Sic: *Aym* ego. *Akami* tu. *Akam* nos. *Akamyì* vos. Si *Solus* addatur, hac ratione inflectuntur: *Aymátarà* ego solus. *Akamitarà* tu solus. *Akàm àkalì* nos soli.

Pronomen vero tertiæ personæ: *Ille*, *is*, *iste* pro ratione situs, in quo est ille, de quo sermo, varie mutatur. Si enim ille, de quo loquor

	Mascul. Ille.	*Fœmininum* Illa.
Est præsens dicendum:	Eneha	Anahà
Si sedet:	Hiñiha	Hañiha
Si jacet:	Hiriha	Hàriha
Si stat:	Háraha	Háraha
Si ambulat, & videtur:	Ehahá	Ahaha
Si non videtur:	Ekaha.	Akaha.

Ille solus variis item modis enunciatur

Si ille solus sedet, dicendum:	Yñitarà
Si jacet:	Iritàra
Si ambulat:	Ehàtara
Si abest:	Ekàtara
Si stat:	Eràtàra.

Comparativum, & Superlativum gradum non additione Syllabarum, ut cæteræ passim linguæ, sed aliis modis explicant. Hanc sententiam; *Tigris pejor est*

est sane, sic efferret Abipon: *Canis non est vis tigris jam mala sit.* *Nétegink chik naà*, *nak la naà.* Vel hoc modo circumscribet *est malus*, *ut tigris*. *Neteginh chi chi naà renak.* Si dixeris: *Tigris est pessima*, Al *Tigris supra omnia est mala* *Nibirenak Kenaáogo naà.* Vel sic: *Tigris est mala*, *ut aequale in malitia.* *Nibirenak chit keoà naà* elatiore solum voce superlativum, vel eminentiam exprimunt. *Ariaik* pro rati ciationis rem jam mediocriter bonam, ja significat. Si toto pectoris impetu, vo in acutum sonum desinente pronuncietu vum denotat; Si voce sedata, & depressa Maximopere sibi rem aliquam placere, ostendunt, dum has voces: *Là naà!* Ari enék praemittunt. *Jam est malum!* *Pulc praeclarum est!* *Nehaol* Noctem significat. tiori, cumque pectoris impetu exclament Jam est media, provecta, concubia nox, lunt. Si leniter, & veluti oscitanter dic *haòl* noctem primam nunc incipientem in deant aliquem sagitta scopum attigisse, sin ne tigridem obviam stravisse &c. dumque teritate eminere significant: *La yàraigè.* ce alta exclamant. Quod maximi pr apud illos.

Diminutiva effingunt adjic mae nominis syllabae: *Avàlk.* *Aole*, ve *Abëpegak* Equus. *Abëpegeravàlk.* Equulus, *àènèkavalk* puellus. *Haáye* Puella. *Haagyá Pay* Pater, quo nomine, a Lusitanis in A vecto, Sacerdotem compellant. *Payolek* quo insigniorem benevolentiam in nos

Irati non nisi: *Pay* vocabulo utebantur. *Kàëpak* lignum *Kàëperáole* lignella, quo nomine Rosarii Mariani globulos affecere. *Lenechì* parvus, modicus. *Léuechiólëk*, vel *Lenechiavàlk*. Diminutivis creberrime utuntur, quibus jam tenerum amorem, jam contemptum alterius indicant. Sic: *Yóale* vir, homo. *Yoaleólëk*. Homunculus. Frustum hominis. Sæpe apud illos diminutivum præ omni superlativo luculentior amoris, vel laudis significatio est. Sic equum strenuum, vel cæteris elegantiorem *Abëpogeravàlk* blandientes appellant. Hispani quoque animi sui propensionem significantius produnt, dum dicunt: *Bonito*, quod est diminutivum, quam dum dicunt: *Bueno*, quod bonum, vel bellum significat. Idem quibusdam in rebus Germani diminutivorum usu præstamus non raro.

Americanæ gentes pleræque Numeralium nominum sunt egentissimæ. Abipones non nisi tres numeros vocabulis propriis norunt exprimere. *Iñitâra* unum. *Iñoaka* duo. *Iñoaka yekainì*. Tria significat. Reliquos numeros miris industriis supplent. Sic: *Geyenk ñatè* digiti struthionis, qui, cum tres anteriores, unum aversum habeat, quatuor sunt, & pro hoc numero exprimendo illis serviunt. *Neènhalek* pellis pulchra, quæ scilicet quinque colorum maculis distinquitur, ad significandum quinque adhibetur. Si Abiponem interroges de cujuscunque rei numero certo, digitis erectis respondet: *Leyer iri: En rot!* Si illius intersit, curate rei numerum edicere, digitis utriusque manus, vel utriusque etiam pedis, & si omnes hi non æquent numerum proferendum, digitis pedum, manuumque aliquoties ostensis interroganti respondebit. Hinc *Hanámbegem* digiti unius manus *quinque*: *Lanám ribegem* digiti utriusque manus *decem*: *Lanâm ribegem, cat Gracherhaka anámichiribegèm* digiti manuum, pedum-

que

que universi *viginti* significant. Habent & aliam numeros supplendi methodum. Redeunt aliqui ex campis, ubi vel equos sylvestres venati, vel cicuratos jam exteris furati sunt. Nemo Abiponum interrogabit reduces: quot equos domum adduxistis? Sed: Equorum, quos adducitis, turma quantum spatium occupat? Reponent interrogati: *Equi una serie collocati totum hoc forum occupant*, vel: *Ab hoc nemore ad amnis ripas usque se extendunt.* Cui quidem responso ad faciendam de equorum multitudine conjecturam omnes acquiescunt, etsi certum numerum ignorent. Interdum arena, vel gramine palmam manus implent, hacque interrogantibus exhibita rerum ingentem multitudinem innuere sibi videntur: Verum, dum de numero agitur, quidquid Abipones tibi affirmaverint, cave, assensum præcipites tuum. Non ignorantes modo, sed & hostes sunt arithmeticæ. Hallucinatur fere illorum memoria. Numerandi tædium haud ferunt. Hinc ut aliorum de numero interrogationibus se expediant, digitos pro arbitratu, quotquot lubuerit, ostentant, jam falluntur, jam fallunt interrogantes. Sæpe si res, de qua quæris, triadem excedat, Abipon digitorum exhibendorum molestiam pertæsus: *Pòp*! Multi. *Chic leyekalipì* innumerabiles, exclamabit. Aliquando decas militum advenit, undique tamen populi concursantis vociferatio personuit: *Yoaliripì latenk naûeretâpek.* Viri copiosissimi propinguant.

Numeralium porro, quæ a Grammaticis ordinativa dicuntur, major est penuria; Ultra primum equidem numerare nesciunt. *Era námachit* primus. Hinc Decalogi præcepta hoc modo recensentur: Primum præceptum *Era namàchit,* cum *secundum*, *tertium*, *quartum* lingua sua exprimere nesciant, horum loco

præ-

præceptis reliquis præmittitur: Et aliud, & aliud &c. *Cat labáua, cat labáua &c.* Habent tamen nomen, quo prior ordine, & posterior denotatur. *Ènám cabèk* qui præcedit. *Inagebèk*, qui ultimus sequitur.

Numeralia distributiva duo duntaxat habent. Singuli *Initarapè*. Bini *Inóakatapè*, & jam hæret aqua. *Linoaka ; abat* duabus vicibus, vel bis. *Ekátarapèk* una vice, vel semel. Interdum: *Haûe ken.* En arithmeticæ Abiponicæ compendium, curtissimamque numerorum suppellectilem! Vix opulentiores sunt Indi Quaranii. Neque enim ultra numerum *quatuor* progrediuntur. 1 Peteŷ. 2 Mokoŷ. 3 Mbohapĩ. 4. Irundy dicunt. Primus *Iyipibae*. Secundus *Imomokoyndaba*. Tertius *Imombohapibaba*. Quartus *Imoirundybaba*. Singuli *Peteytey*. Bini *Mokoymokoy*. Terni *Mbohápihapi*. Quaterni *Irundy rundy*. Semel *petey yebi*. Bis *mokoy yebi &c.* Quaranii perinde, ut Abipones, si res numerum quatuor transcendant, promptissime respondere solent interroganti numerum: *Ndipápabábi*, vel *ndipapabai.* Innumerabiles. Cum vero numerorum scientia tum ad alios vitæ civilis usus, tum maxime ad sinceram sacro in tribunali peccatorum confessionem pernecessaria sit, in publica Catechismi seu explanatione, seu recitatione lingua Hispanica numerare docebantur quotidie Quaranii in templo. Dominicis diebus universus populus a primo ad millesimum usque numerum Hispanica lingua clara voce numerare consvevit. Sed æthiopem lavimus. A plerisque musicam, pictoriam, sculptoriam artem promptius, quam numeros perdisci, experti sumus. Numeros omnes lingua Hispanica enunciare quamvis noverint, numerando tamen facile, frequenterque turbantur, ut adeo cautissime illis hac in re adhibenda sit fides.

Quod-

Quod ad Verborum conjugationem pertinet, nullum prorsus paradigma præfigi potest; Nam in verbis prope singulis singularis numerus præsentis temporis indicativi modi variat, & multo plus difficultatis adfert discentibus, quam illa Græcorum incrementa. Secunda potissimum persona non in principio solum, sed & in fine, vel medio alias, atque alias literas sibi adsciscit, quod exemplorum, quæ adscribo, aspectu planissime patebit:

Singularis.		*Pluralis.*	
Amo	Rikapit	Amamus	Grkapitak
Amas	Grkapichi	Amatis	Grkapichii
Amat	Nkapit	Amant	Nkapite.

Scio.	Riaraige.	Graaraige.	Yaraige.
Recordor.	Hakaleent.	Hakaleenchi.	Yakaleent.
Idem.	Netimeta.	Nichuñüta.	Netune.a.
Doceo.	Hapagranatran.	Hapagranatrañi.	Yapagranatran.
Festino.	Rihahagalge.	Grahalgali.	Yahagalge.
Morior.	Riiga.	Gregachi.	Yiga.
Submergor.	Riigarañi.	Gregachañi.	Ygarañi.
Salto.	Riahat.	Rahachi.	Rahat.
Timeo.	Rietacha.	Gretachi.	Netacha.
Cupio.	Rihe.	Grihi.	Nihe.
Volo, volas.	Natahegem.	Natachihegem.	Natahegem.
Sum ebrius.	Rkihoget.	Grkihogichi.	Lkihoget.
Sum piger.	Riaal.	Graali.	Naal.
Sum fortis.	Riahot.	Grihochi.	Yhot.
Bene valeo	Rioamkata.	Groemketa.	Yoamkata.
Calco	Hachak.	Hachafe.	Rachak.
Comedo.	Hakeñe.	Kiñigi.	Rkeñe.

Venio.

Vomo.	Rièmaletapèk.	Gremalitápèk.	Némaletapèk.
Dormio.	Aatè.	Aachi.	Roatè.
Pudet me.	Ripagák.	Grpágaiè.	Npàgàk.
Collimo ad scopum.	Hatenetálgè.	Hachinitalgè.	Yatenetalgè.
Magni rem æstimo.	Riápategè.	Grpáchiigè.	Yapategè.
Verbero.	Hamèlk.	Hamelgì.	Yamèlk.
Bibo.	Ňanàm.	Ňanami.	Nanàm.
Facio.	Haèt.	Eichì.	Yaèt.
Obedio.	Riahapèt.	Grahapichi.	Nahapet.
Advenio	Ňauè.	Nauichì.	Nauè.

Verum paucula hæc sufficiant ad mutationem verborum prope singulorum diversissimam perspiciendam. Abstineo pluribus, quæ in promptu mihi essent, exemplis. Haud equidem Abiponum linguam te docere, sed de illius exotica novitate convincere mihi est propositum, & fastidium scilicet, quod prolixitas vocum Barbararum adferret, evitare. Ex paucis, quæ adnotavi, colliges, quot verba, totidem fere secundæ cumprimis personæ inflexiones esse, ac variationes usu ipso, non ex regulis perdiscendas. Cætera indicativi tempora, uti & Modi omnes cujuscunque demum conjugationis parum negotii facessunt discentibus linguam, cum aliquæ duntaxat syllabæ vel particulæ tempori præsenti Modi indicativi adjiciantur. En! *Rikapir* amo. Imperfecto carent.

Præteritum: Amavi *Rikapit kan*, vel Kanigra.

Plusquamperfectum. Olim amaveram, *Kánigra gebe rikapit.*

Fu-

Futurum. Amabo. Rikapitàm. Easdem particulas secundis, & tertiis personis, cætera nil mutatis adjunge. Sic: *Amas* Grkapichi. *Amasti. Grkapichi kan. Amaveras. Grkapichi kanigra gebe. Amabis.* Grkapichiam. *Am* enim syllaba futuri est & præsentis distinctio.

Imperativum modum ipsum præsens, vel futurum nihil omnino mutatum efficit. Sic: *Grabálgalí.* Festina, quod ipsum secunda indicativi persona, festinas. *Eichi fac. Grkapichi* ama. *Vel* Grkapichiam, quod idem *amabis* significat. Interdum verbo particulam *Tach* in secunda Imperativi persona, vel *Ták* in tertia præmittunt. Sic: *Tach Grabápichi* obedi. *Tach grakatrani.* Dic. *Tak banek.* Veniat. Quod idem modum permissivum denotat. Sic: *Tak banek kaámelk.* Veniat, per me licet, Hispanus. Prohibitio per futurum præfixa particula *Tchik*, vel Chigè pro ratione sequentis literæ explicatur; Sic: Non occidas, *Chit kabamatraniam. Chit noabaregraniam.* Non mentiaris.

Optativus, & subjunctivus e variis particulis, quæ præsenti Indicativi jam præponuntur, jam postponuntur, formatur. Quod exemplis patefiet.

Chigriek utinam. *Chigriek grkapichi G'Dios, eknam kaegarik.* Utinam amares Deum, qui est Creator. *Ket* si: *Ket greeintani, G'Dios grkapichi ket.* Si esses bonus, amares Deum. Kët si in conditione, & conditionato repetitur.

Amla postquam. Amla grkapichi g' Dios, Dios 'lo nkapichieroam. Postquam amaveris Deum, Deus amabit te.

Ehenhà donec. *Ehenhà na chigrkápichi g' Dios, chiil gihè grauaketápekàm.* Donec vel quamdiu non amaveris Deum, non eris unquam quietus.

Amamach quando. *Amamach rikápichieroa, la Grkápichioam.* Quando amaveris me, amabo te.

Kës mat. Si. *Kët mat ukápichirioà, là rikapitla kët.* Si amassent me, amassem illos.

Tach ut. Tach Grkápichioa, rikapichieroàm. Ama me, ut amem te.

Infinitivo carere videntur Abipones. Hunc aliis supplent modis. Exemplis id fiet planius; sic:

Jam volo comedere. *Là ribete m' bakéñe. Ribe*, vel *ribete* volo, & Hàkeñe comedo, utrumque ponitur in eodem modo, tempore, & persona; Litera *M* illis interjecta infinitivum facit nostrum vel supplet. *Non possum ire. Haoaben m' abik, Haoaben*, & *abik* in prima persona præsentis indicativi ponitur, solo M interposito. *Non scis me docere Chig graaràige m' riapagrañi. visne baptizari*, seu, ut Abipones loquuntur, *visne tibi lavari caput? Mik mich grebech m' nakarigi gremarachi?*

Necessitatem infinitivi, Supini, Gerundiorum variis locutionibus, sibi propriis eludunt. Iuvat hoc exemplis aliquot illustrare. Dum nos dicimus: *Possum ire.* Abipon id hac ratione exprimet: *Ibo. Nulla est difficultas.* Vel, *estne aliqua difficultas? Labikam. Chigeeka Loaik*, vel *Mañgà loaik? Debes ire.* Abipon sic reddit: *Yoamkata kët, lame.* Eas, æquum est. Non debes ire, vel non convenit. *Mich grebech m' ame?*

Qa-

Oagus chik yoamk, visne abire? Quamvis id non convenit. *Quam peritus natandi hic homo est!* Abipon hoc sic effert: Quantus natator est hic homo! *Kemen ilaraukachak ybale! Comedendo robustus ero.* Rihòtam, am hakeñe. Ero robustus, dum comedam. *Venio ad te videndum. Hanegiyeroà. Venio ad te alloquendum, Heechiapegrari. Kleranam Kaue, la naue.* Loquar tibi. Id causa fuit, quod jam veniam. *Solet mentiri puer. La naaharegran kén oenek.* Particulæ *Kén*, & *Aage* Consvetudinem significant. Idem sic exprimit Abipon. *Naaharegran oenek. La laberek.* Mentitur puer. Jam est illius consvetudo. *Soleo orare. Klamach banáyaage na beetoalá.*

Vocis Passivæ, dum quid affirmatur verbo, nulla peculiaris forma, sed vel participio aliquo passivo, vel verbis activis exprimitur. Ubi nos dicimus: Rem perditam, vel finitam esse, illi ajunt: Rem periisse, cessasse, non apparere &c. *Ykaibak oaloà*, vel *Chitlgibe.* Periit, vel non comparet jam bos. Dum quid negatur, verbo solum activo, præfixa particula *Chigat* vel *Chigichiekat* explicatur passivum. Sic: *Nescitur, Chigat Yaraigè. Yaraige* est tertia persona indicativi præsentis verbi activi. Istud non comeditur. *Chigat yaik.* Istud non usurpatur. *Chigat eygà.* Non fui certior factus *Chigat ripachigni.* Equi non fuere bene custoditi, propterea periverunt. *Machka Chigat nkebayape enò abepega, maoge oalotra.* Stellæ non possunt numerari. *Chigichiekat nakañi eergrae.* Quod ignoratur, non debet narrari. *Am chigat yaraige, chigichiekat yaratapekam* &c.

Ex verbis pluribus activæ significationis participia tum activa, tum passiva, non tamen futuri temporis, formantur. *Rikapit* amo. Ex hoc fit: *Ykapiche-*

cherat a me amatus, seu meus amatus. *Grkapicherachi* tuus amatus. *Lkapicherat* illius amatus. Ex isto nascitur fœmininum: *Ykapicbkate* Amata mea. *Grkapicbkachi* tua amata. *Lkapicbkate* illius amata. *Ego sum amatus ab omnibus Lkapicherate Kenoatoge.* Ex hoc participio derivantur: *Kapichera* amor. *Ykapichera* amor meus. *Kapichierâik* amans, amator.

Rikauage Misereor, benevolentia aliquem prosequor. Participium illius passivum: *Ykâuagrat*. Benevolentia a me affectus. Substantivum: *Ykauagra*, mea Benevolentia. *Kauugrankate* Instrumentum, modus, locus benevolentiæ, vel ipsum beneficium. *Kanagrankachak*. Benevolus, misericors. *Ykauagek* benevole a me habitus. *Grkauagigi* benevole a te habitus &c.

Hapagranatran doceo. *Napagranatranak*, Docens. Magister. *Napagranatek*. Qui docetur; discipulus. *Napagranatranrek*. Doctio, instructio. *Napagranatrankate* Locus, ubi, vel materia, quam alter docetur. Pluribus exemplis supersedeo. Oculis quidem tuis, labiisque lassitudinem metuo jam, ac satietatem; Nam vel scribenti mihi fastidium jam jam se insinuat. Supersunt tamen plurima, que nefas sit silentio præterire.

Formidabilem jam tyronibus Abiponensis linguæ labyrinthum ingredimur, ubi, nisi ut Ariadne Theseum, sic te experientia longior duxerit, nusquam tuto citra erroris discrimen ambulaveris. Verba, quæ transitiva, vel reciproca vocant grammatici, intelligo. Actio unius in alium nostris linguis per ipsa pronomina: *Ego*, *tu*, *ille*, *nos*, *vos* nullo negotio explicatur. Abipones e contrario omisso illorum pronominum usu, varia verborum inflexione, novis hinc, at-

atque illinc implexis particulis id præstant. Exemplis hæc fient planiora. *Amo te*, *tu amas me*, *Ille me*, *vel te amat*. *Nos illum amamus*. *Amatis nos*, *vel illos*, latini sine verbi mutationibus pronominum ope mutuum amorem exponunt, quod multis cum ambagibus, vario semper artificio præstant Abipones. Sic: Amo *Rikapit*. Amo te *Rikapichieroà*. Tu amas me *Grkapichioà*. Ille amat me *Nkapichioà*. Ille amat te *Nkapichieroà*. Amamus illum *Grkapitaè*. Amamus illos *Grkapitla*. Amo me ipsum. *Matnikapitalta*. Amas te ipsum. *Nikapichialta*. Nos mutuo amamus *Grkapitáatá*. Verum utinam hoc verborum omnium foret paradigma! Alia alias sibi adsciscunt particulas, syllabarumque mutationes. Sic:

Rikauagè. Misereor. Misereor tui. *Rikaúágyégarigè*. Tu misereris mei. *Grkauagiygè*. Tu misereris nostri. *Grkauág yegarik*. Miseretur mei. *Nkauágiygè*. Miseretur tui. *Nkauág yegarigé*. Miseretur illius. *Nkaúagegè*. Miseremur nostri mutuo. *Grkaúagekápegetaá*. Misereor mei ipsius. *Ñikaúakáltaá*.

Hapagr̂anatr̂an. Doceo. Doceo me ipsum, seu disco. *Neapagr̂an*. Docemus alter alterum. *Hapagr̂ankatápegetà* Doceo te. *Hapagrani* Doces me. *Riápagr̂ani*. Docet me. *Riapagr̂an*. Docet illum *Yapagr̂an*.

Hamelk verbero. Ego te. *Hámelgi* Tu me. *Riámelgi*. Ille me *Riamelk*. Ille te verberat. *Gramelgi*. Ille illum *Yamélk*.

Hakleenté. Recordor. Ego tui. *Hakleenchitápegr̂ari*. Tu mei *Hakleenchitapegii*. Ille mei *Yákleenretápegiì*. Vel his visis deprehendas in verbis transitivis variationem, cum jam *er̂oà*, jam *yégarige*, jam *rar̂i*,

 jam

jam aliis particulas aliis personis inspergere oporteat. Illarum cognitio, mihi crede, incredibiliter fatigat Europaeos, & non nisi longa cum his Barbaris consvetudine tandem obtinetur. Alii quoque Americani verbis istis transitivis utuntur, sed ad mutuam actionem, vel passionem explicandam una illis est forma. Sic Quaranii dicunt: *Abaibù*. Amo. *Orobaibù* amo te. *Ayukà* occido. *Oroyùkà* te occido. *Amboé* doceo. *Oromboe* te doceo &c. Quid, quaeso, facilius, quid expeditius?

Relativum *Qui*, *quae*, *quod* interdum exprimunt per *Eknam*, vel *enonam* plurali numero. *Sic Dios*, *eknam Kaogarik*. Deus, qui est Creator. *Hemokáchin nauáchiekà*, *enonam Yapochi*. Magni facio milites, qui sunt strenui. Interdum, latinorum more, Relativo *Qui* suppresso participium, vel adjectivum aliud substituunt. *Riikayà netegiugà oakaika*, *Kach queno abamraeka*. Abominor canes mordaces, & mortuos.

CA-

CAPUT XVII.

De aliis Abiponum linguæ proprietatibus.

Abiponum ſinguam verborum egenam, ac jejunam, an locupletem dicam, anceps hæreo etiamnum. Poſtquam expoſuero, quibus vocabulis hinc deſtituatur, inde ſuperfluat, tute ſententiam feras judex. Deſunt Abiponibus vocabula, quæ quotidianæ locutionis videntur elementa. Carent verbo ſubſtantivo: *Sum*, quod quidem & quaranii non habent. Carent verbo: *Habeo*. Carent vocibus, quæ *hominem*, *corpus*, *Deum*, *locum*, *tempus*, *nunquam*, *ſemper*, *ubique* &c. Significent, quæ tamen ſingula humana in conſvetudine identidem recurrunt. *Ego ſum Abipon*. *Aym Abipon*. Ego Abipon, dicere ſolent. *Tu es plebejus* - *Akami Lanaraik*. Tu plebejus. Sæpe adjectivo, & verbo ſubſtantivo verbum aliquod neutrum ſubſtituunt exemplo latinorum, quibus perinde eſt dicere: *Sum ſanus*, vel *bene valeo*. Sum fortis *Riabòt*, tu *Gribochi*. Ille, *Ybòt*. Sum magnanimus. *Riapòt*. Tu *Grapochi*. Ille *Yapòt*. Sum timidus. *Riakalò*. Tu *Grakaloi*. Ille *Yakalò*. *Veniat Hiſpanus, jam ero ſtrenuus*. *Tach banék Kaàmelk, la riapotam*. viden', ut Abiponibus facile verbo ſubſtantivo carere! quin & verbo: *Habeo*. Habeo multos equos. *Ayte yla abèpega*. Multi equi mei. Habeo multos pulices. *Netegink loapakaté enò*! *Pop*. Non habeo Carnem. *Chiskaekà Lpabè*. Non habeo piſces. *Chigekaa*

koà nòayi. Hekà Abiponibus idem sonat, quod latinis *datur*, vel *suppetit*, Germanis *Es giebet*, Hispanis ay *Chitkaekà* est negativum, significatque: Non dari; non suppetere carnem, pisces &c. In plurali numero dicitur: *Chigekoa*. Daturne cibus? *Meka Kanák?*

Neogà diem significat, sed & tempus. *Grauek* Luna pro mense accipitur. *Yuierà* flos siliquæ Græcæ est, simul annum denotat. Hinc dum ex alio, quot annorum sit? quærunt, *quoties jam te vivente siliqua græca floruit?* ajunt: *Hegem leyera yüiegari?* Quæ phrasis utique poetica. Pro corpore vel pellem, vel ossa, partem nempe pro toto, nominant. *Yoalè* virum significat duntaxat, pro homine tamen significando pariter adhibetur. Eodem modo Quaranii vocabulo: *Aba*, quod virum, & nationem Quaranicam denotat, utuntur, cum nomine, quod hominem significet, careant. *Aba chè* triplicem sensum continet, scilicet: Ego sum *Quaranius*. Ego sum *homo*, vel ego sum *vir*. Quid horum dictum velit, ex colloquii argumento colligendum est. Nusquam forte plures, quam Abiponum in patria, virgines; Neque tamen, nisi per circumscriptionem, norunt virginem explicare. Vox enim: *Haaye* juvenculam qualemcunque, etiam corruptam, significat. Pro *nunquam Chik*, vel *Chit* non solent collocare. Sic: *Nunquam hinc migrabo*, Chik rihiukam. Frequentius: *Chitlgihe rihiukam* ajunt; *Chitlgihe. Non apparet tempus, quo migrandum mihi*, denotat. *Æternum* per interminatum explicant. Sic: vita sempiterna. *Eleyrà chit Kataikañi*. Vita, quæ non finitur. Deum, cujus nomen ignorant, cum Hispanis vocavimus: *Dios*, *ekuam Kaógarik*, vel *Naenatrànak hipigem*, *Kachka aalò*, Deum, qui rerum omnium effector, vel creator cœli, & terræ. *Kauè* facere significat, *Kaogarik* factorem. *Tetarik l'Kauetè* ova, Gallinæ opera, appellant.

Ubi-

Ubique una voce dicere nequeunt, sed circumscribunt hac ratione: Deus est in coelo, in terra, & non est locus, ubi non sit. *Menetabegem quem bipigem, menetañi quen adoa*, *Ka chigekòr amà, chig enaè*. Prætereo alia innumera, queis destituuntur, vocabula; Illa tamen variis modis supplere norunt; Norunt quoque res non paucas, quæ apud nos una semper, eademque voce exprimi solent, multis nominibus insignire, vel eandem verbi radicem novis particulis ita vestire, ut aliud semper atque aliud vocabulum possit videri. Ut linguæ hujus inopiam exemplis aliquot detexi, sic ejus quoque copiam breviter exhibendam mihi putavi.

Incredibile, quot synonimis polleat. Sic: *Kachergaik. Kamergaik. Kereraik. Laykamé*, senem significat. *Mortuum*: *Eleraik. Egargaik. Abamraik. Chitkaeka Laeb. Bellum*: *Nabamatrek. Nuichiera. Noélakierek. Anegla. Cibum. Kiñierat. Hanăk. Nakà. Naek. Caput*: *Lemarat. Lapañik. Coelum*: *Hipigem. Obajouk. Nescio. Chigriaraik. Taagè. Uriakà. Ntà. Chig ñetum. Akamitañi*, quod postremum perinde est, ac si interroganti alteri reponeret: *Tute id noveris*, fateturque se, quod interrogatur, nescire. Interdum eadem interrogantis verba repetunt, quo ignorare se id testantur. Vulnus qualecunque vocant *Lalaglet*. Si illud dentibus bestiæ alicujus vel hominis inflictum; *Naagek*. Si cultro, vel ense: *Niebarbek*. Si lancea: *Noarek*. Si sagitta: *Nainek* vocatur. *Pugnam*, si ratio pugnæ non exprimatur: *Roélakitapegetà*. Si pugnant hastis: *Nabámretà*. Si sagittis: *Natenetápegetà*. Si pugnis se contundendo: *Nemarketápegetà*. Si solis verbis: *Yeberikálegetaà*. Si duæ uxores pro eodem suo marito: *Nejáteuna*. Rem aliquam finitam esse, diversis vocibus expli-

plicant. Finita est infirmitas: *Láyamini.* Finita est pluvia, luna, frigus: *Lánámreuge neeté, grauek, lataxà.* Finitum est bellum: *Nabálañi aneglà.* Hispani milites sunt finiti, id est, internecione deleti: *Lânamichiriñi Kaáma yoaliripi.* Finita est mea patientia: *Lanámouge yapik.* Finita est tempestas, *Làyamhà.* Finivit suum officium, defunctus est suo magistratu: *La yauerelgè.* Fini, absolve denique tuum opus: *Grabálgali*, *Laamachi graénaxegi.* Jam jam res finitur: *Layam ayam.* sub finem mundi. *Amla banamr̂ani.* Pugna si committatur sagittis, dicitur: *Noatar̂ek.* Si hastis: *Noaarar̂aur̂ek* vel *Nabamatr̂ek.* Si pugnis solum: *Nemarketr̂ek* Hoc vocabulum eventus ridiculi memoriam mihi refricat. Laicus quidam noster Bavarus ad struendum Missionariis tugurium in recenti S. Hieronymi colonia versabatur aliquamdiu. Fabrili opere occupatus Abipones quotidie spectatores habuit suos, colloquentesque, quin vel syllabam intelligeret, audivit identidem. Cum voces *Nabamatr̂ek*, *Neatar̂ek* aliaque plurima verba in *Trek* desinentia frequentissime perceperit, mensæ accumbens Patri Josepho Brigniel Austriaco ingenue dixit: Nullus sim, si hæc Abiponum lingua cum nostra Germanica non habeat maximam affinitatem. Vix ovum ovo similius. Iterum enim, iterumque, aiebat, *Trek*, *Trek* audio pronunciari.

Hanc Abiponum linguam haud abs re linguam Circumstantiarum dici oportere asseruimus. Nam ad situs rei, de qua sermo, diversitatem indicandam alias, aliasque particulas verbis affigunt; Jam *Hegem* sursum. *Añi* deorsum. *Aigit* Circa. *Hagam* in aqua *ôuge* foris, vel foras, *Alge*, vel *Elge* in superficie &c. Exemplis res evadet luculentior. Eodem verbo: *Est*, contenti dicimus: Deus *est in Cœlo*, est *in terra*, est *in aqua*, est *ubique*. Abipones nova semper par-

ti-

ticula, quæ situm indicet, verbo *est* adjecta ajunt: *Dias menetabegèm Ken bipigèm* Deus moratur supra in Cœlo. *Menetañi Ken aàloà* moratur infra in terra. *Meñetàbagàm Ken enarap* moratur in aqua. &c. En particulas *aiñ. Hegem. Hagam* Verbo: *Ménetá* affixas. Sed adverte animum ad reliquas. Quanta verbi *assequor* variatio! Assequor adventantem: *Hauíretaigìt*. Assequor abeuntem: *Hauiraà*. Assequor manu, quod est infra me: *Hauirañi*. Quod est supra me: *Hauiribegeméege*. Non assequor oculis: *Chit beonáage*. Non assequor intellectu: *Chig ñetuñétaigit*. Assequor sagitta. *Ñaten*. Proficiscentes alii alios assequuntur: *Yâuerâatà*. Vel. *Yauirétapegetà*. Assecutus sum, quod alter animo suo meditatur, vel machinatur. *La bâui Larenatrañrek Lanel* Assecutus sum, quod petii: *La bâui eka Kan abelrañrat Kiñi*. Audi alia exempla. Metuo: *Rietaebà*. Metuo aquam: *Rietachbabagam*. Fulgurat: *Rkábagelk*. Fulgurat eminus: *Rkábagelkâtaigìt* Splendet: *Riebàk*. Splendet in superficie: *Richákatalgè* splendor late se diffundit: *Richakàtaugè*. Aperio portam plateam versus: *Hebòtouge Labàm*. Hinc ingredi cubiculum Patris volentes clamitant: *Yboebiugè Labàm*. Aperio portam fenestram versus: *Hebòtoà Labam*. Si duplicem portam simul aperiam: *Hebòtetelgè Labam*. Claude portam: *Apèegi Labàm*. Morior *Riigà*. Sum moribundus: *Riigarari*. Morior suffocatus: *Riigarañi*. &c. &c.

Commemorandæ jam veniunt aliæ particulæ, quæ maximi apud hos barbaros usus:

Là jam, singulis prope verbis præfigunt. *La reòkatarì cachergayè*. Jam plorat vetula. *Là rielk* Jam sum territus. *La nañam* Jam bibo.

Tapek

Tapek, vel *Tari* ultimæ verbi syllabæ adnexum actionem, quæ nunc suscipitur, denotat. *Hakiriogran* aro terram. *Hakiriogranetapek* nunc, dum loquor, aro. *Haoachin* ægroto. *Haoachinetari* Hoc temporis puncto ægroto.

Kachit. Facio. *Arairaik abëpegak* cicur equus. *Arairaikachit abëpegak*. Facio equum cicurem. *Riëlk* Paveo. *Riëlkachit nihirenàk*. Tigris me fecit pavidum. *Ayerbègemegè*. Res alta *Ayercachibègemegè*. Rem facio altam, in loco altiori colloco.

Rat, vel *Ran* ejusdem cum priori significationis est quibusdam in verbis. *Rpaè enarap* calida aqua. *Hapaerat enarap* calefacio aquam. *Laà* magnus, amplus. *Laararat* amplifico. *Lenechi* parvus tenuis. *Lenechitarat* extenuo. *Haoatè* dormio. *Haoacheran aktravàlk*. Infantulum facio dormire.

Ken verbum reddit frequentativum, consuetudinem, ac habitum notat. *Roélakikèn* solet digladiari.

Aagè substantivis: Lahërek opus, vel *Yaàrairèk* scientia affixum pariter consuetudinem explicat. *Nèoga latènk naùametapek*; *Gramachka Lahërekaage*, vel *Mat yaàrairèk aage*. Toto die potat. Hæc denique illius est occupatio; Hæc illius est scientia. Verbo. Illius est consvetudo.

It. Materiam, ex qua res aliqua componitur, significat. *Nichigeherit* Pallium ex Lutræ pellibus consutum. *Nichigehè* enim Lutra est Abiponibus.

Kàepe-

Káepèrit. Locus sudibus terræ infixis munitus, Hispanis la palisada, vel estacada. *Káepak* lignum significat.

Hat. Arborum, vel frugum quarumcunque natale solum indicat. *Nebokehat.* Sylva, ubi palmæ nascuntur *Neboke* palmæ species. *Nemelkehat* ager tritico consitus, quod *Nemelk* dicitur. Quaranii eodem utuntur compendio, sed particulæ *Hat* substituunt *Ti.* sic: *Abati* Turcicum triticum. *Abatiti* ager, ubi hoc procreatur. *Peti* Tabaca. *Petîudi*, ubi tabaca erescit. Euphoniæ causa, quam maximopere curant Quaranii, *udi* loco *ti* ponunt.

Ik. In hanc syllabam omnia prope arborum nomina desinunt. *Apèbe* fructus Chañar. Arbor *Apebìk.* Qaik siliqua Græca albi coloris; *Roak* rubri. Arbores illius feraces *Oáikik.* roaikik. quamvis & uno nomine *Hamáp* siliqua Græca appelletur.

Reki Significat Vas, locum, vel instrumentum, quo res aliqua clauditur, servatur, vel continetur. *Nanamreki* Poculum, a *Nanam* poto. *Neeerki* idem significat. *Neèt* enim & *Nanàm* synonima sunt. *Kataranreki* furnus, acerra a *Nkáatèk* ignis. *Keyeerâureki* Linter, in quo vestes smigmate lavantur. *Keyaraurât* Sapo, seu smigma est illis.

Layt. Ejusdem prope, cujus prior particula, significationis. *Yabogèk Layt* pyxis, qua tabaca servatur *yabogèk* enim tabaca in pulveres redacta. *Albèpegrlayt.* Septum, quo equi clauduntur.

Lanà

Lanà magni omnino usus, & sæpè sacrá anchora, quam tyrones lingua hac leviter tincti ad se se explicandos arripiunt. Significat id, quod vel instrumentum, vel medium, vel pars rei alterius perficiendæ. Exemplis palam fiet. Abipones tabacæ folia sale mista, & vetularum salivâ subacta mandunt quotidie, ac medicinam appellant. Horis prope omnibus adsunt, &: *Tachkaùe Pay` upeeték yoetà*, ajunt, Pater da mihi folia tabacæ meam medicinam. His acceptis mox subjungunt: *Tach kâut achibiraik noetà` lanà`* da mihi etiam Sal, quod ad illam medicinam componendam servit. Adest alter, &: *Táchkaûe lataȓan, lpabè` lanà`* ait: Da mihi cultrum, quo Carnem scindam. Vel: *Tachkaûe Kéèpe yèèriki lanà.* Da securim, instrumentum domus mihi fabricandæ. Linguæ peritiores hac vocula *Lana* fere abstinent; Illius loco ex verbis effingunt substantiva nomina, quibus rei faciendæ instrumentum, vel medium bellissime exprimitur. Sic: *Noetarèn* Medeor. *Noetarenátaranrát* Medicina. *Noetaranataránkatè`.* Instrumentum medicum. *Hakiriogran* áre. *Kiriograukatè`.* Aratrum *Nabategran* Tondeo. *Abategkatè`* Forfices, vel emunctorium candelæ, quod lychnum quasi tondeat. *Gébayà.* Aspicio *Gebarlatè* Speculum, *Rietachbà* Timeo. *Netachkatȓanȓat.* Instrumentum terroris injiciendi. Vultus deformitate insignes hoc nomine faceti appellant, veluti oculorum terriculamenta.

Latè Locum actionis indicat. Sic: *Nabamátralatè* locus pugnæ, *Kiuieralatè* locus, ubi comeditur, scilicet mensa.

Res ex Europa allatas, vel ab Europæis excogitatas nominibus vernacula e Lingua depromptis haud ineptè insigniunt. Nolunt vocabulorum inopes videri, mendicatisque ab extera gente vocibus linguam contaminare suam aliorum Americanorum more, qui passim ab Hispanis verba mutuantur. Equos, quos Hispani cavallos, Quaranii *Cavayù* appellant. Boves, quos Hispani *Nobillos* dicunt, ab illis *Nobì* vocantur &c. Abipones e contrario equum *ahèpègak*. Bovem *yúlbàk*. Taurum *yùibák lepà*, id est, bovem non castratum lingua propria appellarunt, etsi ante Europæorum adventum has ignorarint bestias. Templum *Loakal Lèeriki* domum imaginum, vel *Natamenřeki*, ubi Deo gratiæ aguntur. Sclopetum *Netelřanře*, quod arcum, e quo sagittæ vibrantur, significat. Quidsi ex verbo: *Neetè* tempestas hoc vocabulum derivatum, quod sclopetum tempestatis tonitrua imitetur. Pulverem nitratum *Netelřanře leenřa* farinam sclopeti: librum *Lakatka* quod verbum, linguam, orationem denotat. Epistolam, schedam quamcunque literis conscriptam, vel pictam *El rka* dicunt, qua voce utuntur alias, dum fœminæ lutrarum pelles variis linearum ductibus rubro colore expingunt, e quibus pellibus penulas ad arcendum frigus concinnant. Melopepones, vel pepones aquaticos *Kaelma lakà* cibum Hispanorum vocant. Animam, umbram, Echo, imaginem eodem nomine insignierunt *Loákal*, vel *Lkibì*. A latinis quoque vox *imago* pro Echo adhibita. Valerius Flaccus l. 3. Argon: *Rursus Hylam, & rursus Hylam per longa reclamat avia, responsant sylvæ, & vaga certat imago.* Ut imago figuræ, sic Echo vocis repræsentatio est. Gossypium, quod telæ materies, *Aaparaik* telam appellant. Triticum *Etantà lpetà* granum panis. *Netelřanře lpetà* plumbeas sclopeti

peti glandes, vel *Káama lanarba* sagittas Hispanorum. Fides, seu Chelyn *liúigi*, quod lumbos animalis indicat. Metallum qualecunque *lekàt*; Nummos argenteos *Lekacbáole* parva metalla vocant. Infernum *Aalà labacbini* centrum terræ, vel *Keevét Leèriki* dicunt, domum diaboli. Indusium *yelamrkie* Tibialia, vel ocreas, *Licbil lelamrkiè*. Femoralia. *Ykiemarba*. Calceos *yacbrbárlatè*. Petasum *Noarà*; vittam, mitram, qualecunque Capitis tegumentum *yetapebè*. Globulos vitreos *Ekalraye* vocant. Omitto his similia.

Familiares sunt his Barbaris metaphoræ. Capitis dolore affecti; *Là yivícbigi yemarat*. Jam caput mihi irascitur, exclamant. Manuum labore fatigati: *Là yivicbigi yauigra* Jam Sanguis mihi irascitur, subridendo ajunt. Irati: *Là ànabegem yauel* Jam mihi cor assurrexit, dicunt. Molestiæ alicujus impatientes: *Là lanamouge yapìk* Jam finita est mea patientia. Jam non sum huic dein ferendo, vociferantur.

Quamvis Quaranii, pluresque alii Americæ populi non nisi postpositiones habeant sua in lingua, Abipones Præpositionibus utuntur. Sic Quarannil Sanctæ Crucis signum manu formantes ajunt: *Tuba baè Jayra, bae Espiritu Santo rera pipe.* Amen. Patris, & Filii, & Spiritus Sancti nomine in. Amen. *Pipe* enim *In. Rera* nomine significat. Abipones e contrario: *Men lakalátoèt Netà, Kat Náitarat, Kacbka Espiritu Santo. Amen.* In Nomine Patris, & Filii &c. *Men* In. *Lakalátoet* nomen exprimit. *Men. Mek. Kèn. En Kerà In*, vel *ad* jam cum motu jam sine motu significat. *Men aaloa, Men bipigem* In terra, In Cœlo. *Labik Ken nepàrk* jam abeo ad Campum. *La ribi mek Kaáma Loetà.* Jam migro ad

ad Hiſpanorum terras. Propoſitionem *Cum*, quæ ſocietatem notat, ignorant. Sententiam hanc: *Ibo tecum*, ſic efferunt. *Grabauitapekam.* Te comitabor. Vel aliter per *etiam*. *La me? Clachkebin.* Abis? etiam ego. *Dominus tecum.* *Dior Gnoakàra binitaroat.* Dominus tibi aſſociatus eſt. *Haraà* propoſitio ſignificans inſtrumentum, quo res peracta eſt. *Ybale yabâmat nibirenak naraà lobélete.* Indus mactavit tigridem lanceâ. *Yágàm* ſicut, vel inſtar. *Roabà yágàm netegink* Invadit inſtar Canis.

Ipſa adjectiva adverbiorum vices plerumque ſubeunt; Hæc perinde, ac illa, prout tempus præteritum, vel futurum ſpectant, verborum inſtar, varie flectuntur, ſic: *Ariaik.* *Neèn.* Bonus, & bene ſignificat. *Keinen ariaik kàn!* quam bonus, vel quam bene fuit. *Kàn* præteriti nota eſt. *Ariaekam.* Bonum, vel Bene erit. *Am* nota futuri. *Kitè*, nunc. *Kitekân* nunc fuit. *Kitàm* nunc mox erit. Si de re præterita quæras, dicendum: *Hegmalegè* quando. Si de futura: Hegmalkàm. Ad præteritum reſpondent jam: *Nebegetoè* Dudum. Jam: *Hákekemàt*: Nunc, hoc temporis puncto. Jam: *Chigaidk* nondum. Jam: *Kitnéoga* hodie *Kitnénegin*, vel *Kit nebaól* Iſta nocte. *guaàma.* Heri. Ad futurum: *Amà.* *Amlayeìge.* *Chitkibe.* Poſt longum temporis intervallum. *Amlà* Poſtea. *Am richigui* Cras. *Amékkère lábana* Perendie *Am nâama* ad veſperum. *Ita* per Kachka, Kach, vel Kat, prout ſequenti literæ melius conſonuerit, exprimitur. *Non.* *Ynà* omnes, promiſcue dicunt. *Ita* pro ratione tum ſexus, tum ætatis diverſe explicatur: *Hél* viri atque adoleſcentes reponunt interrogantibus. *Hàà* fœminæ omnes. Vetuli ducto ex intimo pectore rhonchó, quidquid demum ſit, affirmant. Id non literis, ſed

viva

viva voce, licet non citra raucedinis periculum, facilius, apertiusque potest declarari. Quanto sonantior rhonchus, tanto luculentior affirmatio.

Eùrigri, *Eòrat*, *miekaenegen*, Cur, qua de causa. *Miěka énegen nkaué*, *nauichi enà?* quid causæ fuit, ut venires? *Men* interrogationis est particula, *an* significans. *Men leerà?* Estne verum? *Klerà* est certum. *Chigera.* Non est verum. Vel si de rei veritate dubitant, respondent: *Eùriñigi.* Interdum, dum falsitatem alterius relationi subesse arbitrantur, præteritum futuro conjungunt, & per ironiam reponunt: *Kánigra Leeràm.* Olim verum id erit. *Kánigra* præteritum, *leerám* futurum est.

Litera *M* verbo præfixa interrogationem denotat. Sic: *M'ayee nauachieka?* An multi milites sunt? *M'eachiñi.* An ægrotas? Si prima, quæ M sequitur, litera consonans, vel *H* sit, illa penitus absorbetur. *M'auekam ena?* Veniet ne huc? Ex verbo: *Hanekâm* veniet, H penitus omittitur, diciturque: *Manekàm.* Mauichi Kenà? Hucne advenisti? *Nauichi* N litera eliminatur, & M. substituitur: *Mauichi.* *Mik* solum, vel *Mik mich* interrogationis formulæ sunt. *Mik mich gribochi?* Num bene vales? Alias solo accentu, vocisque elatione interrogatio cognoscitur. *Layàm nauichi?* Tandem venisti? *Origeena*, *Morigi* voculæ sunt interrogantis simul simul dubitantis. *Morigi npágàk oeuèk?* Forsitan pudet juvenem? *Hegmi bìnnerkam?* quid tandem erit? *Orkeénam.* Nescio, quid futurum sit.

Lasàm prope, parum abfuit, quin submergerer, *Lasàm riygeraũi.* *Lasam riabàmat yìnibàk*, Bos me prope occidit. *Yt*, vel *ych* solum, duntaxat.

Tach-

Yachkaue yt kmeckiavalk. Da mihi tantum modicum quid. *Mat*, vel *Gramachka* denique. Quando cum asseveratione seria aliquid affirmatur, vel cum jactantia. *Gramachka Abipon yapochi.* Denique Abipones sunt magnanimi. *Eneba mat yoale.* Hic denique est vir. *Chik*, *chit*, *chichi* prohibentis voces sunt, uti *ne* apud Latinos. *Chik grakalagitrani*, ne dubites. *Chichi noaharegrani* ne mentiaris. *Klatùm Keèn* quamvis, *oagan* tamen. *Eneba Klatum Keèn èkének*, *oagan netackaik.* Quamvis iste sit pulcher, est tamen timidus. *Tan* Quia. *Máoge*, ideo. *Tán ayte apatáye ken nepark*, *máoge chik àdsèkan.* Quia multi culices in campo, ideo non dormivi. *Men*, *Men* sicut, ita. *Men netà*, *men naetar at.* Sicut pater, ita & filius.

Diversas habent admirantis, dolentis, gaudentis &c. Exclamationes. *Kemen apalaik akami!* Quam tu sordidus, & rerum tuarum tenax es! *Keméu naàchik*, vel *Kimili naàchik!* O quam erit mihi hoc utile! Est modus gratias agendi pro accepto munere. Haud enim Abipones, aut Quaranii verbum ullum possident, quod *gratias agere*, vel gratitudinem significet. Quid mirum, quod gratitudinem ne de nomine quidem notam factis rarissime contestentur. Beneficiis equidem, ut quidam dixit, utuntur ut floribus, tamdiu gratis, quamdiu recentibus. Repulsa unica beneficiorum priorum memoriam penitissime apud Indos abolere consuevit. Quaranii dono accepto eadem phrasi dicere solent: *Aquiyebete àngà* salutare mihi hoc erit. Abipones interdum, postquam, quod petierant, impetrarunt, nil nisi hanc voculam: *Klirì* Hoc erat, quod volui, beneficium conferenti reponunt. Alias seu admirantes, seu miserantes exclamant: *Kem ekemat!* *Ta yeegàm!* *Nàrè* quod iis subito

quavis novitate attonitis familiarissimum. *Tayretà!* O pauperculum!

Verum satis hæc, superque fuerint, ut Abiponensis Linguæ salebras, difficultates, exoticumque artificium animo concipias. Quod si enim, quæ ad ejus penitiorem scientiam pertinent, complectar singula, justum utique volumen exiret. Pater Josephus Brigniel primus gentis illius cultor, dum S. Hieronymi Coloniæ annos admodum duodecim præesset, primus item Linguæ huic discendæ, moxque tradendæ operam dedit, nuper barbarorum discipulus, subinde sociorum, qui suppetias missi, magister. Præcipua Religionis capita, solemnes Ecclesiæ precationes in Abiponensem traduxit linguam, universæ in quatuor dein colonias tributæ nationi subsidio futuras. Incredibile, quantum molestiæ hoc in studio devoraverit, etsi ut laborum patientia, sic memoriæ tenacitate plane ferreus. Cum Latinis, Germanis, Gallis, Italis prompte, cum Hispanis, Quaranisque, quorum diu Apostolus fuerat, etiam eleganter loquebatur, sex linguarum probe gnarus; Cum Abiponibus tamen balbutire denique ut nosset, hic labor, hoc opus fuit. Ut rerum nomina, nominumque inflexiones, ac usum expiscaretur, omnem sane movebat lapidem. Ast quamvis discendi avidissimus nulli industriæ parceret, magistri nempe, ac libri, qui docerent, fere desiderabantur. Haud defuere equidem Hispani, qui adhucdum pueri bello capti Abipones inter Abiponensem combibissent linguam, sed isti linguæ patriæ plerumque jam immemores. Qui adultiores in Barbarorum captivitatem incidere, eorum linguæ adeo infeliciter demum assvescunt, ut quatuor verba sine totidem erroribus vix, ac ne vix quidem noverint proferre. Nativæ linguæ sensum

fim obliviſcuntur, quin alienam rite perdiſcant. Utraque loquuntur, ſed neutram vel mediocriter callent. Idem Germanis, Italis, Gallis in America eveniſſe, vidimus, qui patriæ linguæ obliti Hiſpanicam rarò perfecte ſunt aſſecuti. Idem de Abiponibus ſentiendum, qui apud Hiſpanos aliquamdiu captivi ad ſuos rediere. Ex captivis igitur errare citius, quam loqui diſcas. Si quis tamen illorum linguæ utriusque mediocriter gnarus a nobis conductus eſt magiſter, ſuperi boni! quanta nobis faſtidia erant exhaurienda. Interrogatus: quo nomine hanc, illamve rem compellant Abipones? Voce tam dubia, tam obſcura reſpondet, ut ne ſyllabam, ne literam quidem unam percipias. Si bis, ſi ter idem tibi pronunciari vocabulum poſcas, commota mox bile ſtomachatur, & obmuteſcit. Vix lapſa inſtitutionis hora verborum aliquot, quæ enunciavit, mercedem quotidie poſtulat: Hodie cultrum, Cras forficulas, perendie globulos vitreos, alias aliud majoris pretii. Si negas illi poſtulatum præmium, vix tandem te reviſet; Si porrexeris, ad petenda ſemper majora indies evadet audentior. Summa diſcipuli miſeria, ſi magiſtri vel rari, vel nimium cari. Rerum, quæ oculis obverſantur, nomenclationem quotidiana cum Indis conſvetudine paulatim perdiſci, haud inficior; At illa, quæ oculos fugiunt, quæ ad Deum, ad animum pertinent, conjectura ſolum, & longiſſimo rerum uſu tandem cognoſces. Dum de equis, de tigride, de armis ſermo, Abiponum quemlibet Demoſthenem, Tulliumve experieris. Dum de animi affectionibus, functionibusque, de virtutum habitudine quæſtio, reſponſa nocte obſcuriora reddent, vel elinques adſtabunt.

Quaranicæ linguæ studentibus nobis Grammatici Codices, terna item lexica Patribus Antonio Ruyz de Montoya, & Paulo Restivo siculo authoribus edita temporis perinde, ac laboris compendia exstiterunt. Horum ope nostri adeo accelerati fuere progressus, ut mense tertio exeunte Quaraniis sacro pro tribunali aures præbere permitteremur e quatuor sociorum antiquiorum sententia, qui superiorum jussu nostram linguæ [illegible]entiam longo examine acriter sunt periclitati. Quæ quidem librorum subsidia, cum Abipones inter deessent, Josephus Brigniel laboris contentione, & quotquot poterat, industriis supplevit. Si quam vocem novam, vel elegantiam e Barbarorum colloquio, ut aves e fimo tritici grana legere solent, deterit, in adversaria retulit diligenter, ac demum lexicon conscripsit, quod progressu temporis ad centum quinquaginta phyliras excrevit. Illud a sociis subinde descriptum, limatum, magnisque accessionibus locupletatum fuit. Scilicet facile est inventis addere; Nam successores antecessorum humeris insistentes & longius, & plura vident. Opulentum Peruvium Pizarrus, Mexicum Cortesius penetrarunt, sed columbo, qui Americam primus vidit, præeunte. Brigniel noster viam, qua tantis in tenebris linguæ barbaræ incedendum sit, primus ostendit, ducem se præbuit reliquis, &, ut paucis dicam, in illa rerum caligine rudia grammaticarum legum lineamenta indicans lucem accendit, vel hoc nomine æternum celebrandus. Illo per biennium & contubernali, & magistro usus vocabularium scripsi non alphabetico ordine digestum, sed eo fere modo, quo Amos Comenius *Vestibulum linguarum* concinnaverat, ac in hanc usque diem retineo.

No-

Novis Abiponensem linguam difficultatibus implicat mos barbarorum ridiculus, vocabula universæ Nationi communia antiquandi identidem, novaque illis substituendi. Ritus funebres istius consvetudinis sunt origo. Nolunt Abipones superesse quidpiam, quod vita functorum memoriam refricaret. Hinc vocabula apellativa, quæ cum mortuorum nominibus aliquam referunt affinitatem, mox abolentur. In S. Hieronymi oppido tabe confectus est Abipon juvenis, cui nomen *Hanà* fuit. Eadem vox *acum*, vel *spinam* significaverat id temporis; Sed mox a morte adolescentis vox *Hanà* abrogata est, illique substituta: *Nichirencatè*, quod dein acum, denotaret. Primis, quos Abipones inter egeram, annis quotidiana fuit interrogatio: *Hegmalkam Kahamátek?* Quando erit bonum occisio? Ast ob Abiponis alicujus obitum vox *Kahamatek* interdicta est, & illius loco: *Hegmalkam nègerkatà* dicere, præconis voce jubebantur omnes. Vocabula: *Nibìrenak* tigris cum *Apañigehak*. *Peùe* Crocodilus cum *Kaeprhak*. *Kaáma* Hispani cum *Rikil* permutarunt, quod hæc cum nominibus recens vita functorum Abiponum similitudinem nonnullam referrent. Taceo plurima alia ejusmodi. Inde est, quod vocabularia nostra lituris scatuerint, cum antiquata vocabula ex illis identidem expungenda, novaque inserenda fuerint. Nova rebus nomina indere, Vetularum jus, ac negotium est. Mirabar sæpe, recens inventa ab his vocabula remotissimis mox contuberniis innotescere, universamque nationem vetulæ unius inventioni, ac arbitrio, quin vel unus repugnaret, acquievisse tanta cum religione, ut summi æque ac infimi nefas putent vocabulum abolitum porro enunciare.

His aliud, quod linguæ hujus studium discentibus aggravat, accedit. Ad nobilitatis gradum pro-

promoti Hěcheri, & nelareykatè audiunt, ac ipso sermone a vulgo se distinquunt. Verbis utuntur plerumque iisdem, sed literarum jam interpositu, jam additione adeo transformatis, aliud plane linguæ genus ut esse videatur. Virorum, qui ad hanc nobilium classem pertinent, nomina in *In*; fœminarum (Nam & istæ his honoribus initiantur) in *En* desinunt. Quam ipsam syllabam, si cum illis, vel de illis loquaris, verbis, substantivisque adjicere oportet. Hanc sententiam: *Iste equus est possessio Capitanei De baya Kaykin*. Lingua vulgari sic efferet Abipon: *Ene ha ahë. pegak Debayakaykin lela*; Lingua Hěcheri autem dicendum: *Debayakaykin lilin*. Plebejum adventantem salutant: *Là nauichi?* Jam venisti. *La ñauè*, jam v eni, alter reponit, Si veniens sit nobilis, salutandus est: *Là nâuirin* Jam venisti. Iste cum fastu, & magnifica vocis modulatione: *La ñauerinkie*, respondet. Variæ syllabæ verbis vulgaribus vel adjectæ, vel interjectæ sermonem reddunt adeo obscurum, ut lingua prorsus diversa loqui nobiles videantur. Quid, quod & iidem vocabula sibi interdum propria vindicent, quibus, qui de vulgo, sibi fere supersedendum putant. Sic: Plebeji matrem *Latè*, nobiles *Liebiá*. Filium ille *Latarat*, isti *Illalèk* apellant, ut cætera taceam. Apud Abipones Yaaukanigas, cæteris arrogantiores, fœminarum, puerorumque fæcem nobilium ritu ad pompam loqui, sæpe indignabar. Quidam & risus ciendi gratia hunc Hěcherorum stylum affectant. Nos seu in rerum divinarum explanatione, seu familiari in colloquio lingua vulgari, quippe omnibus perspecta, utendum nobis, putavimus.

Triplex esse Abiponum genus, dixi: *Rükahe*. *Nakaikêtergehe*. *Yaaukanigas*. Eadem omnibus lingua. Singuli singulos intelligunt, a singulis intelliguntur. Voces

ces tamen peculiares in quavis istorum classe deprehendas. Rükahe culices: *Ayte*; Nakaiketergehe: *Apatáye* nuncupant. Utrumque nomen culicibus belle congruit; *Ayte* enim multos significat. *Apatáye* a *napàta* derivatur, quod stoream, qua pro tecto utuntur, denotat. Tanta enimvero Abiponum in finibus culicum est frequentia, ut iis non tegi solum, sed & opprimi incolæ videantur. *Bibere* apud Rükahes *neèt*, apud Nakaiketergehes *nañàm* est. Isti caput *Lapnañik*; Illi *Lemaràt* dicere malunt. Jaaukanigæ in verborum usu jam hos, jam illos imitantur; In quibusdam tamen ab utrisque differunt. Lunam vocant cæteri *Grauèk*; Isti vero *Eergràik* Stellam per antonomasiam appellant. *Iris* ab aliis *Oábetà*, a Jaaukanigis *Apich* dicitur. Omitto plura ejusmodi. Sed quanta quanta hæc varietas, difficultatis parum, nihil admirationis affert; Tot gentibus Teutonica in usu est lingua, & quantum hæc non dialecto solum, sed & verbis passim per provinciam variat. Equum hi *Pferd*: Illi *Ros*: Alii *Gaul* appellant. Quantum Hetruscus a Mediolanensi, Sabaudo, Veneto differt? Quantum Castellanus ab Arragone, Bætico, Navarro, Valentiano! Verum ut ingens, quod Americanas inter linguas intercedit, discrimen luculentius pateat, aliquot illarum paradigmata corollarii loco adnectam.

CAPUT XVIII.

Variarum Americæ linguarum specimina.

Risi persæpe multorum interrogatiunculam: Quem sonum ederet Americanorum lingua? avidius, quam sagacius ex me quærentium. Insederat scilicet rudium animis opinio, per immensos terrarum tractus innumerabiles Americæ populos uno omnes ore loqui. Verum jam alias dixi, non modo singulas Americæ provincias, sed singulas quoque provinciæ cujuslibet nationes propria sibi gaudere lingua, quæ a reliquis toto plerumque differt coelo. Discrimen istud oculis, auribusque exploratum ut habeas, en signi crucis Romano ritu formandi methodum in quatuordecim Americæ linguis! Binas istarum, Quaranicam scilicet, & Abiponensem ipsus calleo, atque annos omnino octodecim exercui. Reliquas locii, qui alios inter Indos incanuere, me poscente adnotarunt. Si, quotquot Americanis sacram navarunt operam, socios omnes idem rogitassem, linguas centenis fors non pauciores his in commentariis jam exhiberem. Habeo, de quibus te præmoneam, paucula. Hispanis, lusitanisque solenne est, duplicem semper crucem formare. Primum enim frontem, os, ac pectus Germanorum more cruce signantes: *Por la señal de la santa Cruz de nuestros enemigos libra nos Dios nuestro señor.*

Per

Per signum S. Crucis de inimicis nostris &c. ajunt, quod pie præfati manum fronti, pectori, utrique humero, ut latinorum mos fert, applicant, ac: *En nombre del Padre, y del hijo, y del Espiritu santo, Amen.* In nomine Patris, & filii &c. dicunt. Duplicem hanc crucis formam Hispani *persignarse, y santiguarse* se signare, & sanctificare, vocant. Hispanorum ritui Indos conformari oportuit. Hinc versus primo loco linguis Indicis expressos: *Per signum S. Crucis* &c. Secundo loco: *In nomine Patris* &c. Significare, noveris. Literas *Ch* more item Hispanico scias pronunciari. Hinc dum legis: N*achabèt* N*atschabet* dicendum est. Ne mirare, si *Dios*. Crúz, Cruzú, Cruspa, Espiritu santo voces vel Hispanicas, vel ex Hispanicis detortas hic identidem deprehenderis, carent equidem vocabulis propriis Americani, quibus *Deus*, *Crux*, *Spiritus Sanctus* rite exprimi queant. Norunt Crucem alii alii Deum lingua patria nuncupare, nemo Spiritum sanctum.

In 32 Oppida distributi Quaranii sic ajunt:

Per signum S. Crucis &c. 1. Santa Çuruzù raangabá rehe oreamotareỹmbara agui orepiçirô epè

Tupâ oreyara

In nomine Patris &c. Tuba, haè Tayra, haè Espiritu santo rera pipé. Amén.

Adverte signum ^ literam per nasum ˇ per guttur ˜ per nasum. & guttur simul pronunciandam esse, monet. Ç apud Hispanos litera Z æquivalet.

Cmu

Cum Quaranica lingua non præpoſitiones ſed poſt-poſitiones habeat, utraque Crucis formula ſic ſonat.

I. Sanctæ Crucis ſignum per noſtris inimicis ab. libera nos Deus Domine noſter.

II. Patris, & Filii, & Spiritus ſancti nomine in. Amen.

Abipones equites.

I. Kaána nachahét ſanta likinr̂ánala oahayegalgè gnaágr̂oá Dios Gnoakára.

II. Men Lakalátoét Netà, kat Naitar̂at, Kachka Eſpiritu ſanto. Amen.

Mocobies, ſeu Amókebit duobus in oppidis. Equites

I. Kena Letanèk ſanta Latizenr̂anr̂at Gdomar̂ti Kenoà nokiatedor̂ba Dios Gnoakodo.

II. Kelenr̂at Neta, Oka Ilialek, Oka Eſpiritu ſanto. Amèn.

Nota. Litera r̂ uti apud Abipones, nec ut R, nec ut G, ſed ut mixta ex utraque enunciatur.

Tobas, ſeu Ñatákebit, Equites uno in oppido.

I. Tigága Laanèk ſanta Lottisdagáñadak Niſontia-gà Kanalatagaua Abockiakatit ſeñor Okkomi.

II. Lettaà, Llalèk, Eſpiritu ſanto Leenagàt. Amen,

Mba-

Mbayas, seu Eyiguayegi, Quaykurù, vel Oaekakalòt Equites uno in oppido.

I. Santa Nikenaganagalatè ligüága talo Konogoà temà Konoelgódódipi ákami Dios Konibotàgodi.

II. Tigi Liboonágadi Eliódi, liónigi, ninága Espiritu santo. Amen.

Ecquid hæc lingua svavis, mellea, cæterisque blandior videtur? A literis *F* & *R* abhorret. Literis D L & G abundat. Sed, qui hac lingua utuntur, Mbayæ ante reliquos Barbaros Barbarissimi, Athletici corporis, bellicosi, cunctisque formidabiles. His solis strenuitatis gloriam tribuunt ultro Abipones, etsi quosvis alios Paraquariæ populos præ se aspernentur. Adverte prætèrea, quatuor has linguas Abiponûm scilicet, Moçobium, Tobarum, Mbayarum eadem olim matre natas fuisse. Id nemo nostrum in dubium revocat. Verum superi boni! quanta has inter sorores hodie dissimilitudo! Quam diversa lineamentorum conformatio! Crucem Abipon vocat: *Likinranala.* Mocobi: *Latizenranrat.* Toba: *Lottisdaganadak.* Mbaya: *Nikenaganagalàte.* Quid dissimilius usquam? Signum Abipon appellat: *Nachabet,* Mocobi: *Letanek.* Toba: *Laanek.* Mbaya: *Ligüaga.* Ingens sane duarum vocum metamorphosis, sed nobis Europæis neutiquam miranda, quippe qui novimus: Illyricam linguam Bohemicæ, Slavonicæ, Croaticæ, Rascianicæ, Russicæ, Polonicæ, Vindicæ, Carniolicæ matrem extitisse; Latinam Italicæ, Gallicæ, Hispanicæ, Lusitanicæ, Catalaunæ, Forojuliensis, Sardinicæ; Germanicam Flandricæ, Svecicæ, Danicæ, Helveticæ &c. Ast quam dissimiles ejusdem matris filiæ! Germanus Belgam, Carniolus Russum, Italus vel Hispanus Gallum, nisi Oedipus sit, loquentem ægerrime intelliget, & divi-

nan-

nando solum loquentis animum assequetur. Navigavimus anno 1748. cum Svecis liburno Ulyssiponem; Anno 1769. cum Danis ex portu Gaditano in Italiam. Illi patrio usi sermone nobis Austriacis quot verba, totidem ænigmata protulisse videbantur. Sed jam ad linguarum ipsa origine a se discrepantium contemplationem progrediamur; Quæ cum mihi sint peregrinæ, parentheses multas porro ne metue.

Lules ; & *Ysistines pedites duobus in oppidis.* Hæc illorum lingua Tonocotè vulgo dicitur

I. Santa Cruz Yapsaps tayulè Enunupçen ùá tacsési çen.

II. Pe, Kuè, Espiritu santo ùetplè. Amen.

Vilela (*Raregranraik Abiponibus*) *Passain*, Chunipi, pedites duobus in oppidis.

I. Santa Cruz udcebeb rurup Gosagpilet Nakis um moyóm Dios Pękis.

II. Tatè, Ynakè, Espiritu santo Guatebè. Amen.

Mataguayi, *Abiponibus Ycbibachi* Pedestris populus uno in oppido:

I. Ta noltelxanèk santa Lekakilús Thetla Lekoix naimameg Illabug Illakatupà.

II. Noala ku lei, uetlas lei, uèt Espiritu santo Yhilei. Amen.

Ut sonus linguæ, sic nationis perfidæ, pediculosæ ingenium absurdum. P. Augustinus Castañares,

&

& P. Franciscus Ugalde Cantaber Socii nostri nostra ætate ab illis sunt trucidati.

Chiquiti pedites in 10 *Oppidis.*

I. Oi n' aucipi santa Curuzis okemai zoichacu zoichupa mo unama pochenenecó Zumunene.

II. Au n' iri Naki Yaitotii, Ta Naki Ritotii, Ta Naki Espiritu santo. Amen.

Est lingua multi artificii, ac laboris, sed latissimè patens.

Zamuci, quorum lingua utuntur nationes Ygaroño, Kaipotades, Karaò, Tunacho, ymonò, & tres aliæ Chiquitorum oppidis passim aggregatæ.

I. Guiozè santa Curuzire Tupadè arota noc ihia yetaddoe.

II. Daire, Abire apo, enapò Espiritu santo aha iru. Amen.

Lingua Quichua, quam alias linguam del Cusco appellant non in Peruvio duntaxat, sed & in finitima Tucumania Vulgo usitata.

I. Santa Cruspa unanchanraicu acaicu cunamanta Guespichi huaicu Dios.

II. Dios Apuicu Yayap, Churib, Espiritu santo sutimpi. Amen.

En undecim linguarum, quarum in Paraquaria usus, Specimen! utinam & cæteras, queis Pampas, Serranos, Patagones, Charruas, Payaquas, Malbalaes, Guanoas, Quanas, Calchaquies, Quayaguis,

Qua-

Quakis &c. uti novimus, à sociis meis, qui illas calluere, describi curassem. Tres, quæ Mexicanis in provinciis vigent, subnecto.

Lingua Cochimí in California vulgaris.

I. Santa Cruz makiguá magác temedegua bapàc pakamadèn Dios Wavabapà.

II. Dios àc Ijem, Visajem, Espiritu santo maña juann. Amen.

* Adverte, literam J Yota H instar cum aspiratione proferri.

Lingua Waicurà Ejusdem Provinciæ.

I. Akatui tipichêù tè santa Cruz pèn Kepetakuríu kepe kàkuña Dios Urekepe tuyakakéne,

II. Tiè tè Tiàre tipicheu, tè Tichánu chie, Tè Espiritu santo chie. Amen.

Hæc lingua asperrimo literarum K & T concursu identidem crepitans, ut auribus, labiisque molesta, sic vel ad lemures terrendos aptissima cui non videatur?

Lingua Mexicana in Itocatzin usitata.

Per Signum S. Crucis &c. omittunt.

In nomine Patris &c. In Dios Itatzin, ihuan Dios Ipiltzin, in Dios Espiritu santo ma Xichiva. Amen. De linguis, quibus in Sonora, in Cinaloa, in aliis Mexici provinciis utuntur indigenæ, nil adnotatum habeo,

habeo, etsi Veteranos Missionarios illarum scientissimos in Hispania habuerim aliquamdiu contubernales.

Hæc postquam attentius perlegisti, quantum Americanas inter linguas intersit, perspexeris utique. Plerasque illarum non dialecto sola, sed ipsa prorsus radice differre, aliasque aliis e fontibus ortas fuisse periti existimant; qui vocabulorum, queis variæ utuntur gentes, anatomen curatissime susceperunt. Ex innumeris Americanorum linguis pauculas duntaxat Europæorum auribus delibandas porrexi. quidsi cæteras in medium adferrem, quæ in Provinciis Peruviana, Chilensi, Quitensi, novi regni Granatensis, in Brasilia, Maragnone, Canada, Florida, Virginia, Acadia, in tot vastissimis Americæ insulis ad immensa litora fluminum Missisipi, S. Laurentii, Amazonum, Orinoci &c. Tot inter Barbarorum gentes etiamnum supersunt? Linguarum multitudinem spectares, fide, prope dixissem, & numero superiorem. In Babylonica confusione duas supra septuaginta linguas extitisse Divus Hieronymus refert. In utraque America tot extant, ut illarum seu numerum, seu nomina etiamnum ignoremus. Omnium consensione laudatus Antonius Vieira noster Regius Romæ, & Ulyssipone aliquamdiu Concionator, deinum Brasiliæ, Maragnoniæque strenuus Apostolus, dum in urbe Maragnonica S. Ludovici in festo Pentecostes seculo superiore ad populum verba faceret, palam edixit: *In literibus fluminis Amazonum, quæ incolis confertissima, ad annum* 1639. *usque, centum quinquaginta linguas fuisse detectas; Labentibus dein annis novas identidem & nationes, & linguas innotuisse.* Ex uno fluminis unius angulo facilis erit ad immensa Americæ spatia conjectura. Explodendi potius, quam refellendi sunt, qui linguam

communem, ubique locorum vulgatam, vulgaremque populis omnibus in America Auſtrali (uti Malayiſia lingua in magna ad orientem ſolem India) vigere perperam affirmarunt. Quæ enim, amabo, communis illa lingua? quo nomine vocatur? Nos equidem, quibus iſtic comæ, barbæque incanuerunt, illam etiamnum neſcimus. Quæ ſi ſuppeteret, gratulandum magnopere foret Miſſionariis; Nam illa ſola imbuti docendis Paraquariis, Chilenſibus, Peruvianis, Quitenſibus populis ſufficerent, ac moleſto alias, aliasque linguas diſcendi onere levarentur, quoties alias, atque alias gentes ſuſcipiunt erudiendas. Quid ſi linguæ univerſalis nomine Quichuam intelligant? Illam enim liguam Generalem Peruvii nuncupare conſveverunt. Haud inficior, hanc ab Indis, & Æthiopibus, qui Hiſpanos inter verſantur, quin & ab Hiſpanorum vulgo in Peruvio, in confini Tucumania, in Quito uſurpari paſſim; ſed eandem penitiſſime ignorari a plerisque omnibus Americæ Auſtralis incolis, à Chilenſibus, Braſilis, Paraquarienſibus, certum omnino nobis, & exploratiſſimum. In Chaco univerſo, tot nationum ſeminario, ecquis tandem Quichuam vel de nomine novit? Niſi forte captivus apud Tucumanos eam condidiciſſet aliquando. De Quaranica lingua id jure affirmavero, illam non Braſiliæ modo ſed & vicinæ Paraquariæ latiſſime, longiſſimeque dominari, quamvis utrobique numeroſas; quæ illam penitus neſciant, nationes deprehendas. Quaranica a Braſilienſi, qua Indi Tupies utuntur, haud multum ſane differt. Diſcrimen, quod utramque inter linguam intercedit, pauculos intra dies perdiſcas. Quotieſcunque Quaranii H adhibent, Tupies illud per Zeta efferunt. Sic iſti: *Mbozapÿ* dicunt. Illi: *Mbohapÿ*, quod *tres* ſignificat. Quaranii lintrem *Ÿga*:

Bra-

Brasili: Ygara vocant &c. Grammaticam Brasilæ linguæ a Sacerdote nostro Josepho Anchieta Brasiliæ Apostolo, &, ut passim dicitur, thaumaturgo (Illius virtutes dudum heroicas, & eminentes Vaticanum declaravit) concinnatam mihi Quaranicam condiscenti magno usui fuisse lubens fateor, etsi alias a Patribus Ruyz de Montoya, & Restivo typis datas neutiquam neglexerim. Verum satis superque de linguis Barbarorum. Jam ad nuptiales, conjugales, genethliacos, funebres, medicos, venatorios, aliosque gentilitios Abiponum ritus mihi properandum. De militari eorum spiritu, & quæ ad militares expeditiones pertinent, post hæc multis capitibus prolixè disseram. Bellum equidem princeps Abiponum negotium, quamvis illos prædatoribus rectius, quam bellatoribus putem adnumerandos.

CAPUT XIX.

De Abiponum nuptiis.

Quot nationes, totidem prope Connubiorum ritus Americanis in historiis deprehendas, facilius ut sit eos ridere, quam numerare, vel narrare. Vix tamen hoc in genere quidquam inter Abipones detegas, quod aliis, ubi ubi demum, Gentibus non fuisset aliquando usitatum. Ex dicendis id palam fiet. Abipones, quod alibi dixeram, non nisi confirmata jam ætate ad nuptias adspirant. Raro maritum inter illos videas, qui quinque minimum lustra vivendo non exegisset. Nemo omnium illos sibi imitandos putat, qui primam suam ætatulam devovent Hymenæo. Neque puellam, quæ anno vicesimo proxima non sit, nupturire audias. Permultæ pudicitiam tanti faciunt, libertatemque suam, ut parentum duntaxat imperio, non nativa propensione in thalamum consentiant denique. Romani adolescentulas teneriores pro conjugio ambivere vel idcirco, quod procedente ætate earum integritati labem timerent. Id periculum, quin & periculi suspicio longissime profecto abest Abiponensibus a fœminis, pudoris sui perinde, ac vitæ acerrimis semper custodibus. In vagas effundi libidines, a maribus quoque omnino alienum. Hinc adulter, scortum, incestus &c. Ut probrosa Europæis, sic inaudita Abiponibus nomina. Quæ non bipedum

mo-

modo, ſed & quadrupedum turpiſſimi audent: alibi quotidie, hic peregrina ſunt omnino, ac nunquam viſa. Teſtes adfero. Hiſpanienſes fœminæ quamplurimæ ut ætate, ſic forma florentes, poſtquam bello captæ annos non paucos apud hos Barbaros conſumpſiſſent, incolumi pudore ad ſuos rediere, faſſæque ſunt & clam ſacro in tribunali, & palam omnibus: Pudicitiam nuſquam, quam inter Abipones, ſibi videri tutiorem. Si quæ captivarum labefactatam ſe, vel pellectam meminiſſet, id captivorum Hiſpanorum petulantiæ, non Abiponum erat tribuendum, quorum temperantia explorata nobis, & vero admiranda univerſis. Herodotus libro 9. celebrat Pauſaniam, quod a captiva Coa abſtinuerit. Plutarchus in Alexandri Macedonis laudes effunditur, quod a Darii Regis uxore, Sororibusque ejus venuſtiſſimis bello captis vel ipſos, ne illarum amore caperetur, oculos cohibuiſſet. Livius quoque Decade 3. libr. 6. Scipionem commendat, qui Allucii ſponſam, captivam ſuam, intactam reliquit. Illuſtria hæc equidem moderationis exempla, ſed edita a viris illuſtribus, queis patriæ leges, queis recti amor, ac ignominiæ metus, ut adeo, bona antiquorum venia, hanc Abiponum a fœminis captivis ſuis abſtinentiam plus ſuſpiciendam exiſtimem. Hi enim Barbari arbitratu vivunt ſuo: una illis agendi lex, ac norma eſt, ut feris, ſua cujusque lubido. Stupendum profecto, quod, ſi quæ honeſtioris animi ſcintilla in tanta caligine illis promicuit, eam inſana perpotandi conſvetudine non extinguant aliquando. Adeo veriſſimum eſt: *Laudabilia multa etiam mali faciunt*, quod in oratione ad Trajanum Cæſarem Plinius affirmavit. Germanorum Veterum exemplo provectiorem in ætatem connubium rejiciunt Abipones de quo C. 7. Differui, illorumque corpora

 ſucci,

ſucci, & vigoris plena, proceritatem eximiam, artus robuſtos, ingenia vivida, tardam, vegetamque ſenectam, vitæ diuturnitatem incredibilem Seri conjugii fructus eſſe, probavi. Serò nubendi conſvetudinem tum alibi paſſim, tum apud Carmanos, finitimum Indis populum, viguiſſe patet ex Strabone L. 15. Ubi ait: Neminem uxorem ducere, niſ prius hoſtis caput à ſe amputatum Regi attuliſſet. Hoſtium capita detruncare adultiorum eſt fere, raro juvenculorum. In tot Quaraniorum millibus paucos inſigniter proceros, aut admodum vivaces deprehendi. Ratio in promptu eſt: Maſculi ſeptimo decimo, fœminæ quintodecimo ætatis anno conjugium inire ſolent; Quid ſi illo necdum inito jam laſcivirent? Multa hic, quæ in mentem veniunt, conſulto prætereo.

Si cui Abiponum ſponſam deligere viſum, cum puellæ parentibus de pretio, quo illam ſibi comparet, paciſci oportebit. Quaterni, vel plures equi, globulorum vitreorum, aut e limacum concha ſictorum faſces, veſtis e lana varii coloris tapetis Turcici inſtar contexta, haſta mucrone ferreo præmunita, alia id genus utenſilia a ſponſo perſolvuntur. Abipones namque, ut Cæteri omnes Indi, quorum curam geſſimus, monetam nec nôrunt, nec poſſederunt. In pluribus equidem Hiſpanorum per Paraquariam urbibus nullus plane pecuniæ uſus. Rerum, quas natura profert, permutatione mercatus omnis iſtic definitur. Imperiales argenteos, qui Abiponibus bello adhuc vigente ex Hiſpanorum e Peruvio venientium ſpoliatione olim obtigerant, jam lapidis, jam ſecurium ictibus in bracteas attenuarunt, quas ſubinde ceu monilia e collo ſuſpendebant alii, alii freno, lituove ſuo ornando impende-

debant, Plurimis ab hinc annis currus argento Peruviano onustos solitario in Campo diripuerant, aurigis, custodibusque primo impetu confossis. Quivis, quantum equus capiebat, fugiens asportavit. In urbe S. Fidei obvius Hispanus pallium rubrum suis detractum ex humeris Abiponum cuipiam propinaverat, qui nil titubans pro illo duo scutorum Hispaniensium, quatuor scilicet florenorum nostratium millia confestim porrexit. Hæc enim summa argenti saccis singulis (quos Zurrones vocant) claudi consvevit a Peruvianis. Adeo Abipones monetæ usum, valoremque ignorant. Cæterum ab his Barbaris uxores emi reculis quibusvis pecuniam supplentibus haud est, quod miremur. Idem enim apud Græcos, Hebræos, Romanos, aliosve aliquando more receptum. Jacob certe tot annorum servitute Liam, Rachelemque Sorores a Labano earum patre demum extorsit. Genes. 29. c. David centum Philistæorum occidione Michol Saulis filiam est meritus. 1 Reg. 18. Saxones, & Burgundiones trecentis solidis uxorem sibi a parentibus coemebant. Et si Herodoto fides, apud Assyrios virgines nuptiis maturæ in foro prostabant venales. Frotho tertius Danorum Rex decreto publico victis a se Ruthenis, ne quis eorum uxorem, nisi emptam, duceret, præcepit, mariti in illam fidem minus desultoriam fore ratus, si noverit novam sponsam quovis pretio sibi esse comparandam, ut Saxo libro 5. refert.

Frequenter accidisse, memini, ut, quæ parentes inter, ac sponsum pacta, transactaque fuerant, puella rescindat, ac pertinacissime non modo qualecunque connubium recuset, sed ne mentionem quidem illius ferat. Complures puellæ nuptiarum metu fuga dilapsæ per sylvarum, lacuumve recessus

multis noctibus Latuere; Minusque tigridum ubique infestarum insidias, quam intentatas nuptias reformidare videbantur. Istarum quædam ad sponsi ædes jam jam deducenda ad sacram refugit ædiculam, istic sub ara latitans sponsi obtrusi minas, expectationemque elusit. Nuptialium apud Romanos rituum pars fuit non ultima, ut sponsa obluctans materno a sinu, domusque paternæ liminibus simulata vi abstraheretur, ne scilicet nuptiis inhiare, sed ad eas cogi invita putaretur magna verecundiæ apud omnes commendatione, rectius dicam, simulatione, His affinia de Grönlandis legeram. Si quis istorum ad conjugium aspirat, per duas vetulas facundia celebriores negotium agit suum. Hæ puellam, quam sibi designaverat, a parentibus deposcunt. Illorum consensum ut primum sponsæ nunciant, illa solutis mox crinibus vultum contegit, fictisque, verecundiæ famam aucupans, diffluit lacrymis, ac nullum facit tergiversandi, lamentandique finem, Verum a duabus illis nuptiarum conciliatriculis ád sponsi ædes raptatur verius, quam ducitur; Multis lenociniis, blanditiisque delinita illum voti compotem reddit denique, ac maritum pronunciat suum, vultu lacrymis, animo solatiis innatante. Aliquot post diebus ceu conjugales aspernata amplexus in paternam refugit domum. Ast sacco inclusa per easdem vetulas ad mariti ædes bajulatur. Felices Europæi! quibus ad uxores seu consequendas, seu domi retinendas nec sacco, neque tot artificiis opus est. Hanc puellarum, dum de nuptiis agitur, tergiversationem apud Romanos, ac Grönlandos, fictam, simulatamque, apud Abipones sinceram, seriamque fuisse, nunquam dubitavi; quippe de illarum honestate Certissimus.

Fin.

Fingamus jam a ſponſa Abiponenſi ratam haberi parentum ſuorum de Conjugio ineundo voluntatem, neglectis aliis, quæ alibi ſolennes, cerimoniis illa ad ſponſi tentorium deducitur non ſine pompa. Octonæ puellæ veſtem elegantiorem tapetis inſtar expanſam elatis brachiis, ceu umbellam ſuſtinent, ſub qua defixis humo oculis, mæſto ſilentio, Verecundiam ſpirans incedit ſponſa, circumfuſis de more ſpectatoribus. Amanter a ſponſo accepta, amiceque ſalutata a contubernalibus paternas in ædes eodem, quo venerat, modo, ac comitatu reducitur, unde ſecundo, ac tertio itinere cucurbitam, ollas, cantharos, reliquam pro filo terendo ſupellectilem itidem ſub umbella ad ſponſi tentorium deportat, poſt perbrevem collocutionem ad parentum ædes regreſſura, ad quas novo item marito ſeu cibi capiendi, ſeu noctis agendæ gratia quotidie eſt itandum. Ea enim ſollicitudine matres filias curant ſuas, ut eas a ſe avelli etiam nuptas minime patiantur, neque alienis arbitriis illico relinquant. Perſpecta generi ſui probitate, vel nata jam prole diſtincta vivere in domo illis concedunt denique. Pauculi hi nuptiarum Abiponenſium ſunt ritus, quos tamen virorum compotatio interdum reddit jucundiores. Aliquando militare tympanum a puero tentorii alicujus apici inſidente pulſatur, nuptiarum præcone. Quod ſponſa, dum ad ſponſi domum deducitur, umbella tegatur, id Romanorum moribus conſentaneum, qui fœminarum, dum marito tradebantur, capita velabant, ſeu flammeo, lutei coloris velo obnubebant, unde nuptiæ dictæ. Alios nuptiarum, quibus Americani alii utuntur, ritus miſſos facio præter unum, cujus Pater Joſephus Gumilla in ſuis de fluvio Orinoco commentariis meminit, cujusque citra riſum meminiſſe nunquam potui. Eſſe nimirum iſtic nationem aliquam, ait, quæ puellis vetulos, ve-

 tu-

tulas adolescentibus despondere, ac in matrimonium dare consvevit? Has ceu moderatrices, illos ceu moderatores petulantiæ juvenilis. Juvenes enim ætate, ac imprudentia pares connubio jungere, stultum stulto associare est, inquiunt. Rationes præterea, quibus ad claudicans hoc cum ætate imparibus conjugium probandum ducuntur, alias addunt, sed a me neutiquam memorandas. Istud juvenum cum vetulis matrimonium tyrocinii instar est, quo aliquot post menses defunctæ pares paribus ætate nubere permittuntur. Legis absurdissimæ observationem dum vetuli, vetulæque incredibiliter apud adolescentes urgent, quidni negotium agere suum videntur? Id sane Gumilla historicus affirmat.

CAPUT XX.

De Abiponum conjugio.

Uxorum seu multitudinem seu repudiationem Hebræis, aliisque gentibus quondam, Mahometis sectatoribus, ac sinensibus etiamnum familiarem novimus. Græci, Romanique non omnes illam respuerunt, nec semper. Quid mirum apud plerosque Americæ Barbaros polygamiæ, repudiique abusum invaluisse, exempli vetustate corroboratum. Haud tamen, quod jure suspicias, universa Abiponum natio aliarum gentium vestigia premit. Major illorum pars una, eademque in conjuge acquiescere solet. Quamvis haud diffitear, uxorum repudiationem, perinde ut apud Europæos indusiorum mutationem, crebram iis esse, novi tamen complures, qui eandem per omnem ætatem retinuerunt uxorem. Quod si quis eorum vel sui impotentior, vel rerum potentior apud suos conjuges sibi adsciscat plures, illas per varia multis a se leucis remota contubernia distributas habere solet, & per anni intervalla jam hanc, jam aliam invisit. Si quando plures, quod rarissimum, iisdem in ædibus alat, quotidianas earum de Gubernandæ familiæ prærogativa, de mariti benevolentia altercationes, pugnas, pugnosque sibi mutuo impactos ecquis numeret? *Nejerenta*, ut superius adnotavi, peculiare est vocabulum, quo duas pro marito luctari uxores significant. Nam si aliam ob causam pugnatur, *roélakitápeketa* dicunt.

Sed

Sed jam repudii uxorum rationem videamus. Frequens id non modo, ſed & inſolens apud iſtos; quod pro arbitratu, impune rejiciunt, quas conjugii vinculo ſibi prius adſtrinxere, ut adeo de veritate matrimonii barbarorum jure dubitent Theologi, cum vinculi conjugalis perpetuitate id videatur carere. Diſpliceant uxores, ſatis eſt. Res ſibi ſuas habere jubentur. Nulla præterea ſeu culpa, ſeu cauſa inquiritur; Voluntas uxorem faſtidientis mariti ſtat pro ratione. Quamvis enim Græcis, Hebræis, Romanis repudiandæ conjugis libertas conceſſa, certis tamen legibus coercita ſuos intra limites ſtetit, judice uxoris culpam, maritique jura arbitrante. Apud Abipones ipſe maritus actor, ipſe judex, & arbiter nemine obloquente. Non longe quærenda eſt repudii cauſa, neque ullius authoritate approbanda. Demulceat mariti oculos alia, cui plus venuſtatis, veteranæ conjugi migrandum erit vel ſolo hoc nomine, quod vel forma evaneſcens, vel ætas provectior eam accuſaverit, etſi a conjugali fide, a morum integritate, a præſtitis ſolerter obſequiis, ab edita ſobole commendetur undique. Nova oculis blandiens venuſtas ex mariti memoria delet ſuperiorum temporum officia, novasque mox nuptias perſvadet. Nemini potentiorum jus, animusve ſeu tutandi repudiatam, ſeu coercendi repudiantem. Oblata tamen compotatione, ubi in temulentorum animis injuriarum memoria recrudeſcit, propinquitate ſanguinis conjuncti probrum repudiatæ mulieri illatum ferociter ſolent vindicare. Sæpius etiam fœminæ nuper ab alio rejectæ ab alio ducuntur confeſtim. Aliquæ tamen, queis forma triſtior, ætas productior, maritum diu nequidquam præſtolantur novum, tumulo ſcilicet, quam thalamo aptiores. A fœminis junioribus divinam legem mirifice probari, optarique & ſu-

um, & maritorum baptismum, quod per hunc conciliata conjugio perpetuitate maritorum in mutandis, augendisque uxoribus libertas porro cohibeatur, alio loco dixi. Ex tanta repudiationis licentia cruentas prolium strages, & nationis universæ diminutionem incredibilem enasci, pariter memoravi alias. Per triennium pleræque matres lac præbent proli, ac a marito abstinent. Hic moras pertæsus priori rejecta aliam sibi thori sociam adsciscit. Ad prævertendum igitur repudii periculum proles mox a partu, quin sæpe partu non exspectato interimunt suas, ut lactatus diuturno onere expeditæ operam dare queant marito. Conformatis opera nostra ad Divinæ legis normam Abiponum conjugiis, nexuque semper duraturo firmatis, abolita demum est matrum suos in fœtus crudelitas, copiosiore mox sobole natio universa se locupletatam mirabatur. Patuit sane, quantum ad generis nostri incrementum, ad domesticam familiarum concordiam intersit, eliminata repudii, polygamiæque licentia maribus singulis singulas dunxat uxores concedi. More receptum erat Abiponum in Coloniis, ut conjuges eodem tempore, quo sacris undis lustrabantur sacra in ædicula, conjugalem e Christiana disciplina consensum nobis, testibusque præsentibus renovarent. Vix risum tenui, dum vetula rugis liberaliter consita marito mediocris ætatis, formæque liberalis perpetuam fidem, societatemque maxima vocis contentione coram sacerdote eam interrogante spopondit, ad æternam certissime viduitatem damnanda, si idem eandem maritus, ut poterat, respuisset.

Multa reprehensione digna, non pauca item, quæ laudem mereantur, in Abiponum adhuc barbarorum conjugiis deprehendas. Referam potissima.

Quam-

Quamvis primus duntaxat, secundusque cognationis gradus e Pontificum Romanorum paterna indulgentia Indorum matrimonium dirimat, Abipones tamen naturæ solius admonitu, majorumque suorum exemplo nuptias cum quomodocunque cognatis recusant omnino, & angue pejus aversantur. Debayakaykin illorum Dux Clarissimus ad reliquum uxorum gregem binas sorores sibi adjungere est ausus. Quod facinus licet omnes execrarentur, nemo tamen unus fuit, qui illi vel succenseret, vel illum imitaretur. Illius authoritati tribuendum aliquid, connivendumque putarunt. Cambyses Rex, dum de sorore ducenda cogitaverat, a proceribus seu timidis, seu stupidis id responsi tulit: Nullam equidem extare legem, quæ connubium cum sorore indulgeat; Non ignorare se tamen aliam legem: Quod Regi Persarum integrum sit facere, quidquid allubuerit. Hanc de Rege potentissimo historiam Debayakaykino Abiponum Regulo, quantum poteris, accomoda, qui ut bellatores permultos Hispanis profligandis in campo opposuit, sic præter nationis suæ morem Bellonas conjuges nulla propinqui sanguinis habita ratione sibi plures indulgere est ausus indignantibus cunctis, nemine refragante. Hanc cognationis reverentiam, qua a nuptiis absterrentur, Paraquariæ populis plerisque omnibus a natura insitam esse, experimentis minime dubiis exploratum habemus. In illa me sententia magnopere confirmavit Caziquius Roy barbarorum in Mbaebera sylvis primipilus, qui, dum circumfusæ multitudini religionis capita exponerem, facta de incestis consanguineorum nuptiis mentione, in has eruperat voces: Bene ais, mi Pater! Connubium cum cognatis res est profecto turpitudinis plenissima. Verum id jam perspectum nobis, & a majoribus nostris acceptum. Is illorum hominum sylvestrium sensus, etsi multipli-

care

care uxores, easque, quoties visum, a se repellere nec rationi absonum, nec indecorum sibi putent. Quam acerbo in incestos amores odio ferantur Abiponenses fœminæ, eventus, quem refero, luculentissime docebit. Abiponum quispiam adhuc puer sacro latice tinctus, ac Chrysostomi nomine initiatus postquam per Hispanorum prædia sæpe, diuque cum infima, & infami hominum colluvie versatus esset, eos imbibit mores, ut sui jam dissimilis Barbaros ipsos improbitate superaret. Ad nostram Rosarii Coloniam postliminio redux quidquid turpitudinis alibi didicerat, hic imitatione exprimere conabatur. Ausus est cognatam mulierem, ætate florentem, ac nuperrime marito, qui in velitatione occubuit, viduatam ad flagitium pellicere. Quamvis virtute mulieris, quam opprimere tentabat, fortissime repressus cogitata haud perfecerit, nefandi tamen conatus fama illico pervulgata contubernalium omnium animos furore accendit, facinus inauditum, incredibile, & apud illos prodigio simillimum acerbissime indignantium. Fœmina de oppugnata sua pudicitia identidem conquerens lamentis domum implet, ac ad impudentiæ nefariæ vindictam parentes, cognatosque exstimulat suos. Nec mora: Appetente aurora armis, armatisque perstrepit omne forum. Contra petulci juvenis parentes itur, cæteris ad alios, aliosque juvandos concursantibus. Pugnatur. Hic hastis, sagittisque viri, inde mulieres pugnis, unquibus, dentibus atrociter impetunt se se. Hæc facies Trojæ, cum caperetur, erat. Verum, ut sæpe alias, tota dimicatio intra minas, ac terrores stetit denique. Multa vociferatio, vulnera pauca, uti in tempestatibus fulmina tonitribus semper rariora. Tranquillatis cæterorum animis vidua sui præ verecundia impos nullum faciebat lamentandi finem. Recurrente

ani-

animo identidem probri memoria, ut contubernalium se subduceret oculis, fugam semel, iterumque lacrymans tentavit, sed ab insequente fœminarum manipulo ægre domum retracta est. Cum denique nullis suorum seu precibus, seu rationibus acquiesceret, parentibus, fratribusque comitantibus rusticatum tantisper discessit. Anxiam adeo pro servanda integritate sollicitudinem vel in fœminis, quæ Christo sacramentum dixerunt, quidni haud raro desiderant mariti Europæi?

Alterum, quod in barbara Abiponum gente suspiciendum utique, est integerrima conjugum fides. Hanc nec oppugnatam, neque expugnatam usquam audias. Mariti plures non raro menses domo absunt, uxoribus, in virorum contubernio citra periculum, aut periculi suspicionem remanentibus. Quod Græci de Penelope Ulyssis annos viginti absentis fidissima conjuge fabulati sunt, id verissima de Abiponum conjugibus historia est. Quod si tamen Abiponum cuipiam vel minima de uxoris integritate suspicionis rimula pateret, id tacitus non concoqueret, quin de injuria suspectum, etsi nunquam convincendum, acerrime ulcisceretur. Opportune eventus memini, qui ad hoc argumentum magnopere facit. Mulierculam nuper Pachieke Caziquio nuptam Abiponum aliquis in via offendit, eques equitem. Ab illa melopeponem poposcit; Fructibus enim onusta ex agro redibat suo. Repulsa svavis pro pepone fuit. Nec plura. Totum negotium quatuor verbis, momentis totidem peractum innocenter. Transiens forte alter quispiam colloquentes eos eminus vidit, visisque, quæ libuit, affinxit, Crescente per hominum ora rumusculo in suspicionem turpitudinis tentatæ vocatur Indus, qui præter peponem sibi desideravit, poposcitque a fœmina

na nihil. Excandescit ira Pachieke ejus maritus, vivido adolescens ingenio, laudisque militaris avidissimus: Vocatis in armorum Societatem amicis, uxoris suæ, quod perperam sparsum, tentatorem nil tale cogitantem aggreditur. Accurrentibus suppetias contubernalibus omni telorum genere certatur aliquamdiu. Excussis pacificatorum opera armis, iterumque resumptis in arenam sæpius redeunt. Tumultuatio dies aliquot tenuit. Redintegrari tamen pax, amicitiaque inter illos minime potuit, Pachieke suspicionis tenace, altero contumeliæ semper memori. Ergo hic aspersam nomini suo labem aboliturus, ulturusque, ad insolens flagitium adjicit animum. Matrem vetulam, sororemque cælibem Caziquii Pachieke eidem equo insidentes extra oppidum conspicatus in utramque ex improviso irruit. Puellam ex equo deturbat, & non libidinis, sed vindictæ impulsu violare nititur. Verum matre, filiaque acriter reluctantibus cum voti compos non fieret, ira percitus vetulæ matris suram sagitta consauciat. Hæc sanguine diffluens domum se recipit protinus; Luculentum in pede vulnus, quod vociferans palam exhibuit, classici instar fuit, quo ad arma evocabantur universi. Undique concurritur; His vindicandi vulneris, illis vindices reprimendi, plerisque aliis restituendæ pacis cura, studiumque erat, cujus cum spes nulla affulgeret, Pachieke cum sua, & assectarum suorum familiis relicto S. Hieronymi oppido in campum remigravit postridie, ubi aliis nationis suæ Barbaris adhuc ferocibus associatus per hostiles assultus & dicto oppido, & Hispanorum Coloniis multum sane negotii aliquamdiu facessiverat, de quo uberius dicemus alibi. En! tantum ex scintilla incendium. Futilis de tentata conjugis pudicitia suspicio turbarum incredibilium semen extitit. Dixisses, ob raptam Helenam bellum Trojanum renovari.

Inter cætera conjugum Abiponensium decora connumerandus utique venit tenerrimus in proles suas amor, quem in illis alendis, vestiendis, tuendisque palam faciunt. Equitandi, natandi, venandi, bellandique artes a prima ætatula ut condiscant pueri, Patribus maxime cordi est. Puellæ ad domestica fœminarum officia, a matribus solerter erudiuntur, laboribusque, ac molestiis tempestive assvefiunt. Illud tamen iis vitio dandum, quod liberos parum morigeros, vel refractariolos nec verbo corrigere, minus verbere multare ausint. Alaykin princeps oppidi conceptionis Caziquius, quoties me inviserat, filiolum quinquennem gremio suo insidentem tenuit. Hic simioli instar semper inquies patris vetuli jam nasum, jam crines vellicabat, jam maxillas manu quatiebat. Senex hæc inter animo gestiens: Heus tu Pater, mihi ajebat, hunc puerum impavidum aliquando militem, Capitaneum insignem fore, ecquid dubitas etiamnum? Quippe qui nec me tot palmarum ducem, Hispanisque omnibus olim formidabilem vereatur. Idem puellus in matrem, à qua domum revocabatur, ossa, cornua, & quidquid quisquiliarum in promptu fuerat, jactare solebat. Hanc pueri insolentiam, quam plectere oportuerat, bellicosus pater intrepidi animi indicium interpretabatur, quin effusissimo cachinno, atque laudibus prosecutus est. Nimius scilicet, quo in liberos feruntur, amor frenum barbarorum est, quo mœstitiam illis inferre, prohibentur. Verum quis nescit, immoderatum parentum amorem pestem liberorum esse certissimam in nostra etiam Europa?

CA-

CAPUT XXI.

Memorabiliora de fœminarum Abiponensium partu.

Tum curiositati Europæorum, tum utilitati consulturus de hoc argumento, invitus licet, scribam paucula. Ne metue, nihil, quod ægre ferat verecundia, hic deprehendes. Neminem pigebit legere ista, quia risu digna aliqua; Nec pænitebit legisse, quia forsitan usui futura non nulla. Abiponenses, aliæque equestrium nationum fœminæ maximas in enitendo fœtu tolerant difficultates, & præter Europæarum morem diutius e dolore partus laborant. Ego quidem, dum tot annos in Paraquaria agerem, de investiganda ejus rei causa nunquam cogitaveram. Hac demum in urbe Vindobonensi cum Clarissimo, Cæsareoque medico Yngenhusio de Americæ rebus familiariter collocutus didici, quod lubens antea ignoravi, scilicet, in fœminis junioribus equitationi crebræ assvetis per frequentem illam sessionem, Succussionemque os Coccigis comprimi, ac indurari, partumque subinde, ut anatomes gnaris patet, reddi difficiliorem, quod alias jam memoravi. His accedit, quod Abiponum mulieres virorum more ephippiis bubulo e corio durissimis insideant, equitandoque majorem ætatis partem agant: Quod proles nostratibus vastiores in lucem edant: Quod idoneis, quæ opem ferant, obstetricibus destituantur. Ars hæc & com-

munis omnibus, & omnibus ignota videtur, ut adeo repeti possit, quod Pharaoni Regi Lib. exodi cap. 1. responsum: *Non sunt Hebrææ, sicut Ægyptiæ mulieres; Ipsæ enim obstetricandi habent scientiam.* Ea propter nec rarum, neque mirum, indas equestres biduo interdum, triduove parturire, sæpiusque de illarum vita conclamari.

Didicimus, nescio, quo authore, remedium præsentissimum, & admodum parabile, quo partum promoveri feliciter, accelerarique, annorum septemdecim spatio experti sumus. Dicam paucis: Brassicæ recentis, quam vulgus latinorum caules perperam vocat, folia aliquot in mortario ligneo contusa, vinoque permixta parturienti epotanda porriguntur. Sola hæc potio virtute pollet tanta, ut fœtus (sit vivus, sit mortuus jam) citra cunctationem, ceu nitratus pulvis admoto igne, in lucem exturbetur confestim. Certissimam hanc remedii efficacitatem historicus religiosissime affirmo; Illud tamen, medicus cum non sim, Europæis seu svadere, seu obtru ere non ausim; Variæ enim, tamque ancipites sunt parturientium habitudines, varius item fœtuum in utero situs, ut Chirurgi manu interdum, medicique dexteritate opus sit eximia. Quod si tamen dictus ex brassicæ foliis, ac vino potus cuiquam alteri probaretur, illius parandi methodum expono minutius. Imprimis ad cavendam abortionem diligenter ex parturienre resciscatur, num habita mensium, quibus uterum gessit, ratione partus legitimi adesse tempus existimet. Brassica, cujus folia ad partum juvandum adhibentur, illa ipsa est, quam passim Caules dulces (*süsse Kraut*) vocamus, quæ minutim concisa, in dolio compressa acescit denique (*saure Kraut*) & Germanorum in mensis quotidia-

tidianus prope est cibus. Brassica enim, cui crispa sunt folia (Köhl) eandem medendi parturientibus facultatem num habeat, nescio. Attendenda porro è partu laborantis ætas, ac vires. Junioribus, imbecillioribusque unicum folium brassicæ adultæ sufficit; Robustioribus, ut vim certius exerat medicina; bina, ternáve mediocria folia insumuntur.

Vinum, quo plerumque in Paraquaria utimur, ex regno Chilensi advectum coloris est purpurei, spissum, & admixta quadam dulcedine non nihil asperum. Crederem illud per vinum rubrum Budense, Agriense, Soproniense, melius tamen, ut quidem autumo, per Tyrolense suppletum iri nostris in provinciis. Quod si istorum copia non sit, vino quovis Austriaco huno in finem citra formidinem utendum, putarem. An parturiens vinum una cum fæcibus contusæ brassicæ haurire possit, vel soleat, profecto nescio; Nunquam enim ipse coram porrexi fœminis hanc potionem, sed per alios misi. Interrogatus non raro: Num solum brassicæ succum vino commixtum, an fæces quoque brassicæ sorbere oporteat? Agerent pro arbitro, respondi. Opinor equidem solo illo e brassica expresso succo, vino commixto, partum promoveri. Succus enim ille ut ventrem, sic uterum relaxat. Fæces, brassicæ sicca, terreaque portio, & ut ita dicam, brassicæ caro, alvi restringendæ potius vim habent, ut Arnoldus Villanovanus, Zacharias Sylvius medicus Roterodamensis cum aliis docent. Ingratissimi est saporis illa potio, & vix primoribus labris delibata non palatum modo, sed omnes corporis artus validissime afficit, facitque inhorrescere; Sed exhausta præ omnibus, quæ tentata alias, remediis velocius, feliciusque exoneravit parturientes. Quotidiana pro-

pe experimenta tot annorum, totus quamvis medicorum exercitus mihi obstreperet, nullum relinquunt dubitandi locum Ad inchoandam pro Abiponibus coloniam a Rosario dictam cum Regio Gubernatore profectus Nardi, brassicæque plantas ex urbe Assumptionis attuli: Hanc parturientium: Illam a serpente ictorum medicamen certissimum. Verum brassica paulo post a bobus devorata Artemisiam (Quam Herbam Regiam, olus Reginam, cingulum S. Joannis, Beyfus, Himmelkehr &c. appellant Botanici) aqua, vel vino coctam parturientibus bibendam exitu optatissimo, præbui. Herba hæc alias quoque saluberrima in Campis passim, oppidorumque foris sponte sua nascitur eadem, qua apud nos urticæ, frequentia. Hæc parturientium rememedia ut Historicus refero, non ut medicus propino.

Partu defunctæ Abiponum mulieres, ut naves in portu, extra discrimen sunt fere. Molestias, incommodaque, quæ mox a partu hujatibus accidere toties, quin & occidere eas non raro solent, rarissime experiuntur. Fœtu exoneratæ ad amnem, stagnumve propinquius recedunt, prolem, seque ipsas abluturæ. Vix interjecta tantisper quiete quotidiana domus officia resumunt, nullo se onere eximunt, nullas aeris injurias reformidant, ad campum, & quò quó sibi visum, concedunt. Carnibus tamen abstinent aliquamdiu, & pomulis quibusdam, quæ humilibus in dumetis proveniunt, ad sanguinis, ut sibi persvadent, refrigerationem vescuntur interea. Rident Europæas matronas, quæ aliquot a partu hebdomadibus postquam domesticos intra parietes, mollesque intra culcitras sepultæ latuerant, veluti ad vitam revocatæ in forum prodeunt denique.

Quo

Quo minus negotii partus facessit puerperis, eo plus illarum maritis. Miseramne, an risu, & quidem decumano dignam eorum conditionem dicam, nescio. Vix audis prolem in lucem editam a fœmina, videbis illico ejus maritum Abiponem in lecto cubantem storeis, pellibusque, ne asperior illi officiat aura, circumdatum, jejunantem, publico, dapibusque qubusdam religiose dies aliquot abstinentem; Illum peperisse, jurares. Idem alii quoque de aliis Americæ populis scripsere. Hoc legi olim, risi, nunquam, ut tantam insaniam crederem, induci potui. Facetè magis, quam vere ritum hunc barbarorum referri, identidem suspicabar, dum denique meis apud Abipones oculis illum usu receptum spectarem. Et vero avitam hanc consvetudinem, quamvis sibi molestam, eo lubentius, diligentiusque observant, quod sibi omnino persuadeant, Patrum sobrietatem, ac quietem ad prolium recens natarum incolumitatem plurimum conferre, quin & necessariam esse. Istius rei confirmationem, quæso, ausculta. Franciscus Barreda, Regii Tucumaniæ Gubernatoris, in territorio Jacobopolitano Vicarius novam Conceptionis Coloniam invisit. Ad hunc, mecum in foro dum obambulat, salutandum accurrit Malakin Caziquius, relicto tantisper cubili, cui eum uxoris partus nuperrimus affixerat. Barreda & mihi & astanti Caziquio tabacæ Hispalensis pulveres propinat, quos cum a Barbaro præter morem recusari videt, hunc alieno a se animo esse suspicatur; Noverat enim has narium cupedias avidissime semper alias ab illo prensari. Causam abstinentiæ ut percontarer, abs me petit. Interrogatus Abiponica lingua (Hanc enim Barreda ignoravit, ut & Caziquius Hispanicam) eccur tabacam hodie respueret? An nescis reposuit, meam heri peperisse

 con-

conjugem? quidni ſuperſedendum mihi narium irritamento propterea? ſternutando equidem in quantum diſcrimen filiolum conjicerem meum! Nec plura. Ad ſuum ſe, confeſtim decubiturus, recepit tugurium, ne, ſi diutius ſub dio nobiſcum perſiſteret, quid detrimenti tener patiatur infantulus. Quamvis enim patris intemperiem in prolem recentem influere, credunt, ob naturalem utriusque nexum, & ſympathiam. Hinc ſi præcoci fato extinguatur infans, mors patris intemperantiæ tribuitur a fœminis univerſis alia, atque alia cauſantibus; Jam quod mulſo non abſtinuerit: Quod porci aquatilis carnibus ſtomachum onerarit: Quod aere frigidiuſculo flumen nando tranſmiſerit: Jam quod longiora dudum ſupercilia radere neglexerit: Quod mel ſubterraneum, apibus pede contritis, vorarit: Jam quod equitatione ad ſudorem ſe ſe defatigarit. Id genus deliramentis fœminarum vulgus patrem mortis authorem impune criminatur, & quantumvis innoxium diris devovere conſvevit maritum. Stolidiſſimas opiniones, inſanas conſvetudines, quia vetularum oracula, avorumque documenta, pugnaciſſime tuentur. Explodéris, ſi te opponas. Si contrarium doceantur a nobis: Patres iſta haud intelligere, nec didiciſſe unquam, impudenter reponunt. Quarumcunque, quæ ad religionem pertinent, rerum fidem ab iſtis impetrabis citius, quam ſuperſtitionum, quibus a pueritia imbuti ſunt, ridiculiſſimarum repudiationem.

Corollarii loco adjicio: Aliquot poſt partum horis accerſunt vetulam, vetulumve ex eorum numero, quos magicæ artis peritos illi, nos veteratores dicimus. Illius manu capilli pauculi in infantis (Mas ſit, an fœmina, nil refert) ſincipite, reſe-

reſecantur, ut calvitii ſpecies appareat, quod per omnem ætatem conſervatur, ceu nationis ſuæ teſſera, ac *nalemrà* vocatur, uti capite tertio memoravi. In eam rem forficulæ, ſi ſuppetant, adhibentur, quarum loco palometæ piſcis mandibulâ, vel concha ad lapidem exacuta quondam uſi fuere. Neque, qui primas comas reſciderit infantuli, ſine præmio dimittendus. Hanc ſecandi infantium Crinis ceri- moniam Hebrææ Circumciſionis ſeu veſtigium aliquod, ſeu ſupplementum ſuſpicabantur non nulli, qui obſervatis curioſe Americanorum rebus illorum ab Hebræis originem arguunt, quòd a ſuilla carne omnino abhorreant, quod Hiſpani Americam primum ingreſſi Judæorum nomina apud Indos deprehenderint, ut: *Michol. Eſter* &c. Abiponem Yaaukanigam, qui Cain vocabatur, ipſus novi. Verum hanc iſtorum conjecturam criticis diſcutiendam relinquo.

CAPUT XXII.

Ludi Genethliaci ob natalem masculæ prolis Caziquii.

Insitus omnium Gentium animis adversus Principem suum amor nunquam se prodit luculentius, quam dum de nato filio, sceptri subinde hærede, laureati adsunt nuncii. Festi ignes, theatrales ludi, faustæ acclamationes, symphoniacorum modulata Carmina, superbæ pictorum, sculptorumque moles, Choreæ elegantes, epulæ exquisitæ, & quæ non alia? publicam hilaritatem significant. Hanc Europæorum morem Abipones barbari, ac bellicosi pro modulo suo imitantur. Publicas diebus aliquot communis lætitiæ significationes edunt, de nato recens Caziquii sui filiolo redditi certiores. Genethliaca ut artificiosæ inventionis nihil, sic nativæ, sinceræque oblectationis plurimum habent, quin tamen petulantiæ, obscænitatisve quidquam iis aspergatur. Ut primum de nato Caziquii filio rumor percrebuit, universum puellarum agmen, ramospalmarum manu gestantium festivas inter acclamationes ad infantis domum accurrit; Hujus tectum, lateraque longo circumcursantes ordine palmarum frondibus concutiunt singulæ, qua quidem percussione, natum puerum bello clarum, hostiumque fore mastigem feliciter ominantur. Ad hoc significandum palmæ usus, & reliquæ, quæ consequuntur, Cerimoniæ pertinent.

Fæ-

Fæmina omnium robustissima struthionum plumis longioribus, veluti semicinctio a Lumbis ad suras usque contegitur, ut araneam referat. Inde festiva hæc functio *Hauali*, aranea ab illis nuncupatur. Illi fœminæ plurimum quotidie est negotii. Nam comitantibus puellis universis tuguria percursat omnia, ac Corio in Clavæ Herculis figuram complicato viros, quotquot singulis in domibus invenerit, verberat, fugat, insectatur, quos per viam deprehensos puellæ palmarum ramis strenue flagellant. Hac concursatione inter virorum vapulantium Cachinnos prima conteritur dies. Altero, qui proxime sequitur, die, puellis in manipulos distributis, singulæ cum singulis in foro sola brachiorum contentione luctantur. Pueri a puellis sejuncti idem factitant. Has enim cum illis sociari, luctarive haud ferunt Barbari, de decoro, verecundiaque semper solliciti. Tertio die hinc pueri, illinc puellæ ad choreas evocantur. Alter alteri porrigit manus, quibus, ut catena annulis, connexi circulum efficiunt, Vetula chorearum moderatrice crepitantem manu cucurbitam circumagente; Dumque motu turbinis celerrimo in orbem rotæ instar rapiuntur saltando, vertigine correpti per intervalla conquiescunt, interjectisque facetiis, ac cachinnis saltationem identidem repetunt, quæ quidem præter spectantium, saltantiumque patientiam nihil omnino habet admiratione dignum, artificii prorsus nihil. Quarto die fœmina, quæ araneæ refert speciem, puellis omnibus stipata totum percurrit oppidum, & quam in singulis ædibus robustissimam, lacertosissimamque mulierem putaverit, ad luctamen secum ineundum provocat in foro, dumque jam sternit, jam sternitur, concurrentis ad spectaculum populi risum ciet. Reliquis diebus (Nam per octiduum Ludicra hæc certamina durare solent)

vel priora resumuntur, vel viri compotationi publicæ alternos inter cantus tympanis identidem constrepentibus læti indulgent, quibus utique magis volupe, dulci potu irrigare guttura, quam oculos luctantium muliercularum aspectu pascere, semper fuit. De ludis aliis, dum Capitanei nomine initiatur illorum quispiam, dum victoriæ insignioris memoria celebratur, dum funebria post nobilioris cujuscunque obitum fiunt, vel defunctorum ossa alium transferuntur in locum, dum viduus tondetur &c. alibi differemus. Illud mihi exploratissimum, Abipones Nakaiketergehes, seu sylvestres præ aliis rituum, cerimoniarumque gentilitiarum multo studiosiores esse, atque observantiores. Multas ejusmodi nec viderit unquam, neque audiverit, qui Abipones Rükahes vel Yaaukanigas inter duntaxat est versatus. Apud istos triennium, apud Nakaiketergehes quadriennium cum consumpserim, & ab ipsis coloniarum, quæ his Barbaris condebantur, primordiis barbaros eorum ritus coram spectaverim, quidni, dum ista refero, fide dignus videbor? Incredibile, quam improbo labore, quanto tempore nobis constiterit, patrios nationis ferocissimæ ritus, majorum exemplo illi venerabiles, tandem evertere. Idem olim Apostolis, Apostolicisque viris labor in traducendis ad Romana sacra Hebræis, idololatrisque, & in avitis eorum superstitionibus, cerimoniisque demum eliminandis. Haud uno equidem ictu secularis sternitur quercus, quæ altas dudum egit radices. Ast jam a nuptiis, ludisque genethliacis ad tristia transimus, de morbis, medicis, & medicinis acturi. Pluribus ista capitibus, singula scilicet singulis, complectemur.

CAPUT XXIII.

De Morbis, Medicis, & Medicinis Abiponum.

Vivaces esse Abipones, lacertosis, vegetis, succi plenis, Cœli cujusque ac laborum patientissimis corporibus gaudere, dudum asserui, &, nisi meus me fallit animus, liquidissime probavi capite 7. Morbi, qui in Europa domos infirmis, tumulos cadaveribus implent, plerique ab illis ignorantur. Epilepsia, podagra, lethargus, phrenesis, icterus, arthritis, maculæ nigræ, dolores nephritici, iliaci, elephantiasis &c. quam horrenda, quam antiqua Europæis, quam peregrina, quam inaudita Abiponibus nomina! Aliquem istorum febri calida, pleuritide, hectica extingui vix singulis trienniis audias. Ægrotatio rarior apud illos, quam aurora Borealis apud nos, vel eclipsis. Qui ex dentibus laboraret, neminem novi, præter vetulam, quæ aliquot aceti guttulis dolorem mox omnem abstersit. Haud equidem miror, tam vulgari apud alios dentium cruciatu immunes vivere barbaros, cum tabacæ folia sale, salivaque Vetularum permixta, & in unguenti formam redacta mandere identidem a pueris soleant. Nec abs re tabacam *neetà* medicinam appellant suam; Nam mel quotidie & potant & esitant, quod certissima, ut omnes nôrunt medici, dentium est strages, ut adeo Indos aut semper vexari a dentibus, aut iis

mox

mox destitui oporteret, ni tabacæ, salisque acrimonia utrumque impediret. Qui tabacæ vel folia mandit, vel fumum haurit quotidie, næ! is dentium incolumitati certissime consultum ibit; teste experientia. Verum enimvero, queis meliore luto finxit præcordia Titan, malunt isti ejulare, malunt Chirurgi forcipe laniari, quam nautico hoc, ut ajunt, præsidio contra dentium dolores præmuniri. Nobiliores vidi in Paraquaria Hispanos, qui tabacæ folia vel sicca, vel fumantia ore versant suo identidem, atque adeo veluti certissimum tuendæ valetudinis adjumentum in deliciis habent. Centurio, meus per ducentas facile leucas comes, tabaca ob itineris per solitudines diuturnitatem consumpta, arborum folia arida ejus loco accendit, quærentique mihi: quorsum id ageret: reposuit: Enimvero vita carere mihi videor, ni tabacam, vel hac deficiente, quidquid aliud circa nasum meum videam fumare. Sed en! tabacam aversantibus aliud adversus dentium molestias remedium, Paraquariensibus familiare. Fabæ aliquot arboris Cacào (ex quibus subinde tostis Chocolate conficitur) vino cremato per horas aliquot immerguntur. Isto liquore imbutum Gossipium denti male affecto imponitur; si concavus non sit, vino illo cremato aliquamdiu ore detento liberaliter, irrigatur. Quam industriam si iterum, iterumque repetas, & tumor & dolor sive ex frigido, sive calido ex rheumate ortus sensim evanescet. Medicinæ nobilis efficacitatem frequens ut mea, sic aliorum experientia docuit, celebravitque Europæo etiam in solo. Hunc in finem Cacào fabas, quantum fieri possit, recentiores, succosioresque deligere oportebit; Annosæ enim, cariosæque, quippe olei expertes, quam, quæso, virtutem communicabunt? Cremato utendum est poculento, ac mitiori,

non

non illo ardentiſſimo, quod ſpiritum vini cremati Chymici appellant. Alii gingivam ægro denti adjacentem compungunt ſpina piſcis, qui raya dicitur, & elicito demum ſanguine dolorem ſedant. Sunt, qui tigridis unguem, & alumen carbonum ardentium ope in calcem primum, mox in pulverem redactum & probe permixtum dentis eroſi, vel aliunde dolentis Cavernæ imponunt. Hac ratione non dolorem modo, ſed & cauſam doloris penitus extingui, ita, ut nunquam porro reviviſcat, præter me plures alii ſunt experti. Hoc nobis remedium Hiſpanus agricola, ſocii mei e dentibus cruciatum miſeratus, detexit. Haud equidem me latet, dentium medicamenta plerumque talia eſſe, ut decem aliquando vicibus laboranti egregie proficiant, undecima vice fors efficacitate careant, omnemque fallant expectationem, quin ſæpe dolores exaſperent magis. Frequens Europæorum in Paraquaria, & intolerabilis calamitas odontalgia ob Chirurgorum penuriam, ineptiamque. Dentem morbidum Forcipula eradicaturi gingivam circum omnem cultello fodiunt, revelluntque, qui laniatus dolorem adfert acerrimum, cum multa ſanguinis effuſione conjunctum. Tortorum ejusmodi opera quod nunquam egeant Abipones, felicitatis pars eſt profecto invidendæ. Perpetua ſiquidem dentium tranquillitate fruuntur, ac incolumitate. Edentulum nuſquam vidi. Dentes, quibus per omnem ætatem ſtrenue uſi ſunt, omnes tumulo inferunt plerique.

Si quando invaletudine tentari ſe ſentiant, quamvis in pede, vel cubito vis morbi reſideat, cor ſibi dolere interrogantibus reſpondent: *Yeevèt yauèl.* quaraniorum idem mos. Quid tibi dolet? quid ſentis? ſi ex ægro quæras, *Mbaèpá baci ndebe!*

Mbaè

Mbaè panga ereñandu curi? Confestim; *Chepiape*, in meo Corde, ingemiscens reponit. Ut adeo arduum sit, morbi genus, sedemque ex Indis expiscari, ni aliis se prodat indiciis. Cibi perbreve fastidium pro evidentissimo infirmitatis signo habent. Hinc si quis suorum, onerato fors, jamque nimium referto stomacho, solitis dapibus tantisper abstineat, pessima quæque illi mox ominantur fœminæ, lamentandi finem non faciunt, illudque suum: *Chik rkene* non comedit, cum gemitu pronunciant identidem, jamque de ejus vita conclamatum, suspicantur. Ut primum æger vel tantillum cibi receperit, morbo licet necdum profligato, jam de superato periculo triumphum canunt adeo, ut *La rkeñe* jam comedit, & *Láyamini*, *Là nataténge* jam convaluit, jam revivixit illis synonyma esse videantur. Cæterum ut rarissime ægrotant Abipones, sic paucissimi eorum, qui ægrotaverint, morbo extinguuntur. Cum crebræ illis sint cum hostibus, tigridibusque dimicationes, harum unguibus, illorum telis non nullos quot annis succumbere, occumbereque, haud inficior. Reliquis plerisque ultima senectus & morbus & mors esse consuevit. Dicam paucis: Abiponum plurimi tum denique mortem oppetunt, cum vitæ satietas eos tenet, cum ætate fessi mortem ceu quietem, vitæque miseræ solamen sibi peroptant. Ex quo certe experimento enatus est communis error, ut nunquam omnino morituros se se credant, si Hispani, præstigiatoresque venefici America abessent, horum enim artificiis, illorum armis quamcunque suorum mortem tribuere solent. Vulnus hasta inflictum quamvis tanto sæpe pateat hiatu, ut & fugienti animæ exitum, & morti ingressuræ aditum amplissimum præbeat undique, quod si tamen sauciatus emoriatur, non ferro, sed præstigiis lethalibus extinctus ab insa-

nien-

niente plebecula putatur. Sanguine propinqui omnem movent lapidem, ut in maleficii, mortisque authorem non indagetur solum diligenter, sed etiam animadvertatur crudeliter. Persvadent sibi, ejusmodi præstigiatorem e vivis mox eliminandum, mortemque illatam morte luiturum sua, si cor, linguamque emortui, quæ e calenti adhuc ejus corpore evellunt, ad ignem cocta cani devoranda objecerint. Tot linguis, tot cordibus, quæ cani porrexerant, devoratis neminem præstigiatorum tunc obiisse quamvis observaverint, maxima tamen cum religione e majorum suorum instituto & adultorum, & infantium, cujuscunque demum sexus sint, cor, & linguam secant, ut primum illos expirasse, opinantur. Insana hæc opinatio: Præstigiis duntaxat homines necari, quantum in Barbarorum animis inveteraverit, ex factis, quorum spectator fui, jam argue. Ex novo conceptionis oppido rusticatum iverant Abiponum aliquot. Venatu, parataque ex siliquis Græcis potione in campis otium fallunt. Exorta temulentos inter de equo, ut solet, altercatio arreptis demum hastis deciditur. Alter quispiam a compotatione semper alienissimus, placidæque indolis juvenis pacificator accurrit, dumque aliena impediturus vulnera dimicantibus duobus obstat, ipsus periculose vulneratur. Mense Januario, qui maximis Cœli caloribus æstuat, id actum. Brachium hasta transverberatum, soleque ardente horrendum intumescens, cum nil medicæ opis, in campo scilicet, ad manum esset, cor ipsum petit, ac bidui spatio opprimit infelicem. Hastam vulneris, vulnus necis causam extitisse quis nostrum negabit? Negarunt id Abipones, ac contubernalem suum magicis artibus extinctum palam vociferabantur. Habitis ultro, citroque ad cædis disquisitionem consultationibus

bus in vetulam ejusmodi artificiis insignem suspicio recidit. Negatus illi nuper a recens vita functo aquatilis pepo suspicionis fundamentum, & robur fuit. Adversus istam omnium animi exarsere. Ad vindicandum facinus quæ non tentata, excogitataque? Terribilem visu anum totius corporis jactatione rotæ instar se circumagentem in foro conspexi, cumque delirare eam crederem, parum abfuit, quin ad illam alloquendam properarem. Ast Abipones circumstantes: Cave mi Pater, verbulo bonam hanc interpelles mulierem, mihi ajebant; Ista equidem gyris, quos conficit, rotisque mactabit vetulam, quæ juveni nuperrime vita functo mortem acceleravit. Apage, subiratus reposui, aniles has fabulas, vobis decipiendis duntaxat, non interimendis præstigiatoribus idoneas. Sed frustra hæc. A' barbaris ceu mysteriorum suorum rudis explodebar. Ita qui maxime insaniunt, præ cæteris sapere sibi videntur. Ad ejusdem argumenti confirmationem audi jam funestiora.

In S. Ferdinandi colonia Yaaukanigarum quispiam tum prosapia, tum militari fama apud suos clarus, & ad quidvis audendum vel ideo projectissimus filiolæ suæ mortem præcocem acerbissime tulit. Noverat equidem prolem hanc suam imbecillam, morbidamque in lucem prodiisse; Totus tamen in eo fuit, ut ejus mortis authorem veneficum rescisceret. Indam alienigenam, sed Abiponi nuptam veneficii patrati ream esse e vetulis eidem infensis audit, creditque. Dolore injuriæ furens, vindictæque desiderio sui impos nocte appetente in innoxiam, & nil insidiarum metuentem fœminam irruit. Illius scapulæ, dum foco humi assidens fila duceret, eo impetu hastam infixit, ut per mediam mammam

fre-

ferreus mucro emergeret, simul prolem lactentem materno sanguine funestaret. Mediocri erat ætate mulier, corpore ante alias plerasque obeso, ubere amplissimo. Cruori innatabat suo, qui quot e venulis, totidem e fontibus scaturiit uberrimus. Vulneris atrocitate mortem certam minitante, religionis nostræ capitibus, quæ jam catechumena novit, in memoriam breviter revocatis sacro fonte rite præparata tingitur, & de venia sicario impertienda monetur. Procurato, ut poterat, miseræ animo, ad mortem ejus retardandam curas omnes convertimus; vitæ enim servandæ medicinam quamvis imparem fore arbitrabamur. Absterso, qui lacti mixtus affatim manavit, sanguine, vulneri, vino calente loto, adeps Gallinaceus calens item illinitur. Maximi fiebant ad lachrymabile spectaculum concursus. Turbæ immixtus aderat præstigiator medicus; Hic cornu bubulum marito sauciatæ mulieris porrigit: In illud vesicam ut exoneret suam, imperat, impetratque confestim. Obeditur liberaliter. Mox lotium calens uxori ebibendum præbet. Neque in hac tergiversatio ulla. Exhausit ad ultimam guttulam. Ad socium subinde meum conversus præstigiator Hippocrates: Nostin', eccur lotii recentis potus a me imperatus sit? inquit. Scilicet, ut fœmina sauciat a vomitu egerat sanguinem e vulnere ad corporis interiora stillantem, qui putrescens subinde putrefaceret pulmonem, aliaque. Dictis eventus respondit. Vomitu perpurgata mulier est. Vulnus ingens adipe Gallinæ sæpius quotidie perunctum, applicatis etiam, ne inflammaretur, brassicæ (quam caules dulces vocamus) foliis paucos intra dies ita coalnit, ut præter cicatricem nil prorsus incommodi, molestiæ, dolorisve superesset. Quidni ridebunt nostrates Chirurgi adipis gallinacei

usum, illiusque in consanandis vulneribus virtutem in dubium revocabunt præterea? Rideant, irrideant, dubitent, aspernentur, per me licet. Illorum risui, dubitationique meæ, quæ hisce usurpavi oculis, experimenta confidenter oppono. Brachium meum sagitta, quinque uncis horrida a Barbaris Nátakebit transfixum omnino, nervus simul, qui medium gubernat digitum, Læsus hoc solo medicamine dierum quatuordecim intervallo feliciter consanuit. Eodem adipe alios sagitta, hasta alios sauciatos curavi; Abiponensem item fœminam, cui securi forte impacta gravissime vulnerata tibia, indeque, cum diebus aliquot medicinam omnem neglexerit, pes miserandum in modum totus intumuit, eodem prorsus remedio persanavi. Infinitus sim, si cæteros, quibus adeps gallinæ saluti fuit, recenserem. Certiora Europæis in pharmacopœis suppetere medicamenta, & unguenta, haud equidem ausim ambigere; In illis tamen Americæ solitudinibus obviam, quam providum Numen miseris Indis suppeditat, herbulam citius, certiusque morbis quibuscunque mederi, scio, quam pharmaca humanis ingeniis elaborata, multoque argento coemenda, quæ ægro corpori sæpe inutilia, crumenis ægrotantium semper perniciosa eheu! experimur.

Ut mortium, sic morborum exitialium architecti Præstigiatores vulgo putantur, quibus e medio sublatis ægri Abipones mox e morbo recreandos se se, confidunt. Stolidam persuasionem, eventus sane tragicus tibi reddet indubitatam. In Sancti Hieronymi oppido Abiponum aliquis (Ychohàke dicebatur) facinorum suorum memoria, fratrisque sui Ychoalaỳ Caziquii celebritate inflatus lenta tabe sensim conficiebatur. Nunquam isti in mentem

vene-

venerat noxios, queis ſcatebat, humores accuſare.— Quiſnam præſtigiatorum ægritudinem ſibi afflaverit,— id unum ancipiti animo diu, noctuque volvebat. Couſultæ hac ſuper re ab illo vetulæ Napakainchin origine Tobam morbi authorem pronunciant. Nec mora: Huic mortem decernit æger, vitæ, ut putaverat, conſulturus ſuæ. Concubia nocte dormitantem ſuo in tentorio armatus opprimit. Haſtæ mucronem ferreum, quatuor facile digitos latum, altiſſime ejus corpori immergit, ſiniſtrum latus transverberat ictu valido, coſtis duabus confractis, humerum acinace findit præterea. Ad conſauciati voces concurritur, ſicario jam dilapſo. Evocamur ad opem miſero ferendam. Sanguini innatantem, ternisque vulneribus perfoſſum conſpicati exſpiraturum illico, putamus. Nî noſtras in ædes transferamus ſaucium, a percuſſore mox redituro novis vulneribus contrucidandum denique, circumſtantes monent. Iſtorum itaque e conſilio ad domum noſtram deportatur. Per viam bajulorum manibus elapſus, novo, maximoque vitæ periculo, terræ alliditur; vaſti enim erat corporis, ponderisque tantæ moli reſpondentis. Locus, ubi apud nos collocatus, quod repagulis, januaque careret, Abiponum opera taurinis pellibus undique præmunitur, ne ad cædem conſummandam redituro Ychohake acceſſus pateret. Et vero, ut ominabantur Indi, poſt ſemihoram adfuit acinace inſtructus, morientis ſcilicet mortem acceleraturus, Verum ab obvio Patre Joſepho Brigniel, cujus ego tum ſocius, ſtrenue repulſus re infecta diſceſſit. Saucius (Catechumenus erat id temporis) & linguæ, & animi ſemper compos citra moram ſacro fonte luſtratus, noſtrisque curis, ac medicamentis (Gallinaceus adeps primum obtinuit locum) hebdomadum aliquot ſpatio feliciſſime con-

 va-

valuit, Eoquidem Chirurgorum Europæorum ad hæc sensus ? Napakainchin Maritum suum Christianorum sacris initiatum conjux cum liberis imitata est libenter. Universa paulopost familia, cum nova sibi ab eodem Ychokake discrimina metueret, ad vicinum Sancti Xaverii oppidum commigravit, ubi Mocobies neophytos inter Christiana disciplina mirifice jam vigebat, Liceat huic tragœdiæ Corollarium adjicere. Idem Napakainchin anno superiore, dum fervente compotatione, nescio, quid discordiæ enatum est, Abiponem sibi assidentem, atque infestum cultro confodit misere. Pro morte illata pœnas dedisse videtur vindici Deo. Quamvis illud vindictæ genus beneficii maximi instar, ac salutare fuit reo, cum impacta ejus corpori vulnera opportunitatem præbuerint, ut suis cum domesticis Christianorum Cœtui tempestive adjungeretur, plures fortassis annos prospera semper fortuna tergiversaturus, certe cunctaturus.

Neque finitam existimes de ægro, deliroque Ychobake historiam. Iisdem morbi molestiis, novisque semper de veneficio sibi illato suspicionibus conflictatus aliquot post menses fœminam de magica scientia suspectam invaletudinis suæ causam putare Cœpit. Sub meridiem hanc sui securam per insidias invadit, conatusque caput illius findere declinante tantisper acinace sinistram illi maxillam secat, quæ cum aure cuti adhærente defluens pectus, pectorique incubantem prolem sanguine perfundit copiose, Ab accurrente populo retractus percussor. Vix lacrymas tenui ad crudele spectaculum. Plectere impium, qui injuriam intulit, minime licuit; Ad opitulandum injuriam passæ animum, curasque omnes converti. Æthiops nobis erat chirurgicæ scien-

ſcientia non nihil tinctus. Illius manibus pendentem cum aure maxillam capiti aſſui tribus in locis, mandavi, acûs, qua filum traducebatur, puncta ſine gemitu ferente fœmina, reliquis ad ejus aſpectum cohorrentibus. Vulnus, quantum erat, calente vino lotum, adipe gallinaceo perunctum, telaque coctis aliquot herbulis imbuta leniſſime conſtrictum eſt. Faſciæ, quibus tela alligaretur, cum præſto non eſſent, cingulum, quo præcingebar, adhibui. Toto illo, quo hæc patrata ſunt, veſpere, nocteque ſubſecuta per fidos Abipones fœminæ ſecuritati, me jubente, invigilatum fuit ſolerter, ne quid detrimenti rurſus pateretur. Indus enim ille ut ſuam valetudinem, ſic illius fœminæ occiſionem votis, viribusque omnibus identidem anhelabat. Aſt periculum, quod latere miſeram neutiquam potuit, prævertit, perſanato ſpe noſtra citius vulnere, ad S. Ferdinandi oppidum clam digreſſa. Divino conſilio fugam cepiſſe videbatur; Nam Ychoalay Caziquius, qui id temporis ab oppido aberat, de fratris ſui Ychohake atrocitate a nobis certior factus, rogatusque, ut ad illum coercendum quamprimum rediret; Propediem adfuturum ſe, reſpondit, non ad fratrem ſuum cohibendum, ſed ad illam fœminam mox trucidandam, quippe quam magicis artibus infamem, omnibusque pertimeſcendam dudum exiſtimabat. Et vero, quod comminabatur, propoſiti ſui ſemper alias tenax haud dubie fuerat executurus, ſi eam in oppido fœminam reperiſſet. Annis equidem ſuperioribus, dum per campos ſparſi huc illuc oberrabant, contubernio excluſit ſuo quaſcunque venefici artificii ſuſpicione aſperſas mulieres, earumque complures, ne cui fraudi eſſent porro, forſan innoxias omnino haſta confodit, nimiæ ut credulitatis, ſic crudelita-

tis

tis sæpe damnatus. En fratrem fratri, Ychoalay ychohake, ut ovum ovo, similem!

Verum cruenta toties tragœdia lætissimam habuit catastrophen. Ille tot sollicitudinum nostrarum, tot vulnerum causa Indus Ychohake ægritudine animi, quam corporis miserior vivere simul, simul timeri tandem desiit, & quod mireris, qui ægrotans tamdiu insaniebat veneficorum suspicione, jam jam moriturus sapuit. Tempestive sacro baptismate, quod ultro expetiit, ablutus, dum fatalem sibi instare horam senserat, Sacerdotis præsentia delectabatur plurimum, cui, dum is prima nocte coram adesset, quiesceret domi suæ tantisper, svadet, se, dum propinquiorem sibi mortem adverterit, protinus significaturum, ait. Stetit promissis. Patre salutaria quæque moribundo suggerente, collachrymantibus propinquis placide expiravit ipsa, quæ Divinæ Triadi sacrum diem præcedit, nocte; Pluribus sane, quod ad beatam immortalitatem transierit, argumentis convictos nos bene sperare jussit. Complorantium enim domesticorum lamentis indignatus: Ad rerum omnium conditoris, summi Patris, maximi illius Capitanei magnam domum transferendum se, meminerint, ajebat. Propitiando Numini usque intentus tot Christianorum, aliorumque a se patratas cædes, tot rapinas acerbo animo, pœnitentique detestabatur. Conjugi suæ, ne majorum ritu equos suum ad tumulum, neu oves mactaret suas, semel, iterumque edixit: Has, & quidquid suum esset, filiolæ se suæ relinquere. Ex omnibus patuit, illum avitas superstitiones execratum, Romanaque sacra toto animo fuisse amplexum. Hæc eo fine retuli, ut omnem morborum, mortiumque infelicitatem ab Abipone præstigiatorum artibus assignari intelligas,

quos

quos tamen iisdem sospitales, divinos medicos, soteres, servatoresque suos veneratur alias, quod alio capite docebo. De morbis jam plura, quæ ab Europæis ignorari nefas sit, dicenda restant.

CAPUT XXIV.

De morbo quodam Abiponibus peculiari.

Fruges ubique terrarum nullo discrimine nascuntur aliæ; Aliæ alicubi tantum proveniunt. Neque enim omnis fert omnia tellus. Eadem videtur morborum conditio. Aliqui gentes, provinciasque omnes promiscue afficiunt; Aliqui aliquas duntaxat. Suos scilicet quisque patitur manes. Elephantiasim vernaculum Ægypti morbum vocat Lucretius. Podagram Athenis, Ophtalmiam Achaiæ familiariorem alii affirmant. Leucophlegmatiam (Hydropis genus, quod anasarca dicitur) in Delo insula, ceu nativo in solo, deprehendi, Æschines poeta refert Philocrati. Cruentam capillorum concretionem in Polonia, sudorem mortiferum in Anglia, Strumas, morbosque alios aliis in provinciis patrios diffuse enumerant medici. Lustratis per duodecennia Paraquariæ terris, populisque morbi genus deprehendi apud Abipones Nakaiketergehes, cæteris omnibus omnino incognitum. Ægritudo hæc animum, quam corpus afficit potius, etsi

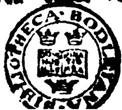
ex hoc male temperato in illum derivasse existimem. Delirare incipiunt aliquando, & lymphaticorum instar furere. A credulo, ac superstitionum tenaci vulgo magicis præstigiatorum artibus ad insaniam redacti putantur, & *Loaparaika* audiunt. Istiusmodi atræ bilis, ut opinor, intemperiis agitati, oppressoque rerum funestarum imagine cerebro, sole in occasum vergente potissimum, delirationem produnt suam quotidie, febricitantium more, qui accessiones febris discessionesque certis horis definitas patiuntur. E suis repente prosiliunt tentoriis fanatici, peditesque per campum excurrunt rectissimo ad suorum sepulchra itinere, quæ propinquo in nemore habere consveverunt. Cursus celeritate vel struthiones æquant, & pernicissimi equites, qui insequuntur, ægerrime demum assequi illos, & e fuga domum retrahere vix possunt. Noctu furiis jactati patrandæ, ubi ubi possent, cædis cupiditate ardent; Arma, quæ in promptu sunt, eum in finem arripiunt. Hinc ut primum de ejusmodi delirante per oppidum percrebuit rumor, hastæ omnes obviis in latebris ab unoquoque abduntur. Contubernales dum furiosum noctu nec sedare, neque domi continere porro queunt, illum bacillo instructum in forum prodire sinunt, & quotquot possunt, comitantur. Concurrente ad optatum sibi spectaculum puerorum globo per oppidi plateas omnes fit circuitus. Delirans tectum, storeamque singulorum tentoriorum bacillo suo iterum, iterumque pulsat, nemine eorum, qui sub illis latent, vel hiscere, vel mussitare auso. Si quando aut oscitantibus excubitoribus, aut delusis armorum compotem se faciat delirans, superi boni! quanta omnium trepidatio! Nec ad fœminas solum, puerosve imbelles, sed ad ipsos, qui heroes sibi videntur singuli, viros is terror pertinet, quippe qui dicere soleant: Rationi absonum,

sibi-

ſibique indecorum videri, adverſus amentes armis uti. Hinc ad aream noſtræ domus ſudibus contra Barbarorum aſſultus munitam cum prolibus ſuis fœminæ turmatim advolant, ibique delirantis metu non horas modo, ſed noctes integras hærent. Alaykin conceptionis oppidi Caziquius princeps ſuam dum intra hæc ſepta conjugem latere cum aliis, terroribusque furioſi, qui armatus per forum curſitabat, exanimari intellexerat, illum aſtu captum funibus conſtringi imperavit.

Hac inſania correpti vix aliquid cibi, ſomnive capiunt, & tum inedia, tum mærore pallidi obambulant; Crederes illos novum aliquod de figura telluris ſyſtema meditari, vel quadraturæ circuli ſtudere. Interdiu tamen nullum prope alienatæ mentis indicium præbent. Neque timendi ante veſperum. Horum aliquis, noctibus ſingulis turbulentus, me inviſit ſub meridiem. Familiari in colloquio interrogavi hominem: Ecquisnam eſſet ille, quo nomine vocaretur, qui furibundus noctu perturbare ſolet cæteros? Neſcire ſe, ſerena fronte mihi repoſuit. A me digreſſum conſpicatus Socius meus Hiſpanus: En, ajebat, quem noſſe dudum percupiſti. Ipſus eſt, qui noctu furit. Adeo nihil, quod amentiam indicaret, ex vultu ejus, ac ſermone collegeram. Alter ejusmodi, quem furibundum novi, eques equitanti mihi per campum obviam factus comitem ſe adjunxit. Ego vero, timendo ut me ſocio liberarem ocyus, negotium cauſatus, admotis equo calcaribus domum properavi. Semel, iterumque, dum areæ noſtræ portam noctu clauderem, alias dum equum in campo paſcendum ſtipiti alligarem, a furioſo jam jam opprimendus fueram, ni ſuppetias mihi venientes alii periculum avertiſſent. Non nunquam ſub idem tempus plures tum viri, tum

mu-

mulieres insanire cœperant; Aliquando unicus; Sæpe nullus. Ægritudo ista delirantium ad octo interdum, alias ad quatuordecim, quin plures etiam dies producebatur, dum denique quies illis, ac mens rediret. Quotquot hunc in modum delirare vidi usquam Abipones, ad unum omnes ingenio subtristi, melancholica, vel cholerica intemperie semper turbidos, semper minaci obtutu truculentiores observavi. Accedente jam aeris, jam potus immodici injuria, jam eventu votis, expectationique contrario concitatam bilem in amentiam, ac rabiem desinere denique, nec rarum, nec mirum cuiquam videatur. Stupidi solum ac rudissimi magicis id artibus tribuere solent, quod seu vitio, seu virtute naturæ fieri consvevit.

De hoc Abiponum furore scribens opportune memini illius, quod apud Plutarchum libro de claris mulieribus cap. 11. dudum legeram: Virgines scilicet Milesias, nescio, quo furore actas mortis desiderio se se strangulasse. Magnopere invaluit illa puellarum rabies, & mors una omnibus erat in votis. Nil parentum lacrymæ, nil custodum vigilantia, nil artes medicorum potuere. Adhibitis in cassum remediis, senatus Mileti hanc sanxit, præconisque voce vulgavit legem: Si qua virgo se se porro interemerit, nuda per medium forum efferatur. Ignominiæ metus furorem, & insaniam moriendi lubidinem extinxit. Nostra quoque ætate virgarum metu, quotquot insaniunt, validissime coercentur. Mortis metu inhibitam vidimus delirandi licentiam apud Abipones. Paucos intra dies præter morem insanientium numerus accrevit. Istorum aliquis provecta jam, sed illustri nocte per septa eluctatus in nostras ædes irrepere videbatur, sed ab accurrentibus tempestive retractus, nostræque consultum fuit incolumitati. De nostro periculo certior

fa-

factus Alaykin oppidi princeps Caziquius, postridie evocatis ad forum omnibus minaci voce edixit: Si quis deinceps in delirationem inciderit, se fœminas præstigiatrices omnes, ipsosque adeo insanientes extemplo Contrucidaturum.] Hæc comminatio amentibus pro helleboro, cæteris, ne insanirent, pro freno fuit. Nihil dein de furibundorum tumultibus auditum a me, visum nihil, etsi eodem in loco eadem cum gente menses adhuc complures sim versatus. Quotquot quocunque impulsu turbari sibi cerebrum senserant, necis intentatæ metu se continuisse mihi videbantur. Quid si horum aliqui, quod a contubernalibus cæteris timeri, digitis monstrari, ac suspici gauderent, furorem prius simulassent? Quamvis enim vix homines sint cætera, humanum nihil ab illis alienum puto. Simulatione quid homines inter frequentius? Magicum carmen deliramenti causam fuisse cum vulgo barbaro ut crederem, nunquam profecto poteram induci.

CA-

CAPUT XXV.

De Variolis, morbillis, lueque pecorum.

Rodericus Fonseca medicus in libro de sanitate tuenda ait: *Apud Indos tam Orientalis, quam Occidentalis Indiæ nunquam visa fuit pestis; scimus tamen non multis abhinc annis in America, ac nova Hispania Centena decem millia Indorum ex Variolis extincta fuisse, cum nullus Hispanus eo malo correptus fuisset. Fuit illis hic morbus novus a quodam æthiope delatus.* Hæc medici verba momentis suis ponderanda mihi, atque enucleanda sunt breviter. De Indiis, quæ solem orientem spectant, nil discutio, quia istic peregrinus. Pestem, quæ venenato Cœli afflatu mortales conficit, nullam usquam in America sæviisse nemine, quod sciam, repugnante omnes consentiunt. Quod si tamen contrarium apud historicos legeris aliquando, memineris, catarrhum, febres tertianas, diarrheam &c. Si diutius, si latius grassentur, ab Hispanorum vulgo pestem vocari, maxime, si complures illo morbo intereant. Variolæ item, morbillique, quia Americanis admodum pestilentes, ab Indis haud abs re pestis appellantur passim. Luem pecorum, quæ ab uno territorio latissime serpebat per Paraquariam, iterum, iterumque experti sumus maxima boum, equorum, & cum primis mulorum jactura. Nec tamen pestilente aeris halitu inducta hæc strages, sed pabuli vel malignitate, vel

aquæ

aquæ penuria, poſtquam vel per diutinam Cœli ſiccitatem exaruere campi, vel pertinacioribus nimbis corrupti gramen noxium præbuere, unicum in Paraquaria pecorum alimentum. Id pabulorum virus muli potiſſimum, veluti ſpongiæ, intimis hauſere fibris. Paucos intra menſes in territorio urbis Aſſumptionis multa illorum millia interierunt. Cadaverum ſtruem, qua qua mihi iter fuit, per vias, camposque omnes deprehendi. Illud morbi genus jure contagium dixeris; Nam corporum jam languentium, vel cadaverum ſolo contactu obviis quibusque beſtiis mortifera, ut cum medicis loquar, miaſmata infundebantur. Capitis tumor, ſtillans e naribus ſanguis certiſſimi luis jam dominantis indices exſtiterunt. Eadem animantium a ſerpente ictorum ſigna eſſe ſolent. Auris mutilata, ſecta pedis anterioris vena adverſus morbi illius venenum præſentiſſima, & prope unica mulis medicina fuit, maxime, ſi ſal lingendus quotidie illis porrigebatur. Enimvero his remediis non arceri modo a beſtiis peſtiferum illum calorem, verum reſtinqui etiam, ſi hauſtus jam fuerit, magno rei familiaris emolumento didicimus. Boum, qui ad Indos alendos mactantur quotidie, abdomina, gramine ſemi digeſto, fæcibusque referta patentem in locum rejiciuntur cum viſceribus; Ad hunc, ceu ad publicam menſam, quotquot circa oppidum paſcuntur, equi, mulique, turmatim confluunt ſemper, & avidiſſime lingunt non fæces tantum, ſed & ipſum, cui incumbunt, ſolum, ubi ex bubulo ſanguine, & rejectaneis cæteris ſalis, nitrique ſpecies enaſci ſolet, quod beſtiæ incredibiliter appetunt, ac mellis inſtar abſumunt. His ſuis dum veſcuntur cupediis, nemini mortalium, ni equorum, mulorumque calcibus, ni dentibus diſcerpi velit, fas eſt propinquare; Quid quod invidia ſtimulante morſu, calcibusque mutuis

con-

concertant brutiſſimi hi rivales, dum quisque ſibi totum affectat. Sæviente igitur atrociſſima mulorum Lue noſtris in finibus, illas bubuli abdominis quisquilias ſale conſperſimus quotidie, ut, quod cibus erat alias, jam medicamentum mulorum foret. Enimvero fuit; Cum emorientibus alibi per vicina prædia quam plurimis apud nos in S. Joachimi oppido pauciſſimi ægrotarent, plerique convaleſcerent. Quod quidem ad commendandam ſalis ſalubritatam luculenter facit. Sed jam cætera, quæ e Fonſeca medico adnotavi, perſequamur.

Variolas certam, veriſſimamque Americanorum peſtem dici oportere, ac ab advenis tum Europæis, tum Afris recens tunc illatam Americæ fuiſſe, extra controverſiam eſt. Inde faceta, ſed æquiſſima Indorum querela originem duxit ſuam: Belli ſane homines, ajunt, Europæi! Auri, argentique infinitatem, quam a nobis abſtulerant, exitiali, quam nobis reliquerunt, variolarum peſte liberaliter penſarunt. Enimvero jam inde a Caroli quinti Cæſaris ævo per bina dein ſecula adhanc usque ætatem Indorum multitudinem tantam Variolis interiiſſe, ut fidem, ac prope numerum excedat, certiſſimum utique, ac nemini non exploratum eſt. Strages in reliquis Americæ provinciis editas haud memoro, quippe ab aliis hiſtoricis dudum deploratas. In ſolis triginta tunc Quaranicæ nationis oppidis, in quibus id temporis ad Centum quadraginta capitum millia cenſebantur, peſtis variolarum anno 1734. atrociter ſæviens triginta aliquot hominum millia abſumpſit. Ut adeo, cur univerſim per Americam diminutus ſit magnopere Indorum numerus, Variolis tribuamus, ſed non ſolis. Nos equidem, qui diutius novum orbem circumſpeximus, alias præterea cauſas deteximus, quas tamen, cum veri-

veritas odium pariat, consulto reticemus, ne acerbioribus non unius gentis odiis implicari nos videamus.

Hispanos, cæterosque Europæos Variolarum immunitate in America gaudere, fabulosum; Indos vero illis corripi citius, certiusque confici, indubitatum est. Cur variolæ Americanis pestilentiores, Europæis in America degentibus magis propitiæ sint, discrimen, ne falcem alienæ messi injecisse videar, medicorum sagacitati investigandum committo. Illorum tamen pace, dicam, quod sentio. Ipsam Americanorum corporum habitudinem minus habere firmitatis ad virus illud seu repellendum, seu superandum, puto. Carne semicruda plerumque, sale raro utuntur. Nudis semper incedunt pedibus, sæpissime aperto capite. Aqua sola, festivas aliquot per annum compotationes si excipias, & fere non optima sitim restinguunt suam. Inde stomachi imbecillitas. Salaces, & ad libidines effuse propensi nativum pessundant vigorem. Solis effervescentis æstu, triticique, quod Turcicum dicunt, esu quotidiano sanguis ebullit, & accedente variolarum contage tantum in illis concitat fermentum, cui, cum ferendo non sint, frequentissime succumbunt. Hæc de nationibus Indorum pedestribus dicta a me, intelligas. Abipones enim, cæterique Indi equites, natura sua firmiores, cum magna ex parte illis seu vitiis, seu miseriis careant, queis pedites laborare dixi, variolas illi præ istis mitiores sibi, benignioresque frequentius experiuntur.

Anno 1765. hæc pestis Hispanorum per Colonias magnam sane hominum vim enecuit. Totam subinde, quæ latissime patet, provinciam turbinis instar pervagata in duobus supra triginta Quaraniorum op-

 pidis

pidis duodecim circiter millia extinxit. In remotissima denique Barbarorum per Chacum latibula irrepserat; Etsi Lue illa correpti sint plerique omnes, pauci tamen, pro infirmorum numero, occubuere. De equitibus loquor, quibus corporum firmitas præsidio fuit. In oppido, quod paucos ante menses Abiponibus in Timbò condideram, qui variolas evaderet, præter unam fœminam nemo fuit. Quamvis plures ægrotantium centurias a quartadecima Maji ad finem Octobris usque numerarem, duo tantum supra viginti funera extuli. Quantum negotii per sex illos menses mihi fuerit, cui soli & corporum, & animorum cura incubuit, alius erit dicendi locus.

Per annos sæpe plurimos nulla apud Indos variolarum mentio, vestigium nullum; sed hæc malacia imminentis procellæ index est certissimus. Falci, quæ diu conquievit otiosa, plura dein, quæ metat, obtingunt. Experientia item didicimus, Variolas in Hispanorum semper coloniis nasci, indeque ad Indorum, quamvis longissime absint, stativa per ultro, citroque commeantes derivari. Quo magis Hispanorum a solo recedunt, eo majorem indies stragem edunt, fluviorum more, qui quanto longius a fonte procurrunt suo, tanto minaciores semper evadunt. Ad solum de variolis rumorem metu propemodum exanimantur Indi; Hunc enim morbum mortem suam dici oportere, ex majorum suorum tumulis, sermonibusque didicere. Cumque Indi vitam præ patrio solo expetendam sibi existiment, ut primum variolarum suspicio eminus injecta est, a contubernalibus suis divisi alii alio fuga præcipiti dilabuntur. Sed en stolida illorum ingenia! Variolarum metu in fugam effusi non via recta, sed per mæandros, variosque flexus iter faciunt, Hoc equidem astu a se se assequendis

dis

dis pestem impediri, eludique, opinantur. Hunc morem Lules, Isistines, Vilelas, Homoampas, ac Chunipies superstitiose observare, mihi retulerant Patres, qui diu inter illos versati. Contagii timore patres ægros filios, filii patres destituunt. Cantharo aquæ pleno, granis tritici Turcici tostis pro ægrotantis levamine ad ejus lectum relictis ipsi fuga sibi consulunt. Vita exui dum metuunt, lapidis, ferarumque crudelium naturam induuntur, incolumitati caventes suæ, de consanguineorum vita nil anxii. Injurius sim Abiponibus, si eos illorum imitatores dixero. Terga quidem vertunt loco, ubi vulgata jam pestis, &, ut cuique visum, per sylvarum latebras turmatim sparguntur. Recto tamen itinere, ut alias, ad locum destinatum proficiscuntur, neque suorum, quibuscum sibi aliqua sanguinis, vel amicitiæ necessitudo, curam abjiciunt unquam, quin mutua humanitatis officia sibi impendunt perstudiose. Ut commendanda Abiponum in suos benevolentia variolis grassantibus, sic molestiarum, dolorumque tolerantia. Neminem, malignis caloribus dum æstuat maxime, aut muliebriter ejulantem, aut conquerentem usquam audivi. Vel gemitum tenuem sibi probro ducunt, & ne intrepidorum famam deperdant, morbi acerbitates silentio concoquere, nituntur.

Haud supervacaneum fuerit nonnulla, quæ Variolarum contagio durante observaveram, hoc loco adnotare. Viris ingenita tristitia, atra bili, provectiore ætate affectis, fœminis uterum gerentibus hunc morbum periculosiorem, & fere mortiferum expertus sum. Abiponensis mulier variolis scatens partus doloribus per biduum excruciata prolem masculam, sed variolis pariter circumfluentem, enixa est, cui, salutari baptismate a me lustratæ, eadem, qua lucem

aspexit, dies & prima, & postrema fuit. Mater tamen, quamvis tardius, convaluit. Quibus post calorem febrilem cunctanter eruperunt variolæ, aut nigrescentes, confertæ, depressæ, nigris in medio maculis distinctæ, vel purpureis permixtæ, sanie unum in locum confluentes, næ! Istis ingens discrimen, propinquum exitium præsagiebam, eventu funestis ominibus plerumque respondente. Si variolæ, &, qui illas comitabatur, tumor confestim evanuerant, spes quoque de illorum valetudine recuperanda omnes evanuerunt. Quibus ingenium hilare, candidior vultus, ætasque florentior erat, parum molestiæ, minus periculi a variolis creatum, identidem observavi. Gutturis ardor ob enatas illic variolas, tussisque inde orta, ac quoddám anginæ genus (quod Quaranii Yucuahába dicunt) Indis quibusque maxime periculósum, & præcipua mortis origo. Hinc aqua sacchiaro & mali citrei succo temperata svavissime recreantur ægrotantes. Aqua item cum foliis plantaginis (quæ in locis humidis, & ad amnium ripas nascitur) cocta pro gutture perluendo, oculisque crebrius lavandis quotidiano usui, luculentæque utilitati fuit semper. Ex medicorum veterum documento variolis obnoxii aerem frigidiusculum declinare, sub tecto, sub stragulis latitare jubentur, ne maculæ jam jam emersuræ ad præcordia repellantur. Audi Josephum Jakson Anglum in Enchiridio suo medico Matriti anno 1734. typis dato, his verbis caventem: *Quam primum symptomata febrilia se se produnt, æger aeri frigido non est exponendus; Frigus enim variolarum eruptionem inhibet. Sed etiam a nimio calore cavendum est; Hic enim ebullitionem nimiam concitaret. Gradus itaque caloris, & frigoris moderati esse debent, & naturalem statum non transgredientes &c.* Ita ad literam capite nono & trigesimo. Folio mihi 139. Abipones, neglecto

hoc

hoc medicorum veterum consilio, variolis jam infecti sub dio sæpe, sæpe sub tentoriis semi apertis, aut undique hiantibus in tuguriis dies, noctesque egerunt. Latebras, more suo, fugitabant. Auram, etsi rigidiorem interdum, toto corpore hauserunt. Quid si eam esse causam dicamus, cur e tanto ægrorum numero pauci admodum variolis sint extincti? Ex America in Europam redux equidem intellexi, e medicorum recentiorum sententia patentem aerem præ cubiculorum calore variolas patientibus magis expedire, passimque svaderi. Et vero hisce vidi oculis, illustrissimi generis adolescentes Theresiani collegii Vindobonæ alumnos, quibus novo artificio variolæ sunt insitæ, a meridie Cœlo quamvis pluvio, aere rigido, jussu medici, mecum colloquentis, per hortum deambulare, fructu, qui optari poterat, maximo. Jam nil miror, Quaraniorum tot sæpe millia variolarum peste fuisse consumpta; Hac enim afflati clauso in cubiculo, ut limaces sua in concha, jacuerant semper; Laneis stragulis tegebantur anxie, & tantum non opprimebantur; Reti, ex quo suspensi cubare solent, focus subjiciebatur præterea ad frigus omne arcendum; vel momento pedem domo efferre, naribus auram rigidiusculam captare, lethale putabatur, ac morte piandum nil cunctatura. Variolis grassantibus contrarii erant Abiponum mores, ac vel ideo mortes pauciores. Eventum, qui ad ista confirmanda aliquid ponderis adjiciet, medicis meditandum, admirandumque proponam.

Abiponum meorum quispiam febrili calore, Variolarum iminentium prodromo, exæstuans equos binos advenæ Hispano clam vendiderat: Cornu bubulum, vino cremato plenum, quod pretii loco acceperat, ad ultimam mox exhausit guttulam. Temulentus, linquæ,

mentis, pedumque impos, furens animis ægre in equum eluctatus suum obscura nocte fluvium natando trajecit. Leucam unam, & mediam emensus ad campum, ubi contubernales cæteri pcitis metu versabantur, incolumis pervenit. De his certior redditus timebam enimvero imprudentis barbari mortem proximam, Nec dum enim is talis fuerat, ut extra mortis periculum sacro lustrari fonte potuisset. Hinc & animo, & corpori illius, quantum fas esset, consulturus, accurri. Lætissima præter omnium spem nunciantur. Eadem nocte, qua dormiens crapulam exhalaverat, variolæ nec confertæ, nec malignæ eruperunt. Post dies pauculos absterso morbo sospes, qua lubuit, obequitavit. Annum circiter tricesimum agebat, mentis vividæ, viribus integerrimis, & ob demessa prius Hispanorum capita apud suos clari nominis. Calor pestilens per intimas Barbari fibras ebulliens tanta cremati vini copia auctus lethale corporis incendium excitaturus, putabatur; Sed ignem igne sopitam fuisse, exitus docuit. Neque id novum: Ignis enim e fulmine ortus ardente titione felicissime restinquitur, ut mos Hispanorum communis in Paraquaria obtinet. Propior tamen sum, ut nocturnam hominis temulenti per gelidum flumen natationem refrigerato sanguini salutarem fuisse, crederem. Quid sentiendum, quid vero similius, viderint medici. Pro rei, quam narravi, veritate lubens vadem ago. Illud quoque hoc loco memorandum: Americanos variolis genuinis defunctos perinde, ut Europæi experiuntur, earum reditum, contagiumque porro haud timere. Id cæterorum omnium & mea ipsius experientia certum. Quinque annos natus puer variolas vix denis plures numeravi, vix biduum æger decubui. Sed per perbrevem hanc ægrotationem naturæ legibus factum esse satis tum denique credidi, dum multis mensibus diu

noctu-

noctuque inter Indos hac peste correptos impune versatus illa semper immunis perstiti, & quamvis quotidie defatigatus, undique tamen incolumis.

De morbillis (quos Hispani Serampion, Germani Masern, vel Flecken appellant) idem propemodum, quod de variolis sentiendum. Grassantur per intervalla, propagantur, stragesque Americanis inferunt incredibiles. Dum in S. Joachimi oppido agerem, ex duobus Indorum millibus tot hac peste infecti decubuere, ut, qui ægris cibum, aquam, lignum. medicamenta ministrarent, qui nobis ad aram operantibus de more assisterent, sæpe reliqui non essent. Patrem Josephum Fleischauer Parochum, meque tunc ejus socium, mox successorem officia, quæ ægrotantium seu animis, seu corporibus debentur, diu, noctuque aliquot mensibus occupatos tenuere. Ingravescente in horas mortifera Lue, funerumque numero indies augescente, svasore, nescio, quo Hispanum vetulum accersivimus, qui apud suos medicandi famam aliquam obtinuerat. Scilicet in cæcorum regione coclitem Regem esse, verissime vetus affirmat adagium Hispanorum. Experti hoc medicastro præsente multo plures, quam ante ejus adventum, Indos emori, eum res sibi suas habere, domumque festinare jussimus, ubi mulis curandis felicius operam navaret suam. Ducentos prope illa nobis pestis eripuit, sacris ad mortem præsidiis rite munitos omnes. Ex horum numero infantes paucissimi, senior vix ullus, plerique annis florentes, iique potissimum, qui paulo ante connubium inierunt. Febris tertiana contagionis ritu visa grassari non nunquam Indos inter, sed molestia, quam strage majori. Id iis solum in locis observatum, ubi aqua putris ex stagno hausta, dulci omni deficiente, quotidie potabatur. Eadem de causa in multis Hispano-

 rum,

rum, Tucumanorum maxime, oppidis tertianæ febres frequentissimæ. In conceptionis colonia ad ripas amnis Inespin (Abiponibus Narahagem) collocata primum, qui dulcem, saluberrimamque aquam suppeditaverat incolis, nemo ullus tertianis tentatus est unquam. In S. Ferdinandi, & Rosarii Coloniis, quæ paludibus, lacubusque cinctæ aqua fluviatili destituebantur, rarissima vacatio febrium Abiponibus est concessa. In Rosarii colonia mensium aliquot spatio adeo invaluit tertiana febris, ut eximium faceret neminem, neque mihi parceret denique, quamvis sæpe alias in medio febricitantium incolumi. Ne quis barbarorum sacro fonte non expiatus e vivis abiret repente, ad singulos ægrotantes invisi quotidie, ac demum, quod mireris, febrim quotidianam contraxi, cum tertiana duntaxat Indi omnes laborarent. Sole in occasum præcipitante quotidie febris accessit, & frigore, caloreque succedentibus non nisi cum nocte recessit. Hæc jactatio febrilis ad octavum & vicesimum diem producta desiit quidem, sed in tertianam, quæ tamen binis duntaxat vicibus repetita, ac fausto, quod mihi nil tale expectanti repente allatum, nuncio penitus profligata fuit. Quanta passus in illa rerum omnium penuria, quantum periclitatus sim, hoc tua nihil refert.

Istud de morbis contagione serpentibus argumentum jam jam clausuro mihi in mentem venit quidpiam memoratu dignum, quid & si critico examine medicorum. In Cordubensi nostro S. Catharinæ prædio rusticantes nocte appetente meteorum igneum, quod trabis latissimæ speciem referebat, & per medium cœlum coruscans undique ad oppositum horrizontem devolvebatur, attoniti spectavimus. Hispani advenæ, lucem illam omni late provinciæ spectabilem fuisse, nun-

nunciarunt dein, ac portentosam judicarunt. Nos philosophiam saniorem docti subitum illum splendorem ceu festivum ignem sereno obtutu vidimus, qui re tamen ipsa mæstus, quia seu causa, seu indicium, certe principium catarrhi lethalis fuit, quo Tucumaniam omnem pervagante per biennium ingens Hispanorum, æthiopumque numerus erat consumptus. Eodem prorsus, quo ignea exhalatio visa, tempore morbus hic, ut ajunt, epidemicus cæpit. E prædio enim quatriduo post cordubam redux Collegii nostri socios plerosque lecto jam affixos deprehendi, vix pauculis, qui academiæ, templique munia obirent, superstitibus. Urbes quamvis promiscue omnes periculosa hæc lues funestaverit, in prædiis tamen insolentius videbatur debacchari. Corduba ad urbem sanctæ fidei iter faciens turmas Hispanorum equitantium obvias habui, quorum quisque cornu bubulum ægrotantium lotio plenum manu gestabat, ut scilicet medicastri cordubenses (Medico enim, vere medico provincia caret) illo inspecto opportuna norint medicamenta designare. Incredibile enim, quantum fiduciæ in Lotii inspectione, contemplationeque collocet Hispanorum vulgus, quantumque fallatur.

CAPUT XXVI.

De Abiponum medicis, ac medicamentis.

Risum comprime, lector amice, dum medicum *Keebèt* honoris gratia ab Abiponibus appellari, audis. Idem enim vocabulum *Keebèt* malum dæmonem, medicum, augurem, maleficum præstigiatorem significat. Ex quo planum fit, quam late pateat apud illas gentes medici officium, & quantam rerum variarum cognitionem complectatur. Dæmonem *Keebèt*, vel *Abaraigichi* ab Abiponibus dici; Avum quoque suum *Groaperikié* svavissime compellari, dudum memoravi. Illum morborum juxta, ac sanitatis authorem jam metuunt, jam aliquomodo venerantur, & nescio, quid divinitatis ridiculæ habere somniant, etsi de ejus origine, natura, proprietatibus nihil prorsus noverint præterea, ut supra retuli. Medicos itaque suos Avi sui vicarios, ac interpretes colunt, ab Avo suo virtute morborum expultrice instructos credunt, atque adeo Avi sui honorifico nomine *Keebèt* dignantur. Enimvero istos humanis viribus majora posse, supra cæteros sapere, sibi persvadent, quippe quibus familiare cum Avo illo suo colloquium indulgeri, morbi cujuslibet & profligandi, & si lubuerit, accersendi, pluviæ, procellæ pro arbitrio ciendæ, manium ad futura resciscenda evocandorum, in feras semet transformandi potestatem, rerum absentium, ac futu-

futurarum ſcientiam ineſſe, pervicaciter contendunt. Tam inſanis cæcati opinionibus medicos ſuos ceu Divinos quosdam homines, ceu terreſtres Deos verentur maximopere, ac reverentur. Qua quidem re a veterum moribus, & exemplis non abludunt. Nam

Unus homo medicus multis æquandus honore eſt. Homerus Iliade λ. canit. Hippocrati, ſi lampridio fides, aram poſuere antiqui cum epigraphe: *Deo vitæ.* Chironem, Machaona, Podalirium, Hippocratem delubris, divinisque honoribus cultos olim, Cælius, Pliniusque teſtantur. Æſculapium Deorum numero adſcripſere, quod Hippolytum, & Androgeum Minois filium per invidiam ab Athenienſibus trucidatum ad vitam (ut quidem fabulabantur) revocarit, id quod Q. ſerenus ſamonicus annuit his verſibus:

Tuque potens artis, reduces qui tradere vitas
Noſti, atque in Cœlum manes revocare ſepultos,
Qui colis Ægæas, qui Pergama, quique Epidaurum.

Antoninus Pius Cæſar, poſtquam Gemmas duodecim novem millionibus æſtimatas pro lethali morbo depellendo fruſtra hauſiſſet, a Galenó denique percuratus eſt feliciter. Illi ſoſpes jam Cæſar diadema ſuum dono dederat, adjecta hac ſententia: *Antoninus Imperator Romanorum: Galenus morborúm.* Sic Radau in Oratore extempor. P. 2. C. 7. fólio mihi 329. Alii Galenum anagrammate *Angelum*; *Medicorum Sigillum* dixere alii, quaſi ultimam medicinæ manum impoſuiſſet.

Ut medicos Divos, medicinas rem Divinam compellarunt antiqui. Philon illustris medicus medicamenta, quæ paraverat, alexipharmaca, exquisitissimaque vocaverat *Manus Deorum* θεῶν χεῖρας. Et in Avicennæ monumentis medicaminis genus aliquod: *Donum Dei*, inscribitur. Et vero jure tanti facienda est medicina, quanti sanitas. Hæc quantiscunque crœsi opibus potior, fluxarumque, quæ in homines cadunt, felicitatum maxima censetur. Medicina equidem valetudinem afflictam restituit, turbatam recreat, animam ægri jam jam fugientem sistit, atque remoratur. Neque obest, eam quandoque morborum esse pertinaciam, ut medicamentorum omnium virtutem, medicorum artem excedant. Hinc falluntur, qui in illorum esse arbitrio putant, semper curetur ut æger. Qui, dum medico venam explorandam porrigunt, & imperato medicamine vix dum usi, morbum protinus a corpore propulsatum volunt. Si cui medicorum fas sit dicere: *Veni. Vidi. Vici.* Illum profecto præ ipso Julio Cæsare suspiciendum autumarem; Hic equidem aspectabili semper cum hoste congressus est; illis plerumque latente cum morbo pugnandum, quem nec oculis cernere, nec conjectura quidem, vel acutissimæ mentis sagacitate deprehendere interdum liceat. Quodsi antiquitas aris dignos putavit medicos suos, ætas nostra potiori jure in Fernelium, Cardanum, Mercurialem, Falopium, Vesalium, Gesnerum, Sydenhaimium, magnum Boerhavium, ejusque commentatione Clarissimum Van Switenium, aliosque non paucos, ceu terrestria quædam Numia oculos defigit, qui toto vertice, & humeris extra priscos illos eminent, & dum saluberrimæ artis inventiones a majoribus relictas novis indies accessionibus locupletarunt, mortales omnes novo sibi, immortalique beneficio ob-

strinx-

ſtrinxere. Quam lubens ego hic in laudes recentiorum quorundam, quibus urbs hæc noſtra, quibus Europa cætera plaudit hodie, excurrerem, niſi antiquitas in ſuis celebrandis totam, quanta eſt, Rhetoricam dudum conſumpſiſſet.

Verum quanta ego admiratione proſequendos Europæ medicos, tanto riſu explodendos, aſpernandosque Abiponum medicaſtros palam pronuncio, qui ſcientiæ medicæ fundum, neque ſuperficiem quidem viderint, qui ejus ſcholam ne a limine quidem ſalutaverint, qui pharmaceutica, botanica, anatomica, prognoſtica artis myſteria ne extimis quidem labris unquam delibarint. Et hos miſerum barbarorum vulgus medicos, ſervatores σωτηρας ſuos adorat. Re enim ipſa veteratores, verſipellesque illos in cute novimus, dignos ſane, qui ab iratiſſimo Galeno vapulent quotidie, ab Æſculapio, Hippocrate, totoque medicorum cœtu liberaliter conſpuantur. Fraudes equidem pro medicinis, verba pro rebus male credulis Abiponibus obtrudnnt, perindeque ignorant morbos ab ægris depellere corporibus, ac ſanis accerſere, tam in pharmaco parando, quam in veneficio inferendo rudes, dolos nectere, quam dolores minuere, ſcientiores. Incredibile tamen, quantum barbari avitæ ſuperſtitionis erroribus a pueritia imbuti in præſtigiatorum ſuorum peritia acquieſcant, dum ægrotaverint, quantum, ne magico illorum carmine afflati ægrotent, ſibi usque metuant. Verum enimvero & fiducia, & metu indignos hos nebulones palam, ſemperque affirmavimus; Quin ad hanc veritatem audientium animis altius imprimendam, ut, quam jactant, corporibus nocendi ſcientiam omnem adverſus nos libere expromerent, ultro, impuneque præſtigiatores omnes, ac præſtigiatrices provocavimus. Hos e fraudibus,

bus, ac fallaciis consutos veteratores ut oculis fugiant, auribus respuant, recordatione ipsa perhorrescant, lingua mordaci explodant, ac toto animo aspernentur, Abipones nostros iterum, iterumque adhortati sumus. Ad quem contemptum vindicandum scientia nocendi, si quæ in illis resedisset, omni adversus nos usi fuissent utique præstigiatores, bipedum omnium nequissimi.

Apud Ægyptios, Herodoto teste L. 2. folio mihi 134. morbis singulis singuli medici præfuerunt, ut eo certius ægrotantibus prosint: uni enim scientiæ intentos facilius illa excellere posse, quam pluribus occupatos, existimarunt. Apud Abiponenses medicos id singulare, quod omne morborum genus, (interni sint, an externi, nihil interest) singuli eadem prorsus curent medicina. Videamus illorum methodum, ac rideamus. Male affectam corporis partem applicatis fortiter labiis exsugunt, postque singulos suctus pinguissime exspuunt. Per intervalla hausto ex intimo pectore spiritu, buccis turgentibus perflant illam, quæ dolet, corporis regionem. Flamen illud, illeque suctus alternis repetuntur. Si totum lanqueat corpus, si maligno calore æstuet, si variolis, vel morbillis tentari incipiat, quaterni, sæpe quini medici, Harpyarum instar, advolant ad totum corpus eodem tempore exsugendum, perflandumque ita, ut hic brachio, ille lateri, tertius, quartusque pedibus labia affigat sua. Totidem hirudines ex ægro suspensas crederes. Si uber recusat infans, si lacrymatur, in promptu remedium est, a matre præstigiatori traditur liberaliter sugendus. Ipsissima hæc ægris medendi methodus apud omnes, quod sciam, Paraquariæ, Brasiliæque Barbaros usu recepta est, & apud Indos Galibes quoque viget, uti Pater Joannes Gril-

let

let noster in suo per provinciam Guianam itinere refert. Neque ausim dubitare, hunc sugendi morem a plerisque Americæ populis civitate donatum, & aperte superstitiosum censendum esse, cum a solis illis præstigiatoribus, superstitionis magistris exerceatur, in quorum labiis duntaxat medicam latere virtutem rudes Indi arbitrantur. Haud equidem mihi persvaserim, ejusmodi suctum, afflatumque naturali quadam vi ad salutem corporum seu servandam, seu restituendam promiscue quidquam conferre. Arbitrium penes medicos Europæos esto.

Novi, pus ex ulcere, sanguinem ex vulnere sugi utiliter, corruptionis secuturæ materies ut exhauriatur. Cataplasma ulceri applicatum quidni humorem depravatum extrahit, illoque humescit? Cucurbitulæ, vel hirudines carni affixæ noxii, superfluique sanguinis sorbent portionem. Quoties digitum acu, vel cultello cruentamus, stillantem inde sanguinem aut labiis exugere, aut manu exprimere, satagimus. Bestiæ, Canes præprimis, vulnus seu proprium, seu alienum lingendo persanant. Lingua illis pro pharmaco, quin præ quovis pharmacopoeo est. Icti a serpente Hispani, Indive Christiani ab amico benevolo membrum læsum sugi curant, ut suctu validiore lethale virus, antequam per artus diffundat se se, ocyus expungatur. Sugens, ne sibi officiat, ori folium tabacæ immittit suo, ac ad suctus singulos exspuit sollicite, ne veneno, quo alium liberat, deglutito semet inficiat, interficiatque. Usitatum sæpius in subita trepidatione hoc remedium, novi; Sed quia semper cum aliquo sugentis periculo conjunctum, non temere svadendum, nisi extrema necessitate urgente, dum medicaminis alterius haud est copia. Frequenter id usuvenit per Americæ vastas solitudi-

tudi-

tudines iter agentibus, quæ ut ſerpentibus mortiferis ſcatent paſſim, ſic medicis, medicamentisque omnino deſtituuntur.

Apud priſcos Germanos matres filiorum, conjuges maritorum vulnera ſuxiſſe, Tacitus memorat; *Ad matres, ad conjuges Vulnera ferunt; Nec illæ numerare, aut exſugere plagas pavent.* Vulnusquoque Menelai a Machaone medico ſuctum fuiſſe, canit Homerus Iliade δ:

Sed poſtquam vidit Vulnus, quo inciderat amara ſagitta,
Sanguinem exſugens lenia medicamina ſciens
Inſperſit &c.

Quod ſi itaque Abipones vulnera, ulcera, ſerpentium ictus &c. Cuicunque demum mortalium exſugendos præberent, neutiquam illos criminandos putarem. Aſt enim ſuperſtitionis luculentæ convincuntur imprimis, quod a ſolis præſtigiatoribus id ſibi præſtari velint, quibus non a natura, neque ab arte, ſed ab avo illo ſuo medendi facultatem conceſſam ſtultiſſime credunt. Quamvis una ſibi perſvadeant, alterum alteri halitus, labiorumque ſalubritate, ac medendi efficacitate plurimum præſtare. Dum brachium meum, ut dixi, barbarorum telo transverberatum, ut illud a Pazanoirin Abipone, præ reliquis eminente exſugi protinus ſinerem, turmatim in foro accurentes fœminæ mihi ſvaſerant, curationem celerrimam pleno ore pollicentes. Audivi conſilium ſtupidum, riſi, &, ne illarum ſuperſtitionibus tribuere aliquid videar, cum indignatione rejeci. Alterum, ex quo damnandus hic barbarorum ſuctus, caput eſt, quod illum univerſale adverſus quosvis morbos remedium,

dium, Panaceam, & ut vocant, alexipharmacon existiment. Novi in Paraquaria Europæum rei medicæ plerisque aliis scientiorem, qui, quod herbam fumariam bibendam ægris pluribus feliciter imperarit, Doctor fumaria ab Hispanis appellabatur. Indum, infirmorum curatorem, in Quaranico oppido S. Thomæ habui, qui, qualem medicinam huic, illive ægro porrexerit? interrogatus mihi semper respoſuit: Verbenam illi præbui, mi Pater. Expertus is, hanc herbam uni quondam profuisse, quibuscunque infirmis, quocunque morbo laborantibus, sine discrimine porrigendam, profuturamque stupide putavit. Hoc stupidiores Abipones, sugendo, sufflandoque exterminari e corpore credunt, quidquid demum sit, quod dolorem, calorem, tumorem, molestiamve adfert ægrotanti. Hanc rudium credulitatem fraudibus identidem novis alunt præstigiatores callidi, confirmantque. Dum enim ægro sugendo se accingunt, spinas, scarabæos, vermes &c. ori suo clanculum injiciunt, & istas quisquilias post suctum quemlibet exspuentes: En, inquiunt ægro, ægritudinis tuæ causam, simul vermem, spinamve ore ejectam intento indice commonstrant. Quo viso in spem erigitur infirmus, & mærore absterso reviviscit aliquando, dum exulare jam, a quo cruciabatur, pessimum hospitem opinatur. Opinio sola ut ægritudinis sæpe, sic sanitatis origo sæpissime fuit. Tantum corpus in animum, animus in corpus potest. Luce meridiana id clarius, experimentis quotidianis, trecentis historiis confirmatum. Adhæc nil mirum est, si post repetitos diebus aliquot suctus dolor tandem extinquatur, qui sponte sua, soliusque temporis beneficio, nulla etiam medicina accedente, erat desiturus. Haud inficior, Abipones plerumque convalescere, nativo id debent robori, non præstigiatoris, qui eos suxerat, operæ. Isti tamen,

ceu Soteri, ac Archiatro suo, instauratæ valetudinis gloriam, mercedemque religiosissime tribuunt, equos, arma, penulas, sphærulas vitreas, & siquid præterea in convalescentium est penu. Neque grati animi instinctu, metu potius id factitant. Ea siquidem illorum mentibus insidet persvasio: Morbum suctu depulsum subito rediturum, suos nisi medicos pro viribus confestim remunerentur, fustuario, quam præmio digniores, quippe non raro nocentissimos. Vidimus eheu toties infantes teneros exangues, pallidos, languidos, morituriente, & paulo post mortuos, postquam illi veteratores repetitis per diem suctibus illorum corpuscula defatigarunt, melius dixero, exhauserunt. Anticyram profecto mittendæ matres Barbaræ, quæ post tot suorum funera nondum sapuere.

Apud barbarissimos Payaquas lege publica cautum, sancitumque e majorum instituto est, ut, siquis suorum morbo extinquatur, medicus (Paý dicitur) qui ejus curationem suscepit, universi populi telis illico trucidetur. Et vero, ut sunt vindictæ studiosissimi, crudelissimæ legi crudeliter obediunt omnes. In urbe Assumptionis, ubi tunc versabar, ad Paraquayi fluminis litora infelix medicus infirmi mortem morte sua luit, hastis, sagittisque contubernalium suorum misere confectus. Quod si atrox Payaquarum lex apud Abipones quoque extaret, næ! pauciores illorum Galeni se se nepotes mentirentur; Recusarent enimvero, formidarentque periculosam medicandi professionem, medicique fungorum instar una nocte crescere istic desinerent. Certissimum equidem mihi, in singulis Abiponum contuberniis infirmis plures semper medicos numerari, qui nullo famæ, vitæque periculo, lucro utique certissimo ægrotantium lectulos obsident, corpora illorum, ac vires nullo morbi di-

scri-

ſcrimine exſugunt. De ægri periculo interrogati, lætiſſima quæque ominantur. Si prognoſticis contraria eveniant, ſi æger occumbat, in promptu excuſatio eſt: Morbum lethalem fuiſſe. Venefica alterius arte virtutem medicinæ ſuæ eſſe impeditam, ſuperatamve. Et hac ſtatur ſententia. Nefas ſit Præſtigiatoris excuſationes in dubium revocare.

Quamvis ille præſtigiatorum ſuctus præcipuum ſit apud Abipones medicamentum, & fere unicum, habent tamen aliquas, ut ſomniantes de rebus habere ſolent, de remediis noſtris ideas. Interdum, fatigatos æſtu ſolis, vel calore maligno accenſos ſedum perſentiſcunt, aliquid ſanguinis ſibi detrahunt cultro quocunque vel brachio, vel ſuræ infixo. ſunt, qui ſpina piſcis (Raya is dicitur ab Hiſpano: *Epáraňk* ab Abipone) pro ſcalpello phlebotomo uſi, venam non infeliciter ſecant. Herbarum ſalutarium, quarum incredibilis iſtic multitudo, virtusque multiplex, vix nomina aliquot callent, videri tamen appetunt myſteriorum naturæ ſcientiſſimi. Hinc non tam ſanitatis alienæ, quam famæ ſuæ ſtudio ægrotantibus hæc, illave arborum folia, plantæ parum cognitæ radiculam pro medicamine propinant aliquando, cui pharmacopœus tuto inſcribat: *Quid pro quo*, cum plerumque ejus naturæ ſint ejusmodi remedia, ut obeſſe queant certius, quam prodeſſe. Moleſto itinere defunctus in conceptionis oppido invaletudine tentabar aliqua. Adeſt vetula primi ob ſcientiam medicam nominis. Radicem vaſtam atri coloris mihi porrigit, ſalutis anchoram fore ſpondet, ſi in aqua percoctam ſumpſero. Exhorrui ſane ad talem medicinam, ſed vehementius ad medicam, Megæræ imaginem.

Ut Abiponensis lingua caret, sic Quaranica abundat plantarum salubrium vocabulis, earumque usum præclare nôrunt Quaraniorum non pauci. In oppido S. Joachimi sane I. dum Ignatium Yaricà infirmorum curatorem per octennium novi, ac ut rem fatear, non potui non demirari ejus dexteritatem, felicitatemque. Is equidem ossa brachii, pedisve confracta, suo loco reposita, tabellis arundineis firmata quatuor herbularum ope brevissimo tempore sæpius persanavit, nullo prorsus claudicationis vitio remanente. Est & hederæ genus in sylvis Americanis obvium, quod funis instar, digiti minimi magnitudine, colore subviridi ad fuscum accedente, arboribus adnascitur, varioque truncum complectens flexu serpit. Ab Hispanis suelda con suelda dicitur; In Europa num prostet, quo nomine appelletur, doleo, me nescire, post longam rei indagationem. Planta hæc minutim concisa, cum aqua excocta, linteoli ope sæpius applicata crus, brachiumve comminutum prompte consolidat, feliciterque. Complures me vidente hoc remedio persanati fidem rei faciunt certissimam. In urbe correntina matronæ Hispanæ caniculi pelle recenti recens fractum pedem circumligant, & remediis aliis omnibus exclusis perfectissime sanant. Medicamentorum, quæ ad purgandam alvum, ad ciendos sudores, ad bilem abigendam, aut ad humores noxios depellendos faciunt, nullus omnino apud Abipones usus est, cognitio nulla. Clysteris ne mentionem quidem ferunt. In S. Hieronymi oppido Hispanus miles e medicastrorum numero quispiam rogatus a Patre Brigniel, ut Abiponi ægrotanti mederetur, enemate opus esse, pronunciavit. Syringem admoveri vix sensit ægrotans, e lecto prosiliit furibundus, arreptaque hasta stravisset militem medicum, nî fuga

cele-

celerrime sibi consuluisset. Terrore subito in furias converso Hispanus senex nobis cachinnantibus, quidquid usquam conviciorum, ac maledictorum est, in ægrum ingratum evomuit; Ex inferno potius, ajebat, evocate, Patres mei, dæmoniorum pessimum ad hanc bestiam curandam. Hem! medicinam offerenti mihi necem intentat barbarus, syringi hastam opponit. Armis tam imparibus ecquis certamen ineat? Hæc, & plura alia ille. Neque a Quaraniis, ut Clystere utantur infirmi, unquam impetrabis. Tabacæ Hispanicæ, quæ Hispali conficitur, pulveres, quos naribus injicimus Europæi, Indi passim auribus medicandis inferciunt, dum eas scilicet Cœli pluvii, ventive acrioris injuria male affectas advertunt. Quamvis ex iisdem tabacæ pulveribus per nares attractis voluptatem experiri se se, minime inficientur. Et vero a nobis identidem eos petiere. Concubia sæpe nocte adfuerant Abipones, mihique expergefacto: *Da mihi tabacam Tachkaul yabogèg*, Clamitabant. Surrexi. Dedi, quod petiere. Infantium instar sunt barbari, & fiducia erga patrem, & audacia ad petendum, quidquid in mentem venerit, plenissimi. Si repulsam ferant, irritantur, beneficiis dein pluribus vix tandem placabiles.

Præstigiatores, ut morborum dominium, donumque sanitatis penes se esse, significent, verba sola, medicamentis omnibus exclusis, ad ægros quosvis persanandos sufficere, magnifica ostentatione affirmant. Ad infirmi lectulum considentes arbitraria carmina, ceu magicum quid, decantant jam ad Avum suum dæmonem ægro placandum, jam ad manes ex inferis evocandos, quorum opera infirmandas, exterminandasque spondent quantascunque infirmitates. Hinc, etsi superos flectere nequeant,

Acheronta movere posse miris artificiis, veteratores isti a stolido vulgo creduntur. Sed venia digni videntur creduli barbari, cum viri cætera sapientes medicam virtutem solis verbis concesserint. Plinius l. 28. c. 2. refert ex Homero: Ulyssem sauciatæ fœminæ sanguinem carmine inhibuisse. Theophrastus ischiacos: Varro podagricos: Cato membris luxatos versiculis quibusdam juvari, affirmant. Quid quod Theophrastus Paracelsus l. 1. phil. Sagac. c. 6. ausus sit dicere: Naturam vires suas in verba imponere, sicut in herbas, & radices. Ast apage aniles fabulas, nugas superstitiosas, nigro dudum notatas calculo, papyro candida indignas. Abiponum medici, tot fallaciarum architecti, quam parum suis ipsi artibus confidant, tum denique palam faciunt, cum morbo correpti non a collegis suis, sui similibus, sed a quovis potius Europæo Consilium, remediumque sibi deposcunt. Malunt ægrotantes medicæ artis, quam sani jactabant, ignorantiam fateri, quam morbo succumbere Ea tempestate, qua inter Abipones egeram, medicæ artis fama præ cæteris claruit Pariekaikin, præstigiatorum princeps. Hic Pleuritidis quadam specie tentatus, immodicisque caloribus æstuans non Collegarum suorum aliquem, me potius, ut sibi mederer, accersivit. Pulveres cornucervi calcinati cum aqua hordei cocta illi sanitatem, mihi apud Abipones contubernales medici famam attulere. Sed maluissem esse, quam putari medicus. Nulla equidem re citius barbarorum tibi devincies animos, quam medendi dexteritate. Putant nil ignorare illum, qui morborum naturas, remediaque noverit. Fidem habebunt in rebus, quæ ad religionem pertinent, atque adeo morigeros se, ac faciles præbebunt. Divinus ipse servator, cúm in terris ageret, in sui admirationem ra-

rapuit mortales, quod non animis duntaxat, sed & corporibus humanis mederetur. Illius imitatione quotquot Barbarorum institutioni operam dedimus, medicorum, Chirurgorum, pharmacopœorum penuriam maxima, qua potuimus, virium contentione, remediis parabilibus, librorum medicorum lectione, aliis quibusque industriis supplere conabamur, ut miseram illam, avitisque superstionibus cæcatam plebeculam a præstigiatorum sinu abstraheremus, quos religionis sanctæ præcipuos obices ubique gentium sumus experti.

Incredibilis est, quæ Guaranicis in oppidis gerebatur, ægrotantium cura. Pleraque illorum quatuor, aliqua sex, vel septem incolarum millia numerant. Pro multitudine, vel paucitate istorum plures, paucioresve Indi ægris curandis designantur, herbarum, remediorumque familiarium cognitione aliqua imbuti, quamvis iis haud liceat Missionario non consulto, arbitrarias medicinas adhibere. Baculum altum cruce insignitum manu semper circumferunt, & Curuzuyà seu crucem gerentes vocantur propterea. Illorum est sub auroram per plateas unicuique assignatas totum obire oppidum, ægros lustrare, & si quis recens in morbum inciderit, rescíscere. De his omnibus Missionarius, antequam sole exoriente præsentibus omnibus sacrificet, edocetur, & quibus remediis utendum, quæ Sacramenta cuivis ministranda, significat. Ipso meridie ex illius culina Caro elixa cum pane ex flore farinæ triticeæ candidissimo ad ægrorum singulorum (Triginta in-interdum, aliquando plures, vel pauciores decumbunt) domos mittitur. Ægri singuli semel quotidie, & pro morbi periculo sæpius visitantur a Missionario, quem bini minimum pueri semper comitari

solent. Nihil prorsus, quod ægrorum seu animis, seu corporibus conduceret, desiderari passi sumus unquam. Quibus industriis id sane impetratum, ut plurimi convalescerent; Cæteri vero, quorum morbus medicinæ vires superaverat, sacris ad beatam mortem præsidiis tempestive muniti, nobisque præsentibus vivere desinerent. Explodendus itaque hoc rursus loco notissimus Bougainvillius, qui in urbe Boni aeris per homines vel nobis malevolos, vel ignorantes misere toties circumventus scribere ausus est: Quaranios plerosque morbo, in quem inciderint, extingui, paucissimos e morbo recreari. De variolis, morbillisque duntaxat id verissime affirmasset. Causas alio jam Capite adnotavi. Ad hæc noveris, per Quaraniorum oppida ternos, certe binos fratres nostros laicos Chirurgos Europæos, in re medica commode versatos non Missionariis modo, sed & Indis ægrotantibus utilissimam sæpe operam navasse, quamvis ob longissima terrarum intervalla; quibus oppida fere sejunguntur, haud semper ope sua indigentibus præsto esse potuerunt.

In nos itaque, quorum intererat Indorum animos curare, corporum ægrorum curatio recidit. Et vero propitio Numini in acceptis referendum semper putavimus, si quando remediis minimis maximi sæpe morbi profligabantur; curtissima enim supellectili pharmaceutica nostræ ædes pollebant. Sulphur, alumen, sal, tabaca, saccharum, piper varium, adeps gallinarum, tigridum, boum, cervorum, ovium &c. pulvis pyrius quam multiplicem utilitatem ægris præstant! vix abit dies, quo istorum aliquid ab Indis non peteretur. In promptu esse oportet tres cucurbitas totidem unguentis instructas. Viride est unum (Mohâ hobĩ dicitur) ex sebo, &

triginta aliquot herbis conflatum. Alterum nigrum (Moha hû) flavum tertium (Mohâ yù) Quodlibet horum, ut ex alia constat materia, sic aliis, aliisque, quos Indi experientia nôrunt, usibus destinatur. Herbas item saluberrimas, quæ vel sponte sua passim nascuntur, vel ab Europæis plantatæ, in promptu habemus, quales sunt: Borrago plantago, fumaria, verbena, salvia, Malva, Buglossum, virga aurea, origanum, seu Mayorana, mentha, absynthium, nardus, &c. &c. Rorismarini, rutæ, artemisiæ sylvas apud Quaranios, deprehendas. His adde arborum nobilissimarum jam cortices medica virtute insignes, & Europæis in pharmacopoliis pretiosissimos. Quis nescit, ligνum sanctum, Quajacan, corticem Peruvianum, Quina Quina dictum ex arbore, quam Indi nostri Chiquiti pizòès vocant, Rhabarbarum (Alexandrino persimile) sassafràs, sarsaparillam, Mechoacan, jalapam, tamarindos; cupaiba, aliaque multi usus balsama, zingiber, sanguinem draconis, &c. quæ non alia magni nominis medicamenta in Paraquaria seu nasci, seu parari. Taceo, varia lapidum, quos piedras Bezàr Hispani vocant, quique seu in huanacorum, seu in alcium stomachis passim reperiuntur. Tot pisces, tot amphibia, tot feræ campestres, sylvestresque medicos in usus aliqua sui parte egregie Americanis serviunt. Aguaràquazù canis aquatilis auri instar flavescens nigra per medium tergi linea distincta pellis corpori applicata dolores ischiadicos (vulgò sciaticos) mirifice sedat, & adversus ventris tormina, me teste, ingens adfert levamen, præsertim colicam patientibus. Pellem ejusmodi ob perspectas ejus utilitates ex America attuli, sed in navi furto mihi sublatam doleo etiamnum. In flumine Parana inter Quaranica oppida Virginis Lauretanæ, & Corporis Christi pis-

cis (nomen memoria excidit) reperitur, cujus officulum quoddam in pulveres redactum, & cum aqua potatum ſtranguria laborantibus prompte opitulatur, quibus alias crocus noſter Europæus (quantum pollice, & indice capi poſſit) vino coctus, hauſtusque præſentiſſimum remedium, me ſvaſore, ſpectatoreque ſæpiſſime fuit. Quin & feræ cæterum noxiæ medicinas ſuppeditant Americanis. Attingam paucula Cataplaſma ex crocodili adipe confectum plagas perſanat. Ejusdem ſtomachus ſiccatus, & in pulveres comminutus, ſi bibatur cum aqua, calculi dolores comprimere dicitur. Crocodili dentem e collo, vel brachio ſuſpenſum paſſim geſtant & Hiſpani, & Indi, creduntque ſe hoc præſidio contra ſerpentium ictus defendi. Icti a ſerpente pulverem e crocodili dente cultro abradunt, & aquæ immiſtum bibunt. Ab Indis id factitari ipſus vidi, quamvis certiora, præſentioraque remedia vulneratis a ſerpente alio loco patefaciam. Lapilli, qui in crocodili ſtomacho inveniuntur, in pulveres contriti, potatique dolores calculi, qui in renibus ſentiuntur, levant. Tigridum ungues calcinati, cum alumine pariter calcinato, permixti, & in pulveres ſoluti ſi denti exeſo, moleſtoque imponantur, dolorem, ut jam alias dixeram, omnem extinguunt penitus. Et mea, & plurimorum Europæorum experientia probatum ſane remedium. Adeps tigrinus momento vermes expellit ex capite, vel quavis corporis parte, ſi illi loco, unde egredi ob multitudinem, locique anguſtias tentant, illinatur. Muſcæ vulgares, ac domeſticæ, hujatibus nil omnino diſſimiles, ſæpe per interdiu dormientium nares, buccamve in caput irrepunt, ibique excremento ſuo, veluti ſeminio quodam producunt vermes in medio obeſos, utrinque in acumen rubrum deſinentes, cætera candidos; longitudine-

ne annularis digiti unguem æquant, circulisque, veluti annulis quibusdam ambiuntur. Paucas intra horas plus, quam vel comprehendi, vel credi possit, augescunt numero, partemque, quam insederant, capitis corrodunt. Multitudine nimia conferti jam, compressique, & seu cavernæ suæ angustias pertæsi, seu deficiente sensim alimento exitum moliuntur, tentantque, qua qua possint, erumpere. In extima cute punctulum rubicundum eruptionis, quam cupiunt indicium est. Non ipsum illud punctulum, sed ejus peripheria ungenda est adipe tigrino, cujus fœtorem teterrimum haud ferentes vermes duplicata virium contentione ossa, carnemque obstantem pertundunt denique, &, qua facta via, erumpunt ad unum omnes. Obstupui profecto, steteruntque comæ, meisque vix fidem habui oculis, dum ex capite Indi Gregorii Piripoti in S. Joachimi oppido tantum Vermium acervum prodiisse conspexi, quos petasus meus neutiquam caperet; Necdum assequor, qua ratione hominis caput tantæ vermium multitudini seu recipiendæ, seu alendæ par fuerit. Ex hoc tamen incredibilem tantillo in spatio compressionem vermium licet arguere. In summitate, seu fastigio nasi superciliis interjecto portam sibi cavarunt, sed adeo angustam, ut non nisi singulis exitus pateret nunquam interrupto ordine sibi avide succedentibus. Vulnus tenue protinus coaluit, carnis tamen modico hiatu cicatricis instar remanente. Indus quoque edacissimorum hospitum exercitu innumerabili liberatus adipi tigrino, quo sæpe alias, semperque pari felicitate alios persanavi, recuperatam valetudinem tribuere nil dubitavit. Sed audi majora. Illud tintinnabulum, quod serpens veneno mortifero plenissimus caudæ adnexum circumfert, nobile medicamen est. In pulveres enim redactum dentibusque exesis injectum

ctum illos emollit, ut sponte sua citra omnem doloris sensum sensum excidant. In aliis quoque morbis locum habet. En! ut nocentissimæ cæterum, venenatæque belluæ ægrotantibus Americanis non raro medentur. Thomas Falconer noster, in Anglia natus, quem medica, herbariaque scientia eminentem & Paraquaria & Hispania suspexit, fassus est: Pharmacopoliis Europæis facile, lubenterque carere Paraquarios, quibus ipsa natura plantas, herbas, radices, arbores saluberrimas suppeditat, morbis quibuscunque profligandis pares.

Ut & morborum & plantarum medicarum naturam disceremus, medicorum, herbariorumque libros impigre consuluimus. Bibliothecæ medicæ instar nobis omnibus fuit *Florilegium medicum*, Castellano sermone scriptum, in Hispania iterum iterumque typis datum, medicorum Matritensium laudibus egregiis, & publica utilitate mirifice commendatum, atque adeo per Americam, qua Hispanicæ ditionis est, ubique expetitum. Joannes Steinheffer silesius, frater noster, Chirurgiæ peritissimus, medicorum voluminum lectione, & multi temporis experientia, Dum in Novi Regni Granatensis coloniis Indicis versaretur ægrorum curator, perpolitus librum hunc vastæ molis Missionariorum commodo elucubratus est, ut hoc subsidio adjuti curandis Indis ægrotantibus aliquantulum aptarentur, cum per immensa terrarum spatia medici, pharmacopæi, Chirurgi, ne umbram quidem deprehendas. Istorum supplementum illud profecto volumen est, cum non modo morborum accuratam cognitionem, sed & facilem medicamentorum præparationem ex iis, quæ in America suppetunt, rebus perdiligenter, & intento veluti digito commonstret. Quibus industriis cum

uti-

utilem ægris operam identidem navaverimus, id denique impetravimus, ut Abipones, quoties invaletudo se illis insinuabat, neglectis illis suis præstigiatoribus spes suas omnes in nostra ope collocarent, nostraque medicamina superstitiosis illis quam longissime præferrent. Mihi diffidens, deque aliorum vita anxius nunquam præcipiti manu medicinam ægrotantibus obtrusi. Adversus aeris injurias ut defenderentur; A' noxiis escis, potibusque ut abstinerent, prima hæc mihi, ac princeps cura. Dapes salutares, quas potui, mea e penu præbui. Diæta nil proficiente medicamentum denique longo usu exploratum, quod si prodesset nihil, nihil certe obesset, porrexi. Nostra comitate, beneficentiaque deliniti ægrotantes barbari sacro se tingi latice patiebantur; Prius equidem, ut primum morbo tentati sunt, baptismi metu in sylvarum latebras vel refugerunt ipsi, vel a suis deportandos se curabant. Annis posterioribus summa voluntatum inclinatione, fiducia pari in nos propendebant plerique omnes, & si qua se medicina a nobis recreatos aliquando meminerant, eandem contubernalibus suis morbo ingruente adhibendam poposcere. Ex uno conjectura fit de cæteris. Fructus, figura ac dulcedine amygdalæ par in calidiori septentrionem versus Paraquaria nascitur, a Quaraniis Mandubiquazù, ab Hispanis Piñon del Paraquay, a medicis Ricinus Americanus, ficus infernalis, Nux cathartica appellatur, quod comestus simul vomitum ciet, simul alvum promptissime purgat. Primos, qui in Paraquariam olim venerant, Hispanos festive decepit. Dulcedine capti hunc fructum esitarunt avide, & quem cibum putarunt, maximo omnium risu medicamen experti sunt, quod armis duplicibus humanum oppugnat corpus, humoresque seu superfluos,

seu

ſeu noxios via duplici citra cunctationem expellere conſvevit. Ejusmodi nuces ternæ, quaternæve Abiponibus, quibus purgatio neceſſaria videbatur, a nobis datæ ſunt. Luculentum ex earum uſu levamen nemo non capiebat. Inde factum, ut, quotquot ſtomachi gravitatem ſenſere, hanc ſibi medicinam a nobis ipſi flagitarent. Idem de aliis remediis ſentiendum. Priſci moris tenaces vetulæ paſſim fremuere, dum ſuas aliis medicinas riſui jam eſſe, quæſtusque ſui fontem exaruiſſe animadverterant. Præſtigiatores, qui ægrorum prius & corpora & facultates exſuxerant, ceu fuci inertes vulgo ſpernebantur.

Infinitus ſim, ſi cæteros, quibus Americani populi utuntur, medicandi ritus perſequar, quorum alii Europæorum riſum mereantur, indignationem, admirationemque alii. Srictim, veluti per tranſennam memorabo aliquos. Patagones, & qui Auſtrales Magallanici territorii plagas pervagantur, cæteri barbari ægrotantis corpus a malo dæmone inſideri, putant. Illorum medici tympana, in quibus terribiles viſu formæ depictæ, circumferunt; Hæc ægro aſſidentes, vociferatione adjecta, pulſant identidem, dæmonem de morbi genere vel conſulturi, vel ex ægri corpore ejecturi. Si quis morbo occumbat, illius cognati medicum diris modis inſectantur, ceu mortis authorem. Si quis optimatum Caziquiorumve moriatur, medicos omnes, ni fuga præcipiti dilabantur alio, contrucidant. Stulta commiſeratione ducti moribundos, necdum mortuos, ſepeliunt interdum Horum aliquem adhuc ſpirantem e tumulo protraxit Pater Mathias Strobl, ultra decennium Auſtrales inter Barbaros verſatus. Mbayarum, ſeu Quaycurùs ferociſſima natio medicos ſuos

Nigie-

Nigienigis appellat. Cucurbita ingens fructuum variorum, ut manu exagitata sonitum edat, seminibus duris plena, umbella item ex fuscis struthionum plumis contexta illorum & præcipua insignia, & artis medicæ instrumenta sunt, quæ quaquaversus, ut noscantur, circumferre manibus solent. Imperare mihi haud possum, ut Chiquitorum medicos taceam. Risu digna sunt, quæ in historia Chiquitorum veteranus illorum Missionarius Joannes Patritius Fernandez scripsit. Præstigiator medicus ægri curationem jam jam aggressurus exquisitis dapibus, pullis, gallinis, perdicibus stomachum refercit suum, ut ad perflandum, sugendumque ejus corpus anhelitum & robustiorem, & salubriorem sibi procuret. Medico liberaliter epulante ægrotanti triticum turcicum insipidum, ac semi coctum objicitur. Si illud fastidiat, nemo mortalium est, qui ad cibum sumendum hortetur miserum, ut adeo inedia, quam morbus plures conficiat. Primo accessu trecentis interrogationibus ægrotantem medicus fatigat: Quibus in locis, quærit ex illo, heri versatus es? Quas vias trivisti? Everso cantharo potum ex tritico turcico paratum fors temere humi fudisti? Quid? Si testudinis, cervi, apri, aut alterius feræ carnem canibus devorandam imprudenter objecisses? Fateatur horum aliquid æger, bene est. reponit medicus, morbi causam tenemus. Illius feræ anima ad vindicandam injuriam corpus ingressa tuum te jam excruciat, eheu! Hæc dolorum, quos sentis, origo est. Delphica hoc dictum ex tripode a barbaris putatur. Nec mora. Curationem orditur. Partem corporis afflictam exsugit iterum, iterumque, ac tertio. Mox triste Carmen deblaterans loci, ubi æger decumbit, solum omne clava quatit, ut minitabundo strepitu perterrita feræ illius, cujus carnem cani objecit,

anima

anima ex ægroti corpore discedat. Stupide id a versipelle medico spondetur, stupidius ab ægro expectatur, vivida tamen, quæ imaginario in remedio collocatur, ægri fiducia interdum obtinetur, morbo aliis de causis evanescente. Crudelior ægri curandi consvetudo apud Chiquitos eosdem grassabatur.

Uxorem ægrotantis mariti trucidarunt; Hanc, cur maritus decumbat, causam esse, rati. Hac e vivis sublata illum protinus convaliturum, perperam credidere. Sæpe alias, quænam præstigiatricum ægrotanti morbum accersiverit, medicos consulebant suos. Hi jam vindictæ, jam utilitatis suæ studio abrepti illam, istamve, ut lubuit, ream pronunciarunt. Nec opus erat argumentis ad hoc probandum. Præstigiatoris sententia & oraculum & classicum genti credulæ fuit. Armati concurrunt undique ad miseram misere necandam. Tales olim erant Chiquiti adhuc sacrorum nostrorum expertes. His nostra dein sub disciplina imbuti tum ob virtutis christianæ, bellicæque exempla, tum ob eximiam artium plurimarum cognitionem Hispanis admirationi dudum, & adversus alios barbaros auxilio sempere fuere. Rudes animulæ, quemadmodum noxii humoris intemperies in corpora possit influere, haud intellexerant, neque quantum alvi purgatio, sanguinisve detractio ad restituendam valetudinem conferret, unquam perspexere. Ast nostris aggregati coloniis, experimentoque suo convicti quotidie præstigiatorum fallacias aspernantur. Hac demum ratione mulierum securitati cautum est, quarum vita seu marito, seu quocunque alio ægrotante pro medicorum versipellium arbitratu identidem periclitabatur. Hactenus de morbis, medicis, & medicinis Abiponum; Jam, quæ mortis ratio, dispiciendum.

CA-

CAPUT XXVII.

De ritibus, qui Abiponum mortem comitantur, qui consequuntur.

Mors mortalibus plerisque formidolosa: Abiponibus universis formidolosissima. Mortis ne memoriam quidem ferunt, minus morientis aspectum. Hinc sicubi de cujuspiam vita conclamatum est, ex illis actutum ædibus aut fugiunt ultro contubernales, aut per remanentes ad ægri curationem vetulas fugantur, ne ex lugubri morientis spectaculo mœrorem animis haurirent, mortisque metu, dum dimicandum cum hostibus, vitæ discrimina posthac recusarent. Idcirco suis extorres contuberniis vel alieno in tentorio, vel sub dio, quod sæpius videram, noctes agunt complures. Cum rarissima sit apud istos naturali morte defungentium experientia, mortis jam jam imminentis prognostica ignorant. E tantilla cibi abstinentia, ex silentio ægri pertinaciore, vel insomnio vitæ occasum proximum animo præsagire, seque, suosque fallere consveverunt. Nam: *La' chig reet. La chig rkenne, la' yga' Jam non loquitur. Jam non comedit. Jam moritur*, idem his barbaris significare videtur. Ut primum de moribundo percrebrescit rumor, vetulæ seu propinquitate generis affines, seu medica arte conspicuæ ad ejus confluunt domum. Passis capillis, retractaque ab humeris veste decumbentis stipant latus. Hinc atque hinc longo ordine ejus circumsistunt lectum.

-ctum. Dextra cucúrbitam, suum illud crepitaculum, continenter exagitánt, & ad illius tristes modulos violento pedum motu, brachiorum jactatione, vocisque contentione maxima lamentantur. Quæ vel ætate, vel artis medicæ fama præcellit reliquas, morientis capiti proxima tympanum militare ingens, horrendum, horrendo cum murmure reboare facit identidem. Altera, rerum omnium, quæ ægro accidunt, speculatrix per intervalla corium bubulum, quo æger tegitur, removet, ejus vultum observat, & si quidem spirare adhuc videatur, aqua frigida liberaliter perfundit, quem in finem pelvis aqua plenus sub lecto collocatur. Hæc dum primum videram, ægrotantis scilicet miserabar sortem, quem si non morbi violentia, at certe intolerabili fœminarum ejulatu, tympanique perpetuo strepitu extinquendum metuebam, vel corii bubuli durissimi pondere opprimendum. Noveris equidem totum, quantum est, corpus a capite ad calcem bubula illa pelle velari, quæ tabulæ crassitudinem æquat, gravitatem superat non raro. Commiserationis obtentu tanta in animam agentes crudelitate utuntur, ne scilicet illorum angustias in extremo vitæ articulo videre, ne gemitus exaudire circumstantes fœminæ cogerentur. Sæviunt, ut sibi parcant. Affligunt, ne affligantur. Enimvero dum in nostram se tradidere disciplinam, quamvis a nobis admoniti frequenter, rogatique Barbari a barbaris his ritibus ne latum quidem unguem discessere, quod tamen progressu temporis impetratum denique præsertim ab Abiponibus Riikahè; Nakaikötergehe enim Cerimoniarum veterum multo sunt tenaciores.

Nisi moribundi respiratio, ut follis in Vulcani officina, eminus exaudiatur; Si quando ejus anheli-

tus

tus vel tantisper interquiescat, jam animam exhalasse miserum, stentoria voce proclamant. Magni fiunt undique concursus. Omnium ore repetitur: *Chitkaeka. Lahaua Non est amplius. Mortuus est.* Confestim quotquot nuptæ in oppido mulieres, vel viduæ eo, quo prius dixi, habitu conveniunt ad commune lamentum. Plangore incondito, cucurbitarum crepitu, strepituque ollarum, quas damularum pelle obductas ceu tympana minora pulsant, dum complent forum longo ordine procedentes, extortisque lacrymis se fatigant, sæpe repentina personat vociferatio, quæ illum, qui mortuus lugetur, revixisse nunciat. Festiva exclamatione: *La nasateuge jam revixit*, omnium ora, auresque occupante, lugubris fœminarum ululatus conquiescit subito, quarum aliæ domum, aliæ ad ægrum in vitæ, mortisque confinio versantem properant, illumque ferali ejulatu tamdiu excruciant, dum denique e vivis exturbent. Primum a morte Princepsque circumstantibus negotium est, vita functi cor, linguamque radicitus evellere, cum aqua ad ignem coquere, canique obvio devoranda objicere, ut & ille, qui mortis author fuerit, quamprimum moriatur. Id superius jam exposui. Cadaver adhuc calens more patrio vestitum, pelle bubula circumvolutum loris coriaceis constringitur. Caput singulari strophio, vel quacunque, quæ ad manum est, lacinia obnubunt; Quem morem apud Hebræos viguisse tum ex historia lazari a servatore ad vitam revocati, tum aliunde liquet. Quaranicis Christianis etiamnum solenne est, eodem, quo cadaver, linteo caput velare haud aliam ob causam, quam ne patens omnium oculis demortui facies novum spectantium animis mærorem offundat, tristemque illius, qui aperto in sarcophago ad tumulum effertur, refricet recordationem. Ut morientem spectare, sic

mortuum domi tolerare recusant feri Abipones. Nunquam tanta cum festinatione dapes ex culina ad mensam, ne per cunctationem bajulorum frigescant, adferuntur, quanta illi ad sepulchrum efferunt suorum cadavera; Hæc adhuc tepentia præparatis ad id equis deportantur illico humanda. Prævolant pernicibus bucephalis, quæ tumulum cavent, funusque lamentis illustrent, lectæ mulieres. Quid si tibi in mentem veniat cogitare: Abiponum plures sepeliri, quia mortui putantur, re tamen ipsa mori, quia sepeliuntur. Miseros illos bubula pelle, qua arctissime circumligantur, aut terra, qua obruuntur, suffocatos tum denique exspirasse haud absimile vero est. Verum, cum cor evellant, linquamque e mortui corpore, dum sepeliuntur, de morte illorum nil porro dubitandum. Id tamen vehementissime suspicor, cor secari interdum semivivorum, qui sibi reddendi essent forsitan, ni necessario vitæ instrumento praepropere spoliarentur. Barbari, cum suorum tantopere ipsi accelerent sepulturam, nobis succensere ausi sunt, quod Christianis sacris initiatos Indos post obitum tot horarum spatio extra tumulum cunctabundi detineamus. Id tamen & legibus sacris, civilibusque, & prudentiæ maxime consentaneum. *Ne*, ut loquitur Andreas Quenstedius, *præpropere efferatur funus, videndum est; Nimia enim acceleratio quandoque vivos pro mortuis sepelivit.* Varius pro varietate gentium, morborum, temporumque hac in re fuit usus. Antiquissimo ævo non nisi quarto ab obitu die corpora humabantur, quod ex Apollon. Argonaut. II. patet:

At vero ornantes supremo funus honore
Tres totos condunt lugubri murmure soles,
Magnifice tumulant quarto — —

Con-

Contrahebatur id tempus, si funus immaturum, puta, si filius tener, si puella Patri chara efferenda esset; *Hoc enim casu*, ut Tacitus annal. 13. *festinationem exequiarum edicto cæsar defendit, id a majoribus institutum referens, subtrahere oculis acerba funera, neque laudatione, aut pompa detinere.* Verum talis exceptio cultis gentibus neutiquam probatur hodie, apud quas legibus præfixa sunt differendi funeris tempora.

Antiqui jam in antrorum cavernis, interdum ad vias publicas, vel in montibus, sæpissime intra urbes, quin intra ædes suas mortuos sepelivere. Abipones sylvas, lucosque pro sepulchretis amant a loco, quem insident, tantillum remotos, ne, si omnium oculis quotidie obversaretur, mortis acerbam memoriam identidem sibi ingererent, neve auram noxiis putrescentium corporum vaporibus prægnantem vivi haurirent. Hanc forte ob causam apud sicyonios olim nefas intra urbis mœnia quempiam tumulare, ut refert, Plutarchus in Arato - Idem in variis Europæ provinciis nuper interdictum. Id tamen lycurgi legibus non vetabatur, quod is spartiatas suos a pueritia funeribus spectandis, ne viri mortem in acie paverent, assvefactos desideraret. Eximiæ genus felicitatis autumant Abipones in sylva humari, & arborum sub umbra. Contra eorum vices dolent, queis sub tecto sacræ ædiculæ sepulchrum obtigit, tales equidam Patris Captivos appellant. Ejusmodi sepulturæ metu baptismum refugere initio. Scrobem porro, ubi cadaver collocandum, exiguæ altitudinis fodiunt, ne terræ aggestæ nimio pondere prematur, Tumuli superficiem arborum ramis spinosioribus implent, ut his aculeis tigrides, cadaverum quorumcunque appetentes, arceantur. In sepulchri summitate ollam inversam pro coronide statuunt, ne, si aquam mortuus

sibi velit, vas desit. Ex arbore tumulo propinqua vestem suspendunt, qua, si prodire e tumulo lubeat, indueretur. En fatuam stupidæ, sed benevolæ gentis providentiam! Viris hastam præterea juxta tumulum defigunt, ut venationis, bellique instrumentum illis in promptu esset. Caziquiis suis, aut militari fama clarioribus equos eundem in finem, non sine Cerimonia occisos, ad sepulchri margines collocant; Qui mos plerisque Barbaris equitibus in Paraquaria communis. Nostri, qui (quod alias memoravi) fretum Magallanicum versus Regia in navi missi, exscensione facta trium Indorum equitum cadavera, equos totidem penes illos sudibus affixos deprehenderunt. Equi plerumque præstantissimi, ui mortuo, dum viveret, maxime in usu, atque deliciis fuerant, ad tumulum mactari solent. Hoc sane ridiculum, fateor, sed illud intolerabile, quod Scythæ Taurici suis cum Regibus illos una sepeliebant, qui iis in vita amicissimi, jucundissimique fuerunt, quibus in pignus amoris Reges ipsi auriculas abscindere solebant, ut Alexander Ab Alexandris L. 1, cap. 6. refert. Crudeliores illi Asiatici, qui conjuges vivas cum maritis mortuis contumularunt, tumuli perinde, ac thalami socias. Neque temere id factum. Uxores ad mortem invisi mariti accelerandam non raro venenum porrexere. Nunquam, certe rarius id audebit fœmina, si marito mortuo sibi perinde noverit mox moriendum.

Sepulchrales Abiponum ritus risu liberali prosequaris, per me licet; At enim haud inficiaberis eos argumentum esse, quo animorum immortalitatem illos credere, probatur. Naturæ ipsius monitu impres-

pressum sibi habent, persvasumque, extincto corpore non una animum extingui. Nôrunt, aliquid sui post fata superstes fore, quod duret semper, nunquam intereat. Res illa immortalis, quam nos animam dicimus, illi *Loakàl*, vel *Lkigibì* imaginem, umbram, Echo appellant, per mortem a corpore sejuncta quo deveniat, in quæ loca deferatur, num deliciis fruitura sit, mulctandáne suppliciis, id indagare haud solent. Magallanicæ regionis Barbari mortuos sub terra vivere, tentoria habere, venationi operam dare, struthiones mortuos ad eandem secum sub terra stationem descendere credunt. Istiusmodi deliramentorum expertes Abipones exanimato corpore superesse sui aliquid, esse alicubi opinantur; locum tamen, cæteraque se nescire, plenó ore confitentur. Defunctorum manes, vel umbras *mehelenkachiè* vocant, timent, & viventibus, dum ad res futuras expiscandas magico carmine evocantur, spectabiles fieri, ajunt, præstigiatorum scilicet artibus, astibusque circumventi. Me ad Paranæ ripas subdio, ut moris istic, pernoctante dum Abipones viæ Comites Voces suas adversi litoris arboribus, aufractibusque impactas repeti audirent, id manibus, spiritibusque corpore vacuis, ac per illas solitudines errantibus tribuerunt, dum denique, quid echo sit, a me docerentur. Anaticulas noctu turmatim volantes, ac triste quid sibilantes (*Ruililì* vocantur) pro hominum umbris habent, & *mehelenkachiè* manes appellant. Ex his, aliisque, quas alio loco attuli, animorum immortalitatem ab Abiponibus, etsi cætera rudissimis, credi, prudens conjectura est. Mirum sane, ac prorsus intolerabile illam a viris, qui supra vulgus sibi sapere videntur, in dubium vocari. sepulchris apponi ollam, vestes, arma, equos, veluti vita exutis usui futuros, aut necessarios, barbarorum deliramentum

est, sed ignoscendum. Nam & his affinia apud cultissimos Romanos usitata legimus. Urnis ollam vel amphoram, interdum plures, adjecerunt. Tumulo vinum, lac, mel, flores, mulsum, & quæ non? inspersere; Quin cœnam justam apposuerunt sepulchro a Manibus, ut somniaverant, absumendam, teste Ovidio fastorum II.

Nunc animæ tenues, & corpora functa sepulchris
Errant, nunc posito pascitur umbra cibo.

Incredibile, quanta religione sepulchri honorem suis procurent Abipones. Si quem sociorum in acie vident occubuisse, exanime corpus mediis ex hostibus rapiunt, patrio in solo rite humandum. Oneris tamen levandi gratia viam ingressi Carne nudant ossa: Illam, ubi ubi possunt, humi defodiunt: Hæc corio inclusa per ducentas sæpe leucas equo domum asportant, ubi demum justa funebria peraguntur. Quodsi hoste premente relinquendum in acie Cadaver, de investigandis primo quoque tempore ossibus solliciti nullam capiunt quietis partem cognati, dum quantovis demum labore, ac periculo illa inveniant. Hæc maxima dein celebritate, ut sequenti Capite dicam, ad suos equo revehere solent, patrioque in monumento locare. Eadem sane Veterum erat sollicitudo, ut peregre mortuorum seu cineres, seu ossa in patriam referrentur. Agrippina certe Germanici cineres Romam deportari fecit, quod Tacitus Annal. 3. memorat. Idem Ovidii exulis votum ex l. tristium 3. liquet:

Ossa

Oſſa tamen facito parva referantur in urna;
Sic ego non etiam mortuus exul ero.

A communi hoc cæterorum more nec Lacedæmonios abluſiſſe docet Plutarchus in Ageſilao: *Cum vero mos laconibus eſſet aliorum quidem peregre morientium cadavera illic funerata relinquere; Regum autem domum referre. Spartani, qui aderant, cum mel ad manum non eſſet, cera liquefacta, Cadaverique circumfuſa Lacedæmonem abduxerunt.*

Nec quocunque ſepulchro contenti Abipones, ut Patres cum filiis, conjuges cum maritis, Nepotes cum avis, ac proavis eodem in tumulo quieſcant, quævis familia ſepulchretum ut habeat ſuum, id anxie curant. *Vetuſtate ſanctiora fieri ſepulchra*, ait Cicero Philipp. 9. Hæc natio cum terras olim inſederit Septentrionibus propiores, in Boreali ſcilicet fluvii grandis Iñatè ripa, iſtic majorum ſuorum extare monumenta nôrunt, & ceu divinum quid venerantur. Popularium ſuorum, qui ubi ubi demum perpetuas inter peregrinationes ſepulti latuere, oſſa oſſibus avorum adjungere ſolent, ac liquidiſſima cum voluptate commiſcere. Inde eſt, quod illa toties refodiant, toties transferant, perque immenſa terrarum ſpatia circumferant, dum denique in generis ſui avito, Sylveſtrique Mauſoleo conquieſcant; Quod quidem non per epitaphia, cum literis careant, ſed per notas quasdam arboribus inciſas, aliaque a majoribus accepta documenta diſcernere ſolent. Jam inde a priſcis illis, primisque ſeculis ad hæc uſque tempora viris illuſtrioribus cordi fuit gentilitia ſepulchra condere, quæ ſibi, ſoboli, poſteritatique dicarunt ſuæ. Talia Romani requietoria, vel familia-

ria, quia uni familiæ propria, dixerunt. Id sacra quoque confirmat historia pluribus in locis. Abraham speluncam agri juxta urbem Hebron emerat ab Ephron Hethæo quadringentis siclis *in possessionem* monumenti, ubi primum uxor ejus Sara, dein ipse Abraham, Isaac, Rebecca, & Lia, ac denique Jacob sepulti, qui infimis id a filio suo Joseph precibus flagitavit. Inspice libri Genes. Capita 47. 49. & 50. Adnotare hæc ex historia tum sacra, tum profana visum est, ut pateat, Abipones pleraque, quæ de sepulchralibus eorum institutis recensui, antiquorum exemplo fecisse, & quamvis cætera insigniter barbaros, præ aliis gentibus hoc in genere plus humanitatis, pietatisque in mortuos exhibere.

Fidem superant equidem inhumanitatis, quam varii per orbem populi in vita functos exercuere, exempla. De multis paucissima delibo. Hyrcani canes alebant, a quibus ipsi jam mortui discerperentur, ut strabo l. 11. refert. Scytharum alii, puta, Massagetæ, Derbices, Essedones humana cadavera pecudum carnibus commixta devorarunt; Alii ex arboribus suspenderunt. Æthiopes non nulli in mare deturbarunt. Persæ, ut Agatheus l. II. meminit, carnibus nudant ossa, utrumque per campos spargunt; Putant enim nefas mortuos in arca, vel urna condere, vel terra obruere. Si ad carnes hominum temere in campo abjectas non illico advolassent aves, illos fuisse improbis moribus, judicabant. Brachmanes vulturibus, Pœones piscibus, Parthi quibuscunque avibus, canibusve vita functorum carnes objecere, ossa tamen tumulo servarunt. His humaniores Æthiopum aliqui, queis sepulchra vitrea in usu. Babylonii dulciores, nam melle corpus exanime contegunt, si Herodoto fides. Magi Cera

invo-

involutum cadaver tumularunt. Ægyptiis mos fuit, suorum corpora aloe, myrrha, cedro, melle, sale, cera, bitumine, resina, odoribus, & unguentis solerter condita, suisque clausa loculis domi suæ asservare. Hæc mumiarum Ægyptiacarum seu materies, seu origo, ut Plinius, Pomponius Mela, Stobæus, Silius Italicus, aliique testantur. Sed meam miror patientiam in recensendis sepulturæ varietatibus, quas apud antiquitatum scriptores passim deprehendas. Eum in finem hæc adnotavi, ne sepulchrales Abiponum ritus rideas, cum magis ridiculos nationibus aliis fuisse, intellexeris. In Americam redeamus. Brasili, & Quaranii, gens Paraquariæ citra controversiam omnium numerosissima, uti confiniorum vicinitate, sic linguæ, ac morum similitudine conjunctissimi fodiendis pro sepultura scrobibus fatigari noluerant quondam. Quotquot fatis cesserunt, eorum carnes sua intra viscera famelici condidere anthropophagi. Humanam equidem carnem tanta esuriebant aviditate, ut præ illa perdices, damas, apros, & quidquid cupediarum est, aspernarentur. Ad venandos homines excurrebant propterea. Captivorum, quos domi diligenter saginaverant, cædes publici convivii non titulus modo, sed pars nobilissima fuit. Carnibus devoratis ossa reservabantur, quæ in farinam redacta novis epulis materiem, novas palato barbarorum delicias præbuere. Matres embrionem, quem immaturum abortione ejecerant, suavissime, quis invideat? esitarunt. Fatendum tamen, Quaranios subinde, avis suis humaniores, suorum cadavera in cantharis ex argilla fictis collocasse eo fere situ, quo fœtus materno in utero quiescit. Barbaros in Mbae vera quæsiturus medias intra sylvas in campum, excisis nempe arboribus, arte factum incidi, ibique tres ejusmodi

can-

cantharos, qui singuli hominem caperent, inveni, sed vacuos, fors morituris præparatos. Cantharorum fundus Cœlum, bucca solum spectabat. Mortalium nemo, ne umbra quidem, aut vestigium istic deprehensum a nobis, quamvis omnes sylvarum recessus longe, lateque perscrutatis. Sed a sepulchris ad exequias, aliaque, quæ funeri succedunt, properemus.

CAPUT XXVIII.

De Luctu, exequiis, funeralibusque Cerimoniis Abiponum.

Quæ ad luctus contestationem recepto a majoribus more factitant Abipones, alia ad defuncti memoriam abolendam, ad perpetuandam alia pertinere videntur. Quidquid utensilium fuit recens defuncto, excitato hunc in finem rogo palam crematur. Præter equos honoris causa ad ejus tumulum confossos minutas aliquando, si quas habuit, pecudes contrucidant. Ædes, quas incoluit, ex limo, & materia non inscite structas convellunt, diruuntque penitus. Vidua, proles, contubernales cæteri alio migrant; Illis, cum domo careant propria, in aliena sæpe, sæpe sub storeis miserrime aliquamdiu est latitandum. Malunt tamen Cœli injurias tolerare, quam contra gentilitias leges domum habitare commodam, sed chari capitis interitu funestam. Nuper defuncti no-

nomen pronunciasse, crimen apud Abipones est nefarium, colaphis sæpe mulctatum, sæpe vulneribus, ac multo sanguine piandum. Temulentos inter rixarum aliquando cruentissimarum semen id fuisse, commemini. Si tamen res ferat, ut de mortuo injicienda sit mentio: *Vir, qui jam non existit. Jeàlè, eknam Chitkaeca*, inquiunt, ejusque, quem volunt, nomen pluribus verbis circumscribunt. Quodsi defuncti nomen derivatum sit ex vocabulo, ut grammatici ajunt, appellativo, quod scilicet animal, vel quidquid aliud significet, illud vocabulum per præconem publicum mox antiquari, novumque a Vetula quacunque inventum ei substitui jam alias dixi, dum de Abiponum lingua disserui. Hinc novæ quot annis voces, ut fungi nocte una, ex ipsis Indorum mortibus nascuntur. Intra septennium, quod apud Abipones consumpsi, ter tigridis nomen mutatum est. Primum *Nibîrenak*, dein *Apañigehak*, demum *Laprìæ ǩetràe* idest, *maculosa*, *versicolor* dicebatur. Hispanum olim *Kaamélk*, mox *Rìkil*. Crocodilum *Pèéuè* antea, post *Kaepeřhak* vocarunt. Penes vetulas cerimoniarum antistitas est nova, quæ somniaverint, vocabula veteribus abrogatis sufficere. Anus rancidæ, quod mireris, arbitrio tota natio acquiescit. Nemo unus est arrogantissimorum Abiponum, qui morem non gerat. Nova rebus indita nomina per latissime sparsa illius gentis contubernia celerrime vulgantur, tantaque cum tenacitate singulorum cerebro inhærent, ut vel lingua, vel memoria fallente longo usu receptas, nuper proscriptas voces nemini excidere, jure admireris.

Quotquot cum defuncto vel sanguinis, vel amicitiæ vinculo conjuncti fuis, quæ gessere, nominibus privantur, novis insigniuntur. In S. Caroli,

ac

ac Rosarii nova colonia e variolis decessit Caziquii principis Conjux. Ille prius Revàchigi, mox Oàhari appellatus est. Ejus matri quoque, fratri, captivo, defunctæ item fratribus nova singulis nomina trecentas inter cerimonias imponebantur. Caziquii mater senicula melampum strigosum, & vel ipso, quem hausit, aere indignum in deliciis habuit. Facta hac nominum mutatione, quale demum nomen melampo illi suo obtigerit, ex senicula quæsivi, ut scilicet absurdos eorum ritus a nobis explodi intelligeret, cum impediri id temporis necdum possent. Ob prolis parvulæ obitum pluribus sæpe familiis nova nomina induuntur. Caziquio occumbente viri, qui illi suberant, omnes prolixam comam attondent in mæroris significationem. Id quod a me visum, dum Ychamenraikin, Debayakaikìn, Alaykin Abiponicæ gentis primates non eodem quidem die, ac loco, sed eadem fortitudine præliantes in acie occubuerunt. Marito viduatis mulieribus pariter crines tondentur, & quoddam pallioli genus, e Caraquata atro, rubroque colore tincta contextum imponitur, quod cuculli instar caput tegit, & ab humeris ad pectus defluit. Hoc palliolo per omnem vitam viduabus utendum, ni forte novi conjugii opportunitas tristissima perpetui luctus lege eas solvisset. Sacerdotem e Divi Francisci cœtu, cui ab observantia nomen, hospitem habui. Viso ejus cucullo: Nunquid hic quoque Hispanus conjugem luget suam? Abiponenses ex me fœminæ quærebant. Caput rasum, & cucullus illis interogandi, nobis ridendi occasionem dedit. Abipon maritus conjuge viduatus, attonsis pariter capillis galericulum retis instar e Lana textum mæroris seu testandi, seu fingendi gratia gestare consvevit, quam a Cerimoniarum magistra vetula, fœminis Cæteris ejulantibus, viris compo-

tan-

tantibus palam recipit, rejicitque, ut primum coma succreverit. Hæc sunt Abiponibus funebris luctus officia, indiciaque. Ecquis in historia mediocriter versatus pleraque hæc apud Romanos, Græcos, Hebræosque viguisse, ignorat? Certe, quod funerum occasione crines suos totonderint, inspersserintque tumulis, Homerus, Catullus, & quis non poetarum meminit? unum pro omnibus audi Ovidium in epistola Canaces:

Non mihi te licuit lacrymis perfundere justis;
In tua nec tonsas ferre sepulchra comas.

Quod fœminæ attonso capillo; vestitu lugubri luctum professæ sint, liquet ex Accii Amphitruone: —— *Sed quænam hæc est mulier funesta veste, tonsu lugubri?* Ex illo etiam Virgilii Æneidos 9.

Evolat infelix, & fœmineo ululatu
Scissa comas ——

Quod viduæ olim Capita velaverint, patet ex Luctu Corneliæ Pompeji uxoris, de quo Lucanus l. 9.

Sic ubi facta, Caput ferali obnubit amictu,
Decrevitque pati tenebras —

Quidni, amabo, obnubendi capitis ritus seculorum usu confirmatus apud Europæas quoque viduas passim Civitate donatus hodie? circumspectis omnibus velum capitis minus moleste ferunt, quam capillorum jacturam fœminæ, quibus magnopere ornari

nari se nôrunt. Affirmat ftobæus in suis collectaneis: Ignominia notandas ob flagitium Regio jussu in Indiis tonderi. In Quaranicis Coloniis profecto supplicii instar est Crinium tonsura, qua procaces, & pudoris oblitæ fœminæ mulctantur, aliis corrigi modis ni queant. Eadem in nonnullis Europæ provinciis consuetudo. Quanta, quæ ad hoc argumentum pertinent, ex divino Codice, ex profanis historicis depromi possent! Copia rerum obvia silentium svadet.

Verum illud denique videamus, quod quantumcunque de alienis mortibus mærorem Abiponibus abstergit, ipsamque adeo lugendi necessitatem reddit suavissimam. Epulum funebre antiquis, si quid aliud solenne. Hoc latini silicernium, & Cicero (Grenovio teste) circumpotationem vocavit. Nolunt ab hoc priscorum more vel latum unguem recedere. Cæteros, qui ad funus pertinent, ritus inviti exequuntur, illum volentissimi. Cadaveris tumulandi, lamentandique curam fœminis ultro relinquunt; Ipsi vero mel in sylvis conquirunt, compotationis publicæ materiam futurum, ad quam sole occumbente convolant universi. Dumque isti potando, vociferandoque occupantur, fœminarum longo ordine circumstantium chorus lamentando se fatigat. Cum nihil ciborum inferatur, epulum hoc funebre non convivium, sed combibium, vel cum Cicerone circumpotationem rectius dicemus. Nox omnis postquam bibendo consumpta abiit, tum enimvero luctus tristioris videas principium, cum illo suo nectare ad ultimam stillam exhausto, quod porro biberent, superest nihil. Fœminarum quoque lamenta novus, isque sincerior sæpe excipit dolor, dum maritos suos aut pugnis combibonum lividos, aut,

quæ compotationum corollaria, vulnere cruentos domum reducunt.

Ad quemvis certè de Abiponis morte rumorem, fœminarum nos miseratio incessit semper; in quas scilicet exequiarum molestiæ, funeris cura, tumuli, lessique faciundi labor recidere solent. Præterquam enim, quod ab his uno agmine, unoque ore pertinaciter complorantibus efferendum, humandumque cadaver, tondendi vidui, viduæ obnubendæ, mutanda mortui cognatorum nomina, celebranda funeralis compotatio, demoliendæ ædes; iisdem lamentationis publicæ novem diebus continuandæ fastidium est exhauriendum. Illa duplex est omnino. Altera, quæ per forum interdiu habetur ab omnibus, si cælibes excipias, mulieribus: Quæ assignatis luctui ædibus noctu suscipitur ab aliquibus, altera. Ad hanc non confluunt, nisi invitatæ. Si poetæ epici, dum cantum auspicantur, Calliopen invocant, ab Apelle petendus mihi foret penicillus, & colores, ad exprimendam ritè spectaculi funebris imaginem; Huic equidem exprimendæ totum cum Musis omnibus Parnassum, ipsumque cum universis suis vocabulis Calepinum imparem existimo, nisi & charactêres musicos in subsidium vocaverit. Statis & ante & post meridiem horis in foro adsunt, quotquot in oppido, mulieres. Sparsis per humeros Crinibus, pectore, scapulisque nudatis, pelle, vel lacerna e lumbo pendente. Vultus, oculorumque conformatio mærorisne, an terroris, plus spiret, nescio. Maculosa stigmatibus facies ad utrumque confert plurimum. Mœnades tibi finge animo, vel furias stygias, quales pinxit antiquitas, & rem acu tetigisti. Neque eodem lamentantur in loco interdiu. Forum omne circumcursant supplicantium ritu,

non binæ, sed singulæ, uno tamen agmine, longissimoque ambulantes. Ad ducentas quandoque numeres. Incedunt ranarum instar saltitando. Pedum motus brachiorum jactatio continua comitatur. Cucurbitam injectis variis seminibus crepitantem & dextra præferunt singulæ, & ad vocis modulos agitant. Illas excipe, quæ cucurbitæ loco ollam damulæ membrana clausam tympani instar bacillo tereti pulsant, strepitu, quam credere possis, absurdiori. Ternis, quaternisve cucurbitis singula ejus formæ tympanidia respondent. Quod maxime aures terret, vociferatio est una ejulantium. Cantillantium instar vocem modulate inflectunt, crispant, singultibus miscent. At vero id omne quis cantum dixerit? Tolerabilius, nisi plane fallor, lupi hujates ululant. Cantatis in hunc modum lugubribus strophis per intervalla conticescunt omnes, ac voce a summo ad imum præcipitante sibilum repente edunt acutissimum. Illarum cervicibus pugionem subito infigi, jurares. Qua quidem repentina ejulatione furore se percelli significant, dira omnia imprecantur mortis, quam lugent, authori, quisquis ille demum fuerit. Interdum cantu intermisso, aliquid recitantium tono, paucos versus deblaterant, quibus demortui dotes, facinoraque extollunt, ac querula voce commiserationem, vindictamque superstitum ciere conantur. Sæpe alias planctui lachrimas admiscent non dolore, sed consvetudine, lamentique impatientia extortas, dum utique mallent domi tandem conquiescere, quam repetito per plures horas itu, ac reditu fatigari, & diuturna gutturis contentione ad ravim usque clamitare. Pleræque defuncti munusculum, ceu memnosinon, aliquod, puta, struthionum plumas, globulos vitreos, cultrum, acinacem, & alia id genus circumferunt. Quædam

pa-

parentis sui, quem lugebat, femoralia (Gubernatoris Hispani quondam munus) manu gestabat per forum; Hæc Canis, cui vociferans nimium propinquaverat, facto in eam impetu rapuit. Abipones, puerorum, puellarumque turba publicos hos planctus, quos spectare sine risu Europæus nequeat, ceu religiosam functionem considerant, modestia, ac silentio reverentur. Nefas sit, fœminis lamentantibus illudere. Hæc interdiu per forum plangendi ratio. Sed noctes diebus nectunt. Tantus lamentandi furor. Juvat & planctum nocturnum strictim memorare.

Vesperascente Cœlo in tugurio parentalibus destinato congregantur, quæ invitatæ fuerint, fœminæ, quibus præstigiatrix vetula præest; Hæc Cantum, hæc ritus cæteros moderatur. Illius est duo militaria majoris formæ tympana alternis quassare ictibus, voceque lachrymabili funestum carmen decantare, reliquis eadem vocis mensura prosequentibus. Stygium hoc elegiarum genus, cucurbitarum crepitus, tympanorum boatui associatus ad Auroram usque producitur quotidie. Funebris hic planctus nulla re variatus ipsum durat octiduum. Nona demum nocte, si quam fœminam lugeant, ollæ, quæ illi usui fuere, non sine cerimoniis confringuntur. Cæterum jam non lessus tragicus, ut superioribus noctibus, sed ode festivior decantatur, quam anus tympanistria pleno rictu, voce profundiori, ac veluti minitante identidem interrumpit, sociasque cantatrices ad hilaritatem, vocisque majorem contentionem adhortari videtur. Id notis musicis clarius utique, quam verbis expressum planius intelliges. Nocturnis his lamentis per dies novem sol occumbens principium, oriens finem dare consvevit. Stupenda sane fœmi-

narum tolerantia, tot noctes insomnium; sed virorum magis, qui aëre inconditis vocibus, tympanis, cucurbitisque perstrepente quamvis, in utramque tamen aurem dormitantes rhonchos edunt. Scilicet ut columbæ turrium incolæ æris campani tinnitu quantocunque nil terrentur; sic Abipones a pueris fœminarum planctibus assveti ad nocturnos strepitus dudum obsurduere. Mihi vero ad stagni ripam coaxantes inter ranas somnum capere facilius erat, quam fœmineos inter ululatus. Præ his tamen, fateor, tympanidion illud absurdissimum aures insolentius excruciavit.

Nec solis funeribus hac ratione semel parentatur. Anniversaria sacra majorum suorum manibus eodem cum strepitu, atque apparatu faciunt religiose. Defunctæ matris recordatio mentem subeat fœminæ. Nec mora: crines solvit, cucurbitam arripit, & cum aliquot in luctus societatem adscitis mulieribus forum percursat, Cœlum implet lamentis. Quotidianum prope hoc spectaculum. Paucæ abeunt noctes, queis hinc, atque illinc per tuguria plangentes non exaudias. Hæc mariti: Illa filii: Alia patris, matrisve morti illachrymatur. Stantes id præstant, & ad plagam, ubi ille sepultus, converso corpore, cucurbitaque planctui semper consonante. Incredibilis illarum flendi lubido, promptitudo par. Seneca consolat ad Albinam C. 15. Scripsit: *Sexui muliebri pene concessum est, imo datum in lachrymas jus, non immensum tamen, & ideo Majores decem mensium spatium viros lugendi dederunt.* Abiponenses fœminæ hac Romanorum lege haud patiuntur luctum suum limitari. Lugent, dum vivunt. Plorant, quoties, & quamdiu volunt. Facilius equidem mulieribus flere, quam tacere. Hinc rarissima noctis silentia.

Fre-

Frequentior tamen semper die appetente plangentium vociferatio. Uno oscitante oscitare adstantes experimur; Haud secus una suorum aliquem lamentante altera quoque lamentatur: Hæc tertiam admonet: Ista quartam. Ut denique sub auroram lamentantium major, quam dormientium numerus esse videatur. Illis in oppidis lamentatrices plures, ubi plures viduæ. Verum dum ob Abiponis cujuspiam obitum.

> Lamentis, gemituque, & fœmineo ululatu
> Tecta fremunt, resonat magnis plangoribus æther. Virgil. l. 4. Æneid.

Neutiquam otiantur viri. Luctum, quem lachrymis, vociferationibusque profitentur fœminæ, isti fundendo sanguinem hostilem, sæpe & suum, contestantur. Qui enim sanguine propinquior vita functo, alios, quot quot potest, commilitones conscribit actutum, atque in hostes exteros, quorum manibus cognatus periit, ducit. Illius est, primum in mortis authores impetum facere, neque nisi morte acriter vindicata ad suos redire; Quamvis votis facta non usque respondeant, cum isti barbari heroes inultis sæpe hostibus, ingloriique revertantur.

CAPUT XXIX.

De solenni ossium translatione.

Restat paucula de Cerimoniis dicere, quibus ossa peregre mortuorum, dum patrium in solum, indeque ad familiaria sepulchreta transferuntur, prosequi consveverunt Abipones. Translationes hujusmodi plures a me visæ, ac risæ sunt. Referam in paucis celeberrimam Caziquii Ychamenraikin adhuc barbari a barbaris in acie cæsi. Locus pugnæ quadraginta facile leucas ab oppido S. Hieronymi aberat. Et Caziquium nostrum sagitta interemptum, & hostem profligatum ex advolante nuncio intelleximus. Conceptus animo mæror de chari Ychamenraikin obitu omnem lætitiæ sensum de luculenta victoria suppressit. Nemo erat unus, qui de epiniciis plausibus cogitaret. omnium animi in luctum, oculi in lachrymas, ora in lamentum solvebantur. Hoc illo temporis puncto a fœminis cæptum, dies, noctesque ingenti cum strepitu nec sine sinceris lachrymis continuatum est, quæ cum ex ipso illarum corde scaturirent, haud subito, ut alias, exaruerunt. Hunc Caziquium, non paucarum conjugum maritum, in oculis semper ferebat muliebris sexus. Sub hæc alter adest eques, qui postridie sub vesperum defuncti Ducis ossa oppido inferenda, nunciat. Hæc carne nudata, quam in campo terræ mandaverant socii, corio clausa equo ferebantur. Ad hæc igitur pro merito

rito recipienda a præstigiatorum principe Hanetrain, ejusque socio Lamamin facti apparatus, domus, ubi tristes exuviæ collocarentur, designata, riteque instructa. Universa mulierum cohors ad tres leucas Funeri obviam properaverat. Ad ipsum oppidi ingressum talis fuit funebris pompæ ordo: Lugubre agmen bini præstigiatores duxere, equo nolis undique resonante, stragulis, ac struthionum plumis ornatissimo sublimes. Hastam manu jactabant, cui tintinnabulum æneum affixum, ut, quoquo se verterent, audiri non minus, quam spectari ab omnibus possent. Haud enim reliquis immixti, nec lento gradu incessere. Cursu præcipiti jam velitantium ritu sursum, deorsum procurrere, jam invadentium specie in semitam regressi turbæ cæteræ ordinibus se jungere solebant. Sequebatur fœminarum illo, quo dixi alias, habitu lamentantium comitatus, ut numero, sic concinno ordine visendus, ast auribus intolerabilis. Tot cucurbitarum crepitus, tot variæ molis tympanorum murmur, tanta vocum inconditarum discordia ipsum adeo Cœlum fatigare videbatur. Plangentibus ea lachrymarum vis sponte sua profluxerat, ut non tam charo capiti parentare, quam hac transituris ejus exuviis viam rigare, mollireque putarentur. Vestem elegantem quadrilateram tapetis instar pictam sex hastis illigatam umbellæ loco totidem Abipones gestarunt, sub qua funebris ossium sarcina a viris item bajulabatur. Agmen clausit reliquorum, qui parta quidem victoria ovantes, sed amisso Duce mæsti redivere, Abiponum equestris turma. Equis ibant, hasta, arcu, pharetraque instructi singuli. Tonsis omnes crinibus, ut luctum profiterentur, qui in singulorum vultu legebatur. Hinc, atque illinc victorum tergo imminebat puerorum, puellarum, mulierum, equis in-

 siden-

sidentium manipulus. Hi, Indis hostibus vel trucidatis, vel fuga elapsis, bello recens capti fuere. Ut adeo lugubre cætera spectaculum non tam funeris, quam triumphi speciem referret. A' lateribus equorum, queis nullus sessor, ad pascua sua post militarem expeditionem properantium multitudo ingens visebatur. Vias omnes pueri, puellæque obsederunt, gemituum immemores, spectaculi novitate perculsæ. Ossibus in præparata æde collocatis per dies novem justa sunt persoluta. Diurnis planctibus nocturnos quoque pro more addiderunt. Ne lamentatio ullo unquam tempore conquiesceret, per præstigiatores, qui hastam tintinnabulo resonantem gestant, ædesque percursant omnes, commonitæ mulieres singulæ, ut, quibus unicuique horis lamentandum esset, nossent universæ. Compotatio funebris iterum, iterumque, ac pro defuncti Caziquii magnitudine magnifice, ut fieret, unica, & ad sopiendum mærorem aptissima virorum sollicitudo fuit interea. Et vero: Potatumne liberalius a viris, num pertinacius ploratum sit a fœminis, arduum fuerit statuere. His domi pro more actis ex utroque sexu delecti, qui dierum aliquot itinere ad gentilitium Ychamenraikin sepulchretum ossa comitarentur, patrioque humarent instituto. Ast noveris hæc acta fuisse a Barbaris, antequam sacris christianis initiarentur. Ad eum plane modum aliæ alibi celebratæ ossium translationes, nisi quod umbella abstinuerint, quam Ducibus duntaxat suis deberi arbitrantur. Septem Abiponum per Hispanos trucidatorum ossa uno allata sunt die, e quibus solerter compositis totidem hominum simulacra finxere, petaso singulis calvariis imposito, vestibusque cuique aptatis. In tugurio vastiore structi ex arundinibus suggestus, in quorum apice collocata illa septem

sce-

ſcelets, novemque, diebus continuis hinc lamentando, inde potando colebantur; ad tumulos ſubinde ſuos tranſportata.

Fuerit per me Europæus aliquis, qui neglecta funeris ſui cura cum Diogene flocci faciat ſepulturam, illudque Virgilii repetat: *Facilis jactura ſepulchri*, vel aliud ejusdem; *Cœlo tegitur, qui non habet urnam.* Aliter profecto ſentiunt Americani, quantumvis barbari. Inhumatum ſub dio putreſcere maximam autumant infelicitatem. Hinc vindictæ ardentes hoſtium cadavera contemptim abiiciunt, ex eorumque tibiis lituos, fiſtulasque militares ſibi conficiunt frequenter, Calvaria pro poculo utuntur. Amicorum vero vel tenue oſſiculum honorifice, dum poſſunt, tumulant, incredibilique honoris ſignificatione proſequi conſveverunt. Novimus, Quaranios adhuc barbaros præſtigiatorum ſuorum (Abapayè) exuvias, arculis cuſtoditas, quoties migrandum fuit, circumtuliſſe quondam, & in illis, ceu ſacris quibusdam præſidiis, ſpes omnes collocaſſe. Hæc ſuperſtitionis barbaræ monumenta, ſanctæque religionis obices, Miſſionariorum noſtrorum opera tandem detecta, ereptaque, eorum manibus rogo injecta ſpectantibus cunctis in fumum abierunt. E' ſylvis ad noſtras colonias recens translati Quaranii nulla recitius diſcunt Romana ſacra ſuſpicere, quam dum ſuos honorifico apparatu, Cantuque ſolenni vident a nobis ſepeliri. Quidquid honoris impenſum Cadaveribus, ſuperſtites ſibi impendi exiſtimant, majorique, quam credi poſſit, amore in religionem, ejusque magiſtros exardeſcunt. Undecim annorum, quos huic nationi erudiendæ inſumpſi, experimento doctus id affirmo. Indorum meorum, qui in ſylvas Mbaeverà euntem me comitabantur, ſeniſſimus

meam confirmavit ſententiam. Is ut Caziquium ſylvicolam ad amplectendam noſtra in Colonia religionem impelleret, me præſente hæc illi dixerat: Frater mi, ajebat, illi ſacerdotes ingenti ſtudio res curant noſtras. Incredibili benevolentia in nos feruntur, cumulantque nos beneficiis quotidianis. En! vivos nos erudiunt, alunt, veſtiunt; Mortuos tela candida indutos ſepeliunt, & quod ſtupeas, ad ſepulchrum nobis cantant. Inter præcipua noſtri in Indos amoris argumenta exequiarum honeſtatem ſapienter connumeravit, quam ſcilicet ipſis Barbaris adeo cordi eſſe non ignorabat. Poſtquam de morbis, medicis, medicinis, mortibus, ac ſepulturis Abiponum prolixe diſſeruimus, ab hiſtoriæ meæ curſu ecquis alienum putabit de ſerpentibus, inſectisque noxiis agere, quæ mortem multis inferunt, omnibus minantur? Jucundum erit utique Europæis noſſe præſidia, quibus Americani ſeu adverſus ſerpentes ſe tueantur, ſeu inflicta ab iis vulera perſanent, hauſtumque intimis fibris diſcutiant venenum.

CA-

Crotalus Klepper Schlange. P. 315.

CAPUT XXX.

De serpentibus insignioribus.

Enucleatam, minutamque serpentum descriptionem a me ne exspectaveris. Mihi equidem, dum in America agerem, major fuit eos fugitandi, quam numerandi, contemplandique cura. Adnotabo tamen memorabiliora, exploratioraque, quæ ad rem facere videbuntur. Haud enim serpentum, sed Abiponum historiam texere mei est instituti. Plura de hoc argumento nosse si aveas, Clarissimum Linnæum, Quilielmum Pisonem, Marcgravium, aliosque, qui omne tulerunt punctum, consule. Quamvis, ausim spondere, non pauca ex me intelliges, quæ istorum nemo attigerit, fateberisque, sæpe etiam olitorem valde opportuna fuisse locutum. Multi multa scripsérunt de serpentino genere, qui tamen serpentem nisi pictum, fictumve, nusquam videre. Nos, quibus ætatis pars major effluxerat in America, omnis generis angues non modo passim obvios, sed eodem sub tecto domesticos habuimus, ac contubernales.

Serpentum, qui nomine, colore, mole, formaque corporis, ac veneno differunt, viginti admodum species numerat Paraquaria, Plures vicina Brasilia. Lexicon Quaranicum binis, si rite memini, foliis complectitur singulas, ac earum proprietates explanat. Notiores vulgo sunt: Mboÿtiñi, vel Mboÿchiñi. Qui-

Quirirìo. Yacaninà. Mboỳhobì. Mboỳquatia. Mboỳpe quazù, vel cucurucù. Mboỳpè miri. Yboyà. Tareỳmboyà. Mboỳquazù, vel Yboyà. Mboỳ roỳ. Curiyù. Ybiboboca. Yacapecoayà. Yararacà. Cacaboyà &c. memorarem, reliquos, sed quorsum? Nisi ut cum dentium periculo linguam defatiges tuam enunciando barbara Quaraniorum, Brasilorumque vocabula, quæ fere serpentis uniuscujusque colorem, proprietatemque singularem declarant. Serpentes generatim Mboỳ dicitur a Quaraniis. Enenaik ab Abiponibus. Vivora ab Hispanis. Cobra ab Lusitanis. Latini pro varietate serpentum variis nominibus utuntur; Sed quis illorum anguis, quis seps, quis cenchris, quis coluber, quis aspis &c, appellandus, maxima etiamnum grammaticorum, physicorumque est digladiatio. Ut adeo Americani serpentes, Europæ peregrini, quo nomine latino insigniendi sint, vix perspiciamus.

Primo utique loco memorandus venit serpens, quem venenum, & caudæ appendix tinnula a cæteris distinquit, Hunc Hispani vivora de Cascabel, vel tanedor vocant; Galli serpent au Chaperon, vel serpent a sonettes. Germani die Klapperschlange. Quaranii Mboỳchini. Brasili Mboỳçiningà. Indi Mexicani Teuhtlacocauhqui, dominam serpentum dicunt. A latinis nomen videtur etiamnum expectare. A Lexici Gallici scriptore Choffin vocatur sepedon, vox latinis, quod quidem sciam, authoribus peregrina. Mallem a Græcis nomen mutuari, serpentemque hunc noliferum Crotali, vel Crotalophori nomine insignire a vocabulo κρόταλον, quod crepitaculum significat, derivato. Terribilis visu, audituque bestia virilis brachii, uti prope cubitum est, crassitudinem æquat; Ad quinque non raro pedes longitudinis porrigitur. Linguam bisulcam, caput viperæ instar

com-

complanatum, oculos parvos nigricantes, quatuor superiori e maxilla dentes, præter alios, & præ aliis acutos, incurvosque ostentat, e quibus, cavi enim sunt, venenum jaculantur in obvios. Dentes alii minores, rictu diducto, patent aspicienti. Color dorsi, quod lateribus multo eminentius, fuscus in flavum vergit, & lineis luteis in spina dorsi crucis instar se se intersecantibus variatur. Conchis fuscis crocodili instar, sed mollioribus, pellis horret. Venter squamis prope parallelogrammis grandioribus tantillum flavescit; Caudæ extremitati inhæret illud, a quo nomen accepit; crepitaculum ex materia glabra, arida, cinerei coloris, viri pollicem lata. Hinc atque illinc cellulam habet concavam, membranula, ceu pariete, in medio divisam, huic inest globuli non omnino rotundissimi aliquid, quod serpentis motu quovis agitatum, suoque receptaculo illisum sonum, seu crepitum edit, qualem infantium crepitacula lignea (die Kinder rodeln) edere consveverunt. Annis singulis, ut in cervorum cornibus usuvenit, singuli crepitaculo accrescunt articuli, vertebris, ceu catenæ annuli, suis connexi. Ex tintinnabuli, seu crepitaculi articulis serpentis ætatem conjicias, ut cervi ex cornuum ramis. Hinc quo senior serpens, eo plus clangit, quia nolis pluribus instructus. Abiponum aliquis eodem meridie duos ejusmodi serpentes noxiferos enecuit; Amborum tintinnabula mihi obtulit, quorum unus quatuor annorum erat, alter duodecim. Ex tintinnabuli articulis id patuit. Hic serpens irritatus se conspirat. Aggressionem meditans celerrime adrepit, ut prope volare videatur. Providentissimus universi author ejus caudæ tinniens illud crepitaculum adjecit, eo veluti monitore audiri ut possit, ac caveri. Venenum enim, quo turget, cæteris quibusque atrocius esse, ac præsentius jure putatur. Remedia enim, quibus a

quo-

quovis alio ſerpentum genere icti ſervantur, veneno noliferi hujus anguis afflatis nihil omnino proficere experti ſumus. Tales mors certa, quamvis lenta manet. Lethifera equidem veneni vis ex inflicto vulnere per omnes paulatim artus graſſatur. Pedis, brachii, auris, oculique uſum ex illo, quod ſerpens invaſit, latere adimit, moxque ad aliud tranſiens eandem ſenſibus ſtragem, continuum deliramentum, dolores acerrimos infert, maxime in pedum, manuumque extremitatibus, quas ſanguis veneno frigidiſſimo torpeſcens deſtituit, palloreque cadaveribus proprio deformat. Quæ quidem omnia ipſus obſervavi in binis adoleſcentibus Quaraniis a tinnulo ſerpente vulneratis. Neuter iſtorum duo de viceſimum attigit ætatis annum, uterque robuſtus, firmæque valetudinis. Per duodecim primus, alter per quatuordecim dies me ſpectante, dolenteque acerbiſſimis cum doloribus conflictabatur, dum denique ambo ſuccubuiſſent, veneni dominantis robore meditaminum longo uſu exploratorum virtutem eludente. Si quem ab ejusmodi ſerpente nolifero ictum, intellexi, eum illico, imminens delirium antevertens, ſacris myſteriis Romano ritu ad mortem præmunivi. Indam ætate, ac viribus florentem ad extrema deduxit alias ejusdem ſerpentis morſus peſtilens; Mortem, ſtupentibus univerſis, evaſit quidem, ſed membris omnibus capta vitam vixit tot annos quavis morte acerbiorem.

Ad confirmandam veneni, quod ſerpens nolifer circumfert, atrocitatem, efficacitatemque plurimum facere videtur epiſtola anno 1769. die 28. Septembris in Williamsburg Virginiæ oppido ſcripta, & ſubinde typis Vanghelianis Viennæ in ephemeridibus Germanicis anni 1770. die 6. Januarii in lucem edita. Hæc ejus eſt ſumma: Menſe Junio exeunte in Caroli-

na

na septentrionali comitatus Johnston serpens nola sua crepitans nocte concubia in domum irrepsit, ubi quatuor proles humi cubabant; Minimam feriit primum venenato dente. Ejulantis parvuli clamore expergefactus pater accurrit opitulaturus. Serpentem vidit simul, simul ejus ictum sensit. Interea, dum, quo mortiferam bestiam trucidaret, instrumentum circumspicit, alii tres filioli mordentur. Cum festinatione, diligentiaque maxima, quid quid medicamentorum suppetit, sauciis impensum, sed fructu prorsus nullo. Postridie siquidem Pater quaternis cum filiolis occubuit. Occubuisse omnes haud miror, miror plures dies non durasse illorum cruciatum, ut in Paraquaria fieri assolet. Sed nempe provinciarum, aeris, temperamenti varietas quemadmodum serpentum colores variat, sic virus eorum acuit, minuitve. Adhæc imbecilles parvulos seu veneni, seu dolorum vehementiæ citius succubuisse ecquis miretur? Illorum genitorem non venenato solum vulnere, sed & incredibili ob filiorum jacturam animi mærore extinctum mox fuisse, opinor, nisi mavis dicere, ex serpente acrius forte irritato toxicum quoque nocentius emanasse, quod tantopere miserorum mortem acceleravit. Audi, quid Quilielmus Piso Batavus, primi nominis medicus, & ad explorandam Brasiliæ naturam a Batavis missus de nolifero serpente sentiat: Articulus, seu *extremitas caudæ* (illius verba sunt) *in anum hominis immissa mortem infert confestim; Venenum autem, quod ore, vel dentibus infert, multo lentius vitam tollit.* Postremum hoc meis in Paraquaria experimentis prorsus consentaneum; Primum rationi, & naturæ; Venenum namque per viscera introductum veluti via regia ad cor, vitæ sedem, expugnandum, opprimendumque festinat. Nullumne ergo, quæres, liberalis cæterum natura exitiali huic veneno profli-

gan-

gando par remedium suppeditavit? suppeditaverit fors plura, quæ tamen humani ingenii sagacitas nondum detexit, Paraquariis certe ignota. Circumferuntur, haud ignoro, in libellis passim, & jactantur veluti divinæ quædam in hunc finem medicinæ. Verum quotquot iis usi sunt, verba sibi data esse experiebantur. Ut adeo verissima Clarissimi Sydenhamii de ægrotantibus sententia: *Infirmi curantur in libris, moriuntur in lectis*; apud illos potissimum locum habeat, qui a noliferd serpente feriuntur. Ad hos curandos Brasili cucurbitulas applicant, quibus venenatum vulnus amplificetur, exsiccetur que. Interdum membrum a serpente læsum junco lacapè circumligant, ne venenum ulterius serpat. Aliquando cauterium parti vulneratæ adhibent. Antequam venenum ad cor pertingat, æger haustu Tipiocæ munitus ad sudandum impellitur. Quibusdam Indis sacra instar anchoræ est serpentis noxii caput contusum, vulnerique applicatum, cui remedio addunt jejuni hominis salivam, qua pars a serpente offensa identidem mulcetur. Galenus ipse, Plinius, Scaliger & alii ejusmodi salivæ non vulgarem adversus venenatos morsus virtutem tribuisse, scribuntur. Verum num his omnibus remediis vel unus a serpente hoc pestilentissimo afflictus mortem arcuerit, non ausim affirmare, ausim tamen dubitare. Nam probatissimæ medicinæ, quæ in Paraquaria contra cujusvis serpentis morsum profuere, cassæ fuerunt semper, quoties a serpente tinnulo læsis adhibitæ. Dicant, scribant alii, quidquid lubuerit, ego experientia crebra confirmatus cum Georgio Maregravio, qui in Brasilia aliquamdiu versatus in sua Rerum naturalium historia ait: *Serpens est* (Nöliget scilicet) *apprime venenatus, nec antidotum cognitum contra illud virus.* Verum quantumvis lethiferi sint hujus serpentis dentes, dum mordent, salutares tamen evadunt, dum medi-

ciæ loco applicantur. Ferunt enim, Mexicanos his dentibus collum pungere, ac cervicem ad capitis dolores avertendos. Ejusdem anguis adipe lumbos, aliasque male affecti corporis partes, atque adeo tumores quosvis utiliter oblini, putant. Caput quoque hujus serpentis collo ægri alligatum gutturis doloribus mederi, dicitur. Nil repugno. Sed peregrinum nobis in Paraquaria id medicamenti genus.

Primum ab hoc locum qui meretur a nocendi facultate, est anguis duodecim, quandoque quindecim pedes longus, vastus corpore, colore cinerem imitans, atris, ut timeatur, punctulis variatus, sub ventre flavescens, & veneno peculiari, quod circumfert, infertque morsu, formidabilis. Brasili hunc Cucurucù, Quaranii Mboÿpè quazù vocant; Ex effectibus eundem esse conjicio, quem Plinius Hæmorrhoam dixit; Hæmorrhoida alii. Frequentior hic, ubi calor, cœlique humiditas, serpentum altrices, dominantur. Virus istius per ictum artubus humanis infusum accendit venas, ebullientemque sanguinem per buccam, nares, aures, oculos, digitorum ungues, verbo, ex omnibus corporis portis, ac poris expellit. Id, præter alios fide dignos scriptores, Pater Patricius Fernandez noster in sua Chiquitorum, apud quos annis pluribus commoratus est, historia memorat, asseritque, vix aliquem ab hoc serpente interimi, cum major veneni vis cum ipso sanguine effluat. Ego (meum in scribendo candorem suspice) nec ejusmodi serpentem, nec ab illo ictum quempiam deprehendi, quamvis in Brasilia mihi propinqua non infrequentes esse, intellexerim, ubi caput ejusdem serpentis Cataplasmatis loco inflicto vulneri applicant Indi; Tabacæ item recentia folia obiter ustulata cauterii instar. Radices quoque ex Caapia, Jurepeba, Urucù, malvisco, jabo-

 ran-

rahdÿ ad ciendum sudorem prabentur. Carnem hujus serpentis, capite, ubi maxima veneni portio residet, amputato rite paratam a Brasilis barbaris vorari, scribunt. In Paraquaria præter Mboÿpè quazu etiam Mboÿpe miri visitur, quæ calami, quo scribimus, crassitudinem vix excedit. Quamvis minus corporis, plus tamen veneni habet, quam major hujus nominis serpens. Talem pedibus meis insidiantem diu, cum alia arma ad manum mihi non essent, cultello jugulavi, periculo animos mihi inspirante. Resectum caput pro trophæo fuit.

Yacaninà majoribus utique serpentibus adnumeranda est, periculosioribusque. Duas, interdum tres ulnas longa humani brachii crassitiem æquat. Ultimis caudæ vertebris innixa assurgit, ac volantis instar in obvios insilire consvevit. Quiririò ipso sui conspectu vel strenuissimos terret. Moles ingens corporis valde picti, & præsentissimum, quo pollet, venenum terroris causa. Hac, qua scribo, dextera binos ejusmodi in frusta concidi: In domus nostræ hortulo primum, Indis facem mihi præferentibus: In cubiculo meo alterum. Mboÿ hobi obscure viridis, maculis nigris distinctus, & sive longitudinem, sive latitudinem spectes, prægrandis, ac veneno nocentissimo prægnans campos passim insidet. E contrario Mboÿ quatia domesticos intra parietes potissimum deprehenditur. A venusta colorum varietate nomen habet. Mole est mediocris, sed veneno admodum atroci. In fluviis, lacubusque Hydri variæ figuræ, magnitudinisque monstrosæ quam plurimi oberrant. Veneno carere putantur, formidandi tamen natantibus. Nam horrendi illorum dentes, quod arripuerunt, haud dimittunt. Corporis sui voluminibus, seu circumplexu animalia comprimunt,

ac

ac occidunt. Horum e numero Mboÿroÿ; Serpens frigidus a Quaraniis dicitur, quod stationes frigidiusculas, umbramque amet. Alter Curiyù octo, sæpe novem ulnas longus, crassitie tantæ longitudini respondente. Hic hydrus lautas Indis epulas præbet. Præ cæteris memorabilior est serpens mole vastissimus, natura innocentissimus, nullique mortalium timendus. Ab Hispanis Paraquariensibus Ampalaba (credo, linqua Peruviana, seu Quichua) vocatur. A Quaraniis Mboyquazu serpens magnus; a Brasilis Yboyà: Ab Abiponibus Achikelřal: A Lusitatis cobra de veado serpens dorcadum: Crassitudine viri pectus superat; Longitudine hydros omnes. Colore spadiceo, varioque arboris vastissimæ truncum exprimit, musco undiqué refertum. Dum per Jacobopolitanum territorium iter facerem. ad lacunæ fluvio dulci haud procul ab oppido Socconcho adsitæ ripas equus, quo vehebar, terrefactus repente ex via resiliit. Quid terroris occasio fuerit? Adolescens Hispanus Comes interrogatus mihi reposuit: Ecquid, mi Pater, ampalabam serpentem in litore procumbentem non vides? Vidi equidem, sed arboris truncum, credidi. Equi terrorem porro, meumque ex equo lapsum metuens haud subsistendum mihi putavi, quo monstri immanis scintillantes oculos, breves, sed acutissimos dentes, caput horrificum, varii coloris squamas contemplarer. Multis tamen post annis duos hujus generis serpentes in Timbo ad lacus marginem pedes attente consideravi. Sub aquis degere solent, in litus tamen emergunt frequenter, quin & celsas arbores conscendunt aliquando. Nulli unquam hominum insidiantur, estque verisimillimum, illos veneno carere, saltem noxio. Uno tamen ore omnes & Hispani, & Indi affirmant, ampalabas Cuniculis, capreis, ac dorcadibus inhiare, quæ scilicet animalcula solo sibi at-

trahant halitu, rictuque patente, quin dentibus manderent, integra deglutiant; Quam ob rem hic serpens *cobra de Veado* serpens dorcadum a Lusitanis nuncupabatur. Ut vasto ad damas sorbendas gutture, sic magna animi ad id credendum facilitate opus esse, cogitabis. Nunquam id a me visum, ingenue fateor; Non tamen ausim ejus rei veritatem in dubium vocare, cujus fidem idonei authores, testesque oculati faciunt. Ut alios taceam, Marcgravius Brasiliæ veteranus incola, ac solertissimus naturæ investigator: *Serpens hic* (Ampalaba) *vocatur a Brasilieusibus Mboy Guazù, id est, magnus; Nam vidi, qui integram capream deglutiverat* ingenue affirmavit, cujus testimonio Hispani, Indique Paraquarienses consonant ad unum omnes.

CAPUT XXXI.

Plura de eodem argumento, & aliis insectis.

Quod si illam Ampalabæ serpentis magnitudinem fabulosam, exaggeratamque existimes, Væ illis authoribus, qui multo incredibiliora de hoc scripsere. Lege, si vacat, Aldrovandi Librum primum de Serpentibus, paginam primam, & hæc illius verba perpende: *In tertia parte historiæ Indiæ Lusitanicæ* (suppono, de Brasilia sermonem esse) *legitur, quod ibi non longe a mari vasti reperiantur serpentes, fere semper in fluminibus degentes, quorum magnitudo a cibo arguenda est, quandoquidem cervos integros devorare dicuntur.* Lusitano historico consentit Hispanus Eusebius Nierenbergius noster in historia naturæ L. 12. cap. 17. ubi de angue stupido, Mexicanis *Canaubcóatl*, quem eundem esse cum nostra Ampalaba ex sequentibus colligo. Juvat illius verba, quæ ad rem faciunt, excerpere: *Hominis æquat crassitudinem*, inquit, eundemque dupla longitudine excedit. Incolit saxa, antraque (sors ubi amnes, & stagna desunt) & occurrentibus animalibus, ad se tractis halitu, victitat. Accidit aliquando, ut indi iter agentes insederint ei, rati truncum esse (tanta est ejus vastitas, atque stupiditas) Nec intellexerint, quam instabili, terrificæque sedi institerint, donec angue sensim præterlabente perterriti surrexerint. Innocens tamen esse dicitur, ac nullo pene noxius morsu.

inventus est tantus hic coluber, ut octo & decem milites consederint in illo, trabem aliquam esse putantes. Vocant Hispani hos angues culebras bobas, colubros stupidos. Cervis insidiantur occultati frondibus circa vias, qua cervi solent transire. Cum prope accedit cervus, vi spiritus sui attrahit ad se, ut magnes ferrum, nequeunte cervo evadere avidum os colubri (carent hoc imperio in homines) detentum halitu cervum complectuntur, circum compressione extinquunt, deinde adlambunt, & saliva sua linentes praeparant, & condiunt, ut facilius glutiant, alioqui pilorum asperitas impedimento esset. Paulatim exsugunt illum integrum a pedibus usque ad caput, quod quidem propter cornua deglutire nequeunt, sed donec putrescat, in ore deferunt. Accidit interdum, ut formicae patulum os ejus colubri subeant, eumque interimant, ulciscentes hoc modo cervicidam. Hoc genus venationis his stultis anguibus indulsit natura, alioqui nulla providentia esset tantae ignaviae. Tota oeconomia, & census hujus *anguis est Spiritus.* Ita ad literam Nierenbergius, qui, quod sciam, nunquam vidit Americam, sed quae asseruit, ex historicis Americanis accepit. Multa sane, quae dubiam facere possent ejus narrationem, atque incredibilem, in toto hoc paragrapho se offerunt, illis maxime, qui res novi orbis ex Europaearum aspectu metiri consueverunt, & quidquid cogitatione non assequuntur, id fidem, naturaeque vires excedere pronunciant illico; Quamvis plurima alia seu ab elementis, seu a formicis, apibus, elephantis, caeterisque belluis fieri quotidie videamus, quae, qua ratione fiant, haud satis intelligimus, naturali tamen virtute citra prodigium facta ultro fatemur. Serpentem ampalabam, de quo nobis sermo, tum mole, tum colore truncum praegrandis arboris, referre, ipsus spectavi toties; Ab illo dorcades, & id ge-

genus animalcula ipso attrahi halitu, absorberique, licet ipse viderim nunquam, semper ab aliis audacter affirmatur; quibus eandem prope, quam oculis meis, fidem me debere, existimavi. Quod si eadem bellua ipsos quoque cervos in Mexicanis terris glutiat, eandem illic eo grandiorem gigni, arbitror, quo majori Coelum illud præ Paraquariensi calore effervescit, ob quem forsitan & Cervi minores, quam Borealibus, frigidisque in provinciis. Cæterum modo, quo cervus ab ampalaba deglutiri queat, investigando haud equidem cerebrum fatigabo meum; Hanc ego curam monstroso serpenti lubens relinquo. Neque illi, qui id totum fabulam putaverit, litem movebo unquam.

Quæ tamen memorata hactenus, verisimillima evadunt, si modo vera sint, quæ de portentosis serpentum magnitudinibus passim scribuntur. Aristoteles mentionem facit de vastissimis Africæ serpentibus, qui ad nautas devorandos triremem aggredi non timeant. Conspecta illic fuisse taurorum ossa, refert, quos ab iisdem hydris consumptos, plerique opinabantur. Teste Plinio L. 8 cap. 14. in primo bello Punico Attilio Regulo Romanorum consule jubente apud Bagadram fluvium prope Africæ litus ballistis, tormentisque, ceu oppidum aliquod, oppugnatum, expugnatumque esse a militibus serpentem, cujus corium longum pedes viginti supra centum Romam allatum est, ut Gellius narrat. In Indiis, quæ solem orientem spectant, ad sternendos immanes colubros ducem cum copiis excurrisse, excubitores in speculis constitutos alios, alios, qui insidias tenderent, equites, peditesque missos, historici non spernendi referunt. Serpentum triginta cubitos longorum Pausanias meminit. Si Straboni fides, indorum Rex Porus

serpentem ad decem cubitos extensum Augusto Cæsari dono dedit. Carolus Clusius in Exoticis suis pellem serpentis peregrini novem pedum Romanorum describit; Aliam ejusdem prope longitudinis apud Magnum Ducem Hetruriæ sibi ostensam Aldrovandus ait. Ælianus scribit, in novo orbe serpentium quorundam fauces tanto patere hiatu, ut capras deglutire integras possint, quin & tauros, Ravisio teste. Ex consalvi Ferdinandi Oviedo historia Generali constat, in Cuba Americæ septentrionalis opulenta insula nasci serpentes, qui latitudine femur virile, longitudine triginta pedes assequantur. In Uruquayo, uno ex tribus maximis Paraquariæ fluminibus, hydros spectari incredibilis magnitudinis, & in litore ambulantibus magnopere formidandos, novimus omnes, quotquot per illud flumen navigavimus. In Parana fluvio principe ingentes perinde hydros erectis capitibus, caudaque eminente natantes passim videas. Quaraniorum quondam Apostolus, eximiisque virtutibus conspicuus Pater Antonius Ruyz Montoya Indum piscationis gratia umbilicotenus aquis immersum & ab hydro ejusmodi absorptum vidit, ut ipse scribit, quem tamen subinde in litore totum evomuit, sed ossibus adeo confractis, ut molares inter lapides contrita viderentur. Plura, quæ mihi ad probandum argumentum in promptu sunt, in medium adferrem, tuum ni fastidium metuerem. Haud tamen silentio mihi prætereundus immanis anguis, quem Quaranii Moñaÿ vocant. Corporis amplitudine, hiante rictu, fulgurantibus oculis, dentium minacium serie, maculosa, squamisque rigentibus obsita pelle draconis refert speciem, & vel ab intrepidissimo citra terrorem spectari haud potest, neque citra periculum. Pater Emanuel Guttierrez noster in nova sancti Stanislai Colonia tunc Missionarius dum per Tarumenses illas

solitudines iter faceret, Yuquiry fluvii ripas prætergressus horrendam hanc belluam cominus vidit. Hanc Indus quispiam illius Comes loro prælongo, quo ad capiendos equos uti solent, illaqueatam, mulaque, cui insederat, raptatam dextre, feliciterque suffocavit. Tantundem animorum Indis oppidi sancti Joachimi non fuit. Hi ad viam adventuro Gubernatori Regio parandam a me missi paulo post meridiem trepidantes domum rediere, quod in densissimo, ac inaccesso nemore ad rivuli ripas latentem anguem moñaỳ deprehenderint. Haustum animo timorem ipso prodebant vultu. Tanti terroris caussam rogati, verbis tremulis pro colore usi, horrificum visu monstrum mihi depinxere. Abierant pauculi dies, dum eventu subito rem, ut erat, comprobatam ipse vidi. Gubernatori, qui postridie adfuturus vano rumore nunciabatur, honoris caussa cum Indis aliquot primoribus obviam processi. Equo, cui insidebam, semper alias morigero, placido, & ad quæque intrepido sum usus. Idem tamen, dum illi rivulo, ubi conspectus nuper ille serpens, imminerem, subito furere, fugere, habenas negligere, calcitrare, extra viam me abripere cœpit. Monstrum nempe illic sua in specu latitans odoratu percepit ex omnium, qui me comitabantur, Indorum sententia, qui & sibilum belluæ se sensisse, asserebant. Vix enim credat Europæus, quanta odorandi facultate polleant equi, mulique ad remotissima, quæ humanos sensus fugiunt, percipienda. Aquam, si sitiant, tigrides, socios suos, & si quæ alia vel fugitant, vel appetunt, eminus præsentiunt, ut sæpe sumus experti. Ferox hæc bellua moñaỳ nullas, certe rarissimas strages quod edat, ratio est, quoniam abstrusos plerumque intra lucos, solitaria litora, vel ab humanis conspectibus remotissimas speluncas delitescit. Interdum sibilo formidabi-

 li

li se prodit, Indosque venatui intentos de periculo commonet. Sibilare serpentes ex Ovidio quoque novimus, qui 3. Metamorphos: Longo caput extulit antro Cæruleus Serpens, horrendaque sibila misit.

Etsi omne serpentum genus hac illac vagetur; alii tamen sub aquis, in cespite, nemoribusque alii, alii intra ædium parietes duntaxat, ac loca concava latebras quærunt. Venustissime pictus, sed veneno violento turgidissimus Mboy quatia, de quo superius, murorum rimas, vel ruinas pro latibulo habere solet. Fors Cenchridis illi nomen quadrat, de qua Lucretius L. 9. *Pluribus ille notis variatam tingitur alvum.* In templo oppidi S. Joachimi quam plurimi id genus occisi, nunquam tamen aliis, aliisque subnascentibus eliminati sunt. Cum nusquam in tanta anguium colluvie securitas, per campos, sylvas, lacuum margines nunquam temere considendum, svadeo, nisi loco undique lustrato, excussoque. Indi futurorum improvidi, periculorum fere immemores cum, ubi ubi in mentem venerit, humi se sternant, idcirco toties ab occulto serpente feriuntur. Fatigati molesto itinere, quod per sylvas Mbaeverà mecum pedite pedites fecerant comites, sub vesperum in statione procubuerant, ubi palmarum stipites putridos, tuguriorum reliquias quaquaversus humi sparsas observavi. Circumspicerent iterum, iterumque solum, quod noctem acturi occuparent, monui; Truncatas palmas, insectorum pestilentium receptacula loco moverent suo, religioseque scrutarentur, vitæ suæ consulerent, hortabar. Hortatibus morem gerunt meis. Sub primo, quem removerant, stipite serpentem vastæ molis septemdecim ovis incubantem, & vel hoc nomine

mine periculosiorem me spectante detegunt. Mox alter, ac plures denique in conspectum se dedere. Ova tenui, candidaque pellicula, non cortice, constant, quernam nucem figura conica referunt, magnitudine superant. Sylvas illas, quae Acaray, & Monday fluviis interjacent, cum calore, & humore abundent, serpentium pessimorum seminarium jure dixero. Quoties istic, barbaros investigaturus, iter feceram, fateor, plures uno die a me serpentes visos, quam alibi mensibus integris. Vix gressum tuto fiximus; Jam dextrorsum, jam sinistrorsum nobis imminuere.

Mirabar saepe, ad arcendos serpentes a quibusdam antiquis ignem svaderi, quo eos maxime allicisum expertus. Caloris desiderio illos foco adrepere, clausis, calidisque cubiculis se se clanculum insinuare, passim vidimus. *Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.* Sapienter Virgilius anguem frigidum dixit. Galenus equidem non uno in loco frigidum serpentibus temperamentum tribuit; Ideoque frigoris externi impatientes Aristoteles affirmavit. Causam frigoris modicam sanguinis portiunculam Plinius assignat. Eo certe acriori frigore laborant angues, quo copiosiori, violentiorique veneno turgescunt. Hinc a serpente ictis mox sanguis constringitur; Corporis extremitates, cum ad illas circulando non pertingat, rigent, frigentque. Eccur ova serpentina tenui, tenerrimaque pellicula teguntur, nisi ob innatum serpentibus frigus? Gallinae equidem, quoniam calore abundant, ova firmi corticis edunt. Frigere serpentes, calorique inhiare, quotidiana nos id docuerunt experimenta. Per immensas Paraquariae solitudines multis saepe hebdomadibus sub dio agendae noctes. Coelum nobis pro tecto, pro lecto

fo-

solum est. Patente in campo pernoctaturi vixdum posito humi foco angues in propinquo latentes adrepere vidimus se se Calefaciendi studio. Si quando noctes Australi vento frigidiusculæ ingruant, sub equorum stragulis, ephippiisque humi abjectis se abdunt, quamvis, nisi lacessantur, citra ullius noxam, cum præter calorem sibi quærant nihil. Hispani milites dum sub Auroram mihi equum instraverant, sub ephippiis meis, quæ mihi dormienti pro cervicali semper fuere, serpentem immanem, viridem, nigerrimis maculis distinctum, & in spiram convolutum deprehenderunt. Ad talis, qui meo sub capite dormiverat, socii conspectum quis mihi animus fuerit, pronum est conjicere. Observavimus, serpentes stragulis laneis equi sudore madentibus inhiare, quæ proin ad removendum periculum ab humanis corporibus longe removenda. Humo plusculum frigescente apricationis, solisque captandi gratia tuguriorum, quin & sacræ ædiculæ tecta conscendunt serpentes, indeque aere noctu exasperato in cubicula maximo illic versantium periculo delabuntur. In recenti Conceptionis Divinæ Matris Colonia noctu dormiens sinistrum mihi pedem senseram constringi. Dolore expergefactus serpentem suræ implexum adverti, qui tamen valida pedis agitatione excussus cum strepitu humum decidit. Cum mihi luminis copia haud esset, nec dormire porro ausus sum, nec lecto exire, majoris periculi metu; Nam, quo loco serpens ille jaceret, per cubiculi tenebras videre mihi non licuit. Interea socius meus Josephus Sanchez tenui pariete a me divisus, clamoribusque meis excitatus accurrit; Candelam ardentem manu gerens serpentem sub lecto meo conspicatus, illi mortiferum caput securi obvia demessuit. Hic nisi periculi mei oculatus testis extitisset, quidni tota hæc, ut est,

hi-

historia pro fabula, vel somnio habita fuisset. Quoties vesperi lumen infertur cubiculo, sollicite claudendæ fores; conspecta enim luce serpentes propinqui confestim ædibus irrepunt. Hi sæpe in cubiculis e latere cocto, vel saxo structis, imbrice tectis, nulla rima fatiscentibus, portis, fenestrisque solertissime clausis comparent repente, ut, qua parte aditum invenerint, nemo unus vel divinando assequatur. Scilicet serpens callidior erat cunctis animantibus terræ, quæ fecerat Dominus Deus, ut divinus ait Historicus L. Genes. cap. 3. Id dudum expertus sociorum meorum aliquis tanto serpentum metu correptus est, ut nunquam somnum capere auderet, nisi postquam mensam, sedilia, lectum, omnes cubiculi sui angulos baculo excussisset diligenter. Risi sæpe anxiam boni senis, sed non supervacaneam sollicitudinem. Ubicunque enim versabatur, serpentes sibi propinquantes deprehendit. Ut hominum aliqui præ aliis culicibus, pulicibus, cimicibus, sic serpentium incursioni magis obnoxii videntur. Quid si calidioribus eorum exhalationibus venenatæ hæ, ac frigidæ bestiæ attrahantur, alliciantur que? Istæ quamvis ambulantibus, sedentibusve timendæ sint, plus tamen dormientibus, quos dum motus expertes sentiunt, minus timent, & nil tale veritos per insidias feriunt plerumque.

Neque tamen desiderantur angues audaculi, qui aperto Marte obvios sibi quosque incessunt, saltando assequuntur, & nisi fuga elusi, vel armis strati, dentem ferociter infigunt. Plurimos variis in locis adversus me assilientes, hiante rictu, minaci lingua pedibus meis propinquantes, sæpius periculo, quam dexteritate majori, trucidavi. In ictus velocitate ad ejusmodi victorias plurimum est momenti. Procenturio Hispanus mihi affirmaverat, Ceutæ in Africa serpentem

gran-

grandiorem in commilitonem suum Dymachum equo insidentem assiliisse noctu, infixisque ocreæ illius dentibus venenum, necemque misero attulisse. Id neutiquam incredibile mihi visum, postquam e Scaligero didici, Circa Dertonam serpentem hasta fuisse interfectum, ejusque venenum per hastam ad interfectoris dexteram derivatum mortem illi, & cui insederat, equo accivisse. Affine huic experimentum de pastore Matthiolus recitat. Venenato bestiæ expirantis halitu afflatum equum, sessorem, pastoremque illum, verosimilius puto, Pomponii Melæ nixus authoritate, qui scribit: Circa Rhyndacum amnem Bithyniæ confinem angues gigni sævissimos, qui in campo aprieantes hiant sæpius, & supra se volitantes aves anhelitu afflant tam pestilente, ut ex aere mox decidant, avidisque subinde anguium faucibus glutiantur. Idem Petrus Maffeius noster in Historiis Indicis confirmat, En illius verba Lib. 2. *In eadem regione* (Cananoris in Indiis orientalibus) *Serpentium, & anguium adeo teter, ac noxius est halitus, ut afflatu ipso necare perhibeantur.* Hæc ut ut verissima esse, permittamus, nunquam tamen dubitavero, venenato serpentum morsu plures, quam halitu perire. Mihi equidem Indis conquirendis, imbuendis, alendisque semper occupatissimo Serpentina secare corpora, eorum artus, structuramque curatius inspicere vacavit nunquam; Illi, quorum id erat negotium, asserunt, viperarum, serpentiumque dentes a radice concavos, curvosque esse, & in cuspidem bifidam desinere, e qua, dum irritantur, venenum ejaculantur, in illa dentium caninorum penes radices cavernula asservatum. Neque tamen id omnibus commune putes, velim. Innoxios enim, mitesque, quod de Hispaniola scripsit Ælianus, serpentes Paraquaria procreat, qui vel veneno carent, vel libidine nocendi, nisi a prætereunte offendantur.

Nam

Nam & muscis sua bilis inest. Homines iratos passim Teutonica lingua venenatos dicimus, bile scilicet ebulliente. Ex mente quidem Plinii venenum serpentis nil aliud est, quam fel, quod sensim per venas ad vesicas oris pervenit, ubi secus dentes continetur, iisque in obvios vibratur. Quod si enim per totum se se corpus effunderet, totum animal venenatum esse oporteret. Quod longe a vero est, cum serpentes plurimi capite, cauda, felle, ac visceribus rejectis pro cibo, imo pro cupediis habeantur ab Americanis plurimis, quibus equidem id non invideo.

Serpentes alias ova parere, alias foetus vivos edere, quis ignorat? De ovis a me repertis paulo ante mentionem feci. Ex serpentinis cadaveribus sobolem serpentinam nasci, credunt Americani. Hinc angues quosvis a se interemptos ab aedibus longissime removent suis, neque humi temere abjiciunt, sed arbori, sepibusve appendunt, ut aere, solisque aestu siccati, ac terrae humore destituti aliorum seminarium nequeant fieri. In finitima Paraquariae Brasilia duo e nostris sociis anguem horrendum visu, sed jam exanimem ruri deprehenderant, cui anguis parvulus, sed vivus, adhaesit. Resumptis a primo terrore animis accessere propius, & exagitato baculis cadavere undecim anguiculi, inde scilicet nati, prorepserunt. Facti, quod mihi indubitatum, rationes physici discutiant. De serpentibus bicipitibus, coronatis, unicornibus, bicornibus &c, multa apud Albertum magnum, apud alios ejusdem aevi, quid si & apud recentiores quospiam, invenies, miranda potius, quam credenda. Ego quidem ejusmodi monstra nusquam deprehendi, nisi in veterum libris. Nolim tamen esse eorum ex numero, qui, quae non viderint

rint

sint ipsi, nusquam gentium existere impudenter affirmant. Quod enim nunquam vidit America, quotidianum forte, ac vulgare in Africa, Asiave. Non omnis equidem tellus fert omnia. Monstrosorum tamen serpentium imagines, fabulosas, & in cerebro duntaxat hominum natas non possum non suspicari. Ut enim nonnullis lubuit historicis homines acephalos, in pectore soluti oculatos, vel struthionum pedibus instructos fabulari; Eccur serpentibus jam coronas, jam cornua, jam plura capita affingere, appingereque non auderent? Noverant profecto historiæ suæ eo plus pretii, plaususque a credulo vulgo tribuendum, quo rariora, incredibilioraque narraverint. Sæpe ab oculis delusi suis falsa pro veris scripserunt. Exemplum unicum pro multis sit. Serpens, quem Cæciliam, vel amphisbænam, germanica lingua Blindschleiche, Quaranica Ybiyà dicimus, passim biceps ab authoribus fertur, ast perperam. In hunc errorem inducti sunt, tum quia & cauda, & lingua ictum venenatum infert; Tum quia caput, & cauda, quæ eiusdem sunt molis, ac formæ, vix discerni possunt, nisi obtutu fixo considerentur. Minutissima duo punctula habet pro oculis; Habet & anum sub caudæ extremitate. Corpus crassitudinem minimi digiti æquat; Longitudine palmum excedit. Coloris est vitrei candentis, annulis, lineisque ænei coloris eleganter variatur. Degit sub terra, formicisque alitur. Illius venenum magnopere formidandum.

Serpentigenum agmen claudant terna insecta ob venenum affinia. Scolopendra Hispanis Cientopies, Quaraniis Yapeuzà, Abiponibus Kapalkatai, corpus habet teres, ac Cylindricum, spithamam longum, geminum viri pollicem latum, cortice duriusculo, qui ad cartilaginem accedit, cinerei coloris tegitur, a

capi-

capite ad caudam pedibus scatet, quos numerare nec volui, nec facile potui. Virus serpentino propemodum par alit, morsuque suo ut doloris, sic periculi multum creat. Post annos octodecim in Paraquaria jam exactos vidi denique, & sensi solo mihi nomine prius notam bestiam. Meridiantem me meo in cubiculo momordit. Expergefactus intervallum, quod digitum minimum inter est, & annularem sinistræ manus rubere primum, mox & tumescere, & dolere adverti. Augescente in horas tumore, ardoreque a venenato animalculo ictum me, dubitare porro non licuit. Sub vesperum medicinam, de qua inferius plura, applicui. Prima nocte cubiculo inambulans fabrilia inter instrumenta sub scamno latentia clangorem edi insolitum, percepi. Adhibito lumine scolopendram, quæ me feriit, deprehendi, mactavi, ac postridie in ambitu domus suspensam Indis exhibui; isti hanc pestem per domos, per campos, ac fluminum ripas a se sæpe videri, semper ob veneni perniciem reformidari uno omnes ore fatebantur. Scolopendram cum Onisco cave confundas. Hunc Quaranii ambua dicunt. Vermis est fuscus, rotundus, digitos duos longus, pluma, qua scribitur, anseris vix crassior. Corpus pilis asperis, sed eleganter flavis vestitur. In capite maculæ candidæ hinc, & illinc duplici serie eminent. Octo pedibus curtis, sed crassis graditur. Quam corporis partem attigerit, inflammat vehementer, ut adeo veneni expers putari haud possit. Scorpios, Hispanis *Alacranes*, Quaraniis *Yapeuza* (quod nomen & Scolopendræ) Abiponibus *Kapalkatailatè* Scolopendræ matres, ab Europæis figura nil differre, veneno tamen esse mitiori, faciliorique curatu dicunt. In Paraquaria Scorpios rarissimos existere, opinor, cum plerisque provinciæ angulis peragratis per duo decennia nullum usquam viderim, neminem unquam

ab illis læsum, intellexerim. Illud memini: In Conceptionis oppido, Hispanum pecorum custodem, dum ægrotaret, domi nostræ decumbentem a Scorpio, qui ex pariete semel, iterum, ac tertio caput exeruit, fuisse perterritum, ejusque metu noctem insomnem egisse, manu contra bestiam sibi minitantem semper cultro armatâ. Araneorum (Quaraniis *Ñandu*, Abiponibus *aualiñi*) species, figuræque variæ ubique locorum se offerunt. Per parietes passim repentes videas, qui corpus tabulæ instar complanatum habent, & a Quaraniis *ñandupè*, ab Hispanis *arañas chatas* appellantur. Abundant veneno. Cane pejus, & angue fugiendi aranei prægrandes, quos Hispani arañas peludas, id est, hirsutas, Quaranii *Ñanduguazu* grandes appellant iidem fortassis, qui a latinis phalangia dicuntur. Illorum corpus tres circiter digitos longum e duabus partibus componitur. Anterior pars major est, duos prope digitos longa, sesquidigitum lata, ac non nihil compressa. Posterior ad figuram sphæricam accedit magis, ac tum magnitudine, tum forma nucem muscatam exprimit. Tergus perforatum umbilici supplet vices. Exilia duo punctula ocelli sunt fulgurantes. Dentes longi, & peracuti ob eximiam pulchritudinem a variis auro clauduntur, ad dentes scalpendos, ad alios serviunt usus. Tota aranei hujus cutis pilis curtis nigricantibus vestitur, qui tamen adeo suaves, ac blandi, ut, si tangantur, serici videantur. Decem crura longa, pluribus, paucioribusve internodiis distincta, undique hirsuta numerat, quorum singula in forcipulam, qua cancri gaudent, desinunt. Hæc crura pedum, manuumque officio funguntur. Irritatus mordet obvios. Morsum, vix oculis spectabilem, humiditas quædam, lividus tumor, & qui inde consequitur, dolor acerrimus detegit. Aranei virus humanis corporibus ingestum non periculosum

mo-

modo, ſed & lethale experti ſumus; Remedia ad ſerpentinum vulnus perſanandum opportuna pluribus ab araneo grandi ictis vix demum vitam ſervarunt. Hoc araneorum genus in ſepibus, arborum cavernis, mūrorumque ruinis, ubi reliquorum more telæ texendæ inſudant, potiſſimum deliteſcunt. De aliis Paraquariæ inſectis ſeu noxiis, ſeu moleſtis mox diſſeremus. Nunc ad remedia properandum. Nam ubi e veneno morbus, mora nulla periculo caret.

CAPUT XXXII.

De remediis contra venenatos inſectorum ictus.

Quibus demum præſidiis jam adverſus lethifera inſecta ſe ſe tueantur mortales, jam receptum virus e corporibus depellant ſuis, hoc loco explanandum venit. Vetuſti codices liberaliter ſuggerunt modos arcendi ſerpentes, terrendique. Aſt quis Americam aliquamdiu expertus illa veterum conſilia pleraque non explodat? Quippe implendis librorum foliis utilia, nulli præterea uſui futura. Paucula adferam. Timeri a ſerpentibus hominem, veteres quidam aſſerunt. Iſidorus L. 12. origin. cap. 4. Timeri quidem hominem, fatetur, a ſerpentibus, non tamen veſtitum, ſed nudum. Nam nudum duntaxat hominem dominum cognoſcunt ſuum, ac verentur. Quod ſi ita, quis, amabo, ab anguium morſibus liberior, quis immunior nudiſſi-

mis barbaris? qui tamen mordentur frequentissime. Ego enimvero a capite ad calcem loricatus undique longe tutiorem me inter anguium insidias existimabo. Si quis dormiens a serpentibus sibi male metuit, ex Avicennæ consilio domi suæ alat pavones, Grues, Cycnos, vel Ciconias serpentini generis inimicas aves. Quod si has perinde, ut olim Capitolii anseres totis noctibus vigilaturas, novero, serpentes propinquos nec suspicabor, nec dormiens somniabo. Rutam, absynthium, artemisiam, abrotanum, libanotidem &c. infestas serpentibus herbas circa ædes plantandas, suadent alii. Morem gererem amicis monitis, nisi hac ratione vel lectus ad hortum, vel hortus ad lectum quotidie transferendus esset, quid si nullo operæ pretio? Nam serpentes plures, plures a serpentibus sauciatos nusquam vidi, quam in S. Joachimi oppido, cujus tamen forum, ac plateæ omnes artemisia ubique pullulante sylvescunt. Nullus, quod sciam, in triginta duobus Quaraniorum oppidis est hortus, qui ruta, roremarino, absynthio, & quibus non aliis herbis non abundaret; At sub his quot, quantique angues delitescunt! ut extra serpentum timorem tuto cubes, ignem tibi propinquum statue, alii hortantur. Jam dixi, serpentes natura frigidos calorem appetere, ad focum, ad lucem candelæ properare. Galenus suffimentum ex radice lilii, aut ex foliis origani imperat. Alii ex pelle, cornuve cervi, ex veteramentariorum coriis, ex cornu capreæ, vel dorcadis, ex elephanti dente, vel pelle, ex nasturtio, sulphure, bitumine exustis fumum quorumcunque anguium terrorem ac exilium esse affirmant, confirmantque experimento Romanorum: Milites Catonis in Africa a serpentibus usque vexati accenso ebulo, Galbano, centaurea, abrotano &c. periculo se, molestiaque primi expediverunt, Lucano teste L. 9. de bello Civili.

Con-

Concedamus, ejusmodi rerum fumantium exhalatione teterrima fugandos ſerpentes; Sed nos quoque ex ædibus eadem de cauſa fugituros, nemo dubitet; Ecquis enim noſtrum nares mephiti tantæ pares ſibi polliceatur? Ad hæc fumus operoſum, & fluxum adverſus ſerpentes remedium, fuerit. Durabit ſerpentium metus, ac abſentia, dum fumus duraverit quovis auræ impulſu mox diſſipandus. Ad perpetuandum fumum ignem alere perpetuum oportebit; Hic labor, hoc opus, & ſolis profecto veſtalibus tolerabile. Num erit quispiam, qui in diuturnis per vaſtas ſolitudines itineribus has herbas, has, fumi ſcilicet materiam, quisquilias bajulare aut velit, aut poſſit? Ex Plinii, lucretiique mente jejuni hominis ſaliva ſerpenti mortifera eſt, ſi ejus faucibus injiciatur. Ita ſit. Sed nunquid majus operæ compendium fuerit, tutiusque, ſerpentem ſtipite, vel quovis demum modo obtruncare, quam ejus, ut conſpuere ſaliva poſſis, fauces aperire? Quis adeo intrepidus, vel potius adeo ſtupidus, ut id auſit? Adeo dexter, ut citra noxæ periculum id poſſit?

Dicam, quod ſentio. Probantur mihi præ iſtis veterum induſtriis Americanorum adverſus ſerpentes remedia, tum quia expeditiora, promptioraque, tum quia illorum utilitas longo uſu explorata. Haud tamen hæc omnia ſemper tam certa pronuntiavero, ut illorum uſus utentium expectationem, ac vota nunquam prorſus eludat, quæ quidem prærogativa neque exquiſitiſſimis Europæorum conceſſa eſt medicamentis, ut quotidie experimur. Quaranii Chriſtiani, quoties ad Barbaros in ſylvis conquirendos me comitabantur, allium recens, e cingulo ſuſpenſum geſtabant. In tanta ſerpentium, quos ſpectavimus, frequentia nemo unus meorum læſus

 ab

ab iis fuit. Indorum exemplo allium e filo pendulum habui ad lectum semper, postquam, ut dixi, dormiens a serpente fueram invasus. Allii odorem serpentibus adversari, & veteres docuerunt, & rustici nôrunt, qui amphoris, in quibus lac asservant domi, alliorum succum affricant, ne serpentes, lactis avidissimi, clanculum irrepant. Hanc tamen de allii virtute a me conceptam fiduciam haud mediocriter imminuit sociorum meorum aliquis, qui serpentem plantæ allii inhærentem in horto conspexit. Sed nempe aliam virtutem plantæ folia, aliam ejus radix, ac fructus ipse passim habere consvevit. Quid si allium solum, non illius frondes serpens perhorrescat? Abipones, Mocobiique equites vel e collo, vel e brachio suspendunt Crocodili dentem, insigne, ut sibi persvadent, quorumcunque anguium terriculum. Hos Barbaros non pauci Missionarii, Hispani plerique imitantur, dentesque ejus bestiæ non levi sæpe pretio mercari solent. Hispanos novi, qui dum cervinæ pellis segmen corpori admotum suo circumferunt, serpentinis se ictibus nunquam obnoxios, putant. Et vero cervos, dorcadesque innato odio in serpentes ferri, videmus. Cervorum, dorcaduinque seu pelle, seu cornibus serpentinos averti ictus humano a Corpore, omnis certe antiquitas opinabatur. Nec desunt, qui manus, pedesve suos raphani succo perungunt, seque adversus venena munitos, credunt. Hæc vel singula, vel omnia aspernari non ausim, quia Americanorum sunt experimenta. Prosunt istis multa, quamvis eorum virtus necdum perspecta sagacissimis Europæis. Prudentis est, his Americanorum industriis, præsidiisque nunquam tantum confidere, ut cautus esse desinat, & periculi obliviscatur, quod a serpentibus ibi maxime, ubi nullum apparet.

Qua-

Quapropter omnibus, ut circumſpectione pro viribus utantur, Americanis author eſſem. Si quando meridiandum in campo, pernoctandumve, stationem ſibi deligant dumetis, arundinibus, cavernis vacuam, a ſtagnorum, amniumque ripis remotiorem. Circumferant oculos. Adultum gramen, truncos putridos, fruticum, rupiumque latebras iterum iterumque excutiant, ſicubi conſidere lubuerit, vel cubare. Hujus conſilii fere immemores Indi ſerpentinis ſe ſe dentibus propinant frequenter. ut glans locum, quem e quercu decidens occupaverit, tenet; ſic illi, ubi ubi eos quieſcendi lubido inceſſerit, improvide ſe humi abjiciunt. Nulla ſerpentium aut cura, aut formidine in utramque dormiunt aurem, ac vel ideo ſerpentino ore ſauciati cum ejulatu expergiſcuntur perſæpe. Iter nudis pedibus proſequentes oculos ſpeculandis per aerem avibus, ſimiisque in arbore ludentibus affigunt, dum periculoſum, quod calcant, ſolum ad paſſus ſingulos contueri oportebat: Abipones, quia equites, quia circumſpectiores, rarius a ſerpentibus offenduntur. Quaranii, quia pedites plerumque, quia minus providi, frequentiſſime. In S. Joachimi oppido, ubi Cœlum æſtuat magis, tellus paludibus, rivis, ſylvisque cingitur, copioſior venenatorum animalculorum progenies exiſtit. Vix una hebdomas abiit, qua Indos aliquot a ſerpentibus læſos non videremus; Indas multo rarius, quia hæ domi occupatæ campos, ſylvasque rariſſime percurſant, quia cautiores, timidioresque; Niſi forte tibi in mentem veniat dicere: fœminas præ maribus ſeu amari, ſeu formidari a ſerpentibus, atque idcirco rarius invadi. Toto, quod in dicto oppido egi, octennio a ſerpentibus variis icti ſunt quam plurimi; ſed, quod ſtupeas, præter juvenes duos ab angue nolifero enectos, nemo oc-

 cu-

cubuit; omnes uno, eodemque remedio feliciter persanati fuere. Aures jam, animumque adverte, dum Cœleste illud, ac prodigio simillimum medicamen, veneni mortem, vitamque veneno infectorum tibi patefacio, tam ignotum extra Paraquariam, quam salutare Paraquariensibus. Flos est candidissimus Europæo lilio, si frondes, stipitem, folia, odorem consideres, omnia simillimus, nisi quod isto aliquantulum sit minor. Ab Hispanis nardus dicitur. Quocunque in solo provenit; quavis anni parte viget, nec Cœli siccitate longiori, neque pruinis marcescit. Hunc florem a serpente afflictis saluberrimum nec in horto Europæo, neque in libris, qui de floribus agunt, uspiam deprehendi. Quid, quod & herbariæ artis scientissimi a me toties rogati hunc florem penitissime ignorant. Omnes nardi species diligenter speculatus nardum nostram Paraquariensem ad nullam illarum referri posse, perspexi. Quid si esset nardus Celtica, seu spica nardi Italica, flos Sanctæ Magdalenæ? De hac enim Joannes Woyts in Gazophylacio medico-physico affirmat, contra morsus venenatorum animalium, & febres pestilentes eam plurimum conducere. Verum illius descriptio nardo nostræ Paraquariensi neutiquam convenit. Idem author mentionem facit de *Flore indico liliorum arbescente*, quem D. Hesse in Hollandia den Indianischen Blumenbaum appellari asserit. Dicitur candidis liliis similes, & fragrantissimi odoris flores habere, & hyeme juxta, ac ætate virere, sed figura myrti arboris similitudinem referre. Ex quo palam fit, hunc florem Indicum a nardo nostra omnino differre; cum qua nullam pariter affinitatem habet nardus Peruviana, quam serenissimus, & omni ex parte celeberrimus Princeps Wenceslaus Liechtenstein Viennæ Austriæ, Liquori innatantem, suo in palatio

tio mihi exhibuit. Clarissimus Nicolaus Jacquin botanicæ in Vindobonensi Academia magister, ab Augustissimo Cæsare Francisco olim ad lustrandam Americam missus, quid demum nardus illa Paraquariæ celebris esset, ignorare se, candide fatebatur. Quamvis igitur, quo nomine appelletur ab Europæis populis nostra illa nardus, adhuc nesciam, illius usum explicabo. Radicem hujus floris siccatam, recentemve in particulas tenues comminutam vino cremato aliquamdiu immergimus. Idem subinde liquor cum radice partim vulneri, quod serpens inflixit, applicatur, partim, vulnerato bibendus porrigitur. Una vice id præstitisse sufficit plerumque. Quod si tamen idem iterum, ac tertio repetieris, veneni vis extinguitur, tumor evanescit, vulnus coit. Quo citius hoc remedium adhibueris, eo facilius, eo certius veneni progressum cohibebis. Constanti octodecim annorum experientia edoctus cæteris quibusque medicamentis hoc præferendum, affirmo. Hoc equidem de veneno cujusdemumcunque (Noligerum excipio) serpentis semper triumphavit. Indorum, quos ista nardi radice persanavi, numerum inire haud possum; Possum tamen asseverantissime dicere, illius usum nunquam cassum, irritumque fuisse. Indum Guaranium humi cubantem ruri serpens momordit, dente natibus infixo. Ad oppidum meum ut adrepsit miser, sacris a me præsidiis ad mortem præparatus est, quam & vulneris intumescentis atrocissimus dolor, & insolens, quem dolor extorsit, ægri ejulatus comminabatur. Non nisi paucæ vini cremati guttæ mihi supererant domi, has ergo cum nardi radice vulneri, vulneratoque adhibui primum. Mox, cum virus needum e corpore exterminatum acerrimus dolor indicaret, radice cum vino simplici, quod cre-

cremato substitui, denuo usus post triduum convaluisse ægrum, vidi.

Neque tam parca fuit natura, ut præter nardum, quæ nec omnibus nota, nullum præterea adversus serpentum ictus remedium miseris mortalibus suppeditaret. Varia apud varias gentes sunt in usu. Ex plurimis paucula memorabo. Tabacæ folium eximiis adversus serpentinos ictus virtute pollere, nemo unus inficiabitur. Quaranium cum sociis in itinere meridiantem binis in dextro pede ictibus anguis vulneravit. Medicinam rogor. Nardum utique, si ad manum fuisset, porrexissem. Multas ab oppido leucas abfuimus. Consilium in arena. Ut imposito ori tabacæ folio confestim exsugat, utrumque vulnus, vulnerati patrem seniculum, hortor. Is id a se jam præstitum, respondet. Tabacæ accensæ fumum ut inhalet vulneribus, iisdem mansam prius dentibus tabacam cataplasmatis loco applicet; Vulneratus ipse tabacam ut mandat, ejus succum glutiat, ejusdem fumum arundine liberaliter hauriat, moneo. Phialam cremati vini (quod maximi ad curanda varia in itineribus est usus) potandam præbeo. His denique reculis compressum virus, vires ægro tantæ, ut baculo nixus, cætera incolumis, iter nobiscum ad oppidum prosequeretur. Vini cremati ardore pestilens veneni frigus retunditur, sanguinis, ac stomachi Calor mirum in modum restauratur; Ad utrumque certius impetrandum multiplex tabacæ usus plurimum confert. Nam, ut P. Josephus Gumilla expertus est, serpentes, si eorum faucibus tabacæ folium intrudatur, protinus emoriuntur. Ex eodem authore novimus, in novo regno Granatensi Americanos pulverem pyrium vino cremato admixtum ad curandos serpentum morsus bibere, ac

cura-

curari. Nec mirum: Calidis frigidum venenum expelli. Abipones, Mocobii, Tobæ, equestres Paraquariæ populi, ut primum a serpente ictos se sentiunt, vulneri ceram virginem, nondum igne excoctam, admovent, quæ scilicet haustum corpore venenum sibi attrahere putatur. Alias illud a suis medicis exsugi, petunt. Interdum cultro Crocodili dentem radunt, scobemque illam cum aqua bibunt, simul patenti vulneri Crocodili dentem integrum arctissime adstringunt. Hoc se remedio affirmant consanari. Eadem Hispanorum fiducia. Pharmacopœus noster cordubæ Tucumanorum istam Crocodili dentium virtutem experturus, eandem veneni atrocissimi portionem cum carnis bubulæ frusto binis canibus objecit. Horum unius collo Crocodili dentem alligavit, non item alterius. Hoc secundo post horas pauculas extincto primum superstitem ope dentis illius, salvumque extitisse, narrant. Istis tamen omnibus induci nunquam potui, ut spes meas in Crocodili celebrato dente collocarem. Canis a serpente tacti collo plumas struthionis circumdant Abipones, idque remedium a suis se accepisse majoribus mihi asseverarunt, meliora scilicet ignorantibus.

Magnis in Cœlum laudibus passim effertur Piedra de cobra lusitanis, seu lapis serpentinus cinerei, interdum nigri coloris, variæ magnitudinis. Magnes venenorum creditur; Nam ut ille ferrum sibi attrahit, sic lapis hic venenato vulneri applicitus virus omne absorbet. Eundem in finem porro servire ut queat, lacti immergitur, in quod venenum a lapide haustum effundi, ajunt. Mercium Indicarum nundinatores huic lapidi pretium ut adderent, illi patriam, originem, & nomenclationem affinxisse, videntur. Ajunt enim, illum in quibusdam solum Magni Mogo-

goris provinciis in serpentis, quem cobra de capello, appellant, visceribus inveniri. Re tamen ipsa clarissimo Kæmpfero, aliisque videtur arte factus, & nil aliud, quam segmentum ossis cervini, vel bubuli semiusti, aut calcinati esse, id quod ex illius poris vel obiter inspicienti patet. Ast nempe felem pro lepore, vitrum pro adamante, pruna sicca pro tamarindis vendi ignorantibus, neque novum, neque rarum est. Quidquid demum sit, quod piedra de cobra vulgo dicitur, illud cuti humanæ, & vulneri adhærescere, expertus sum. Num venenum exsugat, adhuc ignoro. Neque etiam contendo, in aliqua orbis plaga serpentem existere non posse, e quo forsitan lapillus eruatur, curandis serpentum vulneribus idoneus. Sicubi talis existat, vero est simile, a mercatoribus ad ejus imitationem quæstus gratia animalium ossa ope ignis concinnata, calcinataque, uti videmus, fuisse. Ejusmodi fraudibus quoties eheu circumveniuntur creduli Europæi! lapis, qui in stomacho hystricis reperitur aliquando, magni est in medicina usus, maximique in Europa pretii. Hystrix, quæ vulgo Porcospin, a Germanis Das stachel schwein, Porc-epic a Gallis vocatur, & herinaceorum instar aculeis in tergo tegitur, in Indiis orientalibus, ac præsertim in territoriis Malacæ est frequentior. In hujus stomacho, uti lapis Bezoardicus varius apud alces, huanacos, bicuñas, rupi-capras sæpe deprehenditur, lapis quidam pomi instar globosus variæ molis interdum procreari solet, qui reticulo ex filis aureis scite circumdatus, dum ex Indiis adfertur, trecentis, sæpe quadringentis florenis germanicis Ulyssipone venditur, quod, eadem in urbe dum anno 1748. per septem menses classem præstolatus versabar, ex viro illustri intellexeram. Idem mihi significavit, per homines Europæos,

quæstus avidos, in Indiis hystricis occisæ viscera siccari, comminui, & nescio, quibus admixtis, ita componi, ut illa denique massa indurescat, ac pretiosi lapidis, qui in hystricum stomachis coalescit, figuram mentiatur, magnoque subinde pretio veneat in Europa. Lapides isti si non eandem, saltem aliquam ad curandos morbos virtutem habere putantur, qua genuini, & naturales solent pollere. Viderint emptores, viderint medici. Mihi profecto omnis usus hujus lapidis (la piedra del porco) etiamnum est peregrinus. Quis nescit, rerum Indicarum mercatores pari fraude, ac lucri aviditate tabellas atramenti sinensis sinensibus characteribus insignitas (quæ architectis potissimum sunt usui, & a Gallis Encre de la Chine, a Germanis Tusche vel chinesische Dinte appellantur) frequentissime imitari, ac confingere, sed a peritioribus facile dignosci a genuinis. Putatur id atramenti genus ex terra nigra resinosa, vel, ut celeberrimus Trigautius noster illarum gentium Apostolus autumat, ex fuligine, & fumo olei olivarum a sinensibus parari. Sed hem! la piedra de cobra quantum me a via abduxit! Multos tamen non pigebit hoc nosse.

Allium venenatis morsibus insigniter mederi, prisci medici existimarunt. Avicena fatetur illius utilitatem sibi dudum compertam. Matthiolus quoque allium esitandum, vinumque dilutum a serpente ictis svadet. Vomitum procurare, theriacam aliquam sumere, vulnus frigida abluere, ac demum regionem vesicæ calentibus spongiis fovere tales jubet præterea. Si Volaterrano credimus, quem Mizaldus Centuria 8. adfert; In rustici dormientis fauces, nescio, quis anguis irrepserat; Ille somno excusso alliorum esu convaluit. Quantum adversus venena possit allium,

ex-

experimento id comprobatum meo accipe. Indus Quaranius, dum horti ſepes componeret, a latente ibi araneo hirſuto, quem ſupra deſcripſi, morſus in pede eſt. Dolorem ſenſit, ſed imprudens ſilentio concoxit. Veneno vires exerente ſuas femur ſibi magis magisque intumeſcere, ipſum jam torqueri ſtomachum advertit, ac periculum, quod erat, ſuſpicatus denique a me opem poſcit. Juſculum ex carne bubula, quam copioſo cum allio coquendam juſſi, exhauſtum ab ægro virus, tumorem, doloremque confeſtim repreſſit. Neque Dioſcoridis mihi improbatur conſilium, qui a ſerpente violatis ſuccum raphani potandum propinat. Eodem ſucco, ne quis ſerpentinis aſſultibus pateat, lavandas manus antiqui ſvaſerunt. Nam & authoritate phyſicorum, & experientia conſtat, non ſuccum modo, ſed ipſum quoque raphani odorem ſerpentibus, Venenisque magnopere adverſari. Columbam vivam inciſam vulneri a ſerpente inflicto alligant aliqui, vel gallinam diſſectam. Ab his abſorberi venenum, credunt. Gallinæ hædum cultro diviſum ſubſtituunt alii, vel capræ recens enectæ ventriculum. Nonnulli caprino lacte locum a ſerpente vulneratum mulcent, narrantque ruſticum lacti caprino pedem a ſerpente ictum identidem immergendo, convaluiſſe. Caſeum caprinum vulneri applicatum tantundem valere, aſſerunt. Partem veneno infectam medulla cervi, vel fimo bubulo perlini vult Dioſcorides. Galenus cornu cervi calcinatum, & in pulvere redactum cumque aceto mixtum applicat. Veget.us fimum ſuillum recentem cum melle Attico, vino, lotioque humano ſubactum comendat, vulneri ſcilicet venenato illitum. His orbis veteris contra venenum remediis orbis novus, America, nova, medicinæ principibus magiſtris ignota quondam, remedia adjecit herbas,

bas, plantas, radices, olea, resinas, fructus arborum, animalium exuvias &c. Attingam Paraquariensibus notiora. Fructum Ananàs viridem (qui per campos passim obvius) contusum cataplasmatis instar venenatis ictibus applicant. Herbam Taropè (quæ ab Hispanis contra yerba, vel higuerilla, parva ficus, dicitur, quia radices illius & odorem & lac ficus reddunt) edendam, bibendamve contra morsus insectorum noxiorum Indi præbent medici. Herbæ Mboÿçaà folia manduntur ore, succusque glutitur, pars foliorum mansorum vulneri apponitur. Hinc nomen illius *Mboÿcaà* herbam serpentum significat. Eundem in finem celebratur virtus herbæ Macângua caà, id est, herba anatis macângua dicti. Hic alis suis pro scuto utens serpentes insectatur, rostroque interimit suo. Si pugnans a serpente sauciétur, hanc herbam ceu medicinam vorat. Yçipo moroti, el bejuco de Guayaquil idem præstant. Ad sudorem ciendum, quo virus expellatur, radix urucuÿ, jurepeba, jaborandi &c. mirum in modum conducit. Valida sint hæc adversus venenum remedia, nil repugno. Bona tamen medicorum seu veterum, seu recentium pace illam, quam paulo ante laudavi, nardi radicem medicamentis cæteris Americanorum præferendam putavi, prospero semper successu comprobatam. Hæc non hominibus tantum innumeris, sed & bestiis saluti toties fuit. Cum enim equi, muli, boves, ovesque diebus perinde ac noctibus quavis anni parte in campis pascantur, a serpentibus, scolopendris, araneis punguntur non raro. Stillans e naribus sanguis venenatum ictum prodit. Crematum vinum cum nardi radice eorum faucibus tempestive infusum pariter profuit. Postquam enim virus artus, venasque brutorum omnes pervagatum est, sera plerumque, ac irrita quævis med.

medicina fuit. Hæc de venenatis ictibus, eorumque remediis eo animo scripsi historicus, ut, quid in Paraquaria moris sit, intelligant Europæi, non ut illis utantur. Medicis, Chirurgisque, si illorum copia fuerit, se ut permittant, iterum, iterumque hortor. Domestica enim illa, ut vocamus, vulgi remedia, cum importune sæpius adhibentur, morbis ipsis periculosiora evadunt frequenter. Si quæpiam a me scripta non probant medici, per me rideant, dummodo adferant meliora. Multa Europæ accomodata, quæ neutiquam Americæ, & Americanis, noverint. Plurima artis medicæ regulis consentanea nunquam patietur Abipon barbarus. Utatur medicus Europæus cucurbitulis ad scarificandam partem corporis veneno infectam, utatur scalpello, caustico, ferro candente, hirudinibus &c. his non proficientibus mors ægri consecuta non in serpentis venenum, sed in medicantis sævitiam, ignorantiamque a barbaris rejicietur.

CA-

CAPUT XXXIII.

De aliis insectis noxiis, eorumque remediis.

Totam Ægyptum cum universis, quæ vindex Deus congesserat olim, insectis in Paraquariam immigrasse, jurares. Quin plura & nocentiora, & molestiora hic invenias, quæ Ægyptiorum nemo usquam spectarit. Præ serpentibus, scorpiis, scolopendris, araneis hirsutis &c. muscas domesticas, hujatibus omnia similes, metuendas mihi, fugitandasque semper putavi. Cave, hyperbolen existimes. Ex animi mei sententia id prorsus affirmo. Muscarum ejusmodi agmina passim circumvolitant. Domi, forisque famelicis his te bestiis obrui videbis. Centies repulsæ centies redeunt. Dormientibus per aures ad interiora capitis penetrant, lendes mox excernunt innumeras, vermium innumerorum seminarium futuras. Hi utrinque acuti, rubeique, cæterum corpus candidi; In horas augescunt numero, & quid quid carnis, succique in capite, erodunt; Deliramentum denique ac mortem, ni medearis, certissimam sensim accersunt. Hispanum novi ludi publici magistrum, cui tota cum naribus consumpta facies, capitisque pars anterior cucurbitæ instar a vermibus excavata. Musca unica, quæ in dormientis nasum irrepsit, vermium erat origo, principiumque calamitatis. Neque rarum hoc, aut infrequens. Ver-

mes illita tigridis adipe e corpore expelli, illius medicaminis usum, sanationemque Indi Gregorii Piripoti jam jam moribundi ex Capite quarto & vicesimo hujus historiæ jam intellexeris. Sed audi plura. In oppido Rosarii Abiponum aliquis vermibus miserandum in modum scatuit, qui tamen objectam sibi a me tigridis pinguedinem haud ferentes duplici, quam rodendo sibi aperuerant, via erupere omnes, simul æger a morbo recreatus vitam tigridis ferocissimæ adipi in acceptis referebat. Ejusdem beneficio a me curata est fœmina ab Hispanis bello capta, cujus caput glans plumbea raserat. Ad cruentam, laceramque non nihil cutem more suo advolarunt muscæ vermium genitrices, qui cuniculum ad capitis intima agentes ultimum miseræ discrimen minabantur. Adeps tigrina a me data voraces bestias suis e castris confestim ejecit. Eodem remedio, eadem felicitate alibi aliis auxiliati sumus. Medicamen hoc tanti momenti, tantique in tanto verminantium numero usus pharmaceutica in penu nunquam passus sum desiderari Ad primum de occisa tigride rumorem accurri, e us adipem abstuli, & rite liquefactam in vasculo asservavi. Cruda equidem mox computresceret, tanto scilicet Cœli æstu. Quamvis vel recens tigridum pinguedo, uti & reliqua caro, odorem exhalat naribus gravissimum, ab Abiponibus tamen aquæ permixta, ceu vinum Creticum, bibitur certatim, avidissimeque appetitur. In nonnullis Quaraniorum Coloniis pomi Persicæ folia ad vermes, ex museis ortos, humanis ex artubus exterminandos adhibebantur. Fateor, istius me remedii nullum unquam experimentum cepisse. Certo uti, quam minus mihi explorato, satius duxi, licet ab aliis dilaudato.

Hæc

Hanc vermium periculosissimorum e muscis progeniem vix capiunt Boreali sub Cœlo nati, vix credunt physici. Americani illam quotidie oculis vident suis, atque adeo non sibi tantum, sed & bestiis exitialem suis sæpe plorant. Sub solis ortum bovem mactavimus, vel ovem. Ad recentem carnem muscarum examina vidimus convolare. Hanc albenti quodam seminio undique consperſam mox deprehendimus. Sole occumbente putidam, vermibus fluctuantem, nulli porro usui futuram mirabamur. Qui illibatam carnem servare student, eam vel in tenuissima segmenta dissecant, aere siccandam, vel e fiscella, aut e reti suspendunt in umbra, ut aura quidem illam perflare possit, non tamen musca contingere. Equi dorsum seu ephippiorum duritie, seu diuturna sessione violatum est. Muscæ veluti ad epulas invitatæ turmatim aderunt, innumerabilium mox vermium genitrices, qui equum dilaniant, paucosque intra dies conficere solent. Sanguis ex ulcere erumpens bestiam verminare significat. Medicaturi constrictis fune pedibus eam sternunt, virga tenui vermes cum pure eruunt, ulceris cavernam tabacæ folio dentibus attrito, fimo bubulo recenti complent. Hæc industria diebus pluribus repetenda. Quod si lingere se se queat bestia, certior curatio est, promptiorque. Verum illa, quam dixi, medicandi ratio operosa cum sit, fastidiique, ac sæpe periculi plena, Indi, & qui Indis segniores, semihispani campum bestiarum cadaveribus stratum videre malunt, quam manus, pedesque defatigare suos. Pastorum, qui prædia curant, inertia multa quotannis equorum, boum, vitulorum, ovium, mulorumque millia per Paraquariam intereunt propterea. Vituli equidem, dum in lucem recens prodiere, inspiciendi essent quotidie, & a vermibus, quibus ple-

rique laborant, purgandi. Humidos enim eorum umbilicos confestim muscæ obsident, &, ut dixi, miserrime inficiunt. Quamobrem e decem vitulorum, qui per annum tuo nati in prædio, millibus si quater mille superstites numeraveris, habes profecto, quod tibi gratuleris magnopere, amplissimasque gratias tuis referas pastoribus, qui lupi rectius, quam pecorum custodes dicendi, qui, præterquam quod vitulos pinguiores clanculum devorent ipsi, alios innumerabiles socordia sua a tigridibus, feris canibus, vermibusque devorari sinunt. Certissimum id esse, quotquot rem familiarem in Paraquaria procurant, nequidquam lamentantur, quin tamen seu preces, seu minæ, exacuendæ illorum diligentiæ, ac fidelitati unquam suffecissent.

Nec silentio prætereundum aliud adversus vermes medicinæ genus. Noster Martinus Szentivani in suo de rebus alodialibus opusculo oleum olivarum aquæ immiscendum, svadet, quam si potaverint lumbricis laborantes boves, eos confestim cum fimo excernent. Hæc legeram olim, & consilii memor in America oleo ad expellendos vermes e muscis oriundos prosperrime sum usus. Molossus mihi erat ingens, Anglicanæ originis, coloris spadicei, buccæ nigricantis, forma, robore, agilitate, audacia conspicuus, meus domi, forisque custos, ac fidus excubitor, sed æquo rixosior. Inter Indorum canes, ut gigas inter pigmæos, eminebat. Hinc quotidianæ illi pugnæ, certæque victoriæ. Numero tamen accurrentium Vertagorum oppressus, ac sauciatus est, semper alias victor. Muscarum accessu vermibus infectum vulnus adeo, ut, cum manibus tangi, curarique se neutiquam pateretur, de illius sanatione, ac vita nihil prope spei superesset. Adipis tigrinæ

vir-

virtus me latebat id temporis. Vix aliquot olei guttulis vulneri inspersis me spectante tota vermium latentium caterva emigravit; singulorum, ut primum prominebant e vulnere, Capita circino apprehensa ejeci. Interrupto vermium erumpentium ordine iterum iterumque oleum instillavi, dum denique nullus jam in vulneris caverna esset super. Hoc astu, quem Szentivanius me docuit, intra biduum convaluit optimus, quia, perinde ut miles, in hostes pessimus canis, cui Soldado nomen fuerat, cujus etiamnum mihi svavis recordatio, quippe in tot itineribus periculosis optime de me meriti per annos complures. Multa, Justi lipsii exemplo, in laudem illius possem adferre, Europæorum admiratione profecto dignissima; Verum satis, superque de hoc, cum de insectis, non de canibus jam scribere mihi sit propositum. Idem oleum ex olivis expressum nonnihil calefactum, quin potius tepidum auribus infunditur, ad culicem, pulicem, vel muscam, si quando irrepserint, inde exterminandam. Audi, & ride mecum terrorem, si quis unquam fuit, Panicum, qui mentem olim meam perculit, ac incredibiliter perturbavit. Sub auroram, dum me Vestivi, muscæ sibilum continuum perceperam adeo mihi propinquum, ut musca aurem, caputve meum penetrasse videretur. Ingentem mihi sollicitudinem hæc injecit suspicio. Ad muscam expellendam nequidquam tentata omnia, perdurante semper ferali ejus cantu. Oleum denique in concha calefactum a puero auri meæ instillatum, quod cum nimiopere caleret, dolorem attulit acerrimum. At multo acrius mihi dolebat muscæ sibilos nihildum remisisse. Consternatus animo, vermesque in capite nascituros veritus nullam cepi quietis partem. Agedum, ajebam puero, caput, auresque tuas propius mihi admove, & be-

ftiæ infelicis susurros cominus auscultat diligenter. Aures, animumque tantisper attendit puer, & : salva res est, mi Pater, subridens dixit, non aurem tuam, quin togam potius musca insidet. Solutis actutum fibulis togam circa collum diduxi, indusii rugis compressa musca, atque idcirco ejulans, læta avolavit. Verba, quibus gestientis animi mei lætitiam de discusso periculo explicem, me deficiunt etiamnum. Accepti tamen terroris oblivisci diu haud poteram, pertinax enim ex calente oleo auris dolor muscæ captivæ memoriam identidem refricabat, identidem ad risum me concitabat. Ita periculorum opinio, quam pericula, sæpius animos perturbat. Juvat hoc loco aliud remedium, minime spernendum, subjungere. Si quando senseris insectum aliquod in aurem se se insinuasse tuam, in illam ab alio aquam frigidam cum impetu exspui, facias. Humore enim oppressa animalcula vel exibunt, vel peribunt illico. Et mihi & aliis id usui fuisse, commemini.

In quibusdam Paraquariæ locis, in Tarumensi cumprimis territorio alia muscarum species grassatur. Figura, & mole corporis a muscis nostris vulgaribus vix differunt, præterquam quod albo sint colore, aculeoque valeant formidabili, quem ut primum vel homini, vel bestiæ infixerint, uno ictu sanguinem eliciunt copiosum. In ædibus vix memini me eas vidisse; Vias potissimum insident, ubi equo iter facientibus molestias vix tolerabiles facessunt. Tabanorum per campos sylvæ adjacentes maxima varietas est, & frequentia. Solas tamen bestias acumine compungunt suo, humani sanguinis contemptores. Nil miror finxisse poetas, Jo puellam tabano a Junone immisso in furorem incidisse. Equos certe, mulosque semper alias morigeros, dum a tabanis

hiru-

hirudinum instar sibi inhærentibus torquentur, & sui impotes, & sessoris immemores in rabiem efferari, toties vidimus. Majus tamen per sylvas a vespis quibusdam majusculis periculum, quorum acumen ut persentiscunt equi, furunt doloris impatientia. Tortore crudeli ut se liberent, excussis habenis sessorem excutiunt sæpe, sæpe, qua qua possunt, abripiunt, humi se volutant. Hinc confractæ multorum tibiæ, allisa arboribus, vel saxis capita, fusus per viam cruor. Mihi quoque eadem de causa, mansveto licet cætera mulo insiderem, pereundum fuerat, ni Indus pernici equo advolans opem tulisset, qui me mulo furioso, mulum vespa pertinaci liberavit. Ipsos quoque homines insectantur vespæ. Fixo aculeo dolor vehemens, tumorque latissimus succedit. Parti læsæ glebam obvii cespitis recentem pro remedio applicant plerique. Mihi nunquam profuit. Maxillam testor meam. Me absente in domus nostræ aream vespæ convolarunt innumerabiles, & in modum pilæ grandioris conglobatæ stipiti inhæserant. Ne a transeuntibus territæ spargerentur, & in nostra se cubicula insinuarent, Veritus, sclopum nitrato pulvere liberaliter fartum in vesparum globum exoneravi. Repentino tonitru perculsæ diffugerunt omnes unica, quæ cæterarum nomine audaciam ulcisceretur meam, ad vultum meum advolante; Hic bestiæ spiculo confixus horrendum in modum intumuit. Tumori par dolor successit, noxque ob doloris vehementiam omnino insomnis Conquerentem me postridie, & remedia, quibus usus sum, enumerantem placidissime risit Abipon vetulus. Eccur, ajebat, Pater, adipe bubula tumorem non perungis tuum? vetus id nobis, certumque est medicamentum. Morem gessi. Nec mora: Tumorque, dolorque eodem die eva-

puerunt. Adverte, adipis bubulæ nomine non sevum, sed quæ butyri liquati loco cibis adhibetur in Paraquaria, boum pinguedinem intelligi. Quam sit res plena periculi, crabrones irritare, sæpe alias in itineribus experti sumus. Illorum nidum sub frondibus latentem Indi, qui in sylva me præcedebant peditem pedites, forte disturbaverant inviti, nec impune. Non pauci a crabronibus dispersis icti sunt. Plurimi crabronum sub meam se togam toto impetu recepere, cutem, quanta est, omnem spiculis exaraturi suis, ni vestitum interiorem Indorum oculis lustrandum, manibusque excutiendum tradidissem. Taceo apum bellicosarum species, quæ dum alvearia oppugnari sua, spoliarique vident, mel, ceramque aufferentibus, quid quid domi acuminum est, strenue opponunt, ac multo labore parta acerrime tuentur. Ut adeo nemini invidenda mellis dulcedo, quæ vulneribus emenda.

Culices Hispani mosquitos, Quaranii Ñatiù, Abipones ayte, vel apatáye vocant. Utroque vocabulo culicum frequentiam denotant. Vox *ayte* equidem multos significat, ut alias dixi. *Apatáye* à *Lapatà* derivatur, quod stoream, quæ pro tecto adhibetur, significat. Sane Culicibus, qui Paraquariam vexant, dinumerandis ut nulla par arithmetica, sic tolerandis quantacunque patientia impar esse videtur. Quocunque te vertas, auditum clangore suo, aculeis corpus excruciabunt tuum. Te totum circumsidebunt undique. Sanguinis cujuscunque sitientissimi hi satellites te usque comitabuntur. Illis territandis mille tibi brachia peroptabis. Aura rigente suis in latebris fere conquiescunt. Cœlo æstuante, aere tranquillo pabulatum evolant, nunquam, quam crepusculis, diluculisque propinquantibus, ferociores. Ubi

gra-

gramen adultius, ubi dumeta, stagnorum, amniumve ripæ, ubi paludes viciniores, ubi sylvæ, quæ aerem excludant, densiores, ibi serpentum, ibi culicum omnis generis colluviem patieris. Tali in statione si pernoctandum tibi, de somno ne somniaveris quidem. Postquam seu equitando per campos, seu ambulando per sylvas equis invias die integerrimo pedes fatigaveras, noctu culicibus arcendis utramque manum incassum fatigabis. Semper insomnis heu quoties solem, quod lento redeat pede, accusavi! Equos itineris labore fractos, esurientesque una miserabar, qui culicum mordacium nube stipati cum nec quiescere, nec gramen carpere queant, focum circumsistunt, fumum captaturi. Hic acrior si fuerit, fugat quidem circumvolantes illos tubicines, sed tibi quoque prope humi cubanti lachrymas ciebit, ac sudorem, maxime Cœlo æstuoso. Fimum bubulum fumantem culices non ferunt. Ast ne tu quidem feres, ni nares tibi stupidæ, & sine sensu. Verum demus tantam tibi adesse fœtoris tolerantiam, fimus bubulus per sylvas tibi deerit, ubi boum nec umbra. Qui per illas solitudines iter diuturnum suscipiunt, annona, sæpe lignis ad focum excitandum necessariis, sæpe aqua, adeo onerantur, ut fimi bubuli, qui adversus culices sit remedium, sarcinas recusent. Æthiopis cujusdam mihi mire placuit seu industria, seu sagacitas. Is materiam aliquam resinosam ex ligno putrido acceptam, noctu semper gliscentem, ac lenissime citra narium molestiam fumantem dormiens a latere habuit in itinere, & quod ipsus observavi, a Culicibus propterea intactus quievit. Nomen illius materiæ mihi neutiquam invito dudum memoria excidit; operose enim per sylvas quærenda est, inventu difficilis, passim ignota, omnibus tamen peroptanda. Incredibilis equidem

in longo itinere culicum cruciatus. Dilaniati, vultum, manusque tumidi, fuso undique notati sanguine domum semper redivimus, nostrique adeo dissimiles alter alterum ut vix nosset. Certum tamen mihi, & exploratissimum, alios præ aliis pertinacius a culicibus affligi. Num sanguini dulciori, an acidiori plus inhient, quis indagavit? Vultui candido, quam fusco avidius, copiosiusque insidiari, ac insidere culices, observavi identidem. Ni tuis quoque in ædibus noctes agere insomnes velis, sole in occasum vergente cubiculi portam, fenestramve patere ne patiaris, maxime dum candelam accenderis. Ad lucem enim, quacunque rima patente, advolant gregatim. Culices alii ab Abiponibus Ychit, ab Hispanis Jejennes dicti, fors nomine a Gehenna derivato, veluti e Styge oriundi prioribus multo graciliores sunt, sed insolentiores. Quamvis enim molesto vocis clangore careant, per os, per aures, per nares turmatim irrepunt, acerrimeque, quam insederint corporis partem, compungunt.

Maximi apud Paraquayos nominis culex minimi est corporis. Mbarigué a Quaraniis vocatur. Ob exilitatem suam perspicacissimi oculi aciem fugit; Morsu tamen valet acerbissimo, prope sum, ut dicam, intolerabili. Ignita acu te pungi crederes. Per sylvas spissiores, & in rivorum litoribus grassantur frequentius, aere quieto, & sub vesperum maxime formidandi. Aculeus illis mucronis instar, quo non nuda solum, sed & indumento tenui contecta corpora pertundunt. Sylvis diutius immorati tot punctulis rubicundi ad oppidum pervenimus, ut variolis laborasse videremur. Etsi ex tot aculeis ardeat cutis, pruriat, ac intumescat, nequaquam frigida citra noxam conspergi potest, aut unguibus fricari. Verum contemneremus hæc quantacunque, ni cum periculo

con-

conjungerentur. Ex repetitis enim culicis mbarigue-ictibus vermes majusculi enascuntur persæpe, qui num suam originem pestilenti aculeo, num humori venenato, an, nescio, cui seminio relicto debeant, an ipse culex, carne penetrata in vermem convertatur, ut Indi putant, non ausim decernere. Vermes uno in loco nunquam plures uno generari, id novi. Illius experimentum audi. Canem, meum in itinere comitem, custodemque, ejulare identidem, se se Scalpere, ac mire affligi adverteram. Consulti Indi socii vermibus illum scatere, respondent. Præsente me, & inspectante canem faucibus, pedibusque loro colligatis humi sternunt. Utraque manu, ubi tumor prominuit, carnem fortissime comprimunt, vermemque ibi latitantem magno impetu exilientem, ejiciunt. Decem & septem totidem e locis prodiere albi coloris vermes, semine pomi crassiores, pollicis virilis unguem longi. Mihi rem ad id temporis incognitam obstupescenti: Sibi idem non raro evenire, Indi omnes uno ore testantur. Quæ quidem res ejusmodi insectorum, præsertim curationis, metum non mediocrem mihi injecit. Et vero minutissimos vermiculos, muscas, quas oculatissimus ægre videat, prorsus exiles pluribus exitiales fuisse, omnis novit Paraquaria. Pater Felix Villagarzia, quem & novi in sanctæ Rosæ oppido, & pro merito colui, dum Ytatynguas Indos, sancti Joachimi Coloniæ subinde incolas, per Tarumensia nemora diu, multumque conquireret, oculo laborare cæpit, & ob fistulam, vermesque inibi identidem enascentes annis pluribus ad obitum usque dirissime excruciatus est; Cœli ardentissimi per saltus vento impervios æstum, varii generis culices tantorum dolorum originem exstitisse, nemo ignoravit. Sed jam paulo majora canamus.

CA-

CAPUT XXXIV.

Ejusdem argumenti de insectis continuatio.

Vtraque America, qua æstuoso Cœlo torretur magis, vermiculum gignit, naturæ monstrum, multorum quotidie gemituum, non paucarum mortium occasiunculam. Pulicis, qui quidem cogitari possit, tenuissimi speciem refert, eumque subsiliendo imitatur; Hinc a Quaraniis Tû, vel Tûngay pulex malus dicitur. Ab Hispanis Pique, a Lusitanis bicho dos pes insectum pedum, a Mexicanis Nigua, ab Abiponibus Aagrani mordax vocatur. Tam exilis est, ut vel ab oculatissimo, nisi clarissima luce, percipi haud possit; Tam mordax, ut a quovis, ni saxeus, ni ferreus sit, debeat sentiri. Tam aculeato rostro armatus, ut calceos, ocreas, cothurnos, quaslibet vestes pertundat. Extimæ cuti inhæret tantisper, mordacissimo mox cum pruritu ipsam carnem penetrat; Illic veluti sub cuniculo latens sphærica, albescenteque vesicula se circummunit, quam ovulis, seu minutissimis lendibus implet. Hæc vesicula si plures dies sub carne toleratur, ad magnitudinem pisi nostri Grandescit. Vulgare hoc spectaculum. Quo diutius hæc vermiculi vesica humano corpori inhæserit, eo magis indies doloris sensus obtunditur, ac hebetatur. Ad hunc hostem sua e statione exturbandum pueri sane aptissimi. Hi enim eximia, qua pollent, oculorum acie punctulum rubens, vermiculi carnem ingressi, vesti-

vestigium deprehendunt illico. Illius punctuli ambitum, seu peripheriam acicula fodicant, cutem, carnemque sensim aperiunt, & vesicam illam cum vermiculo suas intra lendes sepulto integram denique exsculpunt. Si hæc candelæ ardenti admoveatur, nitrati pulveris instar cum crepitu dissilit. Quod si puer acu carnem fodiens vesicam carni adhuc inhærentem disrumpat, res malo sunt loco; Humor enim inde effusus, novi doloris, lendes dissipatæ novorum eodem in loco vermiculorum erunt origo. Americanum hunc pulicem venenata turgere materia, ex eo fit palam, quod ipsa caverna, e qua fuerat expunctus suis cum posteris, inflammari, tumescere, ac, ni prompte medearis, gangræna corripi soleat non raro. Ungues in pedum digitis, quos invadunt maxime, tabescunt, ac decidunt semper; Quin & ipsos pedum digitos ad vitam servandam resecare oportuit quandoque. Tanta tantillæ bestiæ pestis! Minimis scilicet ex rebus maxima sæpe incommoda nascuntur, sæpe commoda.

Alienis docti periculis qui sibi cautum volunt, ædium suarum munditiæ impense student. Dicti enim vermiculi e pulveribus, e fæcibus, e qualicunque lotio ortum ducunt ardentiore sub Cœlo, & locis, quæ raro verruntur, quæ excluso etiam frigidiori aëre dudum non habitata, accedente humore innasci consveverunt. Septa, in quibus oves, muli, equi interdum custodiuntur, etsi sub dio sint, & absque tecto, hac scatent colluvie, atque adeo ingredientium custodum pedibus metuenda. In illis Paraquariæ tractibus, qui Austro imminent magis, auraque gaudent non calidissima, infaustum hoc insecti genus omnino nescitur. Nunquam illud seu in territoriis Boni aeris, seu Cordubæ Tucumanorum visum. Exa-

cto

ćto jam in Paraquaria Sexennio, id de nomine duntaxat noveram. Delatus ad S. Ferdinandi recentem Coloniam & videre, & pati, & execrari hanc pestem cœpi. Abipones ipsi, quamdiu per Chacum sparsi pro arbitrio vagabantur, hos vermiculos ignorarunt, sed denique per Hispanos urbis Correntinæ, quam istorum pulicum metropolim jure dixeris, dictæ Coloniæ conditores misere iis infecti sunt, allatamque sibi, ut olim variolas, calamitatem tantam lamentati. Qui in loco his insectis obnoxio versantur, quovis minimum biduo pedes puero cuipiam inspiciendos porrigant. Sæpe hi pulices tuti necdum pertere-bratæ insidentes citra molestiam intercipiuntur. Si recens carnem ingressi videantur, non illico acu expungendi; Timendum equidem, ne tenue pulicis corpusculum acu rumpatur, ejusque caput carni validissime infixum carni inhæreat, quod dolores incredibiles, pus, & ulcus certissimum adferet. Rerum peritiores diem integrum expectant, dum vermiculus vesica sua clausus tuto, totusque erui subinde queat. Id quod a meridie melius præstatur; Horis enim matutinis cum aura sit asperior, humidiorque, caro, quæ acu aperienda est, plus illa offenditur, dolor, & ulceris periculum semper augescit. Quotidiana pedum inspectio commodi habet plurimum, etsi & molestiæ non nihil, quam tamen insigniter cumulabis, si hanc tui curam in longius tempus rejeceris. Una sæpe sessione decem, viginti, plures ejusmodi vermiculos acerbissimo cum dolore idem tibi puer acu expunget; Digitis plerisque & unguibus perforatis, plantis laceris ægre gressum figes, pedibus pure manantibus tui neglectum, inspectionis dilationem tute accusabis, diuque lues. Novi complures multis hebdomadibus idcirco lecto affixos. Et me, & alios non nisi baculo innixos ambulare potuisse diebus plu-

rimis,

rimis, eheu memini! Vidi pedum usu omnino destitutos omni prorsus remedio caruisse.

Haud inficior: hos vermiculos pedibus potissimum insidiari. Sæpe alias tamen per cæterum corpus majori cum periculo serpunt, jam in brachio, jam in genibus, & ubi non? Nidum sibi parant. Plura tibi in aurem dicerem, quæ scribere, erubesco. Canibus, cum humi cubent semper, plus negotii facessunt hæc insecta. Dentibus suis pro acicula usi illa dexterrime eruunt, vulnusque lingendo persanant. Aliquando tamen exesis pedibus & exulceratis claudicant diu. Sues, simii domestici, feles, capræ, ovesque ab iisdem pulicibus insolenter vexantur, haud tamen equi, muli, asini, boves, qui seu ungularum, seu pellis duritie adversus communem hostem se se defendunt. Illud Americanis curandum maximopere, ut cavernam, quam pulicis excerpti Vesicula occupaverat, vel pulveribus Tabacæ Hispalensis, vel cinere, vel smigmate oppleant diligenter. Alii aut oleo ex olivis expresso, aut ex boum pedibus excocto, alii aliis reculis eum in finem utuntur. Periculosum est ejusmodi industrias negligere. Vulnus enim acu factum, & insecti, quod expunctum fuit, veneno infectum exulcerabitur, pus concipiet, &, si inflammatio, vel nimius pedum motus accesserit, in gangrænam denique, vel ignem S. Antonii desinet. Adeps Gallinacea parti læsæ illita, alligatumque brassicæ folium ad ardorem temperandum, me teste, sæpius profuit. Experientia certum est, alios præ aliis frequentius ab hoc insecto vexari, difficiliusque quocunque demum remedio consanari; In vario sanguinis, humorumque temperamento discriminis hujus ratio fundatur. Scribunt, Brasilienses ad vermiculos hos a se avertendos pedibus suis illinere oleum ex

glan-

glandibus necdum maturis, quæ in arbore Acaju nascuntur, expressum. Nautæ nautica pice se unguunt eundem in finem. Nos hujus, aliorumque insectorum metu tibialibus ex ovilla pelle consutis utebamur omnes; Sed vanæ, imbecillaque hæc esse arma, experti sumus.

Pulices Europæ vulgares, ætheris instar per cæteros orbis tractus diffusi, in Paraquaria non adolescunt tantum, sed velut nativo in solo impotentissime dominantur. Cum a canibus copiosissimi soleant procreari, Neteguink Loapakatè pediculi canis ab Abiponibus dicuntur. Illud singulare, quod alicubi ipse campus herbis undique vestitus affluat pulicibus. Per Paraquayum flumen navigantes si quando in litus meridiaturi, pernoctaturive exscendunt, quamvis in nitido cubent cespite, ubi nullum aut hominis, aut canis vestigium usquam fuit, pulicibus nigrescentes singuli ad navim redeunt aliquando. Idem a me in campis ad amnem Inespin, alibique observatum. Si hæc in viridi campo, in aridis cubiculorum pavimentis nec latere, nec lapide, nec tabula stratis quid expectabimus? Ejusmodi in cubiculis apud Abipones septem egi annos, ubi cum infinita pulicum colluvie diu, noctuque mihi confligendum fuit. Remedium adversus pulices ex America petis? Unicum, quod ubique gentium, suppetit, Patientia. Columella, Athanasius Kircherus, aliique opinabantur equidem, herbis odoriferis quibuscunque cum aqua coctis, ac per solum effusis hos vermiculos non fugari modo, sed & enecari. Quaranii certe hunc in finem herbam, quam Caarè vocant, vehementissimi odoris, in aqua coquunt, eaque fervente rigatum cubiculum semel, ac iterum verrunt. Quod si hac industria pulices intereant, illorum stragem non herbarum odori violento,

sed

sed aquæ ferventi, qua aduruntur, scopis, quibus exturbantur, tribuendam existimaverim. Sint ædes pulveribus, canibusque vacuæ, sint ventis crebris perviæ, in hoc adversus minutiora insecta plurimum est præsidii. Albis illis, queis a pedibus nomen, vermiculis extra capillos vix apud Abipones est locus. Indæ mulieres, dum per suorum capita pediculos Venantur, quotquot capiunt, glutiunt; Si pinguiorem ceperint, assidenti sibi fœminæ vorandum muneris instar propinant perinde, ut nos tabacæ pulverem alter alteri. Hunc Barbararum morem barbarum dicerem, nisi & ab Hispanis matronis plebejis idem factitari in Paraquaria, ipsus spectassem toties. Næ! Europæorum nemo Americanis has invidebit cupedias!

Cimicum, quales in Europa, abunde est in Hispanorum coloniis; Per Indorum oppida nullum conspexi unquam. Ab Abiponibus Pata dicuntur. Cordubæ, alibique per Tucumaniam cimices volantes, quos Binchuccas vocant, passim oberrant. Interdiu sub tectorum, arcarumque rimis quieti delitescunt, noctu Cœlo sudo, ac tranquillo turmatim advolant bellum cruentum moturi dormientibus, e quibus tantum sanguinis exugunt, ut nemini dormire, ejulare omnibus libeat. Parti, cui insident, ardorem imprimunt intolerabilem, & cremare potius corpus, quam mordere videntur. Maculas purpureas, tolerati doloris indices, instrumento caustico inductas jurares. Quindecim dierum equestri, & per continuatam solitudinem, quotidianosque inter imbres arduo itinere fractus in S. Jacobi territorio oppidum salabina attigi; Enimvero quiescendi ea nocte non desiderium modo, sed & necessitas me tenebat. Verum extreme dormiturienti mihi nox illa omnis insomnis abiit. Artus omnes compungi, cruciari, ardereque senseram,

doloris tamen insoliti causam nec cogitando, nec palpando assequebar. Nemo unius, quem consulerem, in propinquo fuit. Orto demum die quotquot rubris pictum me maculis videre, vices miserati meas volantes cimices tortores fuisse meos, mihi significatunt. Alio in itinere dum apud Presbyterum nobilem pernoctarem, sumpta levi cœnula ille mecum, suisque cum domesticis vicinum in campum dormiturus concessit. Id in illo terræ tractu more receptum, necessariumque. Negant enim æstuosis noctibus sub tecto cimicibus scatente somnum capi posse. Felices Abipones, Quaraniique, qui volucres has hirudines ignorant. Mihi equidem istic nulla earum visa. Melopepones, nisi, ut primum maturuerint, decerpantur, cimicum fœtidissimorum seminarium evadunt illico, qui omnem late hortum depascuntur.

Perniciosa inter insecta haud infimum locum meretur bestiola, quæ ab Hispanis Garrapata, a Quaraniis Yatebú, ab Abiponibus òerèl appellatur, & indubie ad ricini speciem aliqua ratione pertinet, qui a græcis κροτων, a Gallis Morpion, a Germanis Zek dici solet. Garrapata Paraquariensis lentem magnitudine æquat, interdum superat; Forma testudinem terrestrem refert; In tergo clypeum gerit testudinum more, sed figura ad sphæricam propius accedit. Coloris est fulvi obscurioris, & in parte varii; Corpus illius compressum, octonis pedibus breviculis, capite quadrato prominente, ceu rostro instruitur. Hoc cuti, carnique humanæ immergit simul, simul pedum uncinos affigit mordicus, & dum ex quacunque corporis regione sanguinem rostro sorbet, pruriginem ciet, ardoremque permolestum, quem tumor sequitur, ac sanies quatriduum sæpe, sæpe diutius manatura. Ulcus vero vix duas intra hebdomades persanabitur. Cum

ca-

caput suum in carne altissime defigat, arduum est bestiolam integram avellere. Quod si caput a corpore avulsum in carne remanserit, pessimo loco res erunt tuæ; Non nisi post diutinam puris ex pruriente ulcere fluxionem virus illud tandem ejicies. Campi, & præ campis sylvæ ab hoc & homini, & bestiis infesto insecto insidentur. Ubi putrida arborum, & cumprimis arundinum folia, ibi seminaria hujus bestiolæ, ibi colluviem deprehendes. Totum, ut primum humi recubueris, obsideri corpus, totum prurire senties. Quo plus illud manu scalpseris, eo certius ulcera augebis, doloremque. Una nocte sexaginta aliquot tum recentia, tum inveterata toto in corpore me numerasse, memini. Dum Barbarorum contubernia detegendi studio iter per sylvas in tertiam hebdomadem a nobis productum sæpius, non tigrides, non serpentes, non fauni (seu, ut ab Hispanis vocantur diablos del monte, & a Quaraniis Caruguà) nobis curæ erant, noxiæ bestiolæ, quæ tum volando, tum rependo insidiantur obviis, sollicitudines nostras quotidie exacuerunt. Conquerebamur identidem nobis non satis oculorum esse ad insecta declinanda, neque satis digitorum ad eadem propulsanda. Noctes abstergendo sudori, reficiendo corpori post diurnam defatigationem necessariæ evellendis, quæ interdiu collegimus, Garrapatis, novisque repellendis vix suffecere. Hispani dum herbæ Paraquariensi parandæ in sylvis dant operam, ramorum ex arbore Caà fascibus onusti, & Garrapatis referti ad suum quotidie redeunt tugurium. Deposito ramorum onere una omnes ad propinquum lacum, vel amnem abluturi se se festinant. Mox, ut quisque nudus, alter alteri se inspiciendum offert, alter ex altero inhærentes cuti Garrapatas excerpit. Ni quotidiana hac sui cura uterentur, sanie, ulceribusque paucos intra dies perirent.

Cervi, damæ, ſimii, urſi formicarii, canes, & quidquid demum ferarum ſeu campus, ſeu ſylva educat, ut pilis, ſic Garraptis horrent ſemper. Allata mihi ab Indo paucorum dierum damula, hanc cum admoto capite incautius contrectarem, Garrapata ex illa ad me tranſiliens recta in aurem irrepſit meam, cui roſtro & cruribus tenaciter adeo affixa hæſerat, ut non niſi filo ferreo unci in formam inflexo potuerit avelli. Ad avertendum hoc inſecti genus vel ad curandos illius morſus haud ſcio equidem Americanis remedium ſuppetere. Ungues a ſcabendo vulnere abſtinere, id enimvero tutiſſimum. Varro de re ruſtica L, 2. cap. 9. contra ricinos adfert remedium. *Quidam nucibus Græcis* (amygdala intelligit) *in aqua tritis perungunt catulorum aures, quod ricini ſoleant (ſi hoc unguine non ſis uſus) eas exulcerare.* Garrapatæ minores majoribus multo intolerabiliores.

Formicarum tum repentium, tum volucrium ut plurimæ ſunt ſpecies, ſic incredibilis per Paraquariam omnem multitudo. Strictim memorabo præcipua, mihique magis comperta. Formicæ ab Abiponibus Oehega, a Quaraniis tahi nuncupantur, quamvis earum ſpecies ſingulas ſingulari quoque vocabulo diſtinquant. Formiculæ omnium minutiſſimæ, rubri coloris omnium ſunt peſſimæ, mordaciſſimæque. Ut magnes ferrum, ſic illæ ſaccharum, mel, & quidquid dulce, appetunt, diripiuntque. Rerum ejusmodi penum adverſus iſtas tueri ut queas, aſtu opus eſt, ac ſæpe ingenio. Ex dulcium eſu bilem augent ſuam, & veneno exquiſito pollent. Cuti, ut primum inſident, ictu acerbiſſimo puſtulam imprimunt in plures dies cum dolore duraturam. Ex cucurbita, quæ herbæ Paraquarienſis cum ſaccharo mixtæ poculum mihi erat quotidie, frigidam imprudens hau-

hausi, & cum illa formiculas innumeras cucurbitæ fundo inhærentes. Superi boni! quanto cruciatu is haustus, quanto periculo mihi stetit! Tot periculis terra, marique defunctus nunquam morti me videram propiorem. Guttur totum tumefactis tonsillis subito exulceratum, inflammatum, tantisque constrictum angustiis, micam, guttulamve transmittere per biduum ægerrime ut possem. Adhæc reciprocandi spiritus difficultas maxima, nulla fandi, nulla somni copia fuit. Ipso assumptæ in Cœlum Deiparæ festo ab altari mihi abstinendum. Plurima nequidquam tentavi, dum denique aqua cum hordeo cocta, melli sylvestri, acetoque admixta fauces identidem perluissem, collumque adipe Gallinacea unxissem aliquoties, gutturis tumor, ardorque evanuit, unaque, in quo versabar, periculum minime imaginarium. Ex iis vero, quas omnino deglutiveram, formiculis tanta pulmonum titillatio, tussisque exorta est, ut asthmaticorum instar nil prorsus somnni, nisi sedens, caperem. Noctes sæpe integras tussiendo contrivi. Sulphur carbonibus candentibus injectum, haustusque ore sulphuris vapor unicum mihi levamen fuit; Ope hujus phlegmate ejecto tussis aliquamdiu sedabatur. Exeunte demum Septembri iter equo ingressus, postquam sub dio pernoctavi aliquoties, auræ liberioris beneficio convalui, & nocturna illa tussitatio penitus conquievit. Ut formicularum rubentium virus discas, ut ex poculo non prius inspecto bibere quidquam, caveas, hæc mea fata tibi significanda putavi.

Minimis his formicas, quas quidem videre mihi licuit, maximas subjungo. A Quaraniis Izau vocantur, non humanis corporibus, sed ædificiis, quæ subruunt, formidandæ. Sub templis, sub domibus

 qui-

quibusvis immani labore cuniculos agunt; Per sinuosos maeandros terram altissime cavant, glebamque effossam, ut corpore, viribusque valent, foras evehunt. Alis subinde succrescentibus, quoties nimbos densiores praesentiunt, quaquaversus turmatim avolant, sed eadem, qua Icarus olim, infelicitate, hoc tamen discrimine, quod hic in mare, illae madefactis pluvia alis in terram decidant, pereantque. Tolluntur in altum, ut lapsu ruant graviore. Illa porro terrae spiramina, per quae commeare prius formicae consveverant, praecipitem ex imbre aquam admittunt; Hac formicarum specus inundantur, terra aedibus substans exeditur, pilae ligneae, queis murus, tectum, trabesque sustentantur, labant primum, & nisi eas actutum fulcias, cum domo procumbunt denique. Non rarum hoc Paraquariensibus spectaculum. Totus collis, cui S. Joachimi oppidum incubuit, formicarum seminariis, tumulisque horrebat, & subterraneis cuniculis undique suffodiebatur. Domus nostra, templumque illi adjacens multum molestiae, tantundem periculi habuit propterea. Altare princeps in plures saepe dies nulli ad sacrificandum erat usui; Coelo enim pluvio latentes formicae ex antris suis longo agmine advolabant, & cum volatum diuturnum non ferant, in sacerdotem, aram, sacram supellectilem decidere, conspurcaruntque omnia. Obstructis diligenter, per quas e specubus suis eruperant, decem portis, postridie viginti alias sibi aperuere. Vespere quodam saevissima tempestas oborta. Horrendis ignibus micabat Coelum, tonitribusque remugiit. Nimbus strepitans auxit terrorem, domusque nostrae aream declivem in lacum videbatur convertisse, cum ipse murus aquarum cursui obstaret. Socius meus in meum se recepit cubiculum. Adest interea Indus aedituus. Solum in templo dehiscere,

pa-

parietem findi, inclinarique, trepide nunciat. Arrepta lampade accurro. Vix extra cubiculi limen egressus terræ hiatum, conspicor. Nil tamen periculi mihi suspicans in ipso aræ principis loco terra ad magnam altitudinem desidente humerotenus demergor subito, sed eadem celeritate, cum æditiuus manum mihi porrexerit, ex illa voragine eluctor. Sub ara enim maxima metropolim condidisse suam formicæ videbantur. Caverna illa multos cubitos alta longe, lateque excurrit, ut cellæ vinariæ speciem referret. Toties multo Indorum labore congesta terra ad illam implendam, toties a formicis denuo effossa est. In illa omnium trepidatione Indi, quotquot poterant, accersiti, qui dehiscentem templi parietem tignis, Trabibus, tubicinibusque suffulcirent. Et vero, ut sunt Quaranii egregia in Deum pietate, ac insigni in Patres suos observantia, strenuam per multas horas navarunt templo operam, hinc sudore, illinc imbre continuo perfusi. Verum pro discriminis magnitudine in quantiscunque industriis acquiesci prudenter haud potuit. Hinc eadem nocte, socii admonitu, meo me e cubiculo migrare oportebat, quod iisdem trabibus, ac tignis ita cum templo erat conjunctum, ut hoc ruente illius ruina vitari neutiquam posset. In insulis Quayanæ provinciæ finitimis rupes, montesque a formicis exesos, muros passim subrutos, incolas suis ex ædibus ejectos, legi. Facile inducor, ut hæc credam, similia his, quin & incredibiliora expertus.

Quantum formicæ possint, in Paraquaria planissime didici. Imbecilles, & si cum plerisque aliis insectis conferas, exiles sunt singulæ; Verum numero, labore, ac concordia formidabiles evaserunt, seque ipsis fortiores. Minima quamvis, si multiplica-

ta, nunquam ſpernenda. Ipſe Oceanus e Guttulis coaleſcens en quam minax, quam truculentus eſt! vidimus per campos, maxime, quos Parana flumen alluit, formicarum tumulos pyramidi Saxeæ ſimillimos, ternas, pluresve ulnas altos, baſi latiſſima, materia, quæ durite lapidem æquat, perſolida; Hi domus annonariæ, hi formicarum turres ſunt, e quarum culmine ſubitas eluviones deſpiciunt, ac fluitantia ſegnium beſtiarum cadavera tutæ ſpeculantur. Vidimus alibi immenſam planitiem formicariis tumulis humilioribus ita conſitam, ut ſpatium, ubi equus citra ceſpitationis periculum pedes figat, nusquam inveniat. Latiſſima ſæpe formicarum ſemita in campo cernitur, Xerxis legiones illac tranſiiſſe, jurares. Tumulos illos pyramidales prius ſolerter Cavatos Hiſpani pro furno ad coquendum panem adhibent aliquando; Nonnunquam eos commolunt, ac in pulveres redigunt, qui aqua rite ſubacti ad pavimentandas domos egregie valent. Ejusmodi pavimenta lapidem referunt, lapidis inſtar durant, & pulicum, aliorumque inſectorum procreationem impedire dicuntur. Sed formicarum, quas rei domeſticæ inferunt, ſtrages accipe. Longiſſimo, cujus finem fruſtra expectaveris, ac denſo agmine ad ſaccos tritico refertos accurrunt, & continuato diebus, noctibusque (ſi illunes non ſint) itinere modios aliquot ſenſim aſportant. Fructiferas arbores, ni earum ſtipitem cauda vaccina circumplices, ut aſcenſum impedias, foliis nudant omnibus. Segetes quascunque attondent, crederes falce demeſſas. Vinum permodicum, quod ad altaris uſum vix ſufficiat, cur per quadringentarum leucarum ſpatium chilenſi e regno in Paraquariam advehendum? Formicæ innumerabiles vites, vineasque, cæterum lætiſſimas, depaſcunt. Hiſpani certe nec vino infenſi, neque vinearum cultu-

tu-

turam pertæsi sunt. Primo Americæ aditu colendis vitibus operam addixere suam, ast nullo operæ pretio in Paraquaria. Cum annuos conatus formicarum voracitate deludi viderent, tantusque sudor vineis impensus ne una quidem vini guttula pensaretur, omnem subinde de vitibus curam abjecere, eadem, qua anates, potione contenti, nisi illis crematum e saccharaceis cannis, vel vini aliquid chilensi e provincia allatum obtingat aliquando. Extra Cordubam, Riojam, & Catamarcam Tucumaniæ colonias vix tantum racemorum suppetit, vinum confieri ut queat, quod pro sacrificio diebus etiam maxima religione celebribus sæpe desideratur in locis, ab urbe Boni aeris, & Tucumania remotioribus. Plus aquæ lustralis Europæorum frontibus, quam vini Paraquariensium Gutturi aspergi, extra dubium est. Vini penuriam potu ex tritico turcico, vel fructibus parato Hispanorum vulgus interdum supplet. Si quando formicas assiduitate quotidiana e vineis exterminari contingat, Columbarum Sylvestrium, Vesparumque immensa agmina enascentes forte uvas consumunt. Cæterum ut vineis, sic hortis exitiales esse solent formicæ varii generis. Quid quid oleris, aut leguminis severis, ad radicem usque depascuntur. Plantam teneram hodie terræ mandas, cras incassum quæres. Piperi tamen, quia acrioris saporis, parcunt. Carnem seu crudam, seu assam, si in cubiculo relinquas, mox formicarum gregibus nigrescentem invenies. Quidquid quisquiliarum est, mandunt, ipsa scarabeorum, bufonum, anguium cadavera. Aviculam caveæ inclusam, cui caro pro pabulo fuit, a formicis devoratam ad cubiculum rediens inveni. Neque dormientium corporibus abstinent. Te noctu in utramque aurem dormitante, nocte concubia, jam ex pariete, jam ex pavimento prodibit

formicarum exercitus, in lectum eluctabitur, teque, ni fugias ocyus, omni ex parte compunget. Experto mihi tuto credas. Id Quaraniorum in coloniis perfrequens. Hinc ardens tota nocte candela. Nam papyri folia accensa, formicarumque adventantium agmini injecta unicum ad eas arcendas remedium putantur. Lusitani recepto dudum adagio formicas Brasiliæ reginas dictitant. Nos easdem Paraquariæ dominas sumus experti, Nicolao illo, quem Paraquariensium Regem finxerunt, utique potentiores. Plus negotii fore dixero in his, quam in barbaris omnibus sub jugum mittendis. Quidquid enim industriarum, astutiarumque excogitatum adhuc, ad illas fugandas tantisper, non ad eliminandas valuit. Conductis hunc in finem ingenti sumptu operis disturbatæ formicarum cavernæ jam injecto igne, jam egestis earum ovulis; Postridie novæ detectæ alibi eodem in horto. Fimo suillo, Calce, lotio, vel origano earum antris immisso recedunt equidem, sed in propinquo novas sibi fodiunt specus. Sulphur cæteris remediis præferendum. Illius usum, quem a lusitanis docti sumus, jam accipe. Latibulum formicarum, quas in horto, vel agro sentis tuo, præcipuum explora. Foramini majori, per quod terram subeunt, acerram cum accensis carbonibus immitte; folle admoto flammam excita, fumumque ingesto sulphure. Foramina cætera, unde fumum exire notaveris, limo recenti obstrue diligenter, fumo sulphureo exitus porro ne pateat. Tum quidquid sulphuris in promptu est, follis ope inflamma, & fumo specum totam permeante formicas, quotquot illic latuerint, universas suffocari oportebit. Feliciter id a pluribus peractum in Paraquaria. Sed quid? si in illis solitudinibus desit sulphur? si desit patientia? Deerunt uvæ, arborum, camporumque

fru-

fruges. Vastabunt omnia formicæ quascunque cultorum industrias elusuræ, solo sulphuris fumo internecione delendæ.

Plinius libro 11. Capite 31. refert: In quibusdam Indiarum orientalium tractibus grassari formicas magnitudine lupis Ægyptiis, colore felibus similes, sed cornutas. Tales, tantasque nunquam vidit Paraquaria, fateor, quid si in historicorum fabulantium cerebro duntaxat natas, nusquam gentium visas? Haud equidem is sum, qui ausim in Plinii verba jurare, quippe cui familiare monstrosas magnitudines, parvitates, virtutes, formas rebus peregrinis affingere. Sed quamvis minutiora sint formicarum Paraquariensium corpuscula, viribus tamen, armisque abundant ad humanos artus laniandos, lacerandosque. Opportune mihi in mentem venit, quod Svetonius de Nerone ob flagitia nocturnis terroribus exagitato scripsit Numero 46. *Nunquam antea*, ait, *Somniare solitus, occisa demum matre vidit per quietem, navem sibi regenti extortum gubernaculum: Trahique se ab Octavia uxore in arctissimas tenebras, & modo pennatarum formicarum multitudine oppleri: Modo* &c. Haud abs re ceu stygios tortores formicas somniavit Nero diu noctuque infestas, semperque intolerabiles. Quod Nero somniaverat, in Paraquaria eheu tot annos experti sumus. Nam seu domi, seu ruri agentes, a formicis identidem assilientibus pertinacissime vexabamur, maxime si irritentur. Ut enim nôrunt aliena invadere, sic se, suaque solent strenue tueri. Arbor quædam ab Hispanis formicaria appellatur, ab Indis Chiquitis Auci n' occepez. Lignum illius mollissimum a formicis omni ex parte cribri instar pertерebratum, ac habitatum. Cave, hanc arborem vel eminus digito contingas. Nam infinitæ formicarum

cohortes veluti classico audito, qua data porta, ruent ad te miseris modis dilacerandum; nullam cutis tuæ partem relinquent intactam, adeo illarum multitudine, quod Nero somniaverat, opprimeris.

Verum injurius sim formicis, si, postquam earum noxas minutius, quam cogitaveram, exposui, beneficia, quæ præstant, reticerem. Aliquæ majoris molis in posteriore corporis parte globulum gestant pinguedine candidissima refertum, quam e multis collectam, & igne eliquatam butyri instar & Hispani & Indi cum voluptate edunt. Vidi sæpe, ast nunquam has cupedias invidi, nunquam appetii. Formicæ aliæ minusculæ in arbustis, quæ fructus quabyrâ miri fragrantissimus commendat, ceram deponunt natura candidissimam. Constat ex micis minutis, quæ colliguntur, & liquefactæ candelis, quæ aræ serviunt, parandis adhibentur. Cera hæc accensa odorem exhalat quovis thure suaviorem; quia vero mollior, cito liquescit, &, quamvis quavis alia cera duplo pretiosior, præ quavis alia citius consumitur. Non desunt formicæ, quæ resinæ fragrantis particulas ad sua receptacula convehunt, thuris loco servituras. In quibusdam Asiæ tractibus auri micæ ex auriferis montibus a formicis colliguntur; Incolæ aurum rapturi illarum specus, thesauri scilicet arcas, invadunt sole plurimum æstuante. Verum formicis opes suas acriter defendentibus vacuis sæpe manibus recedunt, atque adeo pedibus ad maturandam fugam magis expeditis. Quædam formicarum species ursorum esca est, qui propterea ursi formicarii appellantur, & ab hujatibus omnino differunt. Verum de his plura alibi. Dudum mihi in mentem venerat optare, ut, qui in Europa philomelis, alaudisque pabulum suppeditant, in Americam navigarent,

rent, ovulis formicarum naves maximas oneraturi. Ingenti certe cum quæstu redirent, simul illis provinciis Americæ optime consultum irent.

Bufonum quoque prægrandium (Quaraniis Cururù, Abiponibus Hiymeya, Hispanis Zapo) incredibilis est frequentia desertis maxime in locis, vel recens habitatis. In oppido conceptionis ad fluminis salsi ripas ex amne Narahagem a nobis translato, sub vesperum plateæ omnes a confertissimis bufonibus adeo erant obsessæ, ac lubricæ, ut non solum, sed glaciem ambulando calcare nobis videremur. Sacellum, nostra tuguria, verbo, omnia complebant. Ex tecto in pavimentum, in lectum, in mensam decidere non raro. Per parietem reptare nôrunt, & muscarum ritu ascendere, descendereque. Cum focus culinarius non editiore in loco, sed humi, alatur, in ollas, ac lebetes quandoque irrepunt bufones. Ex vasculo æneo aquam ferventem in subjectam cucurbitam, quæ phialæ vices agit in Paraquaria, effundere cæpi, mox cum herba Paraquarica, & sacchars comminiscendam. Aqua modica, & atri coloris fluebat, Inspecto vasculo bufonem cum aqua coctum attonitus deprehendi, qui aquam tetro colore imbuit, & ex illa tantum intumuit, ut os vasculi angustius clauserit omnino. In colonia Rosarii ad stagni majoris ripas a me condita eadem bufonum colluvies. Sacra ædicula, dum rem divinam facturus accesseram, bufonibus innumeris horrebat quotidie, & licet plurimi mactarentur horis singulis per biennium, eorum numerus non minui, quin augeri indies videbatur. Bufones alii, quos Hispani escuerzos vocant, Europæis altero tanto majores præter molestiam etiam periculum afferunt se offendentibus.

Vin-

Vindictæ enim studio vesicam mox exonerant, & lotium contra sibi infestos quam longissime ejaculantur, quo si vel tantulum oculus conspergatur, confestim excæcatur. Non lotio eorum duntaxat, sed & salivæ, & sanguini, & felli maxime virus nocentissimum inesse nemo unus dubitaverit. Ex authoribus idoneis novimus, a Barbaris Brasiliensibus bufones torreri, tostosque in pulveres redigi, quibus cibo, potuive inspersis mortem accersunt suis hostibus; Hi guttur inflammari, siccarique suum paulatim sentiunt, vomitum, singultum, animi subitam defectionem, delirationem, articulorum, ventriculique acerrimos dolores, & nonnunquam, dysenteriam patiuntur. Talibus, si toxici vis medicinæ locum relinquat, alvi purgatione, vomituque utendum illico, repetita etiam ad sudorem ciendum deambulatione, vel balneo, quibus remediis veneni reliquias e corpore eliminari putant. Eundem in finem ægrotans furno mediocriter calido, vel bestiæ recens dissectæ injicitur aliquando. Præter hæc herbæ, radicesque variæ Veneno discutiendo idoneæ adhibentur Has inter primum facile locum obtinet, herba Nhambi à Brasilis dicta. Illius succus bufonis tergo, vel capiti aspersus (Hæ tamen partes tantisper humi perfricandæ sunt prius) momento temporis enecat pestilentem bestiam. Idem prorsus tabacæ pulveres ejus dorso impositi præstant, uti fide dignissimi testantur. Ex quo, quantum seu herba Nhambi seu tabaca ad id genus veneni repellendum valeat, licet arguere. Cæterum cinerei, vel spadicei coloris sunt bufones Americani, interdum versicolores, & verrucis asperi, quin & herinaceorum instar aculeati visuntur. Barbaros quosdam bufonum, nescio, qua specie vesci, legeram, quin tamen id unquam vidissem. Bufonum siccatorum, & pharmacopœorum arte præparatorum pul-

pulveribus sudorem, urinamque cieri ad hydropem, pestem, febrèsque curandas, ex Europæis medicis intellexi, e quorum consilio bufo contusus cataplasmatis loco circa renes dorso applicatur contra hydropem. Oleum bufonum strumis curandis utile dicitur, si tamen Joanni woyts medico, qui ista adfert, habenda fides. Adversus noxas e bufonum veneno ortas cancri fluviatiles, cornu cervi, flores vitis, & nescio, quæ alia ab eodem commendantur. Ranarum (oèrgetetè dicuntur ab Abiponibus) ut mira varietas, sive colorem, magnitudinem, vocem spectes, sic incredibilis ubique frequentia. Vocales, ac garrulæ sunt, ut Europææ, & veterem in limo cantare querelam solent habitantibus perinde, ac iter agentibus permolestæ. Cæterum nec damno ulli sunt, neque usui, etsi apud Europæos tum in medicina, tum in mensa aliquem habeant locum. Ab Americano quidquid impetrabis citius, quam ranarum esum, vel qualemcunque usum. Idem mihi semper illarum horror. Ne bufonem pro rana, ut felem pro lepore alibi, mihi obtrudant, timeo. Integræ per Europam nationes a ranarum usu abhorrent, ecquis id ignorat? Novi equidem, discrimina, quibus rana a bufone dignoscitur, suppetere; Quid si coquarum oculi hallucinentur, vel dormitent, ut sæpe alias cicutam pro petroselino, fungos noxios pro innoxiis mensæ intulerunt, affinitate quadam rerum deceptæ, vel earum notis, e quibus ægre discernuntur, oscitanter observatis?

Hirudines (Abiponibus ypichì) in stagnis, quæ aqua pluvia duntaxat aluntur, nusquam desunt; Hujatibus tamen magnitudine pares nunquam vidi. Per quadriennium, variis in coloniis aqua mihi potanda hirudinibus plena, quas in poculo cochleari

quo-

quotidie piſcabar. Aliquando, dum otium fuit, aquam per linteum transmiſi. Abiponibus, queis natare, lavari, ludere in ſtagnis quotidianum negotium, hirudines undique adhæreſcunt; Alter alterius manu, ut primum ex aquis emergunt, perpurgatur. Id mirum, nemini unquam has beſtias per quoſcunque demum meatus in corpus irrepſiſſe. In oppido Roſarii poſt nimbum procelloſum plateæ omnes hirudinibus refertæ videbantur. Quod ſpectaculum, quia nunquam alias nobis viſum, admirationi omnibus, ac riſui fuit. Abipones tamen, qui nudis ſemper incedunt pedibus, acerrime ſunt conqueſti, quod ſibi, quoquo euntibus, hirudines mordaces tenaciter ſe affixerint. Verum exigui hic cruciatus temporis fuit. Nam poſt horæ unius intervallum moleſti hoſpites ad unum omnes diſparuere. Ad vicinum ſtagnum eos properaſſe, veriſimillimum.

Veſpertiliones, quos Quaranii Mbopi, Abipones Cahit appellant, prægrandes in rupium antris latent, permulti in campis, domibusque vagantur & incolis, & beſtiis formidabiles. Ut Maffeus noſter de rebus Indicis refert libro 2. folio mihi 35. in Cananore veſpertiliones viſuntur dentibus, & roſtro vulpinis, milvii magnitudine, & exquiſitioribus epulis accenſentur. Quemadmodum veſpertiliones in Cananore hominibus cibum, ſic in Paraquaria homines potum præbent veſpertilionibus. Hi equidem ſe cubiculis clanculum inſinuant, & ſi quos bene ſopitos, ac male tectos nanciſcantur, jam ex eorum pedibus, jam e brachiis ſanguinem exugunt, ſed titillatione tam ſvavi, ut mulcere potius dormientes, quam mordere videantur. Vulnus enim, quod dentibus inferunt, alarum agitatione refrigerant. Expergefacti ex ſanguine ſtragulis aſperſo veſpertilionis ſu-

fuctum præcessisse intelligunt denique. Vulnus soli cuti inflictum ut dolore, sic periculo plerumque vacuum est, nisi a muscis humida captantibus occupetur. Vel hoc nomine vespertilionum morsus equis, mulisque fere sunt periculiosiores, cum enim eorum tergus saucium assilientibus identidem muscis pateat, vermibus ex illarum seminio enatis, &, quod ex his consequitur, profundo ulcere conficiuntur sæpe. Ad hæc vitanda recenti vespertilionum morsui calentes cineres actutum insperguntur.

Murium, gliriumque (quos Quaranius Angujà, Abipon Patagnik vocat) non seminarium modo, sed & campum elysium esse Paraquariam verissime quis dixerit. Ex quotidiana tot boum occidione tot carnis rejectanea ubique suppetunt, ut, si glires hujates ægre, quod rodant, inveniunt, istic epulas diu, noctuque in promptu habeant, quibus illos ali, & supra, quam credi possit, augeri, necesse est. In urbe Boni aeris sole occumbente glires sciuris nostratibus majores e priscis parietibus in aream turmatim prodire quotidie vidimus attoniti; Quingentis plures uno sæpe in agmine cum sociis ipse numeravi. Cordubæ Tucumanorum bos pelle, visceribusque exutus, cætera integer e trabe pendebat in scriniariorum officina. Hanc ingressi mane fratres Laici bovem, quantus erat, gliribus nigrescere eminus conspiciunt, quantumque carnis illa nocte consumpserint, observaturi propius accedunt. Dilapsis metu innumeris, dum manu carnem contrectant, intra illam tot dentibus cavatam tricenos glires, ceu in cuniculo latitantes deprehendunt. Quo audito tanta me incessit carnis a gliribus erosæ nausea, ut biduum vomitus metu triclinio abstinerem, pane contentus. Quod caro dein' loco magis idoneo, mundiusque

servaretur, is abstinentiæ meæ fructus exstitit non pœnitendus. Innumerabilis glirium exercitus ex Australibus Boni aeris campis conferto ordine adventans Tucumaniæ agros, horrea, domicilia implevit, vastavitque omnia non raro. Amnes sibi obstantes citra trepidationem nando superarunt. Immensam camporum planitiem, per quam illis iter, veluti plaustris tritam, compressamque reliquere. Paraquarienses ruricolæ glirium multitudine territi relictis tuguriis, omni ex parte patentibus, fugam malunt, quam arma capere. Adeo quantumvis imbellis, quantumvis imbecillis turba numero suo sæpe evadit formidabilis. Neque putes, velim, glires Paraquarienses bubulæ solum carni inhiare; Humanam quoque appetunt, videnturque anthropophagorum de genere. Nam in utramque aurem dormientes mordent non raro, & vero dente haud pigro. sociorum novi aliquem, cui meridianti glis insidiatus iterum, iterumque digitum momorderat. Manum sanguine manantem istius ipse spectavi. Nihil prætereа scrutorum, aut quisquiliarum est, quod non corrodant, clepantque, ac sua condant in penu vel nido serviturum, vel cibo. Sericeas ligulas e libro precum horariarum sacerdotalium suffurati eas parandis suorum incunabulis impendere. Strophia, vittas, tibialia, lineam, laneamve cujuscunque usus supellectilem aufferunt, suumque transferunt in latibulum, pro culcitra, ac stragulis sibi substernendam. Molesti hi furunculi non damnum modo domesticis, sed & incendii periculum domibus minantur quotidie. Nam candelas e sevo ardentes noctu asportare audent faucibus, & ad specum suum properantes Hispanorum ruricolarum mapalia accendunt sæpe. Multum mihi propterea negotium facessivere in nova Rosarii colonia. Non uno nomine lux noctu

alen-

alenda fuit. Sevo deficiente, oleo ex boum pedibus excocto utebar hunc in finem. Laminam cum ellychnio ardente noctibus prope singulis glires e lampade humi locata abripuerant, frigescens mox oleum sorbillaturi. Ad coercendam istiusmodi audaciam ellychnii Laminam catenula ænea adjecto ferri pondere lampadi adstringere dein oportuit. Contra fures jam viribus utendum, jam astu.

Frequentissima, & propemodum annua Paraquariæ calamitas sunt locustæ (Abiponibus Aorkañi) visu horridæ, vastique corporis; Nam medium digitum longitudine excedunt. Infinito earum agmine propinquante terrifica caligo ex ultimo horrizonte erumpit, sol obnubitur, lux vel meridiana obscuratur, nubem atram, nimbo, turbine, fulminibus prægnantem imminere jurares. Sæpe Abipones mei correptis armis in acie constiterunt, quod eminus visæ locustæ speciem referebant pulverum, quos hostilis barbarorum equitatus effusissimo cursu advolans per viam excitare consvevit. Ubi ubi consederint locustæ, agros frugibus, arbores foliis, campum herbis, & quod inde consequitur, homines juxta ac bestias pabulo spolient; soboles, quam relinquunt, numerosissima stragem alterum in annum continuat, miseriasque auget. Adventans locustarum exercitus ne ad solum devolet, agrosque varia semente consitos depascat, tympanorum strepitu, vociferatione populi, sclopetorum fragore, ramorum per auram jactatione continua impeditur. Quo si arceri nequeant, Quaranicis in oppidis, quidquid hominum est, in illis humi colligendis, necandisque occupatur. Uno sæpe die multos modios his bestiis plenos læti vidimus, easque jam ad focum, jam ad aquam condemnavimus. Abipones malunt locustas

vorare, quam demergere, vel cremare. Hinc illas advolantes, quotquot possunt, ex aere humum deturbant virgulis longioribus, iisdemque ceu verubus affixas lento igne assant, vorantque eadem, qua nos perdices, vel ficedulas, aviditate, non promiscue tamen omnes, fæmellas siquidem solas pro esca sibi deligunt, masculis rejectis. Neque est, cur his barbaris succenseamus. Nam locusta levitici capite undecimo, versu secundo & vicesimo mundis volucribus adnumeratur. Hinc Judæis, Æthiopibus, Libyis, Parthis vel elixa, vel tosta, & in pollinem redacta, quin & sale ac fumo durata locusta pro cibo fuit, si fides habenda Diodoro siculo, l. 3. c. 3. Plinio l. 6. C. 30. & Divo Hieronymo l. 2. contra Jovinianum. Si tot populi ἀκριδοφάγοι locustarum edaces exstitere, eccur dubitemus, locustam, qua Divus Joannes Baptista in solitudine, ut sacer refert codex, vescebatur, veram locustam, non herbam quamdam sic dictam, non piscem, aut cancrum fuisse, uti quibusdam scriptoribus interpretari, opinarique visum, qui jam ἀκρίδες, jam ἀκρόδες, jam ἐγκρίδες, jam ἀχάρίδες legendum putarunt, cum in animum inducere suum haud possent, locustas unquam esculentas fuisse, quod ipsus ego hisce oculis apud Barbaros spectavi. Infinitus sim, si cætera, queis Paraquaria scatet, insectorum genera persequar. Ex iis, quæ memoravi, conjectura sit de aliis, quæ brevitatis studio omitto. Molestior fere minutissimorum animalium, quam tigridum, leonum, crocodilorum insectatio; Hi aut fuga eludi, aut sterni armis queunt, non item illa, at certe rarius, difficiliusque. Maxime ista nocent, quia minus videntur; Formidabiliora feris grandioribus, quia numerosiora, verius dixero, quia innumerabilia. De insectis noxiis, quæ mortem, morbum, veldamnum

quod-

quodcunque accersunt, hoc loco scribere mihi fuit propositum. Quantus mihi campus pateret, si insecta quoque innoxia seu gradientia, seu aquatilia vel obiter enumeranda forent. Quanta, superi boni! muscarum, vermium, apum, crabronum, fuçorum, cicadarum varietas, ac frequentia! Quam multiplex cincindelarum diversitas noctu stellarum instar passim collucentium! Aliæ bruchi magnitudine alarum jactatione, aliæ solis ex oculis lucem vibrant, quæ libro legendo sufficiat. Quædam solis natibus splendorem edunt. Vermes quidam majusculi toto corpore coruscant. Ligna, arundines, arborum folia, plantarum radices, postquam computruere, in territoriis maxime humidis adamantum, pyroporum, smaragdorum, chrysolithorum, rubinorum &c. more lucem viridem, rubram, flavam, cæruleam noctu spargunt, mirumque in modum oculos oblectant. Quotidianum hoc nobis in sylvis, Mbae vera Acaray, & Monday fluvios inter sitis, spectaculum noctu fuit. Ejusmodi reculas, quas lucere observaveram, humi collectas ad oppidum asportavi meum, ubi tamdiu luxerant, quamdiu humidæ; Aqua affusa madefactæ splendorem recuperarunt pristinum, qui tamen aqua nil porro proficiente, desiit denique. Ejusmodi phosphoros nusquam deprehendi per reliquam Paraquariam. Ut flores campum, sic papiliones innumeri rivorum, sylvarumque margines amœnissima colorum varietate exornant. Verum de his, aliisque insectis & multi & accuratissimi libri prostant, ac in omnium manibus versantur. Nobis ad Abipones redeundum insecto quovis Paraquariæ nocentiores. Postquam enim plerique omnes Barbarorum populi Hispanorum jugo cervicem submisere, Abipones indomiti resecandis Hispanorum cervicibus usque occupabantur, hoc præsertim, quod agimus,

mus, seculo. Totam equidem, qua patet, provinciam latrocinantium more quotidianis prope assultibus, cædibus, rapinis, incendiis vexarunt, magnamque ejus partem incolis, fortunis, pecoribusqne exhausere, magnanimitatis, astutiæ, dominationisque Hispanicæ superbi contemptores, ac libertatis avitæ defensores pertinacissimi. Latrones dicuntur ab Hispanis, & sicarii Abipones; Ast illi bellatores se se, heroesque jactant, jurene, an injuria, lectoribus arbitrandum permitto, quibus militarem eorum disciplinam, cæteraque, quæ ad bellum pertinent, exponere aggredior.

CAPUT XXXV.

De militari Abiponum ingenio.

Quibus jam coloribus militare Abiponum ingenium expingam, anceps hæreo. Imagini, quam diuturna Barbarorum istorum experientia mihi impresserat, vox nulla omnium respondet, quibus latium abundat. Bellicosi, impigri, prompti ad res gerendas sunt Abipones, id equidem nemo vel Hispanorum negaverit. Magnanimos tamen eos, impavidosque dicere, vix audeo Nam & ipse Cicero 2. Philipp. Strenuum a forti distinguit: *ut cognosceres te*, ait, *si minus fortem, attamen strenuum.* Historiam de Abiponibus scribere mihi est animus, non panegyricum. Historici est rem nudam sine fuco proponere; Oratori permittitur ea, quæ ad commendationem non pertinent, silentio præterire, jam coloribus uti, si res poscat, jam pallio ad tegendas, quæ laudibus obstarent, labes. Ingenuus sum, dicam more meo, quod sentio. Nollem profecto Divæ veritati, cui opellam sacravi meam, vel bilem movere, vel risum.

Bellicæ virtutis famam maximopere ambiunt Abipones. Totis ad arma animis aspirant. Hastam, arcum, omne telorum genus dexterrime vibrant. Equo, si quisquam alius, volare nôrunt. Belli asperitates, Coeli injurias, inediam, itinerum molestias nemo tolerat constantius. Metuenda nautis, navi-

 bus

busque flumina nando trajiciunt intrepidi. Vulnera sua, ceu aliena, sine gemitu spectant sauciati. Omnia hæc nôrunt, quæ universi per Europam bellatores suspiciant, paucissimi imitentur. Unum id scilicet ignorant Abipones: Mortem aspernari, gloriam per pericula sibi conquirere. Mavortios jactant animos, sed purpuream vomere animam nimiopere timent. Strenui sunt, fortes dici neutiquam possunt; Istorum enim est, etsi fractus illabatur orbis, nil formidare, vincere, aut mori velle. Vincere quidem semper volunt Abipones, nolunt tamen mori. Diris devovebunt victoriam vel unius suorum vita emptam. Respuunt epinicia, queis lessus misceri debeat. Triumphum recusant, quem vel unius viduæ, orphanive lugentis suspiria comitentur. *Pro patria sit dulce mori licet, atque decorum; Vivere pro patria dulcius esse putant* cum Oveno poëta. Americani hi bellatores perperam se se Martis progeniem jactant, quippe quibus adeo insolens mortis timor. Næ! ego illorum nomina heroum albo nunquam adscripserim. Plutarchus in Perseo Macedonum Rege *φιλοψυχιαν* nimium vitæ amorem acriter reprehendit, morbumque minime Regium appellat; Decet equidem magnos viros magno animo mortem contemnere. Fateor tamen ingenitum nobis vitæ servandæ studium haud culpari a sapientibus, dummodo nimio ejus amore cæcati nil turpiter faciamus, patiamurve. Vitam spernat, qui vitæ pretium ignorat, vel vita uti nescierit. Tanti porro vita est, ut Tullius Cicero formicam pulcherrimæ urbi præferendam existimaverit, quod in urbe sensus sit nullus, in formica non modo sensus, sed etiam mens, ratio, memoria. Eadem ratione ductus Augustinus libro de a. anim. in Manichæos muscam quamlibet sole ipso præstantiorem affirmavit.

Et

Et Salomon Eccles. 9. v. 4: *Melior est canis vivus Leone mortuo*, edixit. Cum igitur maximi facere vitam suam quemque oporteat, excusandus videbatur historicis Pheres, qui pro filio suo Admeto Thessaliæ Rege mori recusaverat, illud forte Euripidis cum animo suo identidem reputans: *Longum apud inferas tempus est. Hæc autem vita brevis est quidem, sed dulcis. Neque duabus animabus, sed una vivimus. Chara lux hæc Dei, Chara!*

Ad vitam temere prodigendam præcipites nemo sane Abipones dixerit. Divam præ quovis Numine securitatem, præliorum arbitram, adorant, quam nisi certe sibi propitiam nôrint, nunquam in arenam descendent. Martis aleam ancipitem, dum possunt, refugiunt. Semper minantur aliis, semper timent sibi. Nihil admodum fortunæ tribuunt. Hinc antequam expeditionem bellicam susceperint, loci naturam, hostium numerum, temporis rationem anxii de sua incolumitate iterum, iterumque circumspectant. Periculum quodvis, quin & periculi suspicio hastam illorum e manibus excutiet, ac quantumvis furorem protinus restinguet. Agis spartanorum Rex, ut Plutarchus in apophtegmatibus laconicis memorat, magnifice se jactabat: Milites suos Lacedæmonios bello fervente haud quærere, quotnam hostes, & quam fortes habeant, sed, ubi sint, rogare solitos, ut illos cominus invadere queant, & profligare. Nunquam tam cæco impetu in pugnas feruntur Abipones. Festinant lente, quia suspecta illis omnia. Neque classica canunt, nisi rebus omnibus diligenter exploratis. De securitate sua facti certiores fulminis more irruunt, jam Hanibalem callidum, jam Fabium cunctatorem imitantes. Nôrunt audaces a fortuna juvari quidem aliquando,

 ali-

aliquando, si sagacitas provida periculorum desit, destitui. Idcirco, quemadmodum flumen minax equo transmissuri vadum tentamus, ne vorticibus abripiantur, sic illi non nisi post longas meditationes hostibus propinquant suis, ut impune victoria potiantur. Innata Americanis omnibus timiditas temeritatem existimat, quod magnanimitas apud Europæos audit. Sæpe, diuque cogitant, quod patrandum est semel. Ictum non vibrant, nisi meditatum, manu ad quemvis strepitum trepidante. Invadunt raro aperta fronte, plerumque per insidias. Parum audent contra audaces, qui frontem assilientibus obvertere, & excubare consueverint. Nunquam minus timent, quam dum timeri se, advertunt. Astu, & equorum velocitate funestiores edunt strages, quam viribus, Hunnis antiquis utique perquam similes. Juvat compendio dicere, quæ divus Hieronymus de illis ad Oceanum epistola trigesima, quæ epitaphium Fabiolæ inscribitur, olim scripserat: *Ecce subito*, ait, *discurrentibus nunciis oriens totus intremuit, ab ultima Mæotide inter Glacialem Tanaim, & Massagetarum immanes populos, ubi Caucasi rupibus feras gentes Alexandri claustra cohibent, erupisse Hunnorum examina, quæ pernicibus equis huc, illucque volitantia Cædis pariter, ac terroris cuncta complerent. - - - Insperati ubique aderant; Et famam celeritate vincentes non religioni, non dignitatibus, non ætati parcebant, non vagientis miserebantur infantiæ* &c. Idem de Abiponibus Paraquariæ lamentum quondam fuit, cujus magnam partem annis superioribus ad incitas, ac desperationem redegere, antequam scilicet in coloniis collecti nos & religionis & morum magistros habuerunt. Cruentissimas strages, quas alibi ordine referam, Hispanis tum maxime intulerant, quando minime timebantur. Ne vel timeri possent, id equis, id artibus debent suis,

quas jam minutatim exponere oportebit. Quantumvis culpanda illorum timiditas, suspicienda tamen, & militiæ legibus consentanea est ejusmodi bellandi ratio, qua id fere consecuti sunt, ut vel nulla, vel exiqua commilitonum suorum jactura demessis Hispanorum capitibus onusti domum redirent victores, & triumphantium ritu captivorum greges, abacta pecora, capta ex hoste spolia pro trophæis ostentarent plerumque. *Hæc ars*, ait Flav. Vegetius l. 3. c. 10. *Dimicaturis est necessaria, per quam vitam retineant, & victoriam consequantur.* Hunc certe in finem ipsi quoque heroes & clypeo, & ense utebantur. Hoc hostem offenderant: illo se defenderant. Abiponibus astutia, corporis agilitas, equi promptitudo pro clypeo, quin & præ clypeo est. Si alium, aliumque commilitonum in acie sterni videant, fuga protinus dilabuntur. In angustias redacti, si nullus supersit effugii locus, pertinacissime certant, metu in furorem converso. Martialis poeta militem cum cane contulit, bonumque dixit, qui malus. *In cane*, ait Seneca, *Sagacitas prima est, si investigare debet feras; Cursus, si consequi; Audacia, si mordere, & invadere.* His canis boni dotibus, quæ & bonum reddunt militem, num Abipones polleant, ex dicendis porro arguet lector. Jam de eorum armis, exploratoribus, consiliis bellicis, militari commeatu, expeditionibus in hostes, varia præliandi ratione, victoriæ corollariis, demum de illatis provinciis cladibus mihi agendum.

CA-

CAPUT XXXVI.

De Abiponum armis.

Nemo unus istorum claro apud suos nomine, nisi bellica virtute emineat. Hinc arma idonea, nitida, & dum res poscat, expedita ut sint, singulorum cura. Ad se se defendendos, offendendosque hostes arcu utuntur cumprimis, & hasta. Lignum illis nascitur patrio in solo, nusquam alibi per Paraquariam visum, purpurei, dum recens est, coloris. *Neterge* dicitur, & Chalybem duritie æquat. Arborem illam findunt, frustumque oblongum inde exsectum cultro, vel si is desit, acuto lapide teres efficiunt. Crederes, torno afabre elaboratum. Rectum porro ut evadat, ad ignem identidem calefactum duos inter stipites hac illac contorquetur. Hac methodo Abiponum hastæ confiunt, Sarissis Macedonicis vix minores. Nam quinas, senasve ulnas longitudine excedunt, utrinque in cuspidem desinentes eo fine, ut, si una hebescat extremitas hastæ, altera ad ictum supersit, utque etiam humo, dum in campo pernoctant, infigi possit. Quondam, dum illis peregrinum ferri nomen, ligneis pugnarant hastis, interdum cervi cornu mucronis loco illis præfixere, Fennos, priscum Germaniæ populum, aliquomodo imitati, de quibus Tacitus: *Fennis sola in sagittis spes, quas, inopia ferri ossibus asperant.* Verum postquam ab Hispanis jam vi, jam pre-

pretio mucrones ferreos obtinuere Abipones, eos hastis dexterrime inserunt, ac in illorum, a quibus acceperant, cædem abutuntur. Hastas ferro instructas illi Catlaàn, Hispani Lanzas appellant. Jam jam præliaturi mucronem sebo perungunt, ut altius, promptiusque corpori immergatur. Ad quatuor palmos hostili sanguine spumantes lanceas vidimus aliquando; Tanto eas nisu barbarorum coloniam nostram invadentium lateribus impegerunt Abipones. Istorum tentoria, tuguriaque cum fere humiliora sint, ad eorum limen lanceas defigunt suas, ut, quoties res ferat, sint in promptu. Quot lanceas videris, totidem bellatores noveris istic habitare. Ut Europæi interdum duces ad tegendam copiarum suarum paucitatem, supplendamque bellicæ supellectilis penuriam tormenta è ligno ficta, pictaque in aggeribus collocarunt, quorum scilicet conspectu hostis numerosior terreretur; sic nos eodem militari astu usi hastas ex arundine, ex ligno obvio obiter paratas per Abiponum absentium ædes defiximus, quibus eminus conspectis hostium præcursores delusi oppidum præsidiariis abundare suis nunciaverant, cum ex hastarum numero numerum virorum arguissent. Bellica hæc fraus barbaris ad assultum jam jam accinctis terrori, nobis saluti fuit non raro. Adeo ut Europæis in castris, sic Americanorum in tuguriis frequentius, feliciusque ingenio, quam manibus pugnatur. Pergama, quæ viribus non poterant, Græcorum dolo capta. Illud quoque laudi tribuendum Abiponibus, quod non modo in armis suis concinnandis mirifice solertes, sed & in iis ornandis, purgandis, poliendisque quotidiani, ac prope nimii sint. Hastarum mucrones adeo splendescunt semper, ut argenteos eos diceres. Puduit me sæpe Hispanorum, dum illos armis vilissimis, squallidis, inep-

ineptis instructos coram Abiponibus deprehendi, a quibus jam eorum paupertas, jam segnities explodebatur. Arundinem, sudem rudissimam, stipitem nodosum, arboris ramum, lignum obvium undique tortuosum pro hasta plerique adhibent, pro illius mucrone gladii, cultrive fracti particulam loro circumligant. Opulentioribus duntaxat ignivomæ sunt fistulæ, ast plerumque vitiosæ, ac ad terrendos, quam necandos hostes utiliores. Ad hæc perpaucos invenias, qui sclopetis uti feliciter nôrint. Verum adverte, me hactenus de agricolis Hispanis, qui contra Barbaros militare jubentur, disseruisse. Legionarios enim milites extra urbes Boni aeris, & Montevideo in amplissima Paraquaria nusquam videris.

Arcus sagittarii ex eadem arbore Netergè, uti hastæ, conficiuntur, justamque viri staturam æquare solent longitudine. Nervo enim relaxato, baculi instar rectissimi sunt, nullamque, quam Turcorum, Tartarorumque arcus habent, curvitatem præseferunt. Nervus, seu chorda arcus ex vulpis visceribus plerumque, aliquando ex filis, quæ palma quædam suppeditat, fortissimis texitur. Tela ejaculaturi, ut arcus chordam validissime intendere queant citra manus dolorem, eam lignea, ut ita dicam, chirotheca præmuniunt. Pharetra e junco contexta laneo varii coloris filo ornatur. Sagittæ ulnam unam, & palmum longæ constant arundine, cui mucro vel ex osse, vel ligno durissimo, vel ferro præfigitur. Mucrones lignei præ ferreis terribiliores, ossei vero (ex vulpis tibia parantur) longe formidabilissimi; Dum enim evelluntur, vitri instar fere franguntur, parsque corpori inhærens tumorem generat, ulcusque acerbissimum, quod saucio nullam relinquit quietis partem. Lignum quodvis nativo quodam veneni genere

imbu-

imbutum præ ferro plus adfert doloris, tumorisque. Expertus id scribo. Lignea ejusmodi sagitta, qua brachium meum a Barbaris Natakebitis transverberatum, manus vulneratæ sudorem, veneni alias indicem, copiosum per horas aliquot induxit. Abipones vulneri meo, veluti suo, indolentes, quod telo ligneo, non osseo sim læsus, mihi pleno ore gratulabantur. Et vero sauciorum, quorum vulnera toties curavi, assidua tractatione sagittarum discrimen planissime didici. Ferreæ, utcunque sint, reliquis benigniores, innocentioresque vulgo putantur. Nullo unquam veneno suas inficiunt sagittas Abipones, quod apud complures Americæ populos usu receptum. Jam alias dixi, Chiquitos, bellicosam Paraquariæ nationem, formidari a finitimis Barbaris vel eo nomine, quod, si illorum sagitta extimam cuticulam feriat, sanguinisque guttulam eliciat, diffuso mox per omnes artus tumore paucas post horas sauciato moriendum sit nulla vulneris medicina, vitæque spe relicta. Venenum tam atrox, quod sagittæ mucroni illinunt, ex ignotæ nobis arboris cortice soli Chiquiti conflare norunt, reservato sibi ad hunc diem crudeli mysterio. Non fuisse unum aliquem, hoc qui arcanum artificium ex illis seu extorqueret, seu eblandiretur, sæpe mirabar. Etiam dum venantur, telis eodem veneno tinctis feras quascunque necant, & resecta solum, quæ vulnerata est, corporis parte impune comedunt, quemadmodum & Indi Quaranii bobus, vitulisque lethifero serpentum morsu extinctis citra noxam, ac formidinem Vesci consvevere, sola, illa, quæ serpentis dente violata est, particula rejecta. Barbari quoque fluminis Urinoco accolæ præsentissimum virus a se paratum sagittis adspergunt suis, ut Pater Josephus Gumilla prolixe refert in sua historia. Apud Parthos,

hos, Scythasque tela venenata in usu fuisse, constat. Sic Ovidius l. 3. trist. elegia 10. Canit de Getis: *Pars cadit hamatis misere confixa sagittis; Nam volucri ferro tinctile virus inest.* Horatius item: *Venenatis gravidam sagittis pharetram dixit.* Quibus ex rebus toxicum confecerint, Baricellus ex Langio, Plinio, & Aristotele nos docuit. Verum religione tactus pestilens artificium, ne quis eo abuteretur, reticendum putavi.

Plumæ, quæ sagittarum promovent volatum, ex alis corvorum sumuntur, quos venaturi dum excurrunt Abipones, bellum præ foribus esse, intelleximus; Ad hoc enim sagittas fabricando se præparant. Plumæ singulæ arundinis extremitati fibra fili tenuissimi utrinque alligantur. Viselas, seu, ut ab Abiponibus vocantur, Rařegřanřaik insignes Paraquariæ sagittarios nemo non suspicit. Isti plumas non filo, sed glutine, quod ex vesica piscis Vagre parant, scitissime affigunt, mucronem vero levissime inserunt arundini, qua industria periculosissimæ evadunt illorum sagittæ; Nam dum arundo ex vulnerati carne evellitur, mucro solus carni remanet infixus. Quaranii minus superstitiosi jam psittacorum, jam aliarum avium plumas applicant sagittis. Dum ad propositam metam quadringentis plures eodem temporis puncto eas ejaculantur, humumque delapsas, vel tabulæ infixas mox colligunt, ex plumarum colore suam quisque cognoscit. Quævis denique natio in arcubus, telisque formandis methodum observat propriam. Breviores sagittæ longioribus sunt periculosiores; Cumenim in velitatione difficilius videantur, difficilius vitantur. Longioribus ea videtur esse prærogativa, quod vi majore, & ad scopum multo remotiorem pertingant. Abipones in sagittis vibrandis esse ver-

satis-

ſatiſſimos uti certum, ita neutiquam mirum eſt; Nam a pueris arcui aſſveſcunt, & adhuc dum inſantes volantem aviculam ſternere norunt. Ludicro in certamine, propoſito victoribus ſingulis præmio, pomum citrinum longiſſime diſtans meta fuit. Pro tanto ſagittariorum numero ſane pauciſſimi aberrarunt, ſtupentibus, qui ſpectatores aderant, tantam peritiam Hiſpanis. Etiam Quaranios inter ejusdem artis ſcientiſſimos invenias. Carolus Morphy Regius Paraquariæ Gubernator, Hybernus origine, Lutetiæ Pariſiorum omni ſcientiarum, artiumque liberalium genere liberaliter imbutus, apud Hiſpanos militari virtute dudum conſpicuus, victoriarum, quas celeberrimus Petrus Zeballos a Luſitanis reportaverat, omnium particeps, vir morum ſuavitate, integritateque eximius ad me in S. Joachimi oppido inviſerat anno 1767. quatriduum meis in ædibus commoratus. Ad fallendum a meridie tempus militari hoſpiti militare certamen publico in foro exhibui. Nongenti aliquot ſagittarii Barbari equo inſidentis ſimulacrum ligneum pro ſcopo habuere. Incredibile, quam deſtinato ictu plerique caput, vel pectus attigerint, longiſſimo quamvis multorum paſſuum ſpatio a meta diſtantes. Plurimi equites curſu effuſiſſimo advolantes idem ſeu haſta, ſeu ſagitta præſtiterunt. Tanta admiratione, tantisque laudibus Indorum meorum dexteritatem proſecutus eſt Gubernator, ut jucundiſſimum illi ſpectaculum poſtridie iterum iterumque fuerit repetendum. Ipſe victoribus ſingulis manu ſua porrexit munuſcula, quæ ego e domeſtica oppidi penu ſuppeditaveram, ſcilicet cultros, forficulas, globulorum vitreorum faſces, cruculas deauratas, telam variam, & alia ejusmodi. Mihi equidem certum, exploratumque, Indos ſagittarios præ quovis jaculatore ſclopetario certius, feliciusque collineare. Quoti-

tidi-

tidiana venatione ad arcum dexterrime tractandum erudiuntur, qui illis adhucdum sylvicolis escam subministrabat. Næ! inepto sagittario, epulantibus cæteris, & sæpe, & multum foret esuriendum. Fames & optimum cibi condimentum, sed & optima artium variarum magistra. Hinc Indi ut sunt voracissimi, sic & sagittarii insignes. Simios in summo Celsissimarum arborum culmine lusitantes, psittacos, & quidquid avium, vel ferarum fiebat illis obviam, toties me præsente uno ictu stravere, quin & pisces flumini diaphano innantes.

Multa sagittarum varietas. Aliæ aliis sunt longiores, crassioresque, feris scilicet majoribus necandis destinatæ. Mucronum item multiplex forma. Alii plani, & rectæ cuspidis: Hamati alii vel uno ex latere, vel utrinque, quidam quadruplici hamorum serie aculeati. Ejusmodi sagittarum genus non ab Americanis inventum, sed Getis, aliisque per orbem antiquum populis fuisse usitatum ex versu illo Ovidii paulo ante allato liquet: *Pars cadit hamatis misere confixa sagittis.* Sagittam quomodocunque hamatam e carne nunquam extricaveris, ni illam prius utraque manu circumagas ea fere ratione, qua liquor Chocolaticus tereti lignello ad spumam exagitatur. Qua quidem sagittæ circumvolutione viam aperies ad hamos e carne extrahendos, sed quanto doloris sensu! Horreo equidem meminisse. Hamo enim triplici, quo vulneratum me dixi, telum horruit. Quod si mucronis confracti vel minutissima particula carni inhæserit, chirurgicis instrumentis deficientibus, tum enimvero summa calamitas sauciatum manet. Si quando sagittæ reliquias stationem corporis carnosiorem uti femur, brachium &c. occupare viderint Abipones, vulgari cultro frustum carnis cum inhærente

par-

particula ipsi resecant; Sæviunt in se, sibi mederi dum cupiunt; Nam vulnus vulnere curant, medicina, quæ ipso morbo acerbior, utuntur. Celeberrimus Caziquius Ychoalay, cujus frequens recurret mentio, cum veterano æmulo Oaherkaikin acerrime dimicans periculose sauciatus est, sagitta ossea ossi occipitis prope cervicem impacta. Illius, dum extrahebatur, confractæ pars magna occipiti clavi instar alte infixa remansit. Augescente in dies dolore nobis authoribus ex S. Hieronymi oppido ad urbem sanctæ fidei sexaginta leucas distantem equo profectus miser curandum se stitit Chirurgo Lusitano ex sancti Francisci familia laico. Curationi incisio præmittenda fuit, ut osseus sagittæ mucro in occipitis osse latens forcipe chirurgico apprehendi posset, ac evelli. Feliciter res omnis peracta est, quamvis non sine acerbissimo dolore. Cruentissimum laniatum non modo, quin vel gemitum ederet, aut doloris indicium, magno animo toleravit Indus, sed & chirurgum cruciatus nimii metu cunctantem, tergiversantemque identidem hortatus est: videris mihi, ajebat, timere? Nil timeas, quæso, seca, terebra, age pro arbitrio omnia confidenter. Hastis, sagittis, sclopetis vulneratus toties doloribus dudum assvevi. Extracto demum osseo mucrone vis sanguinis ingens, veluti aperto epistomio, defluxit. Spectaverat hoc serena fronte Indus, & liberatori suo gratias, quas potuit, maximas egit. In ædibus, ac conspectu Hispani nobilis hæc gesta sunt, qui Ychoalay sibi dudum amicissimi & tolerantiam stupuit, & sanitatem incredibili cum voluptate aspexit.

Aciem ingressuri, aggressurique hostem sagittas aliquot, sibi maxime probatas, a reliquis sejungunt ictui, qui majoris momenti videatur, subinde im-

pendendas. Priscarum is gentium mos quoque fuit. Ad hunc alludens Isaias dixerat: *Posuit me sicut sagittam electam: In pharetra sua abscondit me.* cap. 49. v. 2. Scilicet ut nautæ providi anchoram cæteris firmiorem sacram appellant, urgentique reservant periculo, sic bellatores Americani unam aliquam, exploratissimæ virtutis, sagittam in promptu habent, data occasione jam ad se tuendos, jam ad alium, cujus mortem cumprimis optant, trucidandum feliciter explodendam. Dum aves, aliasque minores feras non interimere, sed vivas capere volunt, sagittis utuntur, quibus pro cuspide globulus vel ligneus sit, vel cereus; Hoc feræ tunduntur quidem, sternunturque, haud tamen necantur. Si quando via recta telum ad designatum scopum dirigere nequeant ob qualecunque, quod medium intercedat, obstaculum, id arcuatim, ictu nempe in arcum curvato ejaculantur, uti quandoque in castrorum oppugnatione pyrotechnici jacere solent e mortariis pilas igneas. Istis profecto ad incendendas ædes neutiquam indigent Abipones. Hi enim Gossypium, aut aliud stupæ genus ardens sagittarum cuspidi affixum contra tecta lignea, vel straminea evibrant, & quidquid voluerint, etsi longissime distans, protinus inflammant. Plura Hispanorum oppida tristi hoc artificio in cineres abiere. In oppido Rosarii, quod Abiponibus condidi, ædes meas straminibus limo denso liberaliter circumvestitis tegendas curavi, quæ scilicet flammam vicinorum Barbarorum sagittis injiciendam respuerent. Speculam ligneam, e qua hostium identidem assilientium motus tempestive observari possent, eundem in finem coriis bubulis contexi. Neque is conatus spes meas delusit.

Ha-

Hastam, & arcum præcipua dixi Abiponum arma, sed non sola. Nam præter hæc tres globos lapideos corio vestitos totidem loris in unum denique coeuntibus illigatos dextro circumagunt brachio, moxque ictu certissimo vibrant, quorum impactu & homines & feræ vel enecantur, vel certe sic illaqueantur, movere se porro ut nequeant, hasta, cultrove mox contrucidandæ. Formidable hoc armorum genus (Hispani *Las bolas*, Abipones *Noaharbarancat* appellant) apud Australes Magallanici territorii Barbaros locum habet præcipuum, ut superius in libro prodromo fusius scripsi. Hispanorum vulgus, quin & Indi, ac æthiopes promiscue omnes, quoties equo in campum excurrunt, hoc globorum lapideorum instrumento jam ex ephippiis, jam e cingulo suo pendente armati passim videntur. Et vero magno omnibus est usui. De clava lignea, quam Hispani *Macana*, Abipones *Yüele* vel *Hepiginrankaté* vocant, & jam domi pro ludo, jam foris, dum bello, venatuique dant operam, pro cædibus patrandis adhibent, capite septimo: *Cur Abipones tam vegeti, & vivaces?* uberius egi. Fundam, cujus peritia egregia in Quaraniis commendatur, nihili faciunt Abipones. Pueri duntaxat ad terrendas, sternendasque aviculas illa utuntur aliquando. Isti & arcum habent, cui pro chorda tela est tres digitos lata, ex materia cannabi simillima contexta, hæc manu intenditur, & globuli ex argilla ficti sagittæ instar excutiuntur ad aves, ferasve minutiores cædendas. Tubus ille ligneus (Germanis *Blasrohr*) ex quo globuli, vel clavi filis sericeis, vel lineis ad volatum juvandum instructi ore efflantur, ne de nomine quidem Abiponibus est notus; Usitatus tamen, ut audio, Indis quibusdam Peruvianis apud Moxos, ac Baures degentibus. Isti, clavis ferreis cum destituantur, spinas crassiores, succo ve-

 ne-

venenato tinctas, tubo ligneo injiciunt, flatuque oris valido adversus feras, hostesque suos expellunt eo successu, ut exanimes videantur aliquamdiu, & impune a jaculatoribus interficiantur illico. Id sane non spinæ debilis, sed, quo imbuta fuit, veneni viribus tribuendum.

Clypeos, scutaque, queis adversus hostes se tueantur, ignorant Abipones; Majorem tamen corporis partem thorace muniunt pugnaturi. Hic ex alcis corio non macerato paratus, tigridis pelle vel extrinsecus vel intrinsecus assuta horridus dalmaticæ vestis speciem refert; Apertus in medio, caput transmitti ut possit, utrinque ad cubitos & umbilicum usque porrigitur: Sagittis vulgaribns fere im enetrabilis, non item hastis, plumbeisque glandibus, etsi & istarum vim retundat aliquando, imminuatque. Thoraci cingulum palmo uno latius ex eodem alcis (quam Hispani *la gran bestia*, Abipones *Alalek*, Quaranii Mborebi, vulgus Paraquariæ Antà appellat) corio concinnatum addere cœperunt, dum ducum suorum principem Debayakaykin circa ventrem hasta sauciatum videre. Hac armatura, quoties illis cnm aliis Indis confligendum, utuntur. Quam plurimi tamen corpus omnino nudum hostilibus telis exponunt, tantoque sibi videntur securiores, quanto ad fatales ictus declinandos fuerint expeditiores. Thorax ille siquidem quantum crassitudine sua defendit corpus, tantum pondere suo, ac duritie obest agilitati, in qua, ut apud istos fert pugnandi ratio, plurimum certe ad tuendam incolumitatem est momenti. Si contra Hispanos illis res fuerit, arcum, thoracemque suum negligunt adversus glandes plumbeas vix profuturum. In hasta firma, in equo celeri, in insidiarum astutia spem omnem victoriæ collocant; Raro pe-

pedites, nisi necessitate compulsi, cum illis congrediuntur. Eminus malunt, quam cominus hostem invadere, cum vitæ suæ identidem timeant, caveantque. Punctim crebrius, quam cæsim feriunt. Quamvis plurimi enses habeant seu ab Hispanis emptos, seu bello ereptos, paucissimi tamen illis in velitatione utuntur. Postquam Abiponum armamentarium inspeximus, haud pigebit, opinor, eruditos audire, quibus nominibus illi arma sua, & cætera, quæ ad rem militarem pertinent, insigniverint.

Arcus. Netelřanřè. Eodem nomine vocant sclopum. Derivatum videtur a *Netè*, quod tempestatem significat.

Arcûs chordâ. Netelřanřè Lkaeřhè.

Sagitta Lanařhà. Idem nomen tribuunt glandi plumbeæ, quam etiam *Lpetà* vocant, quod granum significat.

Pulvis pyrius. Netelřanře leenřa, quod farinam sclopi denotat.

Hasta lignea sine ferreo mucrone, quæ Dardo dicitur ab Hispanis, Netergè, quæ vox reipsa arborem exprimit, ex qua hasta conficitur. Eadem hasta lignea etiam Loheletè ab illis appellatur.

Hasta cum ferreo mucrone. Catlaàn. Hæc vox etiam mucronem ferreum solum notat.

Culter. Latařan. *Illius cuspis*, Lapachik. *Acies illius.* Yleřà. *Manubrium seu capulus* Layˋ.

Ensis, vulgo framea, Kategſaik,

Bolas, seu unus globi lapidei Noaharhaiſankate.

Funda Kepakinſanſat,

Maruna, seu clava lignea. Yüelè vel Hepiginſankate.

Thorax militaris. Loachimà,

Cingulum. Nalegè vel Naatarkib.

Galericulus globulis vitreis, plumisque ornatus, qui pugnaturi plerique caput tegunt, Letapehè, vel Ratahè.

Pluma avium elegantes Galericuli Laàkatè,

Fucus nigri, rubri, vel albi Coloris, quo pugnaturi vultum inficiunt Namenkà,

Tibia, cornua, varia Lituorum bellicorum species Lahaurè.

Bellum. Anegla vel Nahamatſek, vel Noelakieſek. Nuichiſiera.

Bellator, rixosus. Oelakiſaik.

Magnanimus. Yapòt, vel Ehoaſaik.

Victor Oagenſaik.

Explorator, Speculator, Emissarius, Praecursor, Namalatenſaniaik, vel Ealſaik.

Mi-

Miles Hispanus. Nauachèk.

Sagittarius Nainřanak. *Sagittarius peritus* Uíychàk *Imperitus* Patenřaik.

Locus pugnæ Nahamatřalatè, vel Naloatřalatè, vel Kimitřalatè.

Pugna Sagittariorum. Noàtařek.

Pugna hastatorum. Nahamatřek, vel Noaarařanřek.

Pugna ebriorum, qui colaphis mutuis certant. Nemargetřek.

Bello captus. Loàk.

Timidus, fugax. Netachkaìk. Natergèk. Yakalò. Nematanfaìk.

Belli dux Nelařeyřat.

Internecio, strages Lanamichiriſſi Yoaliripi.

Spolia Retapřankàtè, vel Auarařankatè.

Tympanum militare. Lamelgè.

CAPUT XXXVII.

De ſpeculatoribus, conſiliique bellicis Abiponum.

Belli ratio apud illos pro hoſtium varietate varia eſt. Dum adverſus Hiſpanos militant, alia, alia, dum contra Barbaros ſui ſimiles, uti conſvevere. Id tamen univerſim dici poteſt, eos præcipiti conſilio nemini unquam bellum inferre ſolitos. Niſi ſpe victoriam devoraverint, arma capiunt nunquam. Quamvis, quod & Europæis toties uſuvenit ducibus, fallantur perſæpe. Ubi lauros expectaverant, ferales cupreſſos meſſuerunt. Lanam quæſituri (ut Hiſpanorum fert adagium) abiverant, ſed tonſi redivere. Anceps ſemper belli fortuna. Priusquam expeditionem in alios hoſtilem decernant, ſolenne illis, ſpeculatores præmittere, qui viam, qua eundum, ſtationem, ad quam aſſiliendum, penitiſſime explorent; Qui de incolarum, & qui his ſuppetias venire poſſint, vicinorum frequentia, de ædium acceſſu omnia cognoſcant; Qui ſitum inſidiis opportuniorem, loca, per quæ clanculum propinquare, ac ſi neceſſitas ferret, tuto ſe recipere queant; Qui pecorum paſcua, cuſtodum numerum, & cætera id genus minutiſſime ſpeculentur. Et vero tam verſute emiſſarii munere funguntur ſuo, ut, dum omnia viderint, a nemine videantur.

Equis vel per inaccessum fluminis litus, vel per sylvarum latebras tantisper relictis, ne sui indicium faciant, jam manibus, pedibusque ferarum instar repentantes, jam dumeta inter, jam arborum inter ramos latitantes eminus, cominusque observant omnia. Quid quod noctis obscuritate tecti ipsis quandoque Hispanorum ædibus propinquant, intusque colloquentium sermonem auscultando excipiunt aliquamdiu. Etsi Hispanicæ linguæ nescii, saltem num viri, num fœminæ complures istic commorentur, ex verborum pronunciatione conjectant. Per sua se vestigia ne prodant, assultusque hostilis ingerant suspicionem, pellium segmenta pedibus affigunt suis, qua quidem astutia humani gressus notæ aut dissimulantur, aut abolentur. Sæpe, ut res procul positas perspiciant, jam arboribus, jam dorso equi, ceu scabello, pedibus insiliunt. Raro unicus, bini plerumque, sæpe terni exploratores emittuntur. Hi noctu in varias se se vias distribuunt: Hac ille, iste illac excurrit. De statione, de tempore, quo rursus conveniant, paciscuntur. Stare pactis ut possint certius, jam avis, jam feræ alicujus voces e condicto imitantur, e quibus alius alium agnoscit, ac denique deprehendit. Ast & hoc astu astute utendum; Si enim nocturnis horis vocem avis imitentur, quæ interdiu duntaxat, non item noctu audiri solet, fictam esse a Barbarorum speculatoribus, experientia norunt Hispani, atque adeo tempestivis cautionibus hostilem subinde assultum eludent; Quin, si equus in promptu iis sit, animusque intrepidus, speculatores pedites nullo negotio assequentur. Id, quamvis perraro, accidisse, memini. Sæpe alias ramis arborum confractis, gramine altiori varios in nodos colligato se se jam antegressum socius socio significat. Nemo sane felicius, faciliusque exploratorum partes agit, quam Abi-

po-

pones illi, qui olim pueri ab Hispanis bello capti, educatique fuere, quique adulti aut heri sui venia, aut fuga clam elapsi ad gentiles suos demum rediere. Praeterquam enim quod aegriore in Hispanos sint animo, ac vindictae sitientes, pro ea, quam nacti sunt, locorum, linguaeque Hispanicae peritia, impune in ipsis Hispanorum oppidis versantur, illorum amicos se se mentiuntur, quin, cum eorum lingua, amictuque uti soleant, pro Hispanis passim habentur. Hoc artificio securi vel in ipso meridie, publico in foro circumspectant omnia, omnia, quae ad propositum facere putaverint, expiscantur; viros militares negotiorum causa absentes, vel ad iter propediem expeditos, plaustra copiosa mercibus onusta vident, quorsum deducenda sint, audiunt, quae subinde per immensas illas solitudines ab accurrentibus ad praedam barbaris facile diripiuntur, nemine aurigarum, custodumque caedem impediente; His parum armorum, minus animorum esse solet plerumque. Quantarum cladium instrumenta fuerint seu Abipones captivi ab Hispanis transfugae, seu Hispani ab Abiponibus capti, nemo unus est, qui id ignoret.

Itinere defuncti exploratores postquam visa, compertaque rite suis nunciaverint, bellica consultatio simul, simul compotatio de more indicitur universis; Siccis equidem faucibus ad recte deliberandum haud satis sapere sibi videntur Abipones. *In vino*, ut Strabo de Persis affimat, *de rebus gravissimis deliberant, & haec firmiora putant, quam quae jejuni statuerunt.* Eundem compotandi morem a cretensibus, Graecisque omnibus de belli, pacisve negotio consultantibus receptum fuisse, Iustus Lipsius testatur. Expeditionis suscipiendae author Caziquius pocula inter sententiam promit suam, caeterorumque hac super re opiniones

ex-

exquirit. Tum majorum exemplo, tum propositæ Gloriæ, ac prædarum spe luculenta ad rem strenue gerendam excitat sibi assidentes. Propinato iterum, iterumque haustu ut corpora, sic Animos circum potantium mirifice accendit. Mulsum enim, quod ex melle, vel siliguis græcis admixta aqua conficiunt, vix primoribus labris delibatum vini meracissimi instar caput petit, quod temulentorum vociferatione, cantu, tympani, cucurbitæque consonantis strepitu incredibiliter efferatur, & propemodum in furias agitur. Heroa avorum facinora, obtentæ olim victoriæ barbari carminis fere sunt argumentum. Cachinnis, si quod aliud usquam, dignum profecto spectaculum. Quot Abipones, totidem belli fulmina aspiceres. Quisque sibi Hector, Epaminondas, Hanibal videtur. Credique tales possent ab omnibus, qui eorum vultus sanguineis notis ad terrorem pictos, brachia, pectusque cicatricibus compunctum, oculos minaces aspexerint, truculenta, cædemque spirantia verba audierint. Quod si vero illorum pectora inspici possent, videremus utique eos foris apparere aliud, aliud intus esse. Corticem sine nucleo, sub Leonis pelle Gallinas, sub verbis fulminantibus ignes fatuos, vanas denique sine viribus iras detegeremus. Etsi sui impotes per solum repant temulenti, in Cœlum jusseris, ibunt. Orbis cardines convellent. Humanam gentem, quanta est, una si ei cervix foret, ictu uno cum caligula jugulabunt illico. Si, quantum illis minarum, dum potant, tantundem animorum esset, dum confligunt, dudum, quotquot in America, Hispanos internecione delevissent. Sed nempe ebrii thrasones boni tubicines, ut quidam ait, mali milites. Vox sunt, nil praterea. Inter pocula, & choreas Leones impavidi, in prælio leporibus fugaciores.

Si quis Abiponum hostili occumbat manu, ut ardens est apud Americanos vindictæ studium, atque adeo legis instar, sanguinis propinquitate cum demortuo maxime conjunctus mortem ulcisci solet. Illius est vel populares, ac contubernales suos invitare, vel exteros quoque ad armorum societatem vocare, in hostem ducere, & dum aggressio facienda, primum in aciem prodire. Sic filios Patrum, Patres filiorum vel nepotum necem vindicasse, vidimus. Ut opem ferre amicis nationibus, sic ab illis petere interdum solent, seu dum bellum parant ipsi, seu dum ab aliis metuunt, quibus se solos impares existimaverint. Verum enimvero, quod Europa experitur toties, parum sane roboris est, ac fiduciæ auxiliaribus in copiis. Indorum maxime desultoria esse solet, ac fluxa amicitia. Cum enim, quæ cum vicinis iniverunt, fœdera utilitate metiantur, repente amicissimis terga vertunt, quavis emolumenti tenuissimi spe præponderante.

CAPUT XXXVIII.

De profectione in hostem, commeatu, & castris Abiponum.

Illud memoratu dignum, expeditiones bellicas, quas temulenti statuerunt, a sobriis stato tempore executioni dari fideliter, quin eas vel procrastinandas putent, vel accelerandas, nisi forte casus subitus moram imperet, aut ponderosa ratio svadeat celeritatem. Ut ephemeridibus, sic dierum, mensiumque nominibus destituuntur. Norunt tamen citra erroris periculum, quo die luna nascatur, quo adolescat, quo deficiat. His lunæ vicissitudinibus, ceu mensura temporis utuntur ad definiendas expeditiones, ut adeo, etsi multorum dierum itinere a se distent expeditionis socii, statuto confluant die, quin & ipsa, quam sibi præfixerant, hora eodem in loco conjungantur. Quamvis enim horarum nominibus careant, ac instrumento earum indice, id digitis supplent, quibus eam Cœli regionem commonstrant, quam id temporis vel sol, vel nocturnum aliquod sidus occupare consvevit. Dum exiguo jam cornu fulget senescens luna, id fere itineneri opportunum judicant tempus, ut scilicet tenebrarum præsidio tutiores proficiscantur, observenturque difficilius. Pro reditu, si forte acceleranda fuga, noctes sibi luna crescente illustres præoptant. Adeo quid quid ad securitatem procurandam pertinet, acutissime provident, & ambabus manibus amplectuntur. Sub ipsum fere meridiem, sole plurimum

mum æstuante iter ingrediuntur, non uno agmine juncti, sed sparsi. Sub vesperum tamen in statione, quam condixerant, eadem conjunguntur.

In Europa bellum suscepturo Principi haud sufficiet plumbi, ferrique supellex; opus est auro, argentoque, quo commeatus, annonaria penus, copiarum stipendia procurentur. Nihil equidem istorum summo Abiponum Stratego curandum. Illorum quivis equis copiosis, hasta formidabili, arcu, sagittarum fasce nunquam non instructus est. Unica hæc illis belli instrumenta. Demessa Hispanorum capita, abducta eorum ex prædiis equorum, mulorumque plura millia, rapti matrum e sinu filii, & quæ inde ad illos redit, clari apud suos nominis gloria Abiponibus militantibus pro stipendio simul, simul pro trophæis sunt. Etsi colonia, cujus aggressionem meditantur, leucas ducentis plures absit, binos duntaxat equos quisque præ se agit, tertio vehitur ita, ut alternis & laborent & quiescant singuli. Alienum a se putant annona onustos quantamcunque viam ingredi. Quod ad cibum, potumve faciat, asportant nihil. Olim assos cuniculos pro viatico habuisse dicuntur, necdum scilicet in venatione tam exercitati, & equis minus tunc instructi. Hac ætate hasta, quam manu gestat Abipon, feras, queis vescatur, obvias sternit. Si sylva fructus arborum neget, campus struthiones, struthionum uno in cumulo congesta ova innumera, apros, cuniculos, damas, cervos, leones, tigrides, radices edules, perdices, & quid non? Suppeditabit. Aer avibus, rivi, lacusque vario anatum genere, porcis aquatilibus &c. abundant. Tela in promptu sint barbaro, dapes nusquam deerunt. Solæ palmæ, quibus solum omne superbit, variam præbent escam. Ut expeditior cuique venatus,

tus, prædaque locupletior obtingat, nunquam turmatim incedunt, sed solutis ordinibus, ni propinqui hostis suspicio id dissvadeat, late per campum sparguntur, eodem rursus, ubi seu meridiandum, seu per noctandum, in loco colligendi. Norunt equidem stationes suas, ubi scilicet aquationis, lignationisque pro foco alendo opportunitas, &, quod præcipuum, ubi citra insidiarum periculum tuto delitescant.

Cucurbitas, taurina cornua, quæ in Paraquaria jam lagenæ, jam scyphi vices agere solent, superfluum sibi onus existimant. Aquam enim vel cavis manibus haurire, vel admotis labiis vertagorum more sorbere malunt, & si quidem dulcis fuerit, pro falerno potabunt. Sæpe stagna præsto sunt, & vasti gurgitis flumina, sed quorum unda sale prægnans, interdum fele amarior stomacho torquendo, quàm mactandæ siti aptior, & ne ipsis quidem bestiis tolerabilis. Cultrum ferreum necessarium sibi itineris instrumentum putant, lapillum item pro illo exacuendo, bina ad hæc lignella, quorum affrictu mutuo vel equo insidentes ignem promptissime eliciunt. Solent enim campos accendere, ut feræ adulto sub gramine latitantes ignis metu prosiliant, & ab illis cæsæ, assæque jam cœnam, jam prandium subministrent. Cotem, binaque lignella suis sub ephippiis abdita circumferre solent. En! his reculis Abiponum suppellex omnis definitur. Felices profecto, qui carere sciunt tot Sarcinis, tot plaustris, quæ in Europa ut ærarii hirudines, sic exercituum impedimenta & vocantur, & sunt haud dubie; Incredibile enim, quantum militem impediant sive, dum assequendus, insequendusque hostis, sive dum fugiendus. Abipones nostri sub dio dies, noctesque agunt. Jam Cœli æstu torrentur, jam nimbis plures in dies productis lavantur. Nudum caput ar-

ardentissimo soli objiciunt. Veste, quæ vel ex ovium vellere, vel lutrarum e pelliculis, humeros, pectus, brachiaque nudant, maluntque cruentis culicum morsibus semper excruciari, quam aere caloribus exæstuante sudore diffluere. Cespes illis noctu pro culcitra est, ephippia pro pulvinari, Cœlum ipsum pro tecto. Splendidiusne usquam ullum belli imperatorem tentorium texit? Quisque suus sibi famulus. Neque ipse Ductor seu in apparando cibo, seu in equo insternendo aliena utitur opera. Si latissima, & quæ Istrum utique excedunt, flumina, si vasti lacus trajiciendi, haud illis ponte, haud cymba opus est. Vado desinente ex equis in aquam desiliunt; Nudi manu sinistra simul vestem suam, simul hastam sublimem gestant; Dextra, qua equi pone natantis habenas gubernant, pro remo usi in adversum litus nando, confabulandoque eluctantur. Quod si rapida undarum vi abripi se patiatur equus, colaphis iterum iterumque impactis in viam reducitur, unde ripam humiliorem, cœni, ac arborum expertem, quæ exscensionem offert promptiorem, incolumes attingant. Si quando natandi diuturnitate fatigari se sentiant, arrepta equi cauda levantur. Peregrina hæc omnia Europæis, & quæ admirationem magis, quam fidem mereri videantur; Sed nobis, qui toties ea coram spectavimus, exploratissima omnino.

Ut primum iter auspicantur, speculatores quaquaversus præmittunt quotidie, qui, si quod peregrinæ gentis vestigium, si quod insidiarum indicium deprehenderint, actutum denunciant commilitonibus. Stationem, ubi noctem agant, eam fere deligunt, quæ a tergo, a lateribus palude, flumine, vel sylva densiori præclusa accessum reddat difficilem hostibus, ubi

ubi circumveniri non possint, possint tamen pauci multos repellere, certe, si id arduum, fuga eludere. Eo decumbunt ordine, ut semicirculum efficiant. Hastam humi defixam ad caput quisque suum, focum ardentem quaterni, vel quini in medio habent, nisi hostium metu latere malint, tenebrasque sibi præ luce plus expedire arbitrentur. sæpe ignibus nocturnis supersedendum diligenter, ne vel fulgore, vel fumo detegantur. Quamvis sæpe alias ad fallendos hostes profuit multiplicare focos; Ex horum enim numero pernoctantium istic hominum numerus solet conjectari. Hoc certe astu clarissimus Cortesius, si rite memini, Mexicanis Barbaris scribitur imposuisse. Somno indulgentibus aliis alii designati excubitores campo late obequitant interea, tum ut equorum huc illuc per pascua vagantium, & jam culices, jam tigrides fugientium agmen coerceant, tum ut, si quid periculi ingruat, litui militaris clangore moneant, expergefaciantque commilitones, qui excubantium fidei, ac vigilantiæ vitam, incolumitatemque suam crediderunt. Et vero obstupui frequenter nostris in coloniis, quam impigre, quam fideliter excubitorum partes omnes impleverint. Noctes integras Cœlo sæpe turbulentissimo adjacentes oppido campos percursarunt equites, quoties de adventante hoste vel leves rumusculi percrebuerunt. Cornuum, tibiarumque militarium stridore formidabili vigilare se se significabant identidem, ex quo cum hostes proditos se jam intelligerent, meditato assultu abstinuerunt. Namque, ut Barbarorum mos fert, non nisi in imparatos, suique securos audent aliquid. Toto, quod Abiponibus impendi, septennio expertus sum, quoties armati noctes insomnes transegimus hostium metu, ne umbram quidem hostium comparuisse; Nemine nostrum hostile quid suspi-

cante, Barbarorum examen formidabile coloniis nostris incubuisse. Nunquam plus timendus hostis, quam dum minime timetur.

CAPUT XXXIX.

De assultu, & quæ hunc præcedunt, industriis.

Suspiciendæ sunt, quas aggressioni præmittunt, anxiæ cautiones. Minutatim, quidquid accidere sibi posset, præmeditantur. Opinionibus ne fallantur suis, præstigiatorum suorum aliquem itineris socium, expeditionisque moderatorem sibi adsciscere consueverunt. Hunc, quippe quem & rerum futurarum præscium, & absentium conscium putant, identidem consulunt, ad insaniam usque creduli ceu Apollinem Delphicum venerantur. Ab ejus ore pendent omnes, ejus nutibus morem gerunt summi, ac infimi Romanis veteribus superstitiosiores, qui auguribus, aruspicibusque non consultis nunquam ausi bellum auspicari. Præstigiatoris Prædictionibus eventus si haud responderit, nemo unus erit, qui illi succenseat, vel porro diffidat. Hallucinetur quotidie, luculenta spoliorum portio, qua ejus mendacia Abipones remunerantur, illi obtinget domi. Si postridie facienda sit aggressio, centum oculis, quo loco res sint, circumspectant, nec, nisi postquam periculo vacare omnia compererint, ad propositi exe-

cutionem animos adjiciunt denique. Loco extra hominum conſpectum poſito ſuperfluorum equorum agmen, ephippia item cum frenis relinquunt, adjectis eorum cuſtodibus. Vultum vario ad terrorem colore inficiunt, ritu apud priſcos Teutones, & plerosque Americæ populos recepto. Ad augendam, ut illi quidem ſibi perſvadent, hoſtium trepidationem coronam e pſittacorum plumis textam alii, alii galericulum e lana rubrum globulis vitreis, vel e limacum concha fictis relucentem, nonnulli prægrandem alam vulturis capiti imponunt ſuo. Abiponem novi, qui pellem cervini Capitis cornibus horrentem ſuis caſſidis inſtar vertici accomodabat ſuo, quoties pugnandum. Quidam roſtrum avis Tunka concavum, & ſpithamam longum naribus ſuis illigaverat dimicaturus. Minus animorum illis ineſſe ſemper adverti, quos de adſciſcendis formæ terriculis magis ſollicitos obſervabam. Maxime intrepidi his neglectis nudi omnino, quamvis fucata ſemper facie, hoſtium tela exſpectant. Id tamen mos fert omnium, quod equo, quem quisque probatiſſimum habuerit, nudo ſeminudi inſideant, frenique loco lorum ejus faucibus adſtringant, pro habenis ſerviturum. Pondus, & quidquid equi retardare poſſit pernicitatem, rejiciunt, ut ad impetum ſeu faciendum, ſeu declinandum ſe videant expeditiores.

Tempus aggreſſioni ſuſcipiendæ opportuniſſimum putant illud, quod, vel principium diei, vel extremum ita tamen, ut lucis tantum affulgeat, quantum ad res omnes oculo diſcernendas ſuffecerit. Sole enim aut recedente, aut jam jam redeunte domi plures, quos ſcilicet obtruncent, inveniunt, eosque ſomno fere oppreſſos, cum interdiu negotiorum cauſa, ubi ubi demum, extra ædes ſuas pleri-

que verſantur. At enim alienis cædibus ſub Auroram, vel veſperum peractis cautiores denique Hiſpani periculoſa habere ea tempora cœperunt, ac vigilanti cura Barbarorum prævertere molitiones. Qua re perſpecta Abipones novo ut aſtu eos deluderent, de more, inſtitutoque ſuo decedendum quandoque ſibi putarunt, & ſæpe ſub meridiem nil tale ſuſpicatos oppreſſerunt, quoties rei e voto gerendæ ſpes affulſerat. Abiponum exemplo idem Mocobii, Tobæ, cæterique barbari præſtitere adeo, ut in Abiponum coloniis quoque nullam diei partem eorum inſidiis, vel inſidiarum ſuſpicionibus vacuam porro numeraremus. Horis tamen nocturnis vix audent invadere quempiam; Timent equidem tenebricoſis in locis unum aliquem, a quo conficerentur, latere. Meum forte cubiculum, lumine deſtitutum noctu amice ingreſſi terrebantur illico, &: Quam nigra eſt tua domus *Kemen nenegin Greërigi*, vel *La naà! nenekáuvági* pavidi exclamarunt. Patente tamen in campo tenebras haud reformidant, dum equos abigere, excubare, campum ſpeculari, &, quidquid ſit, aliud agere illis collubitum. Ferociſſimis Barbaris oaekakolòt, quos vulgo Quaycurus, vel Lenguas appellant Hiſpani, id peculiare eſt, quod præter aliorum morem noctu plerumque in colonias irrepant, ſæviantque. Præmittere ſolent ſuorum aliquot, qui ſudes ad loci ſecuritatem terræ infixas evellant clanculum, ut cætero ſubinde agmini pateat acceſſus, incolis ſomno oppreſſis, nihilque minus quam cædem ſuis cervicibus impendentem ſomniantibus. Vel hoc nomine equeſtris hæc natio late ſparſit terrorem. In noſtris certe coloniis idcirco noctes innumeras eſt vigilatum. Arii, bellicoſiſſima quondam Germaniæ natio, no-

ctu

ctu quoque præliari solebant, ut Tacitus refert: *Arii super vires, quibus enumeratos paulo ante populos antecedunt, truces, insitæ feritati arte, ac tempore lenocinantur. Nigra scuta, tincta corpora, atra ad prælia noctes legunt, ipsaque formidine, atque umbra feralis exercitus terrorem inferunt, nullo hostium sustinente novum, ac velut infernum aspectum; Nam primi in omnibus præliis oculi vincuntur.* Aggressionem porro non eodem semper modo exequuntur Abipones. Si colonia Christianorum invadenda, clanculum, viis incognitis, ac citra strepitum propinquant. Multiplici equitum ordine vias cingunt omnes, nullus ut relinquatur incolis effugii locus. Pedites alii contuberniorum portas perfringunt. Quod si id periculosum sibi existiment, eminus sagittis, queis ardens Gossippium, aliudve stupæ genus præfixum, magno numero vibratis accendunt ædes, quæ, si stramento, vel materie tectæ, illico exardescunt, flammisque incolas involvunt. Quotquot incendii terrore extra tecta prosiliunt, hastis, telisque conficiuntur, certe, nisi pueri, ac puellæ, captivitatem non effugiunt. Qui domesticos intra parietes barbarorum metu se continent, misere cremantur. Certum, ut ut incredibile, barbarorum manus præ igne formidari magis. In oppido Jacobi Sanchez, urbi Correntinæ propinquo templum cum Sacerdote ad aram operante, Indisque fœminis, prolibus, ac viris pauculis (Cæteri enim rure occupati aberant) in cineres abiisse a Barbaris accensum, omnes novimus. Locum, ubi hæc olim peracta tragœdia, ipsus, dum iter facerem, spectavi. Præter diruti oppidi vestigia & arbores manu consitas nil jam restat. Plures alii per Tucumaniæ, Assumptionisque tractus coloni igne sagittis Barbarorum injecto, quam eorundem hastis consumi maluerunt. Obtruncatis, captisque omni-

bus, quidquid usui esse possit, abripiunt alias Abipones; Quin & plurima, quorum usum ignorant, ne Christianis porro prodessent, asportant vel confringenda mox, vel flumini injicienda. Memorabiliores strages, quibus universam prope provinciam annis superioribus funestaverant, loco suo dein' recensendas, hic prætermitto.

Si quando Hispanorum phalanges adoriri visum Abiponibus, equites hi præcipiti in illos cursu invehuntur non condensatis Europæorum more ordinibus, sed ita laxis, ut in varios divisi globos simul a fronte, simul a tergo, & lateribus eodem tempore contrarios premant, & protensa supra equi verticem hasta obvium quemque contrucident. Vibrant ictum, sed ne recipiant, eadem, qua assiliere, velocitate resiliunt, mox resumptis animis in aciem iterum, iterumque redituri. Quisque sibi dux. Suum quisque sequitur impetum. Equum varios in gyros celerrime circumagere nôrunt, sibique incredibiliter morigerum habent. Corpus suum ex equi tergo pedibus suspensum schœnobatis instar hac illac contorquent, jam, ne feriantur, sub equi ventre abdunt penitus. Hoc potissimum astu plumbeas eludunt glandes. Nam Hispani sclopo ictum destinantis oculos continua situs variatione fallunt, fatigantque. Statariam Europæi militis pugnam damnant omnes, illumque insanire dicunt, qui eadem in statione quietus persistat, pectusque suum, veluti metam, advolantibus globis ultro objectet. Suam in assiliendo, resiliendoque promptitudinem saluberrimum bellicæ artis documentum, pleno ore affirmant. Barbarorum volubilitatem, ac ingenium qui rite noverit, nunquam in illos sclopum exonerabit, spes nisi certa alicujus feriendi appareat; Postquam

enim

enim innocens sclopi tonitru citra ullius suorum stragem audierint, excusso armorum Europæorum metu plus audebunt scilicet. Quamdiu te sclopo intento minitantem sibi aspexerint, male sibi metuent, de se servandis, quam de necandis aliis magis solliciti.

Præproperam, temerariamque in sclopo explodendo festinationem multis exitio, circumspectam, providamque cunctationem saluti fuisse plurimis, nostræ ætatis exempla docent. Iuvat aliqua horum perstringere. In Sancti Jacobi de Storea territorio Abipones sub auroram ex rupe præcipiti, ac salebrosa, quam nullus unquam pes hominis, nullus equi calcaverit, equites repente delapsi Hispanorum oppidum (las barrancas appellant) invaserant, neque arduum illis fuit negotium, dormitantes incolas jugulare. Hilarius centurio, mihi paucis post annis perfamiliaris, tum Barbarorum ululatu, tum ejulatu lugubri morientium expergefactus domus suæ limen occupat, sclopo in hostiles manipulos semper directo. Nemo unus omnium ausus est illi imminere. Vel hac sola fulminis comminatione se, suamque servavit filiolam, tot inter vicinorum funera superstites. Stationem, ubi hæc acta, idem centurio transeunti mihi commonstravit. Hispanus alter in agro urbis Correntinæ dum aream domus suæ sudibus obiter munitam Abiponum agmine cingi videt, sclopum illis (quid si pulvere nitrato vacuum?) obvertit, jam his, jam illis minitans. Ad frustrandum, quem destinaverant Barbari, assultum, satis id, superque fuit. Centurionem novi, cui Gorosito nomen, Jacobopolitanos inter milites optime meritum. Sclopo is utebatur, e quo scintillam nun-

nunquam expectaveris. Cur illius reparationem non illico mandaret? roganti socio: Haud sibi necessariam videri, reposuit. Satis est, ajebat, sclopum etsi inutilem ostentari Barbaris, quippe qui solo ejus aspectu terreantur. Neque enim illum vitio laborare, intelligunt. Se inutili hoc sclopo instructum velitationibus non paucis & impune & gloriose interfuisse. Neque opus est mihi alienis experimentis, testimoniisque. Ipsus ego sclopo armatus, quin eum vel semel exploserim, irruentium Barbarorum turmam toties per septennium absterrui adeo, ut sacræ ædiculæ, Domusque meæ sepibus ne propinquare quidem auderent, minus vim inferre.

E contrario quam res sit plena periculi, sclopos inconsulto exonerare, tum sæpe alibi, tum potissimum, me in Paraquaria agente, in recenti quadam Indorum colonia, ubi pauci milites præsidiarii ob crebras Barbarorum incursiones Tucumaniæ finibus invigilaverant, experti sumus. Oppidulum hoc Mataquayi rebelles omni telorum genere sub vesperum invasere. Milites in subita trepidatione, quidquid fistularum ignivomarum fuit, adversus Barbarum agmen exonerarunt, at suo, non hostium damno; Hi enim, nullo ad onerandos porro sclopos spatio concesso, inflammatis stupa ardente sagittis domos accenderant, militesque inde in aream profugos hamatis telis confixere, præcisa undique effugii opportunitate. Bini Sacerdotes nostri, qui sacra ibi curaverant, Franciscus Ugalde Cantaber, & Romanus Harto Navarrus, florentissimæ ambo ætatis, mei quondam Cordubæ contubernales, dum & morientium militum saluti, & vitæ suæ consultum ibant, eadem inter domus septa Barbarorum furorem senserunt. Primus equidem telis lethalibus saucius, moxque

con-

conflagrantis ſacræ ædiculæ ruinis ſepultus in cineres omnino abiit unico ejus oſſiculo ſuperſtite, cui ſubinde alibi in templo parentatum; In Cœlum quoque abiiſſe viſus eſt omnibus, qui eximiam ejus religionem, ſvaviſſimamque morum integritatem ſemper ſuſpexerant. vitæ illius hiſtoria Matriti typis edita, Viennæ Auſtriæ in latinam linguam traducta eſt. P. Romanus Harto primi ſocius (Eadem mecum navi Ulyſſipone in Paraquariam tranſlatus) duabus licet ſagittis lateri alte inhærentibus vulneratus noctis ſubſidio e domus ſepibus in propinquam ſylvam reptans & barbarorum oculos, & mortem evaſit. Sanguini innatans ſuo, vulnerum dolore, & quæ inde enaſcitur, ſiti acerbiſſima excruciatus noctem arbores inter ſub dio egit, fœdiſſima tempeſtate, nimbo, turbine, tonitribusque horrendam Qui opem ferret, nemo unus mortalium præſto fuit Albeſcente Cœlo in campum prorepens militem, qui pridie equo profugerat, Numinis ſingulari beneficio conſpexit, a quo equite ad Hiſpanos, longiſſime diſtantes tandem deportatus, perſanatusque fuit. Quænam, amabo, tot funerum cauſa, tantæque tragœdiæ origo exſtiterat? Militum pauculorum in ſclopis vacuandis intempeſtiva feſtinatio. Inanis ſtrepitus ſolum aerem feriebat, Indisque animos addidit, ut ſepoſito metu audacius irruerent, Hiſpanisque tempus ad ſclopos implendos neceſſarium negarent. Pluribus pulvis nitratus, quo uterentur jam, defuiſſe, dicebatur præterea, omnibus animus, ſubito Barbarorum adventu, habitationum incendio, ac tot funerum ſubinde aſpectu incredibiliter conſternatis. Prompte, ſed provide Barbarorum impetus eſt reprimendus. Utendum celeriter armis, ſed reſervandum ſemper aliquid, quod ſubitis belli caſibus ſubſidio eſſe queat. Indi enim in omnem nocendi occaſionem intenti

nullo

nullo negotio opprimunt ſeu inermes ſeu armis perperam utentes. Hinc ſi triginta milites catapultarii ſtationis defenſionem ſuſcipiant, in tres dividantur claſſes, oportet ita, ut decem catapultas in hoſtem irruentem exonerent ſuas, decem onerent, totidem alii oneratas reſervent. Qua ratione ſi alii aliis jaculando ſucceſſerint, illis implendi catapultas tempus ſemper ſuppetet, & Indis nunquam deerit cauſa metuendi. Id ſi ſibi cordi ſumpſerint documentum, næ? triceni catapultarii trecentis Americanis fugandis, fundendisque pares ſe experientur. Quod ſi trecenti jaculatores eodem omnes tempore ſine aliqua hoſtium ſtrage catapultas ſolverint, a triginta barbaris ſuperabuntur, ni forte in deſtinando ictu feliciores illorum aliquot ſtraviſſent. Abipones equidem, ut cæteri Americani plerique, viſa ſociorum aliquantula cæde, qua qua poſſunt, elabuntur. Provincia, quanta eſt, illis fugientibus anguſta videtur. Adverſus avium arbori incumbentium catervam glandes plumbeas vibra. Si modo binas, ternasve ſtraveris, ſatis eſt. Avolabunt cœteræ. Sic uno, alterove Barbaro occumbente, reliqui omnes exterriti pedem referent actutum. Adeo vitam ſuam præ quavis victoria pluris faciunt. Quid igitur cauſæ eſſe, putem, cur paſſim ab exteris metuantur? Dicam.

CA-

CAPUT XL.

Quibus modis formidabiles se reddant Abipones, & quando jure formidandi sint.

Natura meticulosi cum sint, arte formidabiles se reddunt. Innatam aliis magnanimitatem Barbari jam strepitu buccinarum, jam insidiarum astutia, jam incredibili velocitate, jam fucata ad terrorem facie, jam hirsuto versicoloribus plumis capite supplere conantur. Abipones certe, ut sæpius memini, sive invasuri alios, sive ab aliis invadendi his artibus uti consvevere, quas illi hostis territandi instrumenta existimant, ego rectius nativi eorum timoris argumenta sum interpretatus. Variarum avium plumis jam cristæ instar erectis, jam coronæ speciem referentibus caput insigniunt, ad pugnam, veluti ad nuptias ituri, & jam de victoria certissimi, qua quidem fiducia observata hostem animos desponsurum arbitrantur. Hæc plumis ornandi capitis consvetudo ut antiquissima, sic populis prope omnibus communis est. Galearum apicem plumis varii coloris veluti cristatum passim videmus. Hinc illud Virgilii 10. l. Æneidos: *Tum Galeam Messapi habilem, Cristisque decoram induit* - -. Et aliud alterius poetæ: *Galeam quassabant rubra minitantem vulnera Crista.* Quid quod Cymbri, Teutonesque præter volucrum pennas hiantes, belluarum ferocium fauces galearum suarum cono adjecerint,

ut

ut in acie truculentiores viderentur. Hunc ſane in finem pyrobolarii Europæi, flos peditatus, mitram urſina pelle horrentem; Equites quoque petaſum plumarum faſciculo inſignem geſtare ſolent etiamnum. Si Jovio hiſtorico credimus: *Caſſanus Baſſa* (qui quindecim millium Turcarum ductor Auſtriam ſuperiorem eſt depopulatus) *erat inter omnes inſigni Criſta conſpicuus. Fuit ea ab aurea vagina in fronte exſurgens ala vulturis, quæ ut ab omnibus noſceretur* &c. Ab aliis hiſtoricis non *Caſſan*, ſed *Haſſan Baſſa* apellatur.

Plumis fucum adjiciunt dimicaturi Abipones. Nam vultum jam albo, jam purpureo colore inficiunt, ſed plerumque atro. Fuligo, quam ex ollis, cacabisque radunt, id præſtat officium. In itinere, nulla ubi fuliginis copia, ignem excitant, ejusque fumo, ac carbone comminuto ad ſe tingendos utuntur. Fructus arboris, quam urucuỳ dicunt Quaranii, rubrum colorem præbet, etiam lanæ tingendæ utilem. Materia, qua ſubitis in caſibus ſe pingerent, deficiente, linguam ſpina pertundunt, ſanguineque ubertim profluente faciem imbuunt ſuam. Haud eadem omnibus figura. Hi ſolam frontem, illi unam maxillam, alii utramque infuſcant. Sunt, qui retortis in ſpiram ductibus totum, quantus eſt, vultum exarant. Nonnulli oculos duntaxat duplici circulo inſigniunt. Aliqui atrata penitus facie æthiopas mentiuntur. Larvas ſtygias illos putares, & Plutonis ex aula. Vel quotidiana conſvetudine mihi familiariſſimos haud agnoveram, dum propinquantem oppido hoſtem repulſuri tanta colorum varietate ſe contaminavere. Hic quoque mos populis cæteris Paraquariæ, maxime equeſtribus quotidianus, imo & priſcis Germanis, quod ex verbis, quæ ſupe-

rio-

riori capite, recitaveram, Taciti liquet, qui ait: Arios noctu præliari, nigris scutis uti, corpora sua coloribus tingere, *ipsaque formidine atque umbra feralis exercitus terrorem inferre, nullo hostium sustinente novum, ac velut infernalem aspectum. Nam primi in omnibus præliis oculi vincuntur.*

Non oculis modo hostium, sed & auribus terribiles se reddunt Abipones. Velitationibus equidem lituis, tibiis, cornibus, buccinis ut sono, sic materia, figuraque discrepantibus præludunt. Corneæ remugiunt, clangunt ligneæ, osseæ, ex tibia majuscularum avium, vel bestiarum quodrupedum paratæ, acutissime sibilant. Arundineæ absurdum edunt stridorem. Facti ex cauda animalis (quod Hispani *armadillo*, Quaranii *Tatù*, Abipones *Yauiklaip*, vel Katoiraik, vulgus Paraquariæ *Kirikintschù* vocant) undique Cataphracti, præfixa arundine litui militares non aures modo, sed omnem latissime auram complent fragore horribili. Verba me deficiunt buccinarum singularum fabricam, usumque explanare cupientem. Illud certissimum, quot milites, totidem buccinatores Abiponum in acie numerari. Horrisonis his classicis ululatum consociant Barbarum, quem admota labiis, celeriterque identidem retracta manu ciere nôrunt. Huic affine videtur, quod Tacitus de Germanis præliantibus memorat: *Affectatur præcipue asperitas soni, & fractum murmur objectis ad os scutis, quo plenior, & gravior vox repercussu intumescat.* Audi & Ammianum Marcellinum libro 16: *Cornuti, & Braccati usu præliorum diuturno firmati eos jam gestu terrentes barritum ciere vel maximum; qui clamor ipso fervore certaminum a tenui susurro exoriens, paulatimque adolescens extollitur ritu fluctuum cautibus illisorum.* Ab utroque authore ululatus ille militaris commode ex-

pri-

primitur, quem Abipones oris iterata percussione edere consveverunt. Cæterum fervente pugna vociferatio cunctis prope nationibus solennis fuerat. Polybius L. 15. *Romanos more patrio in prælio simul vociferari, & gladiis ad scuta allisis strepitum edere*, testatur. Huic consonat Cæsar 7. de bello Gallico: *Hostes committunt prælium utrinque clamore sublato.* Turcæ etiamnum inconditis clamoribus illud suum: *Allaha Schikir* laudetur Deus, repetunt, in oppositam sibi aciem quoties incursant. Timentur a novitio milite, a veterano, qui arti militari, & experientiæ suæ confidit, ride tur. Abipones turmatim irruentes elata voce clamitare solent: *Labarálk! Labarálk.* Eamus, Eamus, uti Quaranii ad strenue agendum se se hortantes. *Yabà! yaba.* Mokobii: *Zokolák! Zokolak!* Hispani: *Vamos*, vel *Vamonos!* idem aliis vocibus repetunt hostem aggressuri. Galli: *Allons! Agite. Euge* iterum, iterumque pronunciant pleno ore. Quamdiu confligunt Abipones, tum ad declinanda, tum ad destinanda tela oculos in omnem partem circumferunt, raucoque gutture, crispata veluti voce minitabundi illud identidem pronunciant: Hò-Hò-Hò-quo hostem provocare, seque ipsos ad iram accendere, contendunt. Europæis etiam in castris tubarum, tibiarumque clangorem, tympanorum boatum ad animandum, gubernandumque exercitum simul, simul ad hostem territandum adhiberi, extra dubium est. Plures tamen victorias silentio, quam strepitu partas fuisse, ut nostra ætate, sic olim, nemo unus inficiabitur. Hoc utinam sibi cordi sumerent Hispani Paraquarienses, quibus perinde, ut Barbaris, solenne est, vociferando assultum auspicari. Franciscus Barreda Hispanus in provincia Bætica natus, Regii Tucumaniæ Gubernatoris in S. Jacobi territorio triginta circiter annos vicarius, vir

rebus

rebus præclare gestis clarissimus mihi crebro conquestus est: Nunquam se a suis impetrasse militibus, ut Barbarorum contubernia invadentes Vociferatione ababstinerent, iisque taciti per insidias imminerent, ne vel fugam capere possint, vel arma, dum imparati opprimuntur.

Bellator prudens hostilem strepitum, qui pugnam vel præcedit, vel comitatur, serena excipit fronte, spernitque, probe gnarus, tubarum, tympanorumque quamvis horrifico sonitu aures duntaxat, non corpora feriri. Dolendum maximopere, atque adeo mirandum est, Abiponum terribiles visu formas, ac vociferationem inconditam sic formidari a barbatis etiam Paraquariæ colonis. Non solum eorum oculos, auresque percelli, sed & animos adeo turbari, sæpe vidimus, ut jam sui impotes non de præsidiis cogitent, quibus vim vi repellere, sed opportunitatem, qua fugam tuto capere possint, anxii circumspectent; Qua quidem ratione vitæ interdum consulunt suæ, famæ, ac securitati non item. Tanto enim audentiores indies evadunt Barbari, quanto impudentius formidantur, fugiunturque. In ipsis toties urbibus trepidatum est, dum Abipones atrata facie truculentos, toto corporis habitu terribiles, equis pernicibus advolare, ferales inter buccinarum stridores vociferari, dextra immanem jactare hastam, sagittarum fascibus onerari, cædem anhelare, spirare incendia, trecentas mortes, captivitatem, vulneraque ferocibus oculis minari vago solum rumore, & sæpe vano intellexerant incolæ. Vidisses ultro, citroque concursantium greges, & proximam sibi mortem lamentantium hoste, a quo trucidentur, necdum vel eminus conspecto. Non imbellis modo sexus, sed viri etiam militaribus titulis insignes ad-

templa lapidea, abstrusissimas in latebras convolarunt, qui si frontem, sclopumque hosti obvertissent, terror omnis Panicus, fugatis levi negotio barbaris, in risum erat desiturus utique. Sola interdum de Barbarorum vicinitate fama trepidationis publicæ origo fuit. Ante annos haud plurimos in Boni aeris metropoli forte vulgabatur sub meridiem die Dominico, Barbarorum Australium, quos ibi Serranos, Aucàs, vel Pampas vocant, numerosum agmen in urbis, nescio, quam plateam irruisse. Conceptus ex falso rumore timor adeo animos omnium occupaverat, ut prope alienata mente, obcæcati terrore, delirantium instar calles omnes percurrerint, impleverintque mæsto clamore. Barbarum ensem eorum cervici jam admotum, de vita conclamatum esse, jurasses. Nonnulli ad loca tutiora properantes ob violentam cursitationem capillitii, petasi, pallii jacturam fecere. Hæc inter equites præsidiarii, qui urbem omnem lustrarent, missi Barbarorum nec umbram, neque ullum extare vestigium, renunciarunt. Quo audito turbatis incolarum mentibus serenitas rediit, nemoque fuit omnium, quem vani terroris non puduisset, pœnituissetque. Ejusmodi spectacula, Barbaris impune per provinciam Grassantibus, in sanctæ fidei, Cordubæ, Assumptionis, salta &c. urbibus quotidiana, certe frequentissima fuerunt. Vulgus enim timidum, quidquid rumor incertus afflavit, pro certo habet, & ubi tuta omnia, periculum suspicatur. Illud, quod in correntina urbecula accidit, præ aliis memorabile, ac risu dignum. Abiponum catervam irruisse, ac in platea, cui a rosis nomen, cædibus jam jam occupari, sub vesperum repente fama percrebuit. Nec mora: Maximi ad templum nostrum, muris saxeis validum, fiebant undique concursus. Ipse (cognomen illius, ac filios novi) supremus armorum

præ-

præfectus, sed jam vetulus, vetularum complorantium turbæ immixtus gemitibus illic, ac precibus indulgebat. Hic, hic, ajebat, in divinis ædibus, in Jesu Christi præsentia moriendum est nobis. Has militis minime militares voces indignatus Presbyter sæcularis, qui forte advenerat, homo ætate florens, & strenuus: Juro per Christum, reposuit, haud quaquam nobis moriendum est. Quærendi sunt hostes, & mactandi. Hæc ait, & fulminis Ocyor alis in obvium equum insilit, sclopo armatus ad eam urbis stationem, ubi Abipones sævire jam dicebantur, excurrit opis ferendæ studio. Ast en! universos illic incolas pacatos, quietos, alte dormientes, nihil de Abiponibus somniantes deprehendit, rumorisque terrifici falsitatem trepidantibus adhuc in templo cæteris subinde detexit. Viden', quantum sæpe terrorem Abiponum non forma modo, ac præsentia, sed etiam fama Paraquariensibus injecerit, obscuris licet authoribus sparsa.

Duo, mihi longo rerum usu exploratissima, omnium animis alte impressa vehementer cuperem: Indos nunquam formidandos minus, quam dum maxime terribiles, majorique cum strepitu spectandos se se præbent. Horrificus enim ille, dum assiliunt, Barbarorum apparatus eorum timiditatem prodit. Virtuti suæ, viribus, armisque diffisi fucum varii coloris, avium plumas, buccinas, vociferationem, aliaque, quæ sibi adsciscunt, terricula victoriæ adjumentum fore, opinantur. Verum vel mediocriter animosus quisque, & obiter armatus illa omnia metu dedignatur suo, & ceu futilem umbram intrepidus contemnit. Id primum. Nunquam plus timendos Indos, quam dum nobis timere videntur, id alterum quod affirmo, documentum. Latent quandoque,

tacent, nullum sui indicium præbent. Hoc silentium, ut malacia imminentis procellæ in Oceano, aggressionis proximæ prognosticon esse solet. Præsto erunt propediem, & sui securos repente oppriment. Mortem, cujus ministri sunt, imitantur. Adsunt, quando minime expectantur. Hinc suspectiora semper illa tempora, locaque, quæ omni vacare periculo videntur. Fervente pugna in præcipitem se sæpe fugam effundunt Abipones eo potissimum consilio, ut Hispanos ad sui insectationem pelliciant, & quo integris non poterant, turbatis mox ordinibus divisos contrucident. Inde factum non raro, ut qui victores sibi videbantur, victi fugitivis succumberent. Rationem hujus assignat Vegetius L. 3. cap. 22. *Quia adversus fugientes major audacia, & minor cura est. Necessario autem amplior securitas gravius habere solet discrimen.* Cautissime igitur premenda Abiponum fugientium vestigia. Qui terga vertere, iidem protinus frontem, hastamque se insectantibus obvertent Parthorum more, de quibus Justinus L. 41. *Cominus in acie præliari nesciunt, obsessasque expugnare urbes. Pugnant aut procurrentibus equis, aut terga dantibus. Sæpe etiam fugam simulant, ut incautiores adversus sua vulnera insequentes habeant. - - - Nec pugnare diu possunt. Ceterum intolerandi forent, si quantus his impetus est, vis tanta, & perseverantia esset. Plerumque in ipso ardore certaminis prælia deserunt, ac paulo post pugnam ex fuga repetunt, & cum maxime vicisse te putes, tunc tibi discrimen subeundum sit.* Justinus de Parthis scribens bellissimam Abiponum dimicantium imaginem efformavit, qui sane Hispanis multo periculosiores, dum fugiunt, quam dum in acie confligunt. Ad paludes, ad sylvas, ad viarum anfractus, ad montium fauces, ad saxeta, vel dumeta fugiunt, quæ quidem loca equorum habilitate confisi, nandi, equitandique eximia peri-

peritia adjuti promptissime transmittunt, ubi Hispani insequentes, dum vestibus, sarcinulisque suis impediti, equis idoneis sæpe destituti cum aqua, cœno, aliisque viæ salebrosæ asperitatibus luctantur, in manipulos divisi nullo prorsus negotio hastis confodiuntur. Non raro, ut alios taceam illorum astus, edita jam strage, ædibus jam spoliatis, cæsisque incolis abitum fingunt Abipones, fugamque accelerare videntur. Dum multas eos abesse leucas credideris, assultum repetunt, superstites Hispanos, qui periculo se defunctos putaverant, repente opprimunt, & quotquot possunt, obtruncant. Ut adeo certissimum sit: Nunquam plus timendos Barbaros, quam dum timere videntur. Et meo toties, & aliorum experimento doctus id usque affirmo.

Hispanis ut ut plurimis pauculi Abipones metuendi sunt, si in angustias redigantur, clausi undique, effugium illis nullum ut supersit; Tum enimvero ad se se tuendos extrema audent. Quidquid præ manibus, in arma convertunt. Mortis timor in furorem, sanguis in bilem abit. Trepidatio sagacitatem inspirat, animosque, & hinc præ quantavis magnanimitate reformidanda. Nolunt inglorii, neque sine multorum mortibus mortem oppetere. Rectissime sentit Vegetius L. 3. cap. 22. *Clausis ex desperatione crescit audacia, & cum spei nihil est, sumit arma formido.* Ad id comprobandum plura mihi inpromptu sunt experimenta; ed tria commemorasse sufficiet. Abiponum quispiam, cui adstans conjux sagittas, & his consumptis, obvios stipites ministrabat identidem, a Jaccbopolitanorum militum corona cinctus tantum negotium facessiverat unus omnibus, ut non nisi post accepta, inflictaque multis multa vulnera eadem in statione persistens tandem occubuerit, Hispanis,

 qui

qui sauciati fuerant, ipsis Barbari constantiam mire prædicantibus. Per Paraquariæ colonias late sui nominis terrorem sparsit Nachiralarin Abiponum Yaukanigarum ductor, Hispanorum Cæde quam genere apud suos illustrior. Illius asseclas seu contubernales a Cæsio, vel Glauco oculorum colore *Los Sarcos* (Rectius dixissent *Los Garzos*) vulgus appellabat. Istorum caterva stipatus Nachiralarin cordubensem, santafesinum, Correntinum, Paraquayensem agrum per annos complures cædibus, latrociniisque vexavit; dum denique ad Tebiquary litora a ducentis circiter ex Assumptionis urbe militibus deprehensus & mactare, & vivere desiit. Quatuordecim cum sociis Abiponibus in sylva clausus, obsessusque Hispano agimini ea se se pertinacia objecerat, ut non nisi post horarum aliquot certamen succumberet, occumberetque. Impediri tamen haud potuit, quin commilitones illius aliquot fuga elaberentur. Hanc qualemcunque victoriam ab iis, qui velitationi interfuerant, verbis magnificis toties, quamvis nunquam sine nausea, celebrari audiveram; De cruentis ad lacum Thrasumenum, ad Furcas caudinas, ad Höchstadium, ad Nördlingam &c. præliis eos sermonem habere, dixisses. Certe Fulgentius de Yegros reliquorum Dux & fausta illa expeditione incredibilem nominis celebritatem consecutus, ad summos subinde in militia honores, & ad ipsius provinciæ præfecturam est evectus. His adde: Viceni Abipones sylvestres, dum in patente campo ob patrata latrocinia a trecentis partim Mocobiis Christianis, partim Abiponibus adhuc catechumenis invadebantur, vitam, quam stationem suam deserere maluerunt, vel ex acie pedem referre. Fidem superat, quanta pertinacia a paucissimis contra multos fuerit decertatum. Locum, quem sub velitationis principium ceperant, mortui ad unum omnes occu-

pa-

parunt. Ychamenraikin, quantum nomen apud Abipones! totius agminis ductor prima mox aggressione sagitta vulneratus victoriam morte sua funestavit. Ex quo palam fit, paucos, licet, licet numero, armis, ac viribus inferiores, multitudini timendos esse, si a circumstante agmine cincti, locorum angustiis ita compressi fuerint, nullns ad fugam exitus ut pateat. Cum moriendum sibi esse videant, desperatione rabidi nolunt inulti mori. Vindictae ardens studium e timidis audaces reddit, illisque pro armis est. Hinc vitam, cujus spem abjecere, non nisi multorum mortibus venalem offerunt hosti. Ipsae adeo tigrides, dum illarum fuga intercluditur, saeviunt atrocius. Sapienter existimavit Scipio: Hosti fugienti viam esse indulgendam. Huic monito morem gerunt plerumque Hispani Paraquarienses, saepeque liberalius, quam conveniat, Barbaris effugii libertatem concedunt, indignantibus quamvis eorum tribunis. Franciscus Barreda, paulo ante a me laudatus, in tricenis, queis dux praefuit, in Barbaros Abipones, Mocobiosque expeditionibus id expertus fuit. Hi locorum, ubi sua habeant contubernia, opportunitatem captant sagaciter. Fere situm deligunt, ubi vicinam sylvam a tergo, lacum, rivum, vel paludem a fronte, campum pro equorum pascuis a lateribus videant. Ejusmodi Abiponum contubernia quoties invadenda fuerant, imperasse se suis (Ajebat mihi dictus Barreda) ut illa ex ea parte, qua sylvam respiciunt, cingerent, ne suam ibi securitatem Barbari more suo invenirent; Ast milites suo imperio nunquam paruisse, querebatur, probe gnaros, sublata fugiendi opportunitate periculosissimam sibi cum hoc hostium genere dimicationem, victoriamque admodum dubiam fore.

CAPUT XLI.

Quinam Hispanorum militum nomine veniant in Paraquaria.

Quoties militum Paraquariensium mentionem facio, de militibus legionariis, & bellica disciplina imbutis me loqui, cave, existimes. Tales enim seu pedites seu dimachæ ad litora solum fluminis argentei stativa habent sua, castrorum Boni aeris, & Montevideo urbium præsidiarii. Equites ad Barbaros Australes arcendos, coercendosque sæpius excurrere jubentur; Pedites navibus impositi clandestinam vetitarum mercium nundinationem argenteo in flumine impediunt. In cæteris amplissimæ Paraquariæ coloniis coloni ipsi militare solent, dum hostiles Barbarorum incursiones vel detinendæ, vel in eosdem suscipiendæ fuerint. Quodvis territorium singularum urbium aliquot tumultuarii militis centurias, centuriones, ac procenturiones numerat, quibus singulis Magister campi (Maestre de campo) & summus excubiarum præfectus (sargento major) præest. Omnium moderator, & archistrategus est Gubernatoris vicarius, qui pariter summus judex, quod Hispani his verbis exprimunt: *Theniente de Governador, justicia mayor, y Capitàn a' guerra.* In quavis præterea urbe centuria est, quam centuriam centurionum emeritorum *la compañia de Los Capitanes reformados* appellant. Istorum est Gubernatoris vicarium, quoties expe-

expeditioni interest, comitari, ejusque veluti prætoriani milites reputantur. Multi horum honorarii sunt solum, quia centurionum, imo nec militum partibus unquam functi. Hunc sibi titulum emunt, ut eximantur belli oneribus. Nam solum, dum Gubernatoris vicarius ad bellum proficiscitur, excurrere debent. Cæteri quique vel a Regio Gubernatore, vel ab ejus vices agente ad expeditiones bellicas evocantur. Nullum illis a Rege stipendium, aut vestimentum. Suis quisque armis, equis, ac cibariis instructus militat, quoties, & quamdiu præfectis visum.

Hispanos militari virtute præstantes, semper strenuos, acerrimosque bellatores omnis ætas, omnis provincia experta est. Qui veteris, novique orbis historias pervolverit, eximia eorum facinora ignorare haud potest. Hispanis heroibus enumerandis nulla arithmetica, celebrandis nulla rhetorica par esse videtur. Ingenio prompti, manu strenui, ad belli labores impigri, in periculis terra, marique intrepidi, cœli cujuscunque, ærumnarumque patientissimi, animi magnitudine nemini secundi ea ubique terrarum patrarunt, quæ majorum expectationem, posteritatis fidem, & prope humanas vires excedere videantur. Nil exaggero Hispanorum laudes, vel merita. Tot illa sunt, tantaque, ut verbis a me æquari neutiquam posse, potius doleam. Reportatæ de bellicosissimis nationibus victoriæ, subactæ bello provinciæ, amplissima, opulentissimaque Americæ portio sub jugum missa Hispanæ fortitudinis testimonia, monimenta, & ut verbo dicam, trophæa sunt luculentissima. Invidere ista vicinæ gentes poterunt, negare nunquam, nec eripere. Injurius sit nobilissimæ, & militaris rei gloria florentissimæ nationi, qui secus sentiat. Binis, & quod excurrit, decenniis Hispanos inter in America sum

versatus; Annis totidem eorum strenuitatem, sagacitatemque suspexi. Ne per ea, quae de Paraquariensi militia optima fide scripsero, Hispano nomini labes aspergeretur, paucula haec praefari visum est.

Haud omnes, qui in Paraquaria Hispanam originem jactant, Hispanorumque honorifico nomine gloriantur, re ipsa Hispanos esse, quis ignorat? In tanta gentium variarum colluvie permulti sane ex aethiopibus, Mauris, Indis, matreque Hispana, aut vicissim prognati, aut mixto ex iis omnibus sanguine oriundi Hispano nomine abutuntur, factis tamen ab Hispana strenuitate alienissimis ad aliud hominum genus se se pertinere identidem produnt. Flavescens, obscuriorve vultus color, imberbe mentum, crinium lanescentium cacabo nigriores cincinni originis vel Africanae vel Americanae multos certissimo argumento convincunt. Hispani Europaei alteri in Paraquaria nato indignantes, per contemptum dicere consueverunt: *O es del Ynga, ò del Mandinga.* Ortus est ex majoribus vel Indis, vel Afris. *Ynga* enim Peruvianorum Rex appellabatur quondam. *Mandinga* Nigritiae in Africa trans flumen Nigrum provincia est. Innumeri se pro Hispanis genuinis pleno ore venditant, quibus si venas omnes scalpello pertuderis, exhauserisque, ne unicam quidem Hispani sanguinis guttam toto in corpore invenias. Ad Historicos Americae planius intelligendos, operae pretium fuerit hoc loco varia hominum ex diversae nationis parentibus procreatorum nomina adnotare. Ex utroque parente Europaeo in America natos vocant Criollos. Ex variis Africae provinciis maxime ex Angola, Congo, Loango, Mandinga, Madagascar seu insula sancti Laurentii, ex insulis, quas olim Hesperides, nunc promontorium viride appellant, aliisque ex locis, ut man-

mancipiorum instar serviant, advectos, & ex illis in America subinde progenitos Hispani, Lusitanique *Los negros* nigros vocant. Nomine ex atro illorum colore deducto. Istos germani Mauros (die Mohren) perperam appellamus. Haud equidem Mauri in Barbaria, seu Mauritania Tingitana nati atra omnes sunt facie, neque lanæ instar crispis crinibus. Algiriensi enim in urbe (olim Julia Cæsarea, vel Ruscuno) nati, educatique Mauri indigenæ eo sunt vultus candore, ac elegantia, ut in Anglia geniti videantur. Id ex tribus sacerdotibus Germanis Carmelitis alterum in annum istic captivis Ulyssipone intellexi. Quamvis Algirienses cæteri, qui ruri agunt, ferventissimi solis æstu non mediocriter fuscentur. Nemo tamen illorum, ut plerique alii nigricantes Afri, simis, sursum versus repandis naribus, laneis capillis, labris turgentibus ab Europæo distinquitur. Incredibilem Cœli Algiriensis ardorem ipsi mense Februario anni 1748. rigidissima per vicinam Italiam hyeme experti sumus; dum navi ob malaciam detenta diem integrum Algiriensem prope portum nobis subsistendum, sudandumque fuit. Neque vocabulo *Æthiops* ad quemcunque Afrum nigri coloris significandum rite utimur. Hoc enim solos Æthiopiæ incolas denotat. Nam licet Æthiopes sint nigri, non omnes nigri sunt Æthiopes, sed ex diversis Africæ regionibus oriundi. Mihi tamen eodem vocabulo, quod apud latinos scriptores civitate donatum, ad nigros quoscunque significandos porro utendum putavi, ne a recepto more discederem. Hispanorum nomine apud Indos veniunt Europæi omnes. Indi dicuntur, qui ex parentibus Indis orti. Cum igitur diversæ hæ nationes, Europæi scilicet, Indi, & Africani per connubia permisceantur, Nati ex illis filii pro varietate permistionis varia nomina acquirunt. Sic:

Ex

Ex Europæo & Inda natos vocant	Meſtizos.
Ex Europæo & Meſtiza	Quarterones.
Ex Europæo & Quarterona	Ochavones.
Ex Europæo & Ochavona	Puchueles.
Ex Indo & Puchuela	reputantur jam Hiſpani, ſeu Europæi.
Ex Europæo, & Nigra	Mulatos.
Ex Europæo & Mulata	Quarterones.
Ex Quarterona & Europæ	Saltatràs.
Ex Mulato & Inda	Calpan mulatos.
Ex Calpan mulato & Inda	Chinos.

Ex ſanguine Indico, & Æthiopico qualitercunque oriundos etiam Zambos, vel Zambaigos dicere ſolent.

Ex Europæo & Inda, vel Mulata nivei interdum coloris, & Hiſpanis quibusdam candidiores naſcuntur proles, ut adeo Virgilii monitum ſæpe locum habeat: *Nimium ne crede colori.* Superi boni! quanta gentium genio, ingenio, colore, forma, moribus, lingua, religione a ſe diſcrepantium permiſtio! Quam diverſa, abſurdaque nomina! Sed quid vetat, omnes iſtos cum diverſis nationibus permiſtos uno nomine hybridas appellare. Sic Svetonius in Auguſti vita Themaſinum quemdam Epicardum hybridam vocavit, quod ex patre Partho, matre Romana prognatus eſſet.

Ex tot hominum generibus militares copiæ conſtantur in Paraquaria. Cum plurimi eorum, Hiſpano

no quamvis cognomine superbiant, ut ab Hispania, sic ab Hispanorum intrepida pugnacitate longissime absint, quid mirum, si imbelles, imberbesque hi milites, adoptivi Bellonæ filii a ferocibus Barbaris nefrendulorum instar toties jugulentur. At vero digni sunt venia, quin & commiseratione. Præterquam enim quod eorum manibus arma plerumque idonea desunt; Certe ea tractandi peritia destituuntur. Præter natandi, equitandique scientiam, omnibus prope Americanis in Paraquaria communem, belli leges, militaremque disciplinam omnino ignorant. Quid quod milites Cordubenses ne natandi quidem usum habeant. Quam plurimi, dum in Barbaros eundum, pro hastis nodosas, rudesque, quas obvia sylva offert, sudes adferunt, quibus si pugionis, cultrive fracti reliquias, vel ferreum mucronem præfixerint, tum enimvero præ Hercule, præ Marte insigniter armati sibi videntur. Extemporaneos hos, maleque personatos bellatores risum movisse Abiponibus, quos territuri venerant, toties, nunquam sine rubore, ipsi vidimus. Sclopi non nisi opulentioribus suppetunt, quod magno fere pretio veneant, sæpe nusquam venales prostent. In urbe Boni aeris sclopi, quos equites adhibent, & Carabinas vocant, singuli viginti quinque scutis Hispaniensibus, seu quinquaginta florenis Germanicis, me præsente, vendebantur, nuperrime ex Hispania advecti. Quo remotiores ab emporio Boni aeris Coloniæ, eo plus eorum, uti cæterarum mercium, solet pretium accrescere. In urbibus certe sancti Jacobi, Assumptionis, Corrientes &c. quadraginta, imo & sexaginta scutis sclopos non elegantissimos veniisse, ex ipsis emptoribus intellexi. Quodsi pars sclopi aliqua vitietur, fabrum, a quo reparetur, raro invenias. Hinc sclopi, quos milites non pauci circumferunt, tales sunt sæpe,

ut

ut ex pumice aquam extundes citius, quam ex illis vel ignis ſcintillam. Vitiis aliis, atque aliis laborant; Nam in diuturnis itineribus jam ſtipiti, jam ſaxo alliduntur, jam madefiunt, jam alio labefactantur modo; Sub dio ſemper, Cœlo ſæpe pluvio, noctes agendæ, natatu transmittenda ingentia flumimina, equitandum per paludes, per ſylvas ſalebroſas, per rupes. Inde ſcloporum haud optime cuſtoditorum ruinæ. His adde ſuppellectilis variæ, quæ ad ſclopos onerandos, exonerandosque pertinet, jam penuriam, jam corruptionem his militibus perfrequentem eſſe. Verum etſi omnes ſclopi partes ſint numeris omnibus abſolutæ, ac vitii expertes, igniarius lapis decies chalybi alliſus decies jaculatoris fallit expectationem. Silices ad ſcloporum uſum peridoneos varii coloris paſſim profert Paraquaria; Nigerrimi, rubicundiſſimique, quia igniculis pluribus prægnantes, cæteris præſtant etiam Europæis; Aſt hominem, qui ignivomos hos lapides rite ſcindere norit, ac ſcloporum uſibus aptare, nusquam illic reperias. Sic aliis quoque in rebus liberalem fruſtra naturam experitur Paraquaria, multis tamen, quibus carere vix poſſit, ſemper eget, quia arte, artificibusque deſtituitur. Variis in Coloniis milites hoſtis adventuri rumore perculſi turmatim ad noſtras confluxere ædes, lapidesque igniarios, qui nobis quoque rari, & pretioſi, infimis precibus mendicarunt. Centurionem itineris comitem integro menſe habui. Quoties ſeu meridiaturi, ſeu pernoctaturi ad focum conſedimus, ſclopo ſuo coriaceis funiculis ligando occupabatur, quibus trochleas ferreas, clavis armamenta, dudum perditas ſupplebat.

Quoties vel noſtra ætate trecenti milites, dum fulmina minitantes Barbarorum ſtativa aggrediebantur,

tur, vel Chalybe rubiginoſo ignem negante, vel nitrato pulvere humido flammam recuſante ſclopos explodere vix pauci poterant, a Barbaris egregie explosi omnes, multi haſtis confoſſi fuere. Folia implerem notis, quas deploravimus, ejus generis hiſtoriis. Binas, quippe recentiores, adfero. Per S. Jacobi territoria Abiponum manipulus graſſabatur. Triceni, qui eorum motus obſervarent, milites miſſi, ſed ſub auroram per inſidias ab irruentibus repente Barbaris oppreſſi, & ad unum omnes miſere obtruncati ſunt. Sub dio noctem egerant. Sclopis male cuſtoditis copioſa roris humiditas pulveres pyrios adeo corrupit, ut accendendis iis ne ipſe quidem Veſuvius ſufficeret. Hæc cladis origo a viginti Abiponibus juvenculis illatæ. Ducenti ex Aſſumptionis urbe milites Tobarum ferocium contubernia invaſerant Fulgentio de Yegros ductore. Ab hac expeditione ad oppidum Roſarii reduces militum præfectos lamentantes alios, alios publico in foro me audiente per jocum gloriantes, obſtupui, quod ipſo in aſſultu Barbarorum ſclopos ſuos ſibi refractariolos, ac prorſus inutiles ſint experti, ſcilicet vel rubigine obductos, vel madidos. Maximam noctis partem in ſylva arbores inter rore plurimo ſtillantes in equis conſumpſerunt, ut albeſcente mox Cœlo non obſervati hoſtium ſtativis incumberent. De hac expeditione plura alibi. Ex ſtragibus Provinciæ per Abipones identidem illatis, quas dein' ordine referam, argues & arma militibus, & milites armis plerumque deeſſe.

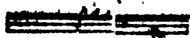
Tumultuarios, & extemporales Paraquariæ bellatores armis vel ſervandis, vel tractandis neutiquam aſſveviſſe uti exploratum nobis, ſic mirandum nemini. Idem noſtratibus ruricolis, imo & civibus, dum re-

pente in milites transformantur, usuvenire experimur. Aliis equidem seu artibus, seu operibus per omnem ætatem distinentur. Militaris institutio nisi præcesserit, militem idoneum quis in castris speret? Bellicæ disciplinæ expers multitudo campum numero implebit quidem, sed una penum vacuabit annonariam, nullo hostium damno, nullo patriæ emolumento. Multi sæpe adversus Barbaros excurrunt, sed solo nomine milites, solo nomine Hispani. Si quando pinguioris fortunæ, locoque meliore nati Coloni, quibus arma, armorumque scientia, ad excursiones bellicas evocentur, alios, quos ære conducunt, sæpe ineptissimos sibi substituere consveverunt. Alii, ne tantisper conjugis amplexu carere, ne hostilibus telis exponi debeant, militares præfectos præmiis corrumpunt; Quo fit, ut armorum egentissimi, ignorantissimique, qui inermes ruri degunt, belli onera potissimum sentiant, Barbarisque pugnacissimis, objiciantur luculento provinciæ damno, & Hispani nominis dedecore. Plebeji cum pauperes sint, militare jubentur opulentioribus ad rei familiaris curam domi relictis. Cumque illi iterum iterumque excurrere, pluresque subinde menses extra ædes suas consumere cogantur, se ipsis pauperiores evadunt quotidie, suaque cum familia miseriis conficiuntur.

Si ab expeditionis duce sclopis instruantur aliquando, eos finita expeditione, quin vel culicem mactassent, labefactatos reddunt plerumque. Hunc certe in finem ab Assumptionis urbe ducenti sclopi insignes, cum suo quisque pugione, ærarii publici sumptibus procurati sunt. Vix triennium abiit, ex ducentis soli sex, qui porro usui essent, restabant, destructis cæteris. Pugiones aut deerant, aut, quia assandis carnibus, secandisve lignis in itinere adhibiti,

ti, igne emolliti, fractive. Cordubensium præfectus Regius ad flumen tertium forte excurrit, de Barbaris Pampis hostile quid suspicatus. Collectis rure militibus sex pyrii pulveris portiones papyro clausas, & singulas singulis sclopi ictibus destinatas porrexit. Heroum istorum quispiam confestim omnibus his sex portionibus sclopum farcit suum, & dum ad summitatem ejus tubum haud impletum esse videt, haud satis sibi pulveris pyrii datum, sclopi sui fistulam nondum plenam, Præfecto suo queritur. Miles alter Paraquayensi ex territorio tres pulveris pyrii portiones sclopo intrusit, cumque papyrus, qua claudebantur, obstruxerit forameu fistulæ, per quod flamma ingreditur, tentatis nequidquam ictibus explodi haud potuit; observato per socium errore Martius ille Dameta me adstante liberaliter a commilitonibus explodebatur. Plerique, cum theca sclopetaria careant, illas pulveris nitrati portiones papyro discretas pessime custodiunt, rumpunt, conterunt, madefaciunt, & non raro humi effundunt. Plurimi, dum suo se more armant, bubulo in cornu nitratum pulverem, alio in marsupiolo globos plumbeos, vel plumbi frusta circumferunt. Papyri loco, quæ pulveri, globoque stipando adhibetur, Gossipio utuntur alii, alii musco, vel stupa, aut quidquid demum præ manibus, injiciunt. Plerique hunc in usum lanam ex laneo ephippiorum stragulo evellunt. Tota hæc rerum necessariarum supellex cum tot servetur in locis, ut singulæ alibi, atque alibi sint conquirendæ, incredibile est, quantum temporis spatium in sclopo onerando absumant. Tantæ cunctationi cum exigua in collineando dexteritas accedat, id denique impetratum est eheu! ut ignifera Europhæorum arma eo liberius indies ab Abiponibus spernantur, quo plus olim timebantur. Magnifice se

circumspiciunt innocui hi milites, faustos se, fortunatosque putant, dum, quod prodigio simile, sclopum suum fumantem viderint, tonantem audiverint, etsi, ne pilo quidem hostium læso, solum aerem attigerint. Mihi indubitatum prorsus, Paraquarienses equo strenuo insidentes hasta, enseque plus posse, quam sclopo. Si quæ Barbaris illata strages, hanc ferro, non plumbo tribuendam, e vulneribus patuit.

Eccur igitur, quæret aliquis, rudes hi coloni ad armorum tractationem non erudiuntur? Dudum id a bonis omnibus optatum, sæpe, sed casso labore, tentatum, sperandum nunquam. In vanum cecidere multi multorum conatus. Jam, qui belli artes docere possint, jam, qui doceri velint, desiderabantur. Me istic agente jussu Regio Franciscus Gonzalez equitum protribunus cum aliis præfectis militaribus ex Hispania missus est ad Boni aeris urbem, ut numerosissimos illius agri colonos bellicis disciplinis institueret. At enim, qui discipuli esse vellent, magistris defuere. Hispani opulentiores, qui in urbibus, coloniisque honestioribus degunt, militiæ asperitates fere recusant; Cæteri per prædia remotissima sparsi pecoribus tuendis, augendisque dant operam; Hæc enim præcipuæ sunt Paraquariæ opes, & cum metallorum fodinis, sæpe etiam commercio destituantur, unicæ. Tantis leucarum spatiis distantes, jam fluminibus, jam sylvis, jam immensa camporum planitie a se divisos in unum, ubi bellicas artes edoceantur, locum cogere, arduum est, & centum difficultatibus implicatum negotium. Prima vice ad militarem scholam evocati aderunt complures, novitate Europæorum, quos ridere solent, equitum allecti, non discendi animo. Altero die exsatiata scilicet videndi curiositate multo pauciores numerabis

Ter-

Tertio demum vix decadem. Jubeantur Regio nomine institutioni bellicæ interesse, imperio minas licet admisceas, nihil admodum proficies. Absentiam alii alio ex capite excusabunt. Hic vel suum, vel suæ conjugis, aut prolis morbum causabitur; Iste vias, imbrem, fluviumve, quod cœlo procelloso transitum negaverint, accusabit; Ille itineris, negotiive, quod differri nequeat, obtendet necessitatem. Alii denique sibi haud collubitum fuisse, proterve fatebuntur. Hæc ita esse Franciscus Gonzalez, mihi familiaris diu, in urbe Boni aeris comperit, ubi otiosus dudum, sed otium pertæsus, desidebat cum suis.

Quid si, inquis, ad coercendos Barbaros Legionarii ex Hispania milites singulis in Coloniis excubarent? Neque id quidem probavero. Provinciæ latissime, longissimeque patenti vel justus exercitus vix sufficeret, & in tot partes divisus quid tandem contra hostium multitudinem poterit? Ejus generis milites jaculandi, pugnandique scientia Americanos superabunt, sed, quia Europæi, ab his natandi, equitandi peritia, itinerum, æstus, sitis, inediæque tolerantia longissime superabuntur. Tentoriis, plaustris, cymbis, vel pontonibus, quibus isti carere non possunt, impediti circumvolitantes equites Barbaros non assequentur, minus illorum contubernia, quæ ducentas leucas ab urbibus absunt interdum. Sane Hispani dimachæ, Boni aeris præsidiarii, perinviti adversus Australes Indos excurrebant, quippe a quibus vulnera sæpius, quam victoriam retulerunt. Legionarios pedites urbi sanctæ fidei ab Abiponibus, Mocobiisque olim propemodum oppressæ suppetias missos nihil admodum profuisse, nemo ignorat, Barbaris scilicet statariam pugnam cum pedite callide subterfugientibus. Haud nego, Pizarro, Cortesio ducibus ab Eu-

ropæo milite Indos innumerabiles Cæsos, fugatos, sub jugum missos, sed Indos adhuc pedites. Si Abipones, Mocobios, Tobas, Quaicurues, Serranos, Chiriguanos, aliosque Paraquariæ equestres populos oppugnaturi redirent hodie iidem heroes, plus certe negotii, minus Gloriæ illis ausim polliceri. Primos illos, qui Americam attigerant, Hispanos equo sublimes, ferro indutos, ensibus fulgurantes, ignivomis fistulis tonantes, mystacibus hirsutos imberbes Indi, nudi, inermes, aut solo ligno armati, novum hominum, qui mori nescirent, genus rati vel fuga declinarunt, vel, si fugere haud licuit, obsequio sibi devinxerunt. Qui hodie bellum movent Hispanis Barbari, quotidie illos vinci, ac mori posse vident, hastis ferreis; equis pernicibus ad eorum impetus eludendos, quin ad eos, dum lubet, impetendos sagacissime uti norunt. Persequuntur illos, & assequuntur; jam fugant sibi infestos, jam fugiunt. Fulminatrices illas scloporum fistulas, quas sæpius nec tonare, sæpius, casso fulmine, nil præter innoxium crepitum edere experti sunt, jam raro sibi periculosas, metuque suo indignas credere paulatim incipiunt. Usque adeo tempus ut res cæteras, sic belli rationem, nationum mores, institutum, animos immutat. Centum Indos a decem olim Europæis profligatos, fugatosve, legimus; Hac ætate decem Indis assilientibus centum Europæos fugisse, toties vidimus. Neque id rarum esse spectaculum, quamvis incredile videatur, ex iis, quæ porro mihi scribenda restant, planissime cognosces.

Ego quidem, longo rerum Paraquariensium usu edoctus, sic existimo: Homines Americanos, si bellicis artibus, armis idoneis, supellectili necessaria instruerentur, ob nativam equitandi, natandi, cœli, belli-

que

que asperitates tolerandi habilitatem præ Europæo milite utiliorem adversus Barbarorum incursiones operam navaturos. Per universam Paraquariam passim videas adolescentes & origine, & nomine, & animo vere Hispanos, Sagaces, agiles, intrepidos, robore, ac proceritate conspicuos, equites, si qui uspiam, ad stuporem dexterrimos, e quibus si quovis in territorio una conflaretur centuria, & a Præfectis strenuis gubernata stabili gauderet stipendio, næ! Indos hostes ad frugem, ad Hispanorum amicitiam facile revocandos, amicos in officio retinendos, colonias a vexationibus respiraturas existimavero. Quod si ex quaternis, vel quinis ejusmodi centuriis, quoties periculum urget, conjunctis agmen conflaretur, nulla Barbarorum, quamvis numerosissima, stativa illi inexpugnabilia forent, dummodo exploratæ virtutis, experientiæque dux præfuerit expeditioni. Quinquaginta circiter ejusmodi Equites, quos sanctæ Fidei civitas ære suo aluit, & Blandenges vocavit, rem sæpe præclare gesserunt. Petrus Cevallos clarissimus Hispaniensium copiarum Dux delectos ex Paraquariæ Coloniis equites in illo contra Lusitanos bello sibi magno usui fuisse, iterum, iterumque palam affirmavit. Eorum in equitando celeritatem, in trajicendis sine navi fluminibus promptitudinem, incredibilem in omnibus alacritatem Marchioni Valdeliri-os me adstante magnopere dilaudavit in Quaranico S. Borgiæ oppido. Ejusmodi equites, qui in singulis Hispanorum excubarent coloniis, partim ex ærario Regio, partim opulentiorum Hispanorum sumptibus facile sustentarentur, quorum maxime interest prædiorum, commerciique securitatem a Barbarorum incursionibus sartam, tectamque conservari.

CAPUT XLII.

Quæ Cæſorum ſors apud Abipones victores.

Ut primum haſta a ſe ſauciatum quempiam procumbere ſenſerint Abipones, prima illis cura eſt, morientis caput amputare. Incredibili id præſtant celeritate. Anatomes experientiſſimis magiſtris certe palmam præriperent. Non jugulo, ſed cervici cultrum infigunt, ictu certo, breviſſimoque. Quamdiu ferro omni caruerant, concha, piſcis Palometæ maxilla, fiſſa arundo, lapis ſolerter exacutus illis pro cultro fuere. Noſtra quoque ætate cultello ſæpe tenuiſſimo caput, velut ſi papaveris eſſet, reſecare norunt ea promptitudine, quam vel Europæis in carnificibus, licet enſe inſtructis, raro deprehendas. Longo uſu, exercitatione quotidiana hanc ſibi dexteritatem Barbari compararunt. Quotquot enim hoſtes trucidant, totidem fere capita domum aſportant vel ephippiis ſuis, vel cingulo crinibus alligata. In tutiora poſtquam loca ab hoſtium ſuſpicione remoti ſe receperant, allata capita pelle nudant. Ab una aure ad alteram infra naſum cutem incidunt, eamque una cum capillis ſcitiſſime, citiſſimeque avellunt. Abſtractam ſic a calvaria pellem ſicco gramine farciunt, quæ aere paulatim exſiccata capillitii arte facti imaginem refert, ac trophæi inſtar a ſingulis conſervatur eadem ſollicitudine, qua Europæi erepta hoſtibus ſigna ad perennem

vi-

victoriæ memoriam sacris in ædibus posteritati solent ostentare. Cuicunque Abiponum plures ejusmodi pelles domi, is militaris gloriæ fama reliquos præcellit.

Cranium quoque cæsi hostis, os illud scilicet verticis, quod calvam dicunt, asservant aliquando, festivis in compotationibus pro poculo adhibendum more apud alias quoque gentes passim recepto, ut ex historicis compluribus liquet. Inde forsitan Ambrosius Calepinus occasionem nactus est dicendi in verbo *Cranium*: *Est calva capitis*, & *poculi genus*, *calvæ figuram referens*. Wayerlinkius genus illud poculi, quod Teutones Topf, & olim forsitan Kopf, Galli vero corrupta non nihil voce *coupe* vocant, antiqui moris, cranii nempe pro poculo adhibendi, vestigium putat. Aventinus certe, si fide dignus, Germanos quondam ex humano cranio bibentes vidisse se, testatur. Herodotus L. 4. Scythas cæsorum hostium pelles, victoriæ suæ indices, circumtulisse, eorumque Calvariis pro poculo uti solitos, memorat. Galli prælio defuncti hostium demessa capita ex equorum cervicibus suspendere, ac denique in domus suæ postibus suffigere solebant olim, ut Strabo L. 4. Geograph. scribit. Belgas priscos eodem fere ritu allatis hostium capitibus domus suæ limina ornavisse, Diodorus L. 5. cap. 9. refert. Severini in Hungaria castri propugnator in partæ victoriæ signum duo plaustra Turcarum capitibus onusta Budam, regni metropolim, misit, ubi anno 1492. Proceres Uladislao Rege jubente congregati. Ita Bonfinius L. 2. decadis quintæ. Neque miror, tantam fuisse semper in amputandis, adferendisque hostium capitibus populorum sollicitudinem; Certissima enim hæc trucidati hostis documenta. Holofernis caput a Judith resectum, alla-

allatumque de ejus morte dubium omne Bethulienſibus exemit. Haud omnes, qui vulnerati procumbunt in acie, illico mortuis ſunt adnumerandi. Multi, ut vitam ſervent, veluti exanimes commilitonum inter cadavera ſe abdunt aſtute. Mocobii poſt|cruentam cum Abiponibus velitationem illorum celebrioribus primipilis, quos exſpiraſſe viderant, capita amputarunt ad augendum triumphi apud ſuos ſplendorem. Duobus e vulgo Abiponibus juvenculis, quos haſtis terebratos undique dudum occubuiſſe putarunt, necdum exſaturata rabie violentas manus injecerant, uni auricula, alteri duobus digitis crudeliter mutilatis. Sed hem! perſanatis Vulneribus paucas poſt hebdomadas ambo incolumes in S. Ferdinandi oppido comparuere hac ſolum ratione infelices, quod nec huic nova auricula, nec alteri novi digiti ſuccreverint.

Ychoälay, formidable olim Hiſpanis nomen, Abiponum campeſtrium dux illuſtris poſtquam Debayakaikin Abipones ſylveſtres inter facile principem ſibi per annos ſeptemdecim infeſtum in acie demum obtruncaſſet, illius, & aliorum primi nominis commilitonum capita publico in foro e furca, hunc in finem parata, ſuſpendit, quæ a fœminis quotidie ſub veſperum non ſine lugubri carmine ad tugurium quodpiam deportata, ne a Debayakaikini amicorum aliquo noctu cleperentur; Sed primo diluculo rurſus furcæ infami affixa fuere. Dies aliquot id continuatum, dum denique, neſcitur, a quo, clanculum ſublata ſunt. Id probri genus vindex Ychoälay in præcipuum totius nationis ducem, ſibi ſanguine propinquum, ſed tot dimicationum, cladiumque authorem ſtatuit, ut illius ſemper turbulento capiti jam palam illuderetur, cujus manus plurimarum cædium, latrociniorumque inſtrumenta extitere, id

quod

quod clarius tibi fiet, dum de S. Hieronymi oppido mihi sermo fuerit.

Execraberis utique hanc in secandis hostium, deglubendisque capitibus atrocitatem Abiponum; Sed tuus, opinor, mitescet animus, rudesque Barbaros venia aliquantulum dignos judicabis, si tecum reputaveris, id eos & majorum suorum instituto, & plurimarum per orbem gentium exemplo agere, quæ saviendi in hostes opportunitatem nactæ omnem humanitatis sensum videntur abjecisse, putantque sibi victoribus in victos omnia licere, ut adeo crudelitatem quamvis militaribus virtutibus ausint adnumerare. Præter ea, quæ paulo ante de Scythis, Belgis, Gallisque veteribus ex variis historicis recensui, alia, quæ ad hoc argumentum pertinent, memoranda veniunt. Scythæ, aliique Asiæ, ac Europæ ferociores populi, teste Herodoto L. 4. N. 64, primi, quem ex hostibus jugularunt, sanguinem potant, reliquorum capita Regi adferunt suo. Ni enim hostium caput aliquod quis exhibuerit, omni ad captas bello prædas jure excidet. Pelles ex hostilibus capitibus detractas jam equo suo, velut trophæis, ornando appendunt, jam ex pluribus consutis sibi vestem, jam equi stragulum concinnant. Sunt, qui pellem cum unguibus ab hostis dextera avulsam pro sagittarum theca adhibent, quippe bestiarum corio crassiorem, candidioremque. Ipsius ego vidi pellem Tartari exploratoris belle concinnatam, quem in obsidione Viennensi anno 1683. interceptum Germani milites excoriarunt. Non pauci Scytharum pelles ab hostium corporibus abstractas, subactasque sibi, equisve tegendis impenderunt. Elias Skeed in Libro de religione veterum germanorum gallorum &c. hunc capita hostium glubendi ritum omnibus prope, quæ

 soli

soli orienti propiores habitant, nationibus solennem fuisse, affirmat. Quid si ad hoc probandum illa verba in Cantico Moysis Deuteronomii libro, cap. 32. vers. 42. fors aliquid valeant: *Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus devorabit carnes, de cruore occisorum, & de captivitate nudati inimicorum capitis.* Caput hostium pelle nudatum hoc loco intelligi, veri similius mihi videtur, quam caput galea nudatum, ut quidam arbitrantur memores consvetudinis, juxta quam cæsis hostibus, vel captis cassides detrahebantur, ut nudis capitibus victorem exercitum captivi sequerentur. Alias aliorum interpretationes nec ignoro, nec impugno. Innumeræ sunt, quas alii per Americam Barbari in hostes a se vel interfectos, vel captos exercere solent, crudelitatis formæ. Hiroquei in Canada immanitate vincunt cæteros. Ex hostium necdum exstinctorum capitibus sæpe pellem avellunt. Noster Josephus Lafitau inter illos Barbaros diu versatus in libro suo: *Moeurs des sauvages Americains &c.* linguis variis toties typo dato fatetur, visam a se mulierem origine Gallam, gallo nuptam, pluriumque prolium matrem, quæ capite ab Hiroqueis excoriato dudum superstes, sospesque fuit, a Gallis propterea *la tete pelée* dicta. Plures alii hanc capitis excoriationem passi citra vitæ jacturam dicuntur. Nonnulli Indorum Canadensium totum, quantum est, occisi hostis corpus excoriant, ejusque exuvias, veluti victoriæ, ac fortitudinis testimonia circumferunt, ostentantque. Interdum detractam hostili manui pellem in tabacæ thecas convertunt, quæ in canada provincia *Sacs a petum* a gallis vocantur. Tantus quamvis mortuos laniatus maneat corporum, optabilius tamen, tolerabiliusque fuerit in acie occumbere, quam ab Hiroqueis abripi in captivitatem; Hæc licet sæpe brevissima quavis alia morte videtur

acer-

acerbior. Ex captivis enim bellicosiores, quos reformidant, infantes, vetulos, vetulasque, a quibus in itinere molestias sibi fore prævident, primo mox die, ac veluti in acie cremant. Alios, atque alios diebus posteris, ut ad accelerandum reditum sint expeditiores. Si insectantium hostium timore fugam præcipitare eos oporteat, morarum impatientes captivos singulos singulis arboribus alligant, vicinasque accendunt arbores, ut lento igne torreantur, intereantque, certe, si quando flamma lanquidior illis parceret, inedia certe extinquantur. Captivos reliquos, quos sibi utiles domi fore existimaverint, constrictis fune brachiis abducunt. Noctibus singulis, ne tenebris ad fugam abuterentur, singulos pedibus, manibusque (figuram literæ X exprimunt) expansis, funiculoque totidem sudibus adstrictis custodiunt; His addunt funem duplicem longiorem; Altero collum, pectus altero vinciunt, circumligantque. Hujus extremitatem herus Barbarus manu complectitur sua, ut, si captivum fugæ cupidum de vinculis se extricare suis conantem sentiat, expergiscatur. Acerbissimæ, & siquid aliud, Intolerabiles miseris noctes videbantur. Totum prope corpus nudi equidem ab infinito advolantium culicum, vesparumque examine dilaniabantur, cum pedes, manusque vincti, motus omnis impotes adversus hos tortores tueri se se neutiquam possent. Calamitoso itinere defuncti victorum in patria vel ad miserabilem servitutem, vel ad rogum damnantur. Hæc, pluraque id genus refert noster Lafitau fide utique dignissimus; Nam, præterquam quod ipse Hiroqueos inter versatus sit diu, fatetur, se cætera, quæ scripserit, omnia accepisse a Juliano Garnier Sacerdote nostro, qui annos sexaginta aliquot eidem nationi Christum, humanitatemque docendæ impendit, linquarum Barbarum scientissimus,

mul-

multa expertus, plurima passus, religionis amplificandæ studio, ac quotidianis in se ipsum rigoribus demum consumptus. Familiari hujus consvetudine, institutioneque dictus Lafitau diligenter utebatur.

Eadem prope feritate Australis Americæ Barbari in captivos animadvertunt suos. Brasilienses certe illos aliquamdiu saginatos non sine multis cerimoniis inspectante, & plaudente populo clava capiti impacta enecare solent. Dissecti corporis artus festivum universo contubernio epulum præbent, quo non stomachum duntaxat, sed & ardens in hostes suos vindictæ desiderium cupiunt exsatiare. Sunt equidem anthropophagorum ex genere, perpetuisque adversus finitimos bellis impliciti. Nefas sit hoc loco Mammaluccos silentio præterire, homines vel Europæos Brasiliensibus cum foeminis conjunctos, vel talibus e nuptiis in Brasilia prognatos. Illi Christianos se se jactabant equidem, sed venandis, capiendisque christianorum gregibus semper occupati præ quovis Barbaro sæviebant. Captivorum, quos scilicet lusitanis in Brasilia ad Sacchari, aliasque officinas perutiles ingenti cum foenore venditaverant, negotiatio impia unicum illis negotium fuit. Ab hac hominum colluvie (ut fusius in libro prodromo explicui) aliquoties centena Quaraniorum millia partim crudeliter trucidata, partim in captivitatem abrepta fuere, qui incredibili nostrorum hominum labore per sylvas conquisiti, in oppidis, quæ condiderant, collocati, ibique sanctam religionem, mores, artesque congruas docti fuerant. Ferro, plumboque, & mille fraudibus armati hi prædones Quaranios ligneis duntaxat armis instructos oppressere. Uno sæpe die, eodemque ex oppido plures seu Neophytorum, seu catechumenorum centuriæ, ut pecorum greges, abigebantur,

nul-

nullo ætatis, sexusve discrimine. Quotquot ad fugam aut procliviores, aut aptiores visi, loris, funibus, catenis vincti rapiebantur interdiu, sole præcipitante in altas, quas adventantes eum in finem foderant, scrobes conjiciendi quotidie. Decrepiti, morbo imbecilles ne reditus celeritatem retardarent, ipso in itinere variis modis interempti. Proles lactentes, ne matribus porro oneri essent, partim manibus discerptæ, partim ensibus in centum frusta sectæ, partim solo allisæ vias passim omnes funestarunt. Pudet, pigetque plura dicere, quæ cogitari a lectore facilius, quam a verecundo calamo exprimi possint. Nefarios hos Indorum Paraquariensium venatores crudelitate, lascivia, lucri cupiditate æstuantes omnis historicus, qui partium studiosus non fuerit, teterrimis coloribus pinxit; Quodnam tamen horum scelerum apud illos principatum obtinuerit, arduum sit, sententiam ferre. Relege, si lubet, quæ de Mammalucis in libro Historiæ prodromo adnotavi. Haud reticendum hoc loco singulare crudelitatis genus in captivos, quod Barbari Australes, agro Boni aeris finitimi excogitarunt. Si quem hostium in campo deprehenderint, ira effervescente haud illum enecant, sed pede utroque mutilato istic relinquunt, ut motus omnis ad viam prosequendam impos lenta morte dirissimos inter dolores contabescat.

Ab atroci hac in captivos, vel mortuos hostes sæviendi consvetudine, quam in Indis aliis aversamur, longissime absunt, abhorrentque Abipones. Interficiunt, sed eos duntaxat, quos pro hostibus habent suis, quos sibi vel perniciosos experti sunt, vel periculosos porro, sibique infensos, opinantur. E vulnere morientes neque torquent, neque excruciant. Hispanorum, Indorumve contubernio expugnato

nun-

nunquam promiſcue incolas trucidant omnes, quotquot poſſunt. Ætati teneræ, imbelli ſexui parcunt plerumque, niſi accepta injuria vehementiſſime irritati internecione dignos arbitrentur univerſos. Avulſas a cæſorum capitibus pelles, facinorum ſuorum teſtes domum aſportant, ne inglorii, ad ſuos redeant; Illis tamen ad ſe, vel equum tegendum, ut quidam ſolent, non abutuntur. Bello captos, equisque ſuis impoſitos & in itinere, & domi comitate, benevolentia, beneficentiaque incredibili plerumque proſequi conſveverunt, quod ſuperius cap. 13. de Abiponum moribus, & conſvetudinibus, uberius explanavi. Ex quo ſane intelliges, Abiponum captivos ſorte ſua contentos vivere, ſed ſæpiſſime ad heri ſui offenſam, Hiſpanorum perniciem, ſuumque exitium turpiſſime abuti, ac ipſis denique Barbaris evadere deteriores. Optaveram perſæpe, ut Patres familias, Præfecti militares, magiſtri tam faciles, tam beneficos ſe præberent ſuis famulis, militibus ac diſcipulis, quam ſui ſtudioſos, amantesque Abipones experiuntur captivi. Hurones, Hiroqueosque, etſi cæterum Barbarie inſignes, bello a ſe captis nihil admodum moleſtiarum domi ſuæ faceſſere, niſi eorum ſint ex numero, qui primis ab adventu diebus optimatum ſententia ad rogum crudelem damnantur, Pater Laſitau teſtatur.

Ge-

CAPUT XLIII.

De Abiponum armis, & aciei forma, dum aliis cum Barbaris confligunt.

Hostes dispares disparia sæpe arma, aciem disparem svadent; Alia, atque alia, tum quibus offendimus, tum quibus defendimur, belli instrumenta poscere videntur. Abipones sane, quoties sibi cum Hispanis confligendum, in equo celeri, hastaque firma plus præsidii, plusque ad victoriam momenti inesse existimarunt semper. Hinc thoracibus, quos ex alcis pelle concinnatos pro lorica adhibent, abstinere solebant; Nam hi præterquam, quod contra pilas plumbeas securitatem præstant nullam, fugientium perinde, ac assilientium celeritatem pondere suo retardant. Arcus quoque, dum adversus Hispanos excurrunt, negligunt. Enimvero deliramenti genus foret, arcus sclopis, lignum plumbo, sagittas glandibus opponere; Hæ enim feruntur longius, quamvis sagittæ feriant certius, eoque periculosius, quo lignum, ossaque, e quibus componuntur, humanæ carni præ plumbo magis noxia, & infesta. Quod si tamen domi suæ ab externo, quisquis sit, hoste invadantur Abipones, arcubus utuntur suis feliciter; Horum enim, quam a pueris didicere, scientiam quotidiano per omnem ætatem belli, venatusque exercitio sic perficiunt, ut ictu certiori, quam sclopo Hispani, quidlibet attingant. Oculorum testimonio convictus toties, id audenter affirmo.

Sed

Sed fingamus, per Abiponum contubernia de adventuris propediem Barbaris spargi rumorem. Si vires suppetant, animique profligandis hostibus pares, ad cognoscenda eorum itinera fidi speculatores quaquaversus emittuntur. Reliquis interea curarum prima est, potionem ex melle, vel, si in promptu sint, ex siliquis græcis apparare, compotationi publicæ mox servituram. Nunquam equidem aut in consultando perspicaciores, aut in dimicando acriores sibi videntur Abipones, quam quando fuerint insigniter temulenti; Namque tales, ut ipsi quidem autumant, pericula non videre, vel si videant, contemnere; Paucos multis se adversariis objicere: Vulnerum acerbitatem nil admodum sentire: Vitæ nescios mortem oppetere: Consopitos in pectore Mavortii furoris igniculos expergefieri, ajunt. Et vero certissimum id nobis videri posset, si, quod Famianus Strada noster, in sua de Bello Belgico historia, de Martino Schenckio laudatissimo apud Belgas & Duce, & milite scripsit, in memoriam revocamus. *Arma nunquam* (ait L. 10. decadis secundæ, folio mihi 633.) *accuratius tractabat, quam quum effuse potus, ac vino amens.* Idem prorsus, quod Schenckii, Abiponum esse institutum, fatum idem, sæpissime comperi. In S. Ferdinandi Colonia certis authoribus accepimus, hostile agmen ex Tobis, Mocobiisque compositum magnis itineribus adversus nos adventare, biduique minimum intervallo adfuturum. Attoniti hoc nuncio, non territi Abipones consultando, compotando, cantandoque ante victoriam triumpho assultum præstolabantur multorum paucissimi. Equis, ut ad manum semper essent, intra oppidi septa conclusis, vultu ad terrorem picto, poculum manu altera, altera sagittarum fascem complexi biduum consumpserant. Dominica Quinquagesimæ illuxit. Ter-

tia

tia a meridie hora Barbarorum equitum turma in conſpectum ſe dedit eminus. Abipones licet poſt tantam compotationem neque mentis, neque greſſus ſatis compotes arrepta haſta fœminarum ope in paratos aſſiliunt equos, per campum nullo ordine ſparſi horrificos inter lituorum ululatus in obvios hoſtes curſu effuſiſſimo invehuntur felicitate tanta, ut illi abjecto mox vaſtandæ coloniæ propoſito adjacentibus in ſylvis ſecuritatem quærerent ſuam. Verum ab inſtante undique, & obſtante Abipone via excluſos alios alio fuga abripuit. Hi greſſum citatiſſimis equis accelerare: Ille procurrentium terga premere conatus. Non pugna, ſed hinc fugientium, illinc fugantium curſitatio fuit. Pernicitate equorum certatum magis, quam telis, quæ quidem ultro, citroque mittebantur, ſed quia ictu parum deſtinato, citra multorum noxam. Victores noſtri non niſi multa jam nocte ad coloniam rediere, quin ſub auroram aliqui, incolumes præter unum, cui clava caput contuſum, omnes, omnes ſereni crapula, quod mireris, non dormiendo, ſed currendo, pugnandoque exhalata. Quot hoſtium in tanta inſectatione ſauciati, quot cæſi fuerint, fateor, me ignorare. Ducentis plures a ſeptuaginta temulentis in fugam actos fuiſſe, luculentæ victoriæ inſtar nobis erat. Sed jam cæteros, quos Abipones pugnæ præmittere ſolent, apparatus, videamus.

Procuratis, quæ ad compotationem dimicationibus præviam pertineant, omnibus eo ſuas cumprimis ſollicitudines convertunt, ut equorum ſuorum agmina hoſtium oculis, manibusque ſubducantur. Melioribus, qui ad belli uſus prompti, & veluti in conſpectu ſint, vicinas intra ſepes reſervatis reliquos iis in ſtationibus collocant, ad quas vel fluminum altioris

ripæ, vel sylvarum objectu, vel viarum ignoratione difficilior hostibus patet accessus. Latebras quoque, ubi vigente adhuc periculo uxores, liberosque, ac cæteram imbellem turbam abderent, circumspiciunt. Integras sæpe Indorum familias in fluviis, lacubusque palustres inter juncos anatum more demersas, soloque capite prominentes a se detectas Hispani mihi referebant. Ut primum de hostis propinquitate rumor apud Abipones percrebuit, fucata illico facie telorum fasces, lituumque militarem e cingulo suspensum circumferunt semper, quem concubia potissimum nocte inflant identidem eo consilio, ut excussa timoris suspicione conflictus avidi, vigilantesque ab hostium emissariis, cognoscantur. De hostilium copiarum propinquatione redditi certiores aliis, atque aliis rationibus sibi consulunt. Si pro adventantium numero pauciores se se videant, calliditate infirmitatem suppleut suam. Ne ad suscipiendam aperta fronte pugnam adigantur, variis artibus hostem a stativorum suorum prohibent accessu. Obviam facti jam hostem imparatum per insidias opprimunt; Jam multiplicato tubarum militarium tumultu numerosos se mentiuntur; Interdum cornicinibus, buccinatoribusque pluribus remota in statione a tergo relictis se antecessores solum, ac partem pone sequentis agiminis fingunt; Jam Hispanorum, si quas habent, vestibus induti comparent aliqui, Hispanosque milites propinquos sibi fore subsidio, persuadent. Ejusmodi dolis circumventi relicto præliandi consilio iter relegunt hostes non raro. Tantillæ artis est, Americanos natura meticulosos territare. Pugnam recusant, nisi de victoria certi.

At vero nullus sæpe strategemati locus est super. Interdum repentina hostium incursione compulsi, a-

lias

lias victoriæ fiducia allecti statuunt denique certamen, pro quo committendo campum hosti adventanti obversum, contuberniosque vicinum designatur, ut uxoribus, prolibusque suis forsitan periclitaturis præsto esse queant. Feciales quandoque ab hoste præmittuntur, qui belli causis expositis incolas ad pugnam lacessant. Sed, quod observatum a me sæpius, buccinarum, cornuumque boatum, horridam ad arma provocantium vociferationem pro responso auffere solent. Dignum profecto, si quodquam aliud, Europæorum oculis, cachinnisque spectaculum illa omnia, quæ pugnam seu præceduut, seu comitantur. Viderent sub conflictus initium præstigiatores aliquot equo sublimes, gestu corporis ridiculo palmarum ramos in gyrum circumagentes inimicum agmen ferali carmine diris devovere; Præstigiatrices item vetulas jam humi reptantes, jam leviter subsilientes per forum corrugata fronte, torvis oculis, rauca voce, nescio, quid ominis, vel execrationis deblaterare. Viderent Abipones illitis vultui coloribus truculentos, vertice avium multicolores plumas, manibus arma ostentantes, thorace suo tectos alios, alios agilitatis gratia omnino nudos, gradu ad pompam composito, & quasi orbi terrarum minitantes in aciem coire. Montes videntur parturire, quamvis murem prodire ridiculum mox videamus. Volunt isti heroes in acie constituti a Patre, coloniæ curatore, lustrari, numerarique, numerare seipsos cum nesciant. Illorum ordines percurrens: *Sumusne multi?* Interrogabar identidem, quibus more meo: *Estis quam plurimi*, respondi, ne paucitate sua territi animos, spemque victoriæ abjiciant. Quamvis certissimum experientia, oppida tum fere a numeroso hoste fuisse invasa, cum paucissimi incolæ domi superessent, reliquis venationis gratia longe, lateque sparsis. Sed nempe sagaces

Barbari assiliunt, dum præsidiariis nudatam coloniam suis e speculatoribus intellexere. Aciem, si locus id ferat, quadratam statuunt. In medio sagittarios, utramque ad alam hastatos collocari, aliquando observaveram. Alias & hastis & arcubus instructi singuli promiscue aciem occupant. Mocòbii, Tobæ, Quaikurui, etsi equites, equis tantisper in conspectu sepositis, pedites manus conferunt. Cazikius, aut alter quivis spectatior, qui præsit omnibus, & pugnam moderetur, equo insidens in fronte aciei consistit primum; Sed inchoata jam pugna tam equo, quam statione illa relictis immistus aliis confligit. Abiponum duces fere pugnacissimi sunt, ac ante cæteros strenui. Cum ducum exempla plus ponderis, quam verba habeant apud militem, qui libentius ducem suum acriter dimicantem sequitur, quam eminus adhortantem.

Initio confertis, mox, dum petendus vel arcendus hostis, ita laxis stant ordinibus, ut quisque spatium quatuor, imo sex cubitorum quaquaversus habeat. Neminem eorum, dum confligunt, videas erecto corpore, vel quietis pedibus consistere. Irrequieti semper curvo in terram corpore, fixis in contrarios oculis ictus vel declinandi, vel designandi causa hac illac cursitant. Ore minante simul, simul hostem provocando solenne illud suum: Hò hò hò repetunt voce ab imo ad summum ascendente. Manum dextram identidem terræ affricant, ne chorda arcus non volentibus e lubricis sudore digitis effluat, qui, sudore pulveribus soli absterso, utique asperantur. Neque Indi Europæorum morem, qui glandium procellam eodem tempore in objectos hostes temere effundunt, sibi putant imitandum. Singuli singulos ad ictum solent destinare, ceu scopum; Hinc alter

alter alterius oculos, motusque omnes sollicite circumspectare satagit, & dum a collineante aliquo peti se senserit, stationem dextrorsum, sinistrorsum saltitans mutat priorem. In belli ducem, & bello illustriores multa multorum tela, quamvis raro impune, jaciuntur; Quippe ex istorum cæde in se plus gloriæ, in hostes plus terroris quisque prævidet redundaturum. Cum unus sæpe a pluribus ad ictum destinetur, etsi Argo sit oculatior, vento quovis agilior, securitatem nemo sibi audet polliceri. Ut adeo, si quis sospes acie excedat, fortunæ tribuendum sit sæpe, raro dexteritati, thoraci coriàceo rarissime; Nam hunc non hastis modo, sed & validioribus telis cedere, ipsi vidimus; queis nec lignum impervium, etsi lapide durius.

Sagittas ab hoste missas, si propriæ deficiant, remittunt Exhaustis tamen, uti accidit, pharetris, animisque ipso certamine magis jam efferatis, postquam arcu eminus depugnarunt aliquamdiu, hasta cominus incessunt se se vulnera declinandi, inferendique sollicitudine pari. Neque timendum tamen, ne humani sanguinis alluvione turgescat campus. Magna est equidem in lacertosis illis Barbaris ad vibrandos ictus brachiorum vis, ac ferocia, sed ad hos eludendos major pedum velocitas. Tota sæpe dimicatio cominatione mutua, vociferationeque definitur, ut strepitus quidem multos exaudias, fluere tamen sanguinem videas rarius. Sauciantur interdum complures, paucissimi pro sauciorum numero occumbunt; Ni enim vel perfossum caput, transverberatumve cor ipsum fuerit, de vulneratorum vita conclamatum esse, nemo illorum somniat. Confractas costas, immania per artus reliquos vulnera nihil admodum habere seu admirationis, seu discriminis vulgo sibi persvadent, at-

que adeo sine doloris significatione, serenis oculis ea contuentur, & semivivi, reluctantesque ex acie alienis brachiis asportantur. Illud mihi compertum, hoc Barbarorum genus ni fuga iis intercludatur, raro ad experiunda ultima obstinare animos. Commilitonum pauculorum cæde territi, nulla ducis cura, quaqua possunt, dilabuntur. Nil opus est receptui canere. Fugiant deni, vicenive, tum enimvero veluti pudore omnes exsoluti equorum, si qui præsto sint, ungulis vitam credunt suam, & amnis instar rupto aggere extra ripas effusi, ruunt. Urgente metu sæpe binos, aliquando ternos uno sedentes in equo, avolantesque conspicias. Velitationem pedestrem auspicati, ne fugæ desint instrumenta, sollicite provident. Hunc sane in finem a tergo pugnantium, extra teli jactum, equi præparati, quibus adolescentes insident interea, & præliantium vicissitudines velut ex orchestra, impune speculantur, præliandique artem securi condiscunt.

Quod si vero hostes iniquiorem sibi belli aleam experti recipiant se se, contrariorum insectationem pertinaciorem in reditu quod timeant, vix habent. Victores enim gloriæ jacturam facere, magnopere cavent. Nolunt ancipiti dimicatione fortunæ vices, novumque discrimen experiri. Hastam forte, vestemve aliquam ab hostibus in acie sibi ereptam probrosissimam nationis suæ labem interpretantur Abipones, acerbiusque ferunt, quam legionarii Europæi vexillorum, tympanorumque militarium jacturam. Hasta, binæque vestes in velitatione aliqua gregariis Abiponibus extortæ diuturni Debayakaykinum inter, & Ychoalayum belli origo, certe occasio fuere. E pacis, quam sanxerunt in S. Ferdinandi oppido, conditionibus princeps erat istarum recularum restitutio.

Hac

Hæc cum aliquot mensibus nequidquam exspectaretur, bellum recruduit. Victorias, secundosque præliorum eventus non suæ dexteritati tribuere solent Abipones, quin potius præstigiatorum suorum artibus in acceptis referre. Quamvis reliquas Paraquariæ nationes despicatui habeant, seque illis omnibus militari audacia præferendos putent, Quaycurus tamen Barbaros sibi formidabiles esse nunquam inficiantur; Illorum hastis se fungorum instar in acie prosterni, ajunt, non quod illi armis melioribus, corporum firmitate, aut animorum magnitudine excellant, sed quia præstigiatoribus multo doctioribus comitati pugnam inire consveverunt. Istorum vel solo halitu afflatos, veluti fulmine ictos se humi procumbere, Alaykin Abiponum veteranus ductor, mihi affirmaverat. En miserandam Barbarorum credulitatem! Versipellibus propemodum Cœlestem affingunt virtutem, qui præstigiis, fallaciis, dolisque putidis eos circumveniunt, nihilque norunt, nihil possunt præterea.

Sed jam Abipones pugna defunctos feliciter, ovantesque contemplemur. Si res ad votum fluxere, lætis de victoria rumoribus, & plerumque exaggerata hostis clade, implent omnia. Qui præ cæteris strenue rem gesserant, omnium oculos, auresque in se convertunt. Qui vulnera ex acie retulerunt, concurrenti præstigiatorum medicorum turbæ exsugendos se, curandosque præbent, spectatorum, qui circumstant, multitudine eorum constantiam, masculamque fortitudinem laudibus, & admiratione palam prosequente. Ad spectandas, si quas ab hoste attulerant, exuvias, manubiasque maximi fiunt undique concursus. Fœminas in hilaritatem impotenter effusas non tam gestire, quam insanire gaudio, cre-

das; Nullum facerent cantandi, saltandi, plaudendique finem, nisi eas mox parandis ad publicam maritorum compotationem rebus curas omnes intendere oporteret. Hanc, ut de faciendis consultent, pugnæ præmittunt Abipones; Eandem, ut a se facta celebrent, pugnæ confestim subjungunt. Dilapsis hostibus quemadmodum horrificos e vultu colores, sic præteritas de conflictu ineundo sollicitudines ex animo poculis abstergere quamprimum adlaborant. In hoc compotantium cœtu inconditis clamoribus, cucurbitis, tympanisque cantui consonantibus dum victoria celebratur, postquam liberaliore mellei liquoris haustu incaluere omnes, sua quisque facinora commemorare, alter alterius errores, timiditatem, fugam, dicteriis perstringere solet. Quod cum Abiponum ferat nullus, pugna defuncti pugnis primum, mox bile magis magisque effervescente, hastis, sagittisque inter se contendunt atrociter. Ni fœminarum conciliatricularum suaves industriæ in armis eripiendis, in abducendis domum maritis accederent, plures post pugnam, quam in pugna trucidandos Abipones, mihi extra dubium est. Qui citra noxam acie excesserunt toties, temulenti temulentorum manibus intereunt non raro. Neque est, cur ob Barbarum hunc morem Barbaris succenseamus, apud Europæos milites minime rarum. Horum quot incolumes præliis interfuere, a socio subinde inter pocula concisi, mutilative! Videram abhinc annis quadraginta Militares Præfectos quinque consociatos in foro. Insignem singuli cicatricem vultu circumferebant. Næ! isti cominus hostem videre, ajebam veterano ejusdem legionis Præfecto, cum quo forte sermonem istic miscui familiarem. Amice! nemo istorum, is mihi reposuit, ab hoste vulnus unquam abstulit. Cicatrices hæ,

quas

quas suspicis, Bacchi sunt, non Martis monimenta. Mihi fidem habeto. Dudum novi singulos.

Paucula, quæ ad hoc argumentum pertinere videbantur, Corollarii loco adjicio. Si in remotioribus ab oppido locis commissa est pugna, eques, ejus successum qui contubernalibus nunciet, ex acie præmittitur. Hunc eminus visum obviam effusa turba concussis identidem dextra labiis consalutat, stipatumque ad ejus ædes comitatur. Per forum silentii semper tenacissimus ex equo ad lectum præcipitat. Inde veluti ex cathedra circumfusæ multitudini prælii eventus voce gravi exponit. Si vel pauculi hostium obtruncati, sauciative fuerint, solenne his nunciis orationis exordium est: *Nâlamichiriní* internecione deleti sunt. Quod composito ad severitatem vultu arroganter cunctabundus pronunciat, & circumstantium plausu excipitur. Enumerat dein' aliquot in acie a se cæsos, & de plerisque, ut victoriæ augeat splendorem, affirmat: *Eknam Capitan* Iste fuit Capitaneus, quo nomine illi nobiliorem quemque intelligunt. Sit Indus, sit æthiops, dummodo Hispanorum more elegantius vestitus, Capitaneus, nobilisque ab illis dicitur; Nam ex vestitu quorumcunque metiuntur conditionem, dignitatemque. Quoties cæsi in acie hostis nomen profertur, totus his vocibus aer resonat: *Kem ékemat!* Ta Yeegàm! quibus verbis admirationem explicant suam. Mox captivorum, equorum, plaustrorum, quæ rapuerant, exaggeratus plerumque numerus decantatur; De singulis enim: Ea esse innumerabilia *Chik Leyékalipì*, asserit, cum ultra triadem nesciant numerare verbis propriis, ut alibi explicui. Ad quamvis de prædis innumerabilibus mentionem in hanc: *Ndr̂e* voculam erumpunt auditores, qua rem sibi inexspectatam, nunquam auditam decla-

 rant.

ȩant. Enarratis, quæ pugnam arduam, victoriam luculentam facere videantur, minutatim cæteris, commilitones suos in acie vulneratos detegit denique. Ad singulorum nomina vox *Tayreta* pauperculus cum gemitu repetitur a circumstantibus. Contubernalium, qui in acie occubuerunt, tragica enumeratio pro relationis epilogo reservatur, omnemque de victoria, de spoliis plausum in planctum convertit. Cum Abipones nefas putent vità functi nomen pronunciare, pugnæ relator hunc fere in modum circumscriptione utitur: *Yoalè eknam oanerma Kamelèn Lauenek là chitkaekà*. Vir fœminæ Hamelèn maritus jam non est. *Yoale eknam Pachiekè Leta la chiskaeka* vir Pachiekè pater jam non est. Sic cæteros, si plures obiere, enunciat. Facta vel unius suorum interfecti mentio omnem de quantacunque victoria jucunditatem, ut aqua ignem, exstinquit, ejusque vel recordationem reddit intolerabilem. Hostibus ad unum omnibus internecione deletis si Abiponum vel unus occumbat, victoriam, licet clarissimam, captivorum agmina, spoliorum supellectilem omnem diris devovebunt omnibus, quia vel unius suorum morte emptam. Hinc ille victoriæ prædicator nuncius, ut primum de contubernalium mortibus vel extimis labris mussitare cæperit, ab avidissimis diu auditoribus solus relinquitur aliis alio dilapsis. Mulieres universæ solutis, quos in funem colligere solent, crinibus, cucurbitis, tympanis arreptis longo ordine sibi succedentes forum omne percursant, horrendoque cum ejulatu (ululatus diceretur rectius) in horas plures producto ab hostibus interemptos lamentantur, quod alibi de luctu, exequiis, funeralibusque Cerimoniis Capite 26. fusius exposuimus.

Abi-

Abipones ab expeditione reduces non uno agmine, sed in manipulos divisi contubernium ingrediuntur suum, sine ostentatione, si victores: sine mœroris significatione, si victi, vel gravissime etiam sauciati; Nisi Cazikium suum, expeditionis ducem in illa amisissent. Tum equidem attonsis non nihil capillis redeunt ad luctum testificandum, Cazikiique demortui ossa carne prius nudata, uti & cæterorum, qui occubuerant, non sine funebri apparatu adferunt, quem cap. 27. curate descripsi. Bellatorum anxie exspectatus reditus omnium ad se oculos, aures, ora, manusque rapere solet, his equorum agmina, captivos, prædas cæteras, victoriæ fructus aspectantibus; Illis de cognatorum incolumitate percontantibus; Aliis sauciorum vulnera, idoneamque illis curandis medicinam considerantibus; Fœminis omnibus planctu occupatis. Captivos, equos, mulos, reliqua, quæ quisque rapuit, sibi retinet: ni, ut moris apud illos, amicis malit largiri plurima. Uno sæpe itinere prædiis pluribus, campis amplissimis omni ex parte exhaustis plura equorum millia adferunt. Hos, nescio, quibus legibus, ea tamen ratione inter se partiuntur, nullus ut sit dissidiis locus. Diebus posteris equos, qui cuique in partitione obtigerant, avidissime periclitantur. Illos cæteris præferunt, quos velocissimos experiuntur, & alias fere, quæ equum ornant, pulchritudines parvi facere consveverunt. Videas quotidie adolescentum turbam cursu certare, imo & verbis contendere, unoquoque suum præ alieno laudante. Uti pomum recens, quod ipsi ex arbore decerpsimus, sapidius putamus. Sic illi, etsi præstantiores domi habuerint, nuper adductos equos omnibus præstare, arbitrantur. Reportatæ de hoste victoriæ recordatio quantum illorum animos oblectat, tantum perturbat; Illos enim, quos clade affecerant

nu-

nuper, quamprimum ad vindicandas Cædes, rapinasque adfuturos, diu, noctuque timent. Hinc ad tranquillandam mentem, ad excogitandas propulsandi hostis rationes illis maxime cordi est, publicam de more compotationem illico adornare, certissimum illud, ut credunt, sagacitatis remedium, atque magnanimitatis instrumentum.

CAPUT XLIV.

De anniversaria Victoriarum memoria, & Compotationis publicæ ritibus.

Haud satis est Abiponibus, dum ab hoste redeunt, cruentis adhuc manibus recentem victoriam celebrare, ejus memoriam publica quot annis lætitia renovare solent. Cantu, potu, insaniis, quanta quanta illa est, definitur. Postquam mel, potionis materiam, copiosum e sylvis congessere singuli, anniversariæ huic cerimoniæ dies præfigitur, domus item, quæ convivarum par numero esset, amplior designatur. Ultimo, quod statum diem antecedit, triduo elegantiore convestitus pallio præconum aliquis omnia circumcursat tentoria; Ad singulorum ingressum festiva labiorum percussione ab incolis fœminis salutatur; Ejus hastam, quam tintinnabulo æneo insignitam gestat, mater familias quælibet honoris gratia e venientis manibus accipit, redditque dein' abeunti. Ingressus domum præco humi disposito jam pulvino, ephip-

ephippiis, vel ferinæ pelli insidet. Conceptis mox verbis ad communem victoriarum concelebrationem, cantionemque patrem familias invitat. Digredientem solita labiorum percussione prosequuntur mulieres domesticæ. Eadem prorsus ratione contubernalium cæterorum obit stativa, comitantium puerorum turba semper stipatus. Præconis officio, quod Abipones Patritii detrectant, aspernanturque, proletario genere orti, ætate graves, & præstigiatorum nomine insigniti funguntur. Plebejum vocant omnem alienigenam, e majoribus Hispanis, aut nationis alterius Indis oriundum. Se se enim solos (Risum comprime) nobilissimos reputant Abipones, quosvis alios quasi obscuro, humilique loco natos superbissime, stultissimeque contemnunt. Hispana bello capta, sit nobili genere, ætate floreat, & forma, amasium Abiponem, minus maritum sibi speret, quia extera, & vel hoc nomine Abiponensi impar nobilitati.

Domum interea futuro conventiculo destinatam tumultuario instruunt apparatu. Solum tigridum partim, partim taurorum pellibus, queis insideant hospites, convestiuntur. Extemporalis moles ex arundinibus nullo artificio compositis assurgit, cui avulsæ ex hostium capitibus comatæ pelles affiguntur, ceu trophæa. Si quando sub dio extra tentorium victorias celebrare illis visum, in circulo, intra quem consident, solo infiguntur hastæ, e quibus trophæa illa pendent. Sole præcipitante invitati ad locum designatum confluunt, humique considentes coriacea mulsi vasa in medio, suoque in conspectu habent, quamvis compotationi non nisi sub Auroram principium detur. Noctem enim omnem decantandis victoriis impendunt. Diu, multumque cogi-

tan-

tanti mihi idonea satis vocabula, quibus peregrinum nobis Barbarorum concentum exprimerem, vix totum Latium suppeditavit. Viva voce, characteribusque musicis facilius id, melius que præstarem.

Nunquam omnes, sed bini concinunt, magno semper vocis sursum, deorsum currentis discrimine, alio alium jam præcurrente, jam sequente, jam interrumpente, interdum comitante. Nunc hic, nunc ille per breve intervallum conticescit. Alia, atque alia pro cantionis argumento modulorum varietas, soni in mæandros inflexio, atque liceat dicere, crispatio multiplex. Qui citatiore Gutturis motu cantum modo suspenderit, modo protraxerit, modo gemitibus vel risu interceperit, qui soni gravitate tauri boatum simul, simul capellæ tremulam vocem æmulatus fuerit aptius, is enimvero omne tulisse punctum, is magnus Apollo dicetur. Nemo fuerit Europæorum, qui, nescio, quem mærorem, horroremque a Barbaris his cantoribus sibi afflari diffiteatur. Adeo ferali carmine aures feriuntur, ipseque adeo animus percellitur, nocturna caligine horrisonarum vocum tristitiam incredibiliter augente. Cantorum quilibet cucurbitam oblongi colli ex frumenti turcici, aliisque seminibus injectis strepitantem manu circumagit motu ad musicos numeros accomodato. Interdum symphoniacorum more sola cucurbita cantui præludit, alias cantoris sequitur vocem, rarius tantisper conquiescit. Id visum adnotare, ne infernalem hanc musicam suo carere artificio suspiceris. Admiratione profecto digna videtur tanta vocum discordium concordia, duobus concinentibus. Neminem illorum in cantando hæsitare unquam, vel obmutescere, advertas. Et vero non subito calore, atque ex tempore, quidquid in buccam venerit, effun-

dunt;

dunt; Quin diu meditati ad canendum accedunt singuli. Memoriæ mandant, quod e labiis depromendum publico in cœtu. Cantilenæ nulla sunt lege metrica adstrictæ equidem, rhytmicum tamen quid sonant aliquando. Versuum numeros haud suo quisque arbitrio, sed pro argumenti, quod decantandum, varietate moderantur. Non nisi expeditiones bellicæ, hostium cædes, manubiæ ex illis captæ, oppidorum expugnationes, plaustrorum, prædiorumque direptiones, Hispanorum coloniæ incolis exhaustæ, vel in cineres redactæ, ac aliæ id genus tragoediæ cantandi, lætandique materiem Barbaris præbere solent. Quæ cum loco, aut tempore, quo parta victoria, conjuncta sunt, non plebejo, sed exquisito stylo describunt. Veluti furore entheo perculsi jam indignabundos, jam trepidos, jam minaces, jam festivos verbis idoneis, varia vocis modulatione haud inepte se fingunt; Jurares te modo Herculem furentem, modo Truculentum Plauti militem, modo Anchisen Pergamis suis illachrymantem audire. Quamvis, ne hilaria funestent sua, vix aliquam de Abiponum mortibus, vulneribusque inspergunt mentionem, totique sunt in hostium cladibus, funeribusque exaggerandis. Hæc dum epinicia tot horis decantantur, auditorum nemini nec hiscere, neque mutire, licebit unquam; Quin nocte ipsa somnum svadente, ne oscitare quidem videbis quempiam. Adeo heroum, facinorumque suorum laudibus capiuntur, ut somni immemores e cantorum ore pendeant omino.

Cum, Horatio teste, commune id cantoribus sit vitium, ut, nisi rogati, non cantent, & injussi nunquam desistant, de fine cantui imponendo quodvis cantorum par admonetur per fœminas, quæ a viris secretæ circumstant, & dum bini cantores horæ

qua-

quadrantem circiter impleverant, labiorum repetita percussione, satis esse, significant, hasque voculas: *Kla Leya* jam sufficit, pronunciant. Admoniti morem gerunt illico, & magnificam rerum truculenter a se gestarum commemorationem hoc omnes claudunt epilogo: *Denique tales sumus nos. Gramachka akam*, ut oratores, dum finiunt: *Dixi*, & pöetæ: *Cecini* adjicere solent. Mox aliud par succedit prioribus, atque eadem ratione cantus ad auroram usque extrahitur. Tum enimvero mutata scena compotationi principium datur, fessaque ac sicca Guttura Americano illo nectare recreantur, quod sive ex melle sylvestri, sive ex siliquis græcis aquæ injectis, & horarum aliquot intervallo vinescentibus compositum voluptatem adfert bibentibus, ac moderate sumptum incredibiles corporibus præstat utilitates, ut superius capite septimo uberius explanavi. Potum ex siliquis græcis maxime ægris, tabescentibusque præ omni pharmaco, senio confectis pro lacte esse, multorum experientia constat. Nam collapsas vires insigniter instaurat, quod in ipsis quoque bestiis passim hoc fructu vescentibus experimur. Fœminis tamen Abiponensibus alio præter aquam potu uti, nefas. Abstinentiæ hujus causam indagare, nunquam mihi in mentem venit. Solam consvetudinem pro lege esse, opinor, ut aliis in rebus. Divino tamen consilio ejusmodi morem apud Abipones stabilitum fuisse, conjicio, ut temulentos identidem maritos, dum mutuas in cædes ruunt, sobriæ cohibeant uxores, quæ dum pacificationis studio digladiantium circulis se se inferunt, dum maritorum hastas, telaque cætera jam abdunt, jam eripiunt, plurium vulnera impeditura, frequenter, graviterque vulnerantur. Adhuc cælibes, quamvis adultiores, a publico compotantium coetu excluduntur quidem, clanculum tamen mellea po-

cula delibare illis integrum, uti & fœminis quibusque mel purum haurire; & siliquis græcis vesci. Sapienter ab Abiponum majoribus cautum est, ne adolescentes compotationibus publicis interessent; Noxas ex illorum vinolentia enascituras, exemplo suo docti prævidebant. Juvenes equidem ipso ætatis ardore ferventes, dum temeto quovis se se ingurgitant, ignes ignibus addunt, ut ovidius canit: *Et venus in vinis, ignis in igne fuit.*

Mel, ex quo potus confiat, in sylvis conquirere, virorum est. Totus labor potionis qualiscunque conficiundæ in fœminas recidit. Illarum est siliquas dum maturuere, ex arboribus sternere, equo domum deportare, in mortariis conterere, eis aquam, quam cantharis ex amne adferunt, affundere, pelles bubulas, quæ vasa supplent, concinnare. Audi structuræ methodum. Amputatis pedum extremitatibus corium bovis quadratur. Quatuor ejus lateribus in duarum Spithamarum altitudinem elevatis, loroque colligatis, quidquid liquoris infuderis, fundo recipit, fideliter, quin Guttula effluat, complectitur. Corium eadem ratione dispositum, dum vasis agit vices, ab Hispanis *El noque*, ab Abiponibus *Aápè* vocatur; Dum ad transmittenda flumina cymbæ instar servit ab Hispanis *La pelota*, ab Abiponibus *Ńetak* dicitur. Quomodo corio insidentes ab alio natante tracti lacus, fluviosque trajiciamus, jam alias significatum.

Mel, vel siliquæ Græcæ aquis immersæ jam citius, jam tardius pro aeris calidioris, vel minus calidi temperie optabilem illum gratæ acrimoniæ gradum attingunt, & sine rei alterius accessione quodamodo vinescunt. Abipones, compotationis avidiores, alii, aliique coriacea illa vasa accedunt identidem, olfaci-

untque, num potio mellea maturitatem habeat suam. *Layam ycbam.* Jam jam vinescit, recedentes exclamant singuli. Dum denique his succedat quispiam, qui naso judice, sententiam pronunciet: *La ycbam. Jam habet necessariam aciditatem.* Quo vulgato destinatum in locum confluunt universi. Coriacea illa vasa mulso ebulliente plena sex, octove puellarum manibus apportantur singula; Istæ deposito onere, ne verbo quidem ad compotantes prolato ad suas se recipiunt ædes, dignissimæ profecto, quæ Europæis puellis modestiæ, pudorisque ingenui magistræ præficerentur. Primo vase necdum consumpto aliud adfertur, huic tertium succedit, quartum tertio, ut adeo viri in exhaurienda, fœminæ in subministranda potione certare videantur. Nil mirabar, impigras in præstando obsequio mulieres, strenuasque esse, dum, quanto quævis solertior, tanto apud populares suos celebrior, tantoque de mariti gratia certior evadit. Repudiandas se jure timent, certe frigidius amandas, omnem ni moverint lapidem, ut sitientibus semper viris sua nunquam desint pocula, nunquam displiceant. Fatendum tamen, Abipones compotationum licet studiosissimos privatim, dum prandent, dum cænant, nullo præter aquam potu quotidie uti. Quid, quod & noverim omnium ex melle, & siliquis Græcis potionum semper abstemios, verum tam paucos, uni ut omnes annulo queant insculpi. Tales, cum eximia, rarissimaque abstinentia commendare debuerat, reliqui ut ignavos, degeneres, stupidosque aversantur. Et vero prosapia, militari gloria, authoritateque qui præcellunt maxime, eos maxime bibulos plerumque observavi. Adeo ebriositas excellentiæ apud istos modo signum, modo instrumentum, vel præmium esse videtur. Vix ullum videas compotanti-

ti-

tium circulum, cui Abiponum optimates, pro heroibus vulgo habiti, non assideant, præsideantque, quamvis oborta, ut solet, temulentos inter contentione a quovis infimæ notæ plebejo pugnis sæpe contundantur, postridieque compotationis plures, quam in iride numeres, colores circumferant vultu. Bellicosæ nationis primores perpotationibus immodicis plurimum indulgere, ut mihi certissimum, sic nemini mirandum, qui antiquitatis historias pervolverit. Ex illis equidem liquet, ubique gentium summos viros non raro vinolentia laborasse. Alexander Macedo, Holofernes, Antiochus magnus, (quanta nomina, sed quanti potatores!) Dionysius minor, Mithridates Ponti Rex, Cleomenes Spartanorum, Cambyses Persarum, Prusias Bithyniæ, Mezentius Hetruriæ, Attila, Bela secundus Pannoniæ Reges, Demetrius Phalereus, Marcus Antonius, Maximinus junior &c. &c. natalium suorum, facinorumque splendorem vini intemperantissimo usu non obscurarunt modo, sed & propemodum exstinxerunt. Ebrietatis vitium Catoni minori Julius Cæsar objecerat libris duobus, quos Anticatones vocavit. Confirmavit idem Horatius L. 3 Carminum: *Narratur*, ait, & *prisci catonis sæpe mero caluisse virtus.* Tiberius Nero Cæsar in Castris Biberius Mero passim dicebatur, quod vitiis cæteris ebriositatem adjecerit. Monumento Darii, Histaspis filii inscriptum est: *Potui large vinum Bibere, idque egregie sustinere:* Sic Strabo L. 15. In omnium ætatum, provinciarumque annalibus maximos passim homines, belli, pacisque negotiis functos invenias, qui semper parum sibi bibisse videbantur, nisi nimium biberint, cumque in finem nati, ut biberent, non ut viverent, per jocum dicebantur. Ecquis stupeat istiusmodi helluonum imitatores inter Barbaros reperiri in calentissimis Americæ tractibus? Illis sane, quippe qui-

bus plus sitis, minus mentis esse solet, eo lubentius ignoscendum.

Interfectorum hostium, ut dixi, Calvariis interdum, alias cucurbita, sæpe cornu bubulo pro poculis utuntur. Europæorum morem convivarum saluti pocula libantium ignorant. Expeditionis bellicæ ideam proponat quispiam, & ad illam invitet assidentes, hi arreptis poculis: *Là jam* exclamant, ratumque se, quod proponitur, habere haustu strenuo significant. Id quoque memoratu dignum: Abipones quamvis alias, ut Americani cæteri, voracissimos vix aliquid cibi capere, quamdiu dies, noctesque potando consumunt. Ex quo palam fit, & siliquas græcas, & mel, e quibus illa potio conficitur, magnas ad alenda corpora vires, & non modicam cum cerevisia similitudinem habere, cujus usu crebriore Europæos pinguescere, experimur. Ego profecto nunquam a me impetrare potui, ut, quamvis centies invitatus, vel semel illud Abiponum nectar labiis admoverem, vomitum mihi certum declinaturus; Sæpius equidem observaveram, Siliquas illas, & mellis favos jam dentibus cibi instar comminutos ab iis egeri rursus, & in scutella, futuræ potioni miscendos, reservari. Existimant enim, illa siliquarum rejectanea, quippe salivis permista, fermenti loco fore, quod reliquam massam celerius ad gratum saporem faciat acescere. Eadem ratione ducti Indi, Hispanique Paraquarienses triticum Turcicum (Quaraniis *Abati*, Abiponibus *Nemelk*, Hispanis *Màyz*) potui destinatum Vetularum dentibus comminui, curant. Nolunt eam provinciam demandare fœminis junioribus, quas sinistris humoribus scatere arguunt. Hic mos Americanis & antiquissimus, & universalis. Id qui noverit, poteritne stomacho, quamvis patientissimo, persvade-

re,

re, hanc potionem (Chicha dicitur a Paraquariis, Laagà ab Abiponibus) ut sine nausea admittat? Ipsa certe viscera mihi vomitu evertenda, metuerem. Hæc tamen spurcissima, quia vetularum saliva horrens potio plures in America procos habet, quam Helena olim Græcorum.

Compotationis celebrandæ multas semper habent caussas; Frequentiores sunt: Parta victoria, imminens pugna, justa funebria, genetliaca de nato Caziquii filio lætitia, viduorum, viduarumve tonsura, nominis mutatio, Capitanei, qui recens inauguratur, renunciatio, hospitis insignioris adventus, nuptiæ, & quod frequentissime recurrit, bellicum de hostibus seu invadendis, seu evadendis consilium. Nam, quod alias dixeram, nunquam sibi plus sapere videntur, quam dum insigniter temulenti maxime desipiunt. Neque soli Abipones id sibi persvasum habent. Alii quoque populi eodem laborarunt errore. *De summa rerum inter pocula deliberant Persæ*, Herodotus L. 1. ait. Perpotando ingenium exacui plures alii putarunt cum illo cretensi, cujus verba apud Gellium L. 15. cap. 2. *Vinum fomes est, atque incitabulum ingenii.* Confirmatur ovidii sententia; *Poetæ carmina, vino ingenium faciente, canunt* - - Hanc Ovidii opinionem exemplis illustravit Horatius Libro 1. epist. 19. Ait enim: Nullum boni coloris versum, aut qui placuisset, e poetis aquæ potoribus unquam fluxisse:

Nulla placere diu, nec vivere carmina possunt,

Quæ scribuntur aquæ potoribus - - -

Ennium, latinæ pöeseos parentem nunquam, nisi vino bene madidum, carmina scripsisse.

Ennius ipse Pater nunquam, nisi potus ad arma
Prosiluit scribenda - - -

Homerum quoque, qui vinum tantopere commendarit, de vinolentia sibi suspectum esse:

Laudibus arguitur vini vinosus Homerus.

Quod si igitur potando ingenii acies obtinetur, quis inique ferat a Platone, sapientiæ magistro, moderatas compotationes laudari, & ab Abiponibus tum maxime frequentari, dum de bello suscipiendo deliberare illis visum. Quamquam extra deliberationis tempora haud minus iis pocula sapiant. Adsit materia parandæ potionis, causa, voluntasque potandi deerit nunquam. Promulsidem, cum mel quærentibus passim præsto sit, quavis anni parte in promptu habent, quæ dulcedine ad alliciendos, robore ad opprimendos Indos plurimum quidem valet, pro illorum tamen numero cum tanta mellis copia raro suppetat, melleæ istiusmodi compotationes fere perbreves sunt, & procellæ subitæ, vel turbinis instar durare diu haud possunt. A Decembri ad Aprilem usque; dum siliquis maturis nemora abundant, compotationis tempestas grassatur potissimum. His mensibus nulla a potu vacatio, intermissio nulla. Non cessant nocturno certare mero, putere diurno, ut Horatius L. I. epist. 19. canit. Dies nectuntur noctibus vix alio ad somnum, cibumve obiter capiendum intervallo; nisi dum ebrietate stupefacti humi concidunt, aut e somno expergefacti esurire se tantillum animadvertunt. Plerique post soporem brevissimum mente sibi vix dum reddita ad combibonum coetus, gradu sæpe titubante regrediuntur. Per omne id

tem-

tempus eos rarissime sui compotes invenias, vivere illis bibere est, & *qu ntò plus biberint*, *tanto magis eos sitire* diceres, quod teste Plinio L. 14. cap. 22, Scytharum legati de Parthis affirmavere. Diogenes certe sua instructus lampade minus hic, quam in confertissimo olim foro Corinthi hominem inveniret, vel Abipones ebrios Corybantes crederet, qui, ut memorant antiqui, postquam e Gallo Phrygiæ fluvio bibissent, furore perculsi sunt, & quoties cybeles honoribus sacra fecerant, in rabiem versi sua cultris brachia dilaniarunt. Ast quid Galli fluvii unda ad Americanum vinum? Quid Corybantum furiæ ad Abiponum temulentorum deliramenta? Isti equidem (causas alibi dixi) crocodili acuminatis ossiculis, spinis acutissimis pectus, brachia certatim compungunt, ipsam non raro linguam transfigunt. Quid quod nonnulli terebrant - - Sed apage. Scribere pudet, quod verecundiam adferat lectori, &, quamvis certissimum mihi, aliis vix verisimile possit videri, & cum vitæ periculo conjunctum. Profecto insaniæ genus est, delicatissimos artus, sensuque acerrimo præditos atrociter cruentari a Barbaris, ut se doloris sensu carere, ad sanguinis conspectum nil trepidare, vulnera pro deliciis habere alter alteri persvadeat. *Natis in usum lætitiæ scyphis pugnare Thracum est.* Horatius dixit, ex quo historici colligunt: Scythas, ac Thraces suis in compotationibus poculorum numero certasse. Apud Abipones ebrios quotidianum in cruciandis corporibus certamen. Familiaris de magnanimitatis prærogativa disceptatio. Hæc vociferationum inconditarum, digladiationum, vulnerum, cædiumque origo sæpissime. Hac in velitatione terga vertisti timidus, forte alter alteri exprobrat. Hic probrum sibi minime ferendum ratus: Quid? Quid ais? *Hegà? Hegmeèn gracàtegi?* replicat. A verbis ad

 co-

colaphos, ad hastas, ad sagittas, ni obstent alii, sensim venitur. Sæpe orta duos inter contentio implicat, concitatque universos adeo ut arma arripiant singuli, jam hujus jam illius partes secuti in aciem prodeant duplici agmine, fraternæque acies, ceu hostiles, atrociter se se impetant, conficiantque. Haud infrequens compotationum tempore id spectaculum, in plures aliquando horas magna confligentium vociferatione, sanguinis effusione non minori productum. Adeo in tigrides convertit Americanos potus intemperantia, quavis circe crudelior.

Solenne erat spartanis, ut Plutarchus instit. Lacon. refert, servos inebriare suos, ebriosque, dum maxime ineptiebant, filiorum in conspectum adducere, ut visa eorum dementia vinum, ceu magicum liquorem, execrari discerent, quo scilicet homines in bestias transformentur. Quotidiana hæc Abipones compotantes inter metamorphosis, sed alias, atque alias temulentorum cerebro imprimens figuras. Hi solutissime cachinnantur ipsa hilaritate hilariores: Illi mærore oppressi plorant: Isti facinorum suorum recordatione inflati, thrasone comico Terentii, & Plauti milite glorioso minaciores insolenter se jactant: Plerique alii furibundi extrema obviis minantur. Novi, qui trienni filiolo, quoties ebrius, semper necem intentabat, & cum pedibus insistere haud posset, humi stratus ad conjugem adstantem verba fecerat maxima, ut per omnem viciniam exaudiretur, vocis contentione. Erat, qui temulentus baptismum sibi semper expetierat a nobis: *Tak nakarigi yemaras! Grahalgali!* Propera, lava meum caput, identidem exclamans, etsi sobrius de baptismo nil unquam cogitaret. Alius præter morem suum, ad exosculandas Patrum manus cum magna venerationis significatione

ac-

accurrit. Quidam nullius apud suos nominis, arcu, sagittisque instructus ad nostras adrepsit ædes, &: Num magnus mihi capitaneus, vir scilicet factis grandibus insignis videretur, minitabundus ex me percontabatur. Ego torvam interrogantis frontem, sagittarumque fascem veritus magnificam enimvero panegyrim illi pro responsione obtrusi semper, quamvis homo meticulosissimus despicatui passim haberetur. Fuit, qui, quoties temulentus, toties de uxore repudianda, aliaque priori substituenda agebat, quod pluribus commune. Senex quispiam in S. Ferdinandi oppido, & genere, & factis inglorius dum a combibonibus plebejus, *Lanaraik* vocitabatur, clamoribus absurdis, armisque ulcisci convitium frustra contendit. Nam uxor, pugnax vetula, furenti marito invigilaverat semper, ne combibonum vel pugnis vel mucronibus succumberet. Hinc illum pedibus, ceu temone apprehensum per forum raptabat, domique depositum ad somnum, silentiumque nequidquam hortabatur; Is equidem sociorum contumelia animo identidem recurrente nullam cepit quietis partem, neque vicinos sivit quiescere rauca voce illud usque ejulans: *Tà yeegàm! Aym Lanaraik? Tà yeegam! Là ribè labè*. Papæ! Egone plebejus? Ego ignobilis? vindictam posco. His efferatus cogitationibus in pedes erigere sese dum parat, hastam arrepturus ab irata conjuge iterum, iterumque humi sternebatur. Plurium sæpe horarum is ludus cum incredibili pone habitantium fastidio fuit. Pauci indignationem comprimere, nemo risum tenere potuit. Idem fœminis plerisque omnibus negotium, dum maritis arma, armis temulentorum contubernalium maritos subducere non citra vulneris sui periculum adlaborant strenue. Actum erat dudum de universa Abiponum natione, si ut viri mariti, sic fœminæ

etiam, ac adolescentes compotationibus interessent, qui ad tranquillandos temulentorum, dum in mutua ruunt vulnera, animos fœminis operam navare consveverunt.

Enimvero consvetudo illa, quæ apud Abiponenses viget mulieres, temeto quovis semper abstinendi, lex fuit Romanis mulieribus & antiquissima, & severissima. Audi Gellium L. 10. cap. 23. *Qui de victu, atque cultu populi Romani scripserunt, mulieres Romæ, atque in latio ætatem abstemias, & invinias* (vini expertes) *egisse, hoc est, vino, quod temetum prisca lingua appellabatur, abstinuisse dicunt.* Abstinentiam hanc non fuisse arbitrariam, sed lege imperatam ex aliis, quæ author eodem loco scripserat, luculentum est. *Marcus Cato: Si quid perverse, tetreque factum est a muliere, mulctatur; Si vinum bibit, si cum alieno viro probri quid fecit, condemnatur. Ecce! quomodo vinosa mulier paris adulteræ fecisse judicatur.* Ob legis istius violationem acriter olim animadversum fuisse in quaspiam, scribunt. *Pompilius Faunus Fatuam Faunam virgis myrteis ad mortem usque cæcidit, quod contra morem, decusque Regium clam vini ollam ebibisset, & ebria facta esset.* Romulo adhuc superstite mulier, quæ vinum attigerat, impune a marito interfecta est, judicibus ejus cædem excusantibus. Neque adolescentibus promiscuum vini usum permittendum temere, veteres existimarunt. Plato sapientiæ magister equidem in suis pro Republica perfectissima legibus juvenes annum duodevicesimum nondum ingressos vino interdixit. Alio loco svaserat, ut juvenes coram senioribus vinum biberent, ne in temperantiam peccarent, utque, si in illam peccaverint, ab illis reprehenderentur. Platonis consilio morem gerunt Abipones juniores, utinam & adulti eorum sobrietatem imitarentur, ac Cretensium

La-

Lacedæmoniorum, Carthaginensiumque exemplum, qui milites suos vino interdixerunt omnino, ut Alexander ab Alexandris adnotavit. Pescennius Niger bellica virtute ad imperium evectus copiis, dum in castris versabantur, vinum adferri, vetuit, & legionibus in Ægypto vinum sibi poscentibus respondit: *Nihil opus esse vino, quibus Nilus præsto esset.* Soli aquæ ut assvescant Abipones, id enimvero optari, sperari vix poterat. Piscibus, ut aquæ valedicant, facilius persvadebis. Bellatores sunt Abipones, sed & potatores egregii. Syracusanorum ebrietatem nonaginta interdum diebus non fuisse interruptam, Aristoteles scripsit; Abipones a Decembri ad finem Aprilis usque, quibus scilicet mensibus & siliquarum Græcarum copia, & quotidianæ diu noctuque compotationes, temulentos esse, & vix per breve intervallum sui compotes, affirmo. Eosdem menses bellico strepitu turbulentissimos quoque sum expertus. Pauci abeunt dies, quibus temulenti novas expeditionum militarium ideas non procudant, aut de hostium adventu rumores non circumferantur. Bibitur semper, semper trepidatur.

Quidquid flagitiorum, quæ in Americanos cadere possint, ex illorum animis evellas citius, quam nefariam hanc, & exitialem compotandi licentiam. Una ut conjuge contenti vivant Abipones: Cædibus, rapinisque, in quibus consenuere, ut abstineant porro: Avitas superstitiones ut aspernentur: Agro colendo, struendisque sibi ædibus ut operam navent, semper alias laborem exosi, id sensim persvadebis denique. Publicarum compotationum morem abolere, id enimvero opus, si quodquam aliud, perarduum, is annorum plurium labor, hoc negotium, cui perficiendo nulla par seu eloquentia, seu industria

ſtria illorum, quibus curæ, ac cordi fuit Barbaras gentes ad Romana ſacra traducere, divinisque legibus conformare. Hoc nos annis pluribus apud feros Abipones, idem alii ſocii apud nationes cæteras Americæ experti. Improbo tamen labori improbam ceſſiſſe perpotandi conſvetudinem, ac plerosque divinæ legi victas dediſſe manus, læti paſſim vidimus. Abiponum ad pelles potu melleo plenas conſidentium conventicula quid niſi imago ſunt feſtorum, quibus antiqui Bacchum coluere. Alia dicebantur Aſcolia a græco nomine 'ασκὸς, quod utrem ſignificat; Utres enim vino turgentes his ſacris adhibuerunt. Orgia dicebantur alia, a quibus nulla ſceleris, furoris, turpitudinisque aberat nota, ut adeo vix ſenatus authoritate abrogari poſſent impia hæc ſacra. Qui primis ſeculis Chriſti religionem ſunt amplexi, licet cæteras ſuperſtitiones, & ſimulacra dudum execrati a celebrandis Bacchanalibus ægerrime demum avertebantur. Noſtra utinam ætate nulla etiamnum Bacchanalium veſtigia apud Chriſti ſectatores, reſtarent!

CA-

CAPUT XLV.

De ritibus Abiponum, dum quis de re militari bene meritus inauguratur, renunciaturque Capitaneus.

Neque inter feras gentes sua virtuti desunt præmia. Homines se esse utut vix norint, honorificis gaudent titulis, quibus alter ab altero distinquatur, præ altero honoretur. Probissimam nobilitatem putant Abipones non illam, quæ sanguinis jure hæreditaria, & patrimonii instar, sed quæ meritis propriis comparata. Apud illos ut filiorum nemo patris sui nomine insignitur, ita nemo patris, avi, vel atavi factis egregiis nobilitatur. Nobilitas non generis, sed magnanimitatis, probitatisque in pretio iis est, ac honore. Hic Barbarorum sensus, quamvis Europæorum mori sæpe contrarius, sapientum disciplinæ, rationique consentit profecto. Nam, ut ille apud Ovidium metamorph. L. 13. vers. 140. ait: *Et genus, & proavos, & quæ non fecimus ipsi, vix ea nostra puto.* *Qui* enim (ut Seneca tragœdus in Hercule furente vers. 339. affirmavit) *genus jactat suum, aliena laudat.* Rationem hujus reddit Seneca philosophus: *Nemo in nostram gloriam vixit; Nec quod ante nos fuit nostrum est. Animus facit nobilem, cui ex quacunque conditione supra fortunam licet surgere.* Hinc verissimum illud Juvenalis satyra 8: *Nobilitas sola est, atque unica virtus.* Idem prorsus sentiunt Abipones. Non

e pa-

e patritiis natos, sed animi nobilitate conspicuos maximopere reverentur. Caziquiorum, Capitaneorumque, ut ajunt, suorum filios, ac nepotes naturali quadam propensione, ceu stirpis patritiæ surculos, prosequuntur; Eosdem tamen, si stupidi, si meticulosi, si asperis moribus, si absurdo ingenio sint, nihili prorsus faciunt, contuberniis regendis, expeditionibus militaribus præficiunt nunquam. Alius de vulgo, quos strenuos, sagaces, intrepidos, modestos compererint, sibi rectores, ducesque deligere solent. Quicunque virtutis bellicæ documenta dederint, bellicis honoribus non sine cerimoniarum, quas mox referam, apparatu initiantur.

Abiponum, qui nècdum militari gradu insignes, nomina in varias desinunt literas. Recitabo aliqua. Novi, qui oahè, oahari, kiemkè, ychohakè, Hemakie, Rachik, Evoñayelek, Neochiralari, Cañali, Laagalà, Caamerga, Tabañari, Melle, Ypiz, Ychoalay, Kebachichi, Hanà, Narè, Devork, Richivil, Rebachigi, &c, vocabantur. Postquam vero solenni ritu ob militaria merita in nobilium ordinem adscripti fuerint, relicto, quo adolescentes utebantur, nomine aliud obtinent, quod semper in syllabam *In* terminatur. Et horum audi paucula: Debayakaikin, Ychamenñaikin, Alaykin, Malakin, Kebachin, Ychilimin, Ypirikin Caziquii omnes. Alii Geernñaikin, Hamihegemkin, Nachiralarin, Laarnamin, oaherkaikin, Nakalotenkodin, Neotenkin, Kepakainkin, Pazanoirin, Oapelkain, Kain, Kapalaikin, Kaamalarin, omnium universæ nationis senissimus, qui sacris undis a me ablutus dormiens subinde svaviter expiravit. Majorum instituto solenniter inaugurati *Höcheri* dicuntur, propriaque gaudent dialecto. Etsi enim popularibus utantur verbis, ea tamen jam interjiciendo,

jam

jam adjungendo varias syllabas adeo transformant, obscurantque, ægre intelligi ut possint. Hanc loquendi methodum dudum explicui. Non defuere, qui vel prosapia, vel rebus præclare gestis illustriores modestiæ apud suos laudem captarent, nulloque unquam tempore adduci possent, ut recepto more Höcherorum numero adscribi se se paterentur, nomine, quod illis in pueritia obtigit, & linquæ plebejæ dialecto vulgari per omnem ætatem contenti. Hos inter primo utique loco commemorandi veniunt Ychoalay, & Kebachichi. Quanta hæc apud Abipones nomina! quanta Hispanorum in auribus fulmina! Rebachigi ex iis, quæ adolescens belli patraverat, ambobus major futurus arguebatur passim, ni a lethifero angue ictus vivendi simul, simul vincendi finem intempestive fecisset. Nunquam is ad militaris honoris gradum, toties meritum, aspiravit. Ritus, quibus ad hunc alii promoventur, paucis complectar.

Si cui cæterorum arbitratu talis decretus est honos, tolerantiam, communi omnibus experimento, prius periclitantur. Globulo nigro ejus linguæ imposito ipsum triduum domi considere, silere, ac cibo omni, potuque abstinere jubetur. Aspera sane lex, svavissima tamen, si in memoriam revoces cruciatus, qui in flumine urinoco Indis quibusdam honorum militarium candidatis sunt subeundi. Craticulæ, cui subjecti ardentes carbones, imponuntur, &, quo calor esset, fumusque intolerabilior, palmarum foliis non teguntur modo, sed propemodum opprimuntur miseri. Alios melle totum corpus perunctos, arborique alligatos apium, vesparum, fucorum, crabronumque morsibus exponunt. Plura id genus quæ Gumilla in suo flumine Urinoco illustrato amplissime

re-

refert, militaris patientiæ tentamenta taceo, & ad Abiponem ſuo in tugurio tacentem, eſurientemque redeo. Ipſo, qui ſolennem functionem præcedit, veſpere mulieres univerſæ ad ejus tugurii limina congregantur. Veſtibus ab humero ad umbilicum usque retractis, paſſis crinibus longo ordine conſiſtunt, & tum inconditis vocibus, tum conſonantium cucurbitarum crepitu, tum brachiorum, pedumque agitatione continua majores lamentantur illius, qui militari gradu poſtridie condecorandus. Neque antea lamentorum finis, quam tenebrarum. Albeſcente primum Cœlo candidatus noſter gentis more eleganter veſtitus, haſtamque manu complexus in equum plumis, campanulis, phaleris oneratum potius, quam ornatum inſilit, atque gradu concitatiſſimo ſeptentriones verſus procurrit, longo Abiponum agmine illum inſequente. Mox eandem viam eadem celeritate remenſus ad tentorium accedit, ubi præſtigiatrix anus, cerimoniarum antiſtita, candidatum ſolenni ritu dein inauguratura. Illius ex equo deſilientis haſtam, unaque habenas officioſe capeſſit fœminarum nobilior quædam, reliquo matronarum circumſtantium choro ſolita labiorum percuſſione iterum, iterumque applaudente candidatus vetulæ corio inſidentis oratiunculam velut e Delphico tripode profecta oracula, venerabundus excipit. Mox conſcenſis denuo equis, eo quo prius, modo meridiem verſus, tum ad orientem ſolem, denique ad occidentem excurritur, ſemperque poſt ſingula itinera ad idem tentorium deſcenditur, ubi itidem Phoebas illa Pythia facundiam expromit ſuam. Quaternis excurſionibus defuncti, equis dimiſſis, ad ſacrum, ſi ſuperis placet, illud tentorium ſe ſe recipiunt omnes, ſolennem, qua inaugurari ſolent bene meriti milites, ſpectaturi cerimoniam. Hæc tribus potiſſimum definitur:

tur: Imprimis capillus candidati a vetula raditur ita, ut a fronte ad occiput usque calvitium quoddam, seu alba quædam semita tres digitos lata appareat, quam *Nalemra* vocant. Ipsis quidem utriusque sexus infantulis (ut capite tertio de forma Abiponum exposui) aliquot in sincipite comas veluti religionis instinctu resecari curant; Verum adolescentes neglecta passim hac superstitione capillum alunt integrum, & provectiore solum ætate, dum inaugurantur, eo, quo dixi modo, attondentur.

Terminato capillorum negotio panegyrim adornat vetula, candidati facta egregia, militare ingenium, armorum, equorumque scientiam, intrepidum in arduis animum, hostium occidionem, rapta ex iis spolia, majores bello claros, & quæ non alia recenset; Atque adeo multis nominibus dignum sibi videri, qui gentis suæ capitaneus, bellator nobilis renuncietur, eorumque, qui Höcheri sunt, juribus gaudeat, ac prærogativis. Novum illius nomen, quod in syllabam *In* desinat, palam promulgatur, & succussis manu labiis a circumsistentium fœminarum corona festive admurmuratur. Viris spectatoribus neutiquam volupe est, siccas in longum extrahi cerimonias. Pocula præ verbis malunt. Hinc ad præparatas jam, melleoque potu turgentes pelles læti convolant, totique functioni nobilissimum corollarium adjiciunt compotationem.

Illud singulare, mulierum quoque non paucas ad honoris, nobilitatisque gradum evehi, Höcherorum prærogativis gaudere, eorundemque dialecto uti. Istarum nomina in *En* syllabam, uti virorum in *In* terminantur v. g. Napalahen, Hamahen, Rekalenken &c. Sed quibus demum meritis hunc honoris

gradum plebejæ etiam fœminæ consequantur, ignoro; Responsionem absurdam metuens nunquam ausus sum interrogare. Veri tamen simillimum mihi semper visum, suffragantibus parentum, maritorum, vel fratrum meritis ejusmodi prærogativam mulieribus concedi, non ætatis, Venustatisve ratione. Audivi sæpe juvenculas patritiorum lingua sermocinantes; Matronas & rugis, & annis spectabiles vulgi ignobilis ore loquentes. Quamvis nullo plebejo liceat citra publicam authoritatem nomen in *In*, vel in *En* desinens sibi arrogare, multi, multæque tamen Höcherorum dialectum affectant pro arbitrio jam ad ostentationem, jam joci gratia. Ut sæpe Europæum vulgus insolens seu vestitu, seu locutione nobilissimos quosque imitatur.

Nefas putant Abipones nomen suum palam pronunciare. Si quis illorum noctu portam pulsavit meam, interrogatus a me: quis es? *Miekakami?* Nil aliud respondit unquam vel decies repetita interrogatione, quam: *Ego sum. Gramachka aym.* Advenæ ignoti rogati a me, quo nomine vocentur, adstantem sibi socium impacto cubito, ut sui loco respondeat, admonent. Alter scilicet alterius nomen prodit, nemo suum. Nomen item nuper vita functi pronunciare, flagitii instar est. Quodsi nominandus tamen; *Ille, qui jam non est Eknam chitkaeka* ajunt, additis, cognosci ut possit, signis. Si quis inter pocula legis immemor demortui nomen proferat, cruentis sæpe altercationibus dabit occasionem. Et hæc profecto, ut grammaticis solenne, lis est de nomine. Id quoque ridiculum, fœminas complures nomine carere. Catalogum incolarum oppidi conscripturus viros contubernalium suorum scientissimos convocaveram. Illi de fœminarum nominibus interrogati respondere sæpius;

pius: *Hæc nomen non habet*, vel *illius nomen non est in usu jam. Chitkaeka lacalatoèt. Chitlquibe localatoèt. Chigàt eyga.*

Appendicis instar accedit; Indita sibi nomina ab Abiponibus perinde mutari, ut ab Europæis vestes. Causæ mutationis nominum esse solent vel facinus quoddam illustrius, vel obitus patris, filii, conjugis &c. ad luctum significandum propinqui omnes nomen vetus, cum novo commutant. Novi, qui progressu temporis sena, qui plura sibi nomina adsciverunt, sed priori semper relicto. Romani quoque jam a rebus præclare gestis aliis, aliisque nominibus insigniebantur. Inde Scipio Africanus, Germanicus, Numantinus, Asiaticus, cunctator &c. jam a corporis, animive habitu: Sic Crassus, Pulcher, superbus Pius &c. Sic apud Abipones: *Kauirin* lascivum. *Oaberkaikin* mendacem. Ychoalay rerum suarum tenacem. *Neetraikin* potatorem significat. Filiis, filiabusque singula nomina (a parentum nominibus penitus diversa obtingunt. Apud Quaranios jam Christianos filii patrum, filiæ plerumque matrum cognomen sibi sumunt. Idem mos apud Xarthios populos quondam viguisse asseritur in commentariis Taciti ad usum Delphini editis. In tertia historiæ parte, quæ jam sub prælo est, illatas ab Abiponibus, accep asque clades, coloniarum, quas illis condidimus, progressum, ac vicissitudines, ortaque ex illis Hispanorum emolumenta exponemus.

Menda ſic corrige:

Pag.	Lin.	Pro		Lege.
16	6	Verſiculoribus	—	Verſicoloribus
17	22	propriores	—	propiores
29	20	crimium	—	criaium
45	2	venialia	—	venalia
67	15	Chyrurgo	—	Chirurgo
81	17	Propinguare	—	Propinquare
95	30	Alieni	—	Alicui
108	29	Inveterat amatrum	—	Inveterata matrum
109	2	Arbortuumque	—	Abortuumque
119	21	Quærentibas	—	Quærentibus
123	34	motibu	—	motibus
124	7	villoſi	—	villoſos
—	8	pronisſni	—	Pronisſimos
148	22	Imerſant	—	Imerſerant
—	30	Bellos	—	Bello
174	14	ſingul	—	ſinguli
185	3	Quem	—	Quen
191	22	El-rka	—	Elerka
192	12	aſſecti	—	affecti
—	24	Iayra	—	Tayra
200	23	ille	—	illi
210	14	liguam	—	linguam
229	22	Arbitro	—	Arbitrio
243	26	ſauciat a vomittu	—	ſauciata vomitu
256	9	ſalubritatam	—	ſalubritatem
263	1	veratus	—	verſatus
268	31	Numia	—	Numina
284	6	Herhariaque	—	Herbariaque
294	14	ui	—	qui
316	9	ſerpentes	—	ſerpens
317	4	jaculantur	—	jaculatur
318	19	Meditaminum	—	Medicaminum
323	11	luſitatis	—	luſitanis
331	15	Inſmuare	—	Inſinuare

Pag.	*Lin.*	*Pro*	*Lege.*
354	22	Eus	— Ejus
362	31	Entis	— Cutis
364	4	occasinculam	— occasiunculam
376	6	Durite	— Duritie
405	30	sericeis	— sericis
410	1	consiliique	— consiliisque
436	16	disç-imen	— discrimen
437	28	Ed	— Sed
444	8	Europæ	— Europaea
448	1	Pente	— Repente
478	13	Protaxerit	— Protraxerit
499	2	Localatoèt	— Lacalatoèt

Si quæ alia minoris momenti menda, uti u pro n, t pro r, h pro b, vel viciſſim collocata inveneris, tute corriges, benevole lector, & Typothetæ veniam dabis.

